

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
«Τα σχολεία της Μαγνησίας μέσα από τον τύπο της εποχής
το διάστημα 1881 – 1900»

Φοιτητής: Κρυστάλλης Κωνσταντίνος

Επιβλέποντες: Αντώνης Σμυρναίος

&

Χρήστος Γκόβαρης

Βόλος, 2021

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Εισαγωγή.....	2
Κεφάλαιο Α΄: Η μετεπαναστατική ιστορία της Μαγνησίας μέχρι το 1881 – Α) Οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της Μαγνησίας.....	3
Β) Η παιδεία της Μαγνησίας.....	11
Κεφάλαιο Β΄: Η ιστορία της Μαγνησίας το διάστημα 1881-1900	
Α) Κοινωνία και οικονομία.....	21
Β) Εκπαίδευση.....	26
Κεφάλαιο Γ΄: Η ιστορία της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος.....	32
Κεφάλαιο Δ΄: Η πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση στη Μαγνησία (1881-1900)	
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση.....	40
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση.....	122
Συμπεράσματα.....	173
Βιβλιογραφία.....	176

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί η σκιαγράφηση του εκπαιδευτικού τοπίου της Μαγνησίας από την απελευθέρωσή της το 1881 μέχρι και την αρχή του επόμενου αιώνα μέσα από τα μάτια του τύπου της εποχής. Ο τύπος, ως το μοναδικό μέσο μαζικής ενημέρωσης της εποχής, αποτελούσε μεταφορικά (αλλά και σε έναν βαθμό κυριολεκτικά) την λεγόμενη «Τέταρτη εξουσία», άλλοτε υποστηρίζοντας πολιτικές καταστάσεις και ωθώντας την κοινή γνώμη προς ανάλογες κατευθύνσεις και άλλοτε επιδοκιμάζοντας γεγονότα και απόψεις που οδηγούσαν τους συντελεστές τους σε μία μαζική κοινωνική και πολιτική πτώση.

Ο στόχος της συγκεκριμένη πτυχιακής εργασίας, εκτός από την αποτύπωση των γεγονότων της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας παιδείας που παρουσιάζονταν στον τύπο, είναι να σχηματίσει ένα ευρύ ιστορικό φάσμα από την μετεπαναστατική περίοδο μέχρι το 1900, εντός του οποίου είχε αναπτυχθεί ένα παιδαγωγικό σύστημα που στο σύνολό του επηρεάστηκε από τα πολλαπλά ιδιάζοντα γεγονότα στον ελλαδικό χώρο.

Οι συνεχείς κοινωνικές, πληθυσμιακές και οικονομικές μεταβολές μετά την δημιουργία του νεοελληνικού κράτους επηρέασαν σε βάθος την ανάπτυξη όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης. Στην ουσία, πραγματοποιείται ένας οπτικός διαχωρισμός μεταξύ Μαγνησίας – Ελλάδας, τοποθετώντας στο μικροσκόπιο κυρίως το κοινωνικο-εκπαιδευτικό πλαίσιο της πρώτης και λιγότερο του υπόλοιπου ελληνισμού, ώστε να κατανοηθούν περαιτέρω οι λόγοι που οδήγησαν την παιδεία της σε αυξομειώσεις.

Οφείλω, τέλος, να επισημάνω πως το συνολικό εγχείρημα πραγματοποιήθηκε στη βάση προπτυχιακών σπουδών μου στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Βόλου (Π.Τ.Δ.Ε), ενώ η επιλογή του θέματος αποτέλεσε πρωτοβουλία του αναπληρωτή καθηγητή «Νεοελληνικής Ιστορίας – Ιστορίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης – Διδακτικής της Ιστορίας» του προαναφερθέντος τμήματος κ. Αντώνη Λ. Σμυρναίου. Τον ευχαριστώ θερμά για την υποστήριξη που επέδειξε, αποτελώντας σημαντικό παράγοντα στην ολοκλήρωση αυτής της εργασίας.

ΜΕΡΟΣ Α΄

Η ΜΕΤΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟ

1881

Α) Οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της Μαγνησίας

Στην αρχαία περιοχή της Δημητριάδος, 3 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά του Βόλου που συμπεριελάμβανε όλες τις επαρχίες της σημερινής Μαγνησίας, υπήρχε μία γενικότερη ανάπτυξη εντός των συννοριακών ορίων της, κυρίως λόγω της εμφάνισης νέων παραγωγικών δυνάμεων που μετέβαλαν ριζικά τις κοινωνικοπολιτικές σχέσεις στον βίο των κατοίκων της περιοχής. Επιπροσθέτως, το διάστημα από την ελληνική επανάσταση μέχρι και την απελευθέρωση της “Θετταλομαγνησίας” αποτελούσε μία μεταβατική περίοδο σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής των κατοίκων της, με τους Οθωμανούς να παίζουν σημαντικό ρόλο στην εν γένει διαμόρφωση της ζωής, ακόμη και μετά την ενσωμάτωση της Μαγνησίας στην απελευθερωμένη Ελλάδα.

Έπειτα από την επανάσταση του 1821, οι Οθωμανοί λειτουργούσαν περισσότερο ως μοχλοί πίεσης, όπως συνέβαινε με την επιβολή των φόρων, ζητώντας πολλές φορές έκτακτες οικονομικές εισφορές από τις διάφορες κοινότητες του Πηλίου. Οι φορολογικές ατασθαλίες εκ μέρους των Τούρκων ευδοκιμούσαν κυρίως στα χωριά του Πηλίου, με τον τοπικό άρχοντα να αποφασίζει αυτοβούλως την χρονική περίοδο καταβολής των έκτακτων φορολογικών κυρώσεων, την στιγμή που υπήρχαν ήδη τακτικοί φόροι που κατέβαλαν οι υπήκοοι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Έως και το 1840 είχε υιοθετηθεί μία τάση απομόνωσης των Τούρκων από τους Έλληνες στην προσπάθεια τους να υπαρπάξουν τους εν λόγω φόρους, γι’ αυτό τον λόγο υπέρογκα ποσά προσφέρονταν προς ενοικίαση φόρων. Όμως, μετά το 1840 πραγματοποιήθηκαν ορισμένες διοικητικές μεταρρυθμίσεις στις περιοχές του Πηλίου, με αποτέλεσμα να μεταβληθεί και να επιδεινωθεί ο τρόπος απολαβής των φόρων. Οι τροποποιήσεις αυτές απέβλεπαν στην εκτίμηση των εισοδημάτων του ελληνικού πληθυσμού, υπερεκτιμώντας αρκετές φορές το προς μέτρηση αγαθό και αυξάνοντας ραγδαία τις τοκογλυφικές τάσεις των Τούρκων. Το 1839, το αυτοκρατορικό διάταγμα «Χάτι Σερίφ», το οποίο αποτέλεσε την αρχή της εφαρμογής του Τανζιμάτ που επέφερε εκ νέου αντικατάσταση της υπάρχουσας φορολογικής οργάνωσης, εφαρμόστηκε με κύριο

στόχο την προσέγγιση μιας πιο φιλελεύθερης αντιμετώπισης από τους κρατικούς θεσμούς προς τους υπηκόους της αυτοκρατορίας.¹

Ύστερα από τις εν λόγω μεταβολές, επήλθε η σταδιακή δημιουργία ομοιόμορφης διοίκησης στην προαναφερθείσα περιοχή. Οι δημογέροντες σταμάτησαν να διαθέτουν κάποια σημαντική κυριαρχία, μη έχοντας πλέον υπό τον έλεγχό τους την δικαστική εξουσία, ενώ Τούρκοι αξιωματούχοι μεταφέρθηκαν στα κέντρα των κοινοτήτων και απέκτησαν ισχύ αντίστοιχη με τοπικό άρχοντα. Η μεταρρύθμιση αυτή επέφερε την ενίσχυση της τουρκικής κυριαρχίας στην διοίκηση των χωριών του Πηλίου, ελέγχοντας ακόμη και την δικαστική λειτουργία. Το 1864, ωστόσο, με τον νόμο «περί βιλαετίων» η Οθωμανική αυτοκρατορία χωρίστηκε σε μικρότερες αυτόνομες διοικητικά περιφέρειες, ώστε να αποφευχθεί η συγκέντρωση πολλαπλών εξουσιών σε ένα πρόσωπο, σε συνδυασμό με την ανάδειξη ισχυρών αντιπροσώπων που θα εμπλέκονταν στην διοικητικές δομές του τόπου τους.²

Από την άλλη μεριά, όσον αφορά την πόλη του Βόλου, η ίδια βρισκόταν διαρκώς σε μία σταδιακά αναπτυξιακή πορεία ακόμη και μετά τις εξεγέρσεις του 1854 και 1878 που αναχαιτίστηκαν από τους Οθωμανούς. Η συνθήκη του Τανζιμάτ διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην ανοδική αυτή πορεία της πόλης, αναβαθμίζοντας την ποιότητα ζωής των κατοίκων της και μετατρέποντάς την σε σπουδαίο διοικητικό και εμπορικό κέντρο της εποχής. Ήδη από το 1839 με το προαναφερθέν διάταγμα «Χάτι Σερίφ» είχαν υιοθετηθεί μεταρρυθμιστικές δράσεις που οδήγησαν σε αυτή την ανάπτυξη και στη συνέχεια δημιουργήθηκαν οι κατάλληλες συνθήκες για την εφαρμογή μίας σειράς εκσυγχρονιστικών αναδιοργανώσεων του Τανζιμάτ, οι οποίες ενεργοποιήθηκαν το 1856 και απέβλεπαν στον πολιτικό έλεγχο των υπόδουλων μειονοτήτων της αυτοκρατορίας περιορίζοντας την δύναμη των εκάστοτε περιφερειών. Κατά την ενεργοποίησή τους, το επονομαζόμενο «Χάτι Χουμαγιούν», δημιούργησε ένα πλαίσιο ισότητας μεταξύ των υπηκόων της αυτοκρατορίας, καθώς και συνθήκες αντιπροσώπευσης του συνόλου των μειονοτικών ομάδων του κράτους.³

Εν συνεχεία, ας εξετάσουμε την οικονομική κατάσταση της Δημητριάδος την περίοδο 1821-1881. Η οικονομία του τόπου, η οποία είχε έναν κλειστό χαρακτήρα κατά

¹ Στέργιος Γ. Τάτσιος (2011), *Η παιδεία στην περιοχή της Μητροπόλεως Δημητριάδος κατά τους χρόνους 1800-1881 και η συμβολή της τοπικής εκκλησίας*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα. σσ. 38-42.

² Ό.π., σσ. 42-43.

³ Ό.π., σσ. 41-43.

τον 17^ο αιώνα, όπου ο πληθυσμός ασχολούνταν κυρίως με την γεωργία και την κτηνοτροφία, απέκτησε, μετά την συνθήκη του Κιουτσούκ - Καϊναρτζή (1774), έναν πιο ανοιχτό χαρακτήρα και η εμπορική και ναυτιλιακή δραστηριότητα των Ελλήνων εκτοξεύτηκε, ανοίγοντας δρόμο για την ανάπτυξη των ανάλογων κλάδων, όπως και της κοινωνίας εν γένει. Επιπλέον, στα μεγαλύτερα χωριά του Πηλίου αναπτυσσόταν διαρκώς η γεωργική παραγωγή, ενώ άνοδο σημείωνε και η βιοτεχνία στις περιοχές αυτές προωθώντας την οικονομική ανέλιξη του πληθυσμού. Σημαντικό ήταν και το γεγονός ότι οι ξενιτεμένοι Έλληνες απέστελλαν εμβάσματα προς τις οικογένειές τους, δίχως την ύπαρξη προθυμίας ανοικοδόμησης σχολείων ή εκκλησιών, οδηγώντας στην μετάλλαξη των οικονομικών συνθηκών που κυριαρχούσαν μέχρι τον 17^ο αιώνα στην Μαγνησία.⁴

Καθοριστικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη της Μαγνησίας διαδραμάτισαν και οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή πριν την επανάσταση του 1821, ιδίως στο χωριό της Αγιάς, οι οποίοι προέρχονταν από την Ήπειρο, τα Άγρια και τα νησιά. Η οικονομία της Αγιάς βασιζόταν κυρίως στο εμπόριο και στην καλλιέργεια της γης (ιδίως σιτηρά, ενώ παραμελήθηκε εντελώς το βαμβάκι και οι μεταξοσκώληκες), όμως όταν ξέσπασε η επανάσταση του 1821 όλες οι γεωργικές εργασίες πάγωσαν αφού ήταν δύσκολο να επιφέρουν οικονομικές απολαβές. Η βελτίωση της κατάστασης επήλθε μόλις το 1833, με την οικονομία να κινείται σε φυσιολογικούς για την εποχή ρυθμούς ανάκαμψης, ενώ άρχισαν να αναπτύσσονται στην περιοχή η οινοποιία, η βυρσοδεψία και η σαπωνοποιία. Την περίοδο 1836-1860 η οικονομία βάδιζε σε ρυθμούς αναδόμησης και από το 1860-1881 έφτασε στο απόγειό της. Η εν λόγω ανάπτυξη δικαιολογείται από την αύξηση των παραγόμενων προϊόντων σε ποσότητα και στη βελτίωση αυτών ως προς την ποιότητα, με την σιροτροφία και την βαμβακοκαλλιέργεια να ακμάζουν σημαντικά την συγκεκριμένη περίοδο, επαναφέροντας στο προσκήνιο το λεγόμενο «βαμβακοπάζαρο» στην τοπική αγορά της Αγιάς.⁵

Σε γενικότερο επίπεδο, κατά την περίοδο του 19^ο αιώνα, το Πήλιο φημιζόταν για την εμπορική και βιοτεχνική του ανάπτυξη. Τα κτίσματα στα οποία πραγματοποιούνταν όλες οι απαραίτητες διεργασίες για την εξάπλωση των δύο

⁴ Τάτσιος, ό.π., σσ. 49-50.

⁵ Ό.π., σσ. 51-53.

προαναφερθέντων κλάδων βρίσκονταν κυρίως γύρω από κεντρικές πλατείες μάζωξης, ενώ συχνό ήταν το φαινόμενο να δημιουργούνται συντεχνίες.

Στο νότιο κομμάτι του Πηλίου η οικονομία συνδέθηκε με την ελαιοπαραγωγή, η οποία σημείωσε ανοδική πορεία τον 19^ο αιώνα. Σημαντική ήταν επίσης και η συμβολή των διαφόρων οινοπαραγωγών, των καλλιεργητών σύκων, των βαμβακοπαραγωγών και των εν γένει καλλιεργητών οσπρίων και δημητριακών. Στο βόρειο Πήλιο, η οικονομία βασιζόταν κυρίως στην κτηνοτροφία και ειδικότερα στην εκτροφή κατσικιών. Εξάιρεση αποτελούσαν οι κάτοικοι του Τρικερίου, των Καναλιών και του Καραμπασιού που ασχολούνταν με την αλιεία και την σπογγαλιεία.⁶

Εξίσου σημαντική για την οικονομία της Μαγνησίας αλλά και ολόκληρης της Ελλάδας υπήρξε η προαναφερθείσα συνθήκη του Κιουτσούκ – Καϊναρτζή (1774), που αποτέλεσε μία ευκαιρία ναυτιλιακής και εμπορικής ανάπτυξης στην θαλάσσια έκταση της Ελλάδας αλλά και στη Μαύρη Θάλασσα. Δημιουργήθηκαν πολλές εμπορικές εγκαταστάσεις σε διάφορα λιμάνια τις Ευρώπης, στις οποίες εργάζονταν Πηλιορείτες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την σταδιακή αφύπνιση του Πηλιορείτικου λαού για την επανάσταση ενάντια στον κατακτητή, εντός ενός γενικότερου πλαισίου μετάδοσης των ιδεών του Διαφωτισμού που διείσδυσαν στον λαό με την επιστροφή των εν λόγω ξενιτεμένων στο Πήλιο. Επιπροσθέτως, πνευματικοί άνθρωποι και άρχοντες της εποχής που ζούσαν στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες συγκροτούσαν έναν σημαντικό παράγοντα της εν γένει κοινωνικο-πνευματικής αναγέννησης των κοινοτήτων του Πηλίου, καθώς επενέβαιναν στην επίλυση διαφόρων προβλημάτων που προέκυπταν στην εκπαίδευση της περιοχής.⁷

Επισκοπώντας τις παραγωγικές δυνατότητες της Μαγνησίας, θα μπορούσε να συμπεράνει κανείς την σταδιακή οικονομική ανάπτυξη που σημειώθηκε στις περισσότερες περιοχές της καθώς και τις καλύτερες συνθήκες ζωής που δημιουργήθηκαν, όμως υπήρχε ένα μεγάλο ποσοστό των κατοίκων της που δεν ήταν εύποροι. Οι συγκεκριμένοι συνήθως παρείχαν τις υπηρεσίες τους σε μεγαλοκτηματίες ή έστελναν τις κόρες τους να εργαστούν ως υπηρέτριες στους εν λόγω εύπορους κτηματίες. Συχνά, μπορεί να εργάζονταν σε κτήματα μοναστηριών μαζί με τα ζώα τους, εισπράττοντας ένα μερίδιο από την παραγωγή που καλλιεργούσαν. Σταδιακά ο θεσμός

⁶ Τάτσιος, ό.π., σσ. 55-56.

⁷ Ό.π., σσ. 59-60.

των κολλήγων άρχισε να παρακμάζει, ιδίως στην περιοχή των Λεχωνίων, όπου από το 1835 και έπειτα ένα μέρος της γης που ανήκε στους Τούρκους γαιοκτήμονες πέρασε στα χέρια των χριστιανών.⁸

Καταληκτικά, η οικονομία στη Μαγνησία άρχισε να αναδεικνύεται στα μέσα του 19^{ου} αιώνα με βασικό κέντρο της την πόλη του Βόλου. Εργοστάσια, βιοτεχνίες, προξενεία και πολλές υπηρεσίες έβρισκαν πρόσφορο έδαφος εξάπλωσης στον Βόλο, ενώ σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και το λιμάνι του που αποτελούσε την κύρια πηγή ανάπτυξης του εμπορίου στην περιοχή.

Εκτός των παραπάνω οικονομικών παραμέτρων που εμφανίστηκαν τον 19^ο αιώνα στην Μαγνησία, ένα άλλο σημαντικό στοιχείο στην ζωή ενός μέσου κατοίκου του νομού, καθ' όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, αποτελούσε η θρησκεία. Η αντιμετώπισή της από τους Τούρκους κυμαινόταν σε επίπεδα ανεκτικότητας κατά τα πρώτα χρόνια τουλάχιστον της υποδούλωσης, με τον ορεινό πληθυσμό να απολαμβάνει μια περισσότερη ελευθερία εν αντιθέσει με τον πεδινό, οδηγώντας στην εμφανή λειτουργία των εκκλησιών δίχως να υπάρχουν επιπτώσεις και τιμωρίες από τους κατακτητές.⁹

Σημαντική ήταν και η συνεισφορά των Πηλιορείτών της Ευρώπης στους κατοίκους των περιοχών που εξετάζουμε, τόσο σε ιδεολογικό όσο και σε οικονομικοπολιτικό επίπεδο. Άλλοτε με εμβάσματα και άλλοτε με την παραχώρηση βιβλίων ή την ίδρυση μοναστηριακών μονάδων, οι άνθρωποι αυτοί βελτίωσαν τις συνθήκες ζωής της υποδουλωμένης Μαγνησίας όσο καλύτερα μπορούσαν. Τα μοναστήρια που λειτουργούσαν, κυρίως στις ορεινές περιοχές όπως αναφέρθηκε παραπάνω, συντέλεσαν στην προστασία της θρησκευτικής ιδεολογίας του υπόδουλου ελληνισμού, σε συνδυασμό με την σταδιακή ανάπτυξη της νόησης.

Μέσω των βιβλίων που χορηγούνταν από την Ευρώπη, η εκπαίδευση γνώρισε μία γενικότερη άνθιση, έμποροι της εποχής λειτουργούσαν ως ευεργέτες και η γενικότερη επαφή με τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό οδήγησε τον ελληνισμό σε μία ιδεολογική στροφή προς τα ιδανικά της Ευρώπης. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, η περιοχή της Δημητριάδος επηρεάστηκε πολύ από τις ιδέες του Διαφωτισμού ώστε εγκαινίασε τον Νεοελληνικό Διαφωτισμό και τις ιδέες που πρέσβευε. Η περίοδος αυτή σε αντίθεση

⁸ Τάτσιος, ό.π., σσ. 57-58.

⁹ Ό.π., σσ. 82-83.

με τους προηγούμενους αιώνες χαρακτηριζόταν για την ανέγερση πολλών σχολικών μονάδων στην περιοχή της Δημητριάδος, από τις οποίες αναδείχθηκαν σημαντικοί λόγιοι της εποχής, όπως ο Ρήγας Φεραίος, ο Γρηγόριος Κωνσταντάς, ο Άνθιμος Γαζής και πολλοί ακόμη.¹⁰

Τρεις ήταν οι κύριες τάσεις του Ελληνικού Διαφωτισμού και συνοψίζονται ως εξής:

- 1) Η διάδοση ευρύτερων γνώσεων προς τον απανταχού ελληνισμό που θα τους χρησίμευαν στην καθημερινότητά τους.
- 2) Η εθνική αφύπνιση των υποδουλωμένων Ελλήνων για την επανάσταση ενάντια στον Τούρκο κατακτητή.
- 3) Η γενικότερη επαφή με τα ρεύματα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και η ενσωμάτωση νέων ιδεολογιών στην συνείδηση των Ελλήνων.¹¹

Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός, ωστόσο, δεν είχε καθολική αποδοχή από τον λαό, όπως βέβαια συμβαίνει και στις περισσότερες νεοεμφανιζόμενες ιδεολογικές τάσεις. Η εν γένει ύφεση στα θέματα της εκπαίδευσης κατά την οθωμανική περίοδο αποτυπώνεται, από τον Κ. Θ. Δημαρά, ως μία ‘‘μοιρολατρική’’ τάση στον ελληνικό πληθυσμό, γεγονός που οδήγησε σε μία απαξιωτική στάση απέναντι σε οτιδήποτε δυτικό και ευρωπαϊκό. Την εν λόγω στάση προσπάθησαν να μεταβάλλουν οι λόγιοι της εποχής, προβάλλοντας τα ευεργετήματα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και τις ανακαλύψεις που είχαν πραγματοποιηθεί κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα. Τον Νεοελληνικό Διαφωτισμό υποστήριξαν και ιερείς της εποχής, με τον κλήρο να εκδίδει έναν σημαντικό αριθμό βιβλίων με στόχο την διάδοσή του.

Εκτός της διάδοσης των γραμμάτων, οι ιερείς προσπάθησαν να εκπαιδεύσουν τον λαό στη γνώση πρακτικών χρήσιμων για την καθημερινότητά τους ώστε να διευκολύνονται λαμβάνοντας ευκολότερα αποφάσεις που θα τους βοηθούσαν στην μελλοντική τους εξέλιξη.¹²

Ωστόσο, παρά την γενικότερη ανάπτυξη που γνώρισε η περιοχή της Δημητριάδος με την σταδιακή οικονομική, κοινωνική και πνευματική ανάπτυξη, οι

¹⁰ Τάσιος, ό.π., σσ. 83-84.

¹¹ Ό.π., σσ. 85-86.

¹² Ό.π., σ. 71.

λόγιοι της εποχής δεν κατάφεραν να οργανώσουν ουσιαστικά κέντρα-σχολές διαφωτισμού αντίστοιχων της Σμύρνης ή του Βουκουρεστίου. Σε αυτό συνέβαλλε το γεγονός πως ορισμένοι προεστοί αντιδρούσαν σε οποιαδήποτε τάση της ελληνικής κοινωνίας για εκσυγχρονισμό αλλά και λόγω των αψιμαχιών που δημιουργήθηκαν μεταξύ των κοινοτήτων του Πηλίου. Ένα ακόμη σημαντικό αίτιο ανυπαρξίας μίας συγκροτημένης σχολής Διαφωτισμού ήταν και η απομάκρυνση των λογίων από την ίδια την Θεσσαλία και της μετακίνησής τους προς τις ευρωπαϊκές χώρες. Όμως, η φυγή των λογίων προς το εξωτερικό αποτέλεσε και καίριο παράγοντα άνθισης του Διαφωτισμού στην περιοχή της Δημητριάδος λόγω της δημιουργίας νέων δυνάμεων που ενίσχυσαν το γενικότερο εγχείρημα.¹³

Εκτός των όσων έχουν ειπωθεί, σημαντικές πληροφορίες λαμβάνουμε για την κοινωνική ζωή της πόλης του Βόλου κατά τον 19^ο αιώνα και από τον προτεστάντη ιεραπόστολο Σταύρο Μιχαηλίδη, ο οποίος δημοσίευσε μια σειρά άρθρων στην προτεσταντική εφημερίδα *Αστήρ της Ανατολής* τον Φεβρουάριο του 1880.¹⁴ Ο συγγραφέας των άρθρων είχε ζήσει στον Βόλο την περίοδο 1875-1880. Οι γλαφυρές περιγραφές του για την πόλη του Βόλου σαγηνεύουν τον αναγνώστη, μεταφέροντάς τον νοερά στην τότε εποχή. Σύμφωνα με αυτόν, η πόλη είχε πέντε παράλληλες οδούς με 1200 λιθόκτιστες κατοικίες και διέθετε λιθόστρωτους δρόμους. Ο Μιχαηλίδης θα αναφέρει ότι στην περιοχή ζούσαν 9.000 κάτοικοι, από τους οποίους οι 6.000 ήταν απλοί πολίτες, οι 2.000 ήταν «οι κάτοικοι του παρακείμενου Οθωμανικού πολινίχου» και περίπου 1.000 άτομα αποτελούσαν την στρατιωτική δύναμη της πόλης. Ο αριθμός αυτός μεταβαλλόταν συνεχώς, καθώς είχαν κτιστεί περισσότερα από 100 νέα σπίτια εντός ενός έτους, ενώ ακόμη και η ενοικίαση ενός δωματίου έφτανε το ποσό των 50 γροσιών.¹⁵ Τα στοιχεία αυτά αντιπαραβάλλονται με εκείνα που μας παρουσιάζει ο ιατρός της Θεσσαλομαγνησίας Ν. Γεωργιάδης, ο οποίος αναφέρει ότι ο πληθυσμός του Βόλου έφτανε τους 5.000 κατοίκους, 600 εκ των οποίων ήταν Οθωμανοί που κατοικούσαν στο φρούριο και 300 Ιουδαίοι, με τους υπόλοιπους κατοίκους να αποτελούν τους Έλληνες ελληνισμό. Επιπροσθέτως, τα 24 χωριά του Πηλίου αριθμούσαν 60.000 κατοίκους ελληνικής καταγωγής.¹⁶ Στην απογραφή επίσης του

¹³ Τάτσιος, ό.π., σ. 92.

¹⁴ Αντώνης Σμυρναίος (2016), «Τα 'Βωλιώτικα': Μια προτεσταντική κριτική της κοινωνίας και της εκπαίδευσης του Βόλου (1880)», *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών*, τόμ. 20, σσ. 451-452.

¹⁵ Ό.π., σσ. 452-456.

¹⁶ Νικολάου Γεωργιάδου (1880), *Θεσσαλία*, Εν Αθήναις: Εκ του τυπογραφείου Ερμού. σ. 191.

1881 παρουσιάζονται 4.987 Έλληνες, 1401 Οθωμανοί και 287 Ιουδαίοι (σε ολόκληρο το εύρος του Βόλου).¹⁷

Τους κατοίκους της περιοχής προσπάθησε να διαχωρίσει ο Μιχαηλίδης, κατατάσσοντάς τους σε τέσσερις κατηγορίες σύμφωνα με το θρήσκευμά τους. Οι περισσότεροι ήταν Έλληνες χριστιανοί ορθόδοξοι. Στη συνέχεια υπήρχαν οι Οθωμανοί μαζί με τους Αθίγγανους που στο σύνολό τους ήταν μωαμεθανοί. Έπειτα υπήρχαν οι Ισραηλίτες που διέθεταν και για την εκπαίδευσή τους και είχαν μεταβεί στον Βόλο για να ασχοληθούν βιοποριστικά από το εμπόριο. Η τελευταία κατηγορία ήταν οι «μετοικήσαντες» Ευρωπαίοι που συνολικά ασπάζονταν τα πιστεύω της καθολικής εκκλησίας.¹⁸

Ο Μιχαηλίδης θεωρούσε ότι ο «Θετταλομάγνης» ήταν «πάντοτε δραστήριος, αεικίνητος, οικονόμος· αποπερατώνοντας τις εργασίες του δεν ησυχάζει· αρχίζει να σκέπτεται περί των πραγμάτων πλησίον, κρίνει, επικρίνει, κατακρίνει, ραδιουργεί και δεν ευρίσκει ανάπαυσιν ή μόνον εν τω τάφω».¹⁹ Επιδίδονταν κυρίως στο εμπόριο και σε ένα ευρύ πλήθος τεχνών, ενώ πολλοί ασχολούνταν με την γεωπονία και συνήθως προέρχονταν από τα χωριά του Πηλίου. Προφανώς υπήρχαν και οι διακρίσεις ανάμεσα σε «εντοπίους και ξένους» κατοίκους, ενώ σύμφωνα με τον Μιχαηλίδη οι Έλληνες ήταν περισσότερο πλούσιοι ενώ οι «ξένοι» αποσκοπούσαν στην απόκτηση εκτάσεων γης χωρίς να διαθέτουν επιμέρους δικαιώματα στην κοινωνία. Οι Οθωμανοί ήταν κοινωνικά αποκλεισμένοι, το μορφωτικό τους επίπεδο ήταν αρκετά χαμηλό, ενώ οποιοσδήποτε εκσυγχρονισμός φάνταζε ουτοπικό σενάριο. Οι Ιουδαίοι ήταν αρκετά ευφυείς και λειτουργούσαν βάσει των επιχειρηματικών τους συμφερόντων, αλλά λόγω του «πανταχού γνωστού» Ιουδαϊκού χαρακτήρα που διέθεταν θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι ήταν ιδιαίτερα αντιπαθείς. Οι Έλληνες από την άλλη πλευρά λειτουργούσαν για το προσωπικό τους συμφέρον, αδιαφορούσαν για τους συνανθρώπους τους, ενώ φημίζονταν για τα «Βωλιώτικα ψεύματά» τους, που τους καθιστούσαν αναξιόπιστους. Εξαιτίας της εν γένει παρακμής τους, υπήρχε διαφθορά και απομάκρυνση από τα χρηστά ήθη, ευρισκόμενοι σε μία ακμάζουσα οικονομικά

¹⁷ Σμυρναίος, ό.π., σ. 455-456.

¹⁸ Ό.π., σ. 456.

¹⁹ Γεωργιάδου, ό.π., σ. 191.

πόλη, της οποίας το λιμάνι λειτουργούσε, από ηθικής πλευράς, σαν «δίκοπο μαχαίρι», καθώς ευδοκίμουν «τα πνευματώδη ποτά και τα τυχερά παίχνια».²⁰

B) Η εκπαίδευση στη Μαγνησία

Λόγω της οικονομικής άνθισης που προαναφέρθηκε έπειτα από την συνθήκη του Κιουτσούκ – Καϊναρτζή (1774), ιδρύθηκαν αρκετά σχολεία στις περισσότερες περιοχές της Δημητριάδος, από τα οποία αναδύθηκαν αξιόλογοι δάσκαλοι της εποχής, όπως ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Άνθιμος Γαζής. Η παιδεία αναπτύχθηκε κυρίως στα ορεινά μέρη όπου οι Τούρκοι ήταν δυσκολότερο να μεταβούν, εν αντιθέσει με τα πεδινά που η παιδεία δεν αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό. Βασικά πνευματικά κέντρα ανάπτυξης ήταν η Αγιά, οι Μηλίες και η Ζαγορά, όπου λόγω της ορεινής τους τοποθεσίας και των πρόσφορων συνθηκών γνώρισαν τη ιδιαίτερη μόρφωση του πληθυσμού τους.²¹

Τα πρώτα σχολεία της Μαγνησίας δεν είχαν σπουδαίες υποδομές ως προς τα υλικά κατασκευής τους. Παρείχαν την ουσιωδέστερη γνώση, δηλαδή τα λεγόμενα ‘‘κολλυβογράμματα’’, δίχως να υπάρχει εμβάθυνση σε πιο περίπλοκες μαθησιακές προσεγγίσεις. Οι διδάσκαλοι βασίζονταν κυρίως σε μια δασκαλοκεντρική διδασκαλία και λειτουργούσαν διά εμπειρικών μεθόδων, καθότι δεν διέθεταν ιδιαίτερα υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Χρειάστηκε να περάσουν αρκετά χρόνια και μόλις στα μέσα του 19^{ου} αιώνα άρχισε να μεταβάλλεται προς το καλύτερο η γενικότερη εκπαιδευτική κατάσταση, ωστόσο η εμπειρική προσέγγιση της διδασκαλίας συνέχιζε να επικρατεί έναντι της επιστημονικής.²²

Όσον αφορά τους δασκάλους της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, κάθε κοινότητα ήταν υπεύθυνη για την αναζήτηση καταλληλότερου προσωπικού, όπως επίσης και για την ίδρυση και συντήρηση των σχολικών οικοδομημάτων. Οι δάσκαλοι με την σειρά τους ήταν υπεύθυνοι για τις επιδόσεις των εκάστοτε μαθητών στους τοπικούς προκρίτους, οι οποίοι είχαν ως αρμοδιότητα τον διορισμό ή την απόλυση των δασκάλων. Από το 1821 και έπειτα η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας κυριαρχούσε στην τουρκοκρατούμενη ακόμη Μαγνησία, η οποία εισήχθη από το

²⁰ Σμυρναίος, ό.π., σσ. 456-457.

²¹ Τάτσιος, ό.π., σσ. 64-67.

²² Ο.π., σ. 68.

ελεύθερο ελληνικό κράτος και αποσκοπούσε στη διδασχή του συνόλου των μαθητών από τον δάσκαλο μαζί με ορισμένους μαθητές που επέλεγε ο ίδιος. Χρειάστηκαν να περάσουν αρκετά χρόνια για να μεταβληθεί η εν λόγω κατάσταση, καθώς μόλις στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και κατά την ένταξη της Θεσσαλίας στην Ελλάδα καταργήθηκε η προϋπάρχουσα απαρχαιωμένη διδακτική μέθοδος με την εισαγωγή της συνδιδασκτικής ή γερμανικής μεθόδου, μεταφέροντας την διδασκαλία ολοκληρωτικά στον έλεγχο του δασκάλου.²³ Η συνδιδασκτική μέθοδος, σύμφωνα με τον Μιχαηλίδη, απαιτούσε ένα ευρύ φάσμα γνώσεων από πλευράς δασκάλου ώστε να λειτουργήσει σωστά, γεγονός που ερχόταν αντιμέτωπο με το όριο των γνώσεων που διέθετε ένας μέσος δάσκαλος της εποχής καθιστώντας δύσκολη την αποτελεσματικότητά της. Ένα παράδειγμα αδυναμίας στην εφαρμογή της συνδιδασκτικής μεθόδου αποτελούσε κατ' αυτόν και το συνδιδασκτικό δημοτικό σχολείο Βόλου που διέθετε, το 1880, εκπαιδευτικό μη ικανό να υλοποιήσει την αποτελεσματική διδασκαλία λόγω μη επαρκών γνώσεων.²⁴

Η παιδεία την εποχή που εξετάζουμε αποτελούσε βασικό χαρακτηριστικό για τον αντρικό πληθυσμό του τόπου. Η θέση της γυναίκας στην κοινωνία του 19^{ου} αιώνα ανήκε στο σπίτι, κοντά στην οικογένεια, ενώ η εκπαίδευσή της θεωρούνταν ως δευτερεύον αγαθό σε αντίθεση με τους άρρενες. Η στάση αυτή ακολουθούνταν εξίσου και από τους γονείς των κοριτσιών που δεν είχαν ιδιαίτερες βλέψεις για περαιτέρω ανάπτυξη του πνευματικού κόσμου τους. Βασισμένοι στην παράδοση, οι γονείς, λόγω χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, συνήθιζαν να ανατρέφουν τις κόρες τους με στοιχεία παρμένα από την γενικότερη θρησκευτική και κοινωνική παιδεία που είχαν αποκομίσει και οι ίδιοι. Σε γενικό επίπεδο, ακόμη και στην απελευθερωμένη Ελλάδα, οι προσπάθειες για μόρφωση του γυναικείου πληθυσμού άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα.²⁵

Το πρώτο σχολείο που λειτούργησε ως παρθεναγωγείο στην Μαγνησία ήταν στο μοναστήρι του Αγίου Λαυρεντίου στην περιοχή του Πηλίου το 1842. Λειτουργούσε σύμφωνα με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο διδασκαλίας και το προσωπικό του απαρτιζόταν από τον λόγιο της εποχής Θεοδοσιάδη Παχάρνικο (1761-1849) και την αδερφή του, ενώ χρησιμοποιούνταν ως διδακτικά σχολικά εγχειρίδια η

²³ Τάτσιος, ό.π., σσ. 68-69.

²⁴ Σμυρναίος, ό.π., σσ. 461-462.

²⁵ Τάτσιος, ό.π., σ. 235.

Οκτώηχος και το Ψαλτήρι κάνοντας φανερή την θρησκευτική βάση στην οποία στηριζόταν η παιδεία.²⁶

Ωστόσο, η πρώτη οργανωμένη προσπάθεια για την ανάπτυξη της παιδείας στον γυναικείο πληθυσμό ήρθε το 1855 με την λειτουργία του παρθεναγωγείου στην Ζαγορά με δαπάνη του εμπόρου και ευεργέτη της περιοχής Ιωάννη Δ. Κασσαβέτη (1777-1876). Ήταν ένα από τα 52 δημοτικά σχολεία θηλέων που λειτουργούσαν τόσο στην Θεσσαλία όσο και στην ελεύθερη Ελλάδα. Ο Ι. Κασσαβέτης, όταν απεβίωσε, είχε αφήσει ως παρακαταθήκη το παρθεναγωγείο στην κοινότητα μέσω των μετοχών που διέθετε στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας, ενώ όρισε να στέλνεται ένας άπορος μαθητής της Ζαγοράς στο γυμνάσιο του Βόλου και εν συνεχεία να του δίνεται η δυνατότητα να σπουδάσει στο πανεπιστήμιο Αθηνών.²⁷

Λόγω των μεταβολών που δημιούργησαν οι αναδιοργανωτικές μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ από το 1839, δηλαδή με την μετατροπή των βακουφιών και των χασιών του Πηλίου σε μονάδες διοίκησης υπό τον «καϊμακάρη» (υποδιοικητή) του νομάρχη της Λάρισας που είχε ως ορμητήριο το κάστρο του Βόλου, αναδεικνύοντας τον τελευταίο σε κέντρο των κοινοτήτων της Μαγνησίας, αλλά και λόγω του διατάγματος «Χάτι Χουμαγιούν» του 1856 που επέφερε την ισότητα των υπηκόων της αυτοκρατορίας, αποτέλεσαν τις σημαντικότερες αιτίες εξάπλωσης των γραμμάτων και ίδρυσης σχολείων στην περιοχή της Δημητριάδος. Περίπου το 1864 ιδρύθηκε το πρώτο παρθεναγωγείο στην περιοχή της Τσαγκαράδας με δαπάνη του Γ. Α. Καρτάλη και το 1866 συστάθηκε αντίστοιχο σχολείο στην Πορταριά με έξοδα του μητροπολίτη της Δημητριάδος Δωροθέου Σχολαρίου. Το 1870 ιδρύθηκε παρθεναγωγείο και στην Μακρινίτσα, ενώ την ίδια περίοδο (1870-1873) συναντάει κανείς σχολεία θηλέων και στον Βόλο, στον Άγιο Λαυρέντιο, στις Μηλίες, στο Κατηχώρι, στον Κισσό, στη Δράκεια (το οποίο λίγο αργότερα θα μετατραπεί σε αλληλοδιδασκτικό), στην Αργαλαστή, στον Λαύκο και στο Τρίκερι.²⁸

Είναι φανερό πως, μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η εκπαίδευση των γυναικών της Δημητριάδος άρχισε σταδιακά να εντάσσεται ως βασικό χαρακτηριστικό στην κοινωνική συνείδηση του τόπου. Χρόνο με τον χρόνο δημιουργούνταν διαρκώς δομές

²⁶ Τάτσιος, ό.π., σ. 236.

²⁷ Ο.π., σσ. 236-237.

²⁸ Ο.π., σσ. 237-238.

που στήριζαν την εκπαίδευση των νεαρών μαθητριών, γεγονός που οδήγησε στην μόρφωσή τους αλλά και στην βαθμιαία μετατόπιση του ρόλου τους στην κοινωνία.

Όπως προαναφέρθηκε και λίγο παραπάνω, η Οκτώηχος και το Ψαλτήρι χρησιμοποιούνταν ως βασικά σχολικά εγχειρίδια στην ανάπτυξη της ανάγνωσης των μαθητών. Η δασκαλοκεντρικές διδακτικές μέθοδοι κυριαρχούσαν στην εκπαίδευση, σε συνδυασμό με την υιοθέτηση μιας αυστηρής δασκαλικής συμπεριφοράς και σκληρής πειθαρχίας, ήταν εκπαιδευτικές τακτικές που ίσχυαν καθ' όλη την διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε.

Σημαντικός ήταν επίσης και ο ρόλος της Ορθόδοξης Εκκλησίας κατά τον 19^ο αιώνα αλλά και πριν από αυτόν. Η ηγεσία της εκκλησίας, αντικρίζοντας την στασιμότητα της εκπαιδευτικής ανάπτυξης στην Δημητριάδα, προσπάθησε στα μέσα του 19^{ου} αιώνα να αναζωογονήσει το απρόσφορο εκπαιδευτικά έδαφος με την υιοθέτηση ρυθμίσεων που αφορούσαν τα πρωτοβάθμια σχολεία της επικράτειας. Ο μητροπολίτης Δημητριάδος Σχολάριος αποτελούσε σπουδαία προσωπικότητα της εποχής, συμβάλλοντας πολύ στη μόρφωση του πληθυσμού της Μαγνησίας. Είχε επιδείξει προσπάθειες για την μόρφωση του κλήρου και του γυναικείου πληθυσμού, ενώ αποτέλεσε βασικό παράγοντα στην ίδρυση του πρώτου οικοτροφείου που δημιουργήθηκε στον Βόλο. Την ίδια περίοδο, λόγω της άσχημης κατάστασης της παιδείας, δημόσιοι και ιδιωτικοί παράγοντες εξέφρασαν με μεμψιμοιρίες την έντονη δυσαρέσκειά τους για την εκπαίδευση. Εξ αιτίας αυτού συστάθηκαν εκπαιδευτικοί σύλλογοι στην Ελλάδα και στις τουρκοκρατούμενες περιοχές με βασικό στόχο την πρόοδο και ανάπτυξη της παιδείας. Το 1873 ιδρύθηκε και ο «Φιλοπαιδευτικός Σύλλογος Θετταλομαγνησίας» στον Βόλο, ο οποίος έδρασε υπέρ των συμφερόντων της εκπαίδευσης για την ευρύτερη περιοχή της Δημητριάδος.²⁹

Τον 19^ο αιώνα, και πιο συγκεκριμένα την περίοδο 1860-1881, παρατηρείται μία έλλειψη σχολείων σε κάποια χωριά του Πηλίου. Συνήθως αυτά ήταν και τα μικρότερα χωριά της περιοχής αλλά και τα λιγότερα σε αντίθεση με το εύρος των χωριών που διαθέτει το Πήλιο. Στα τελευταία μάλιστα τα σχολεία λειτουργούσαν με δωρεές που πραγματοποιούσαν εύποροι ευεργέτες της εποχής ή με την συνεισφορά της εκκλησίας. Για τα περισσότερα σχολεία της Δημητριάδος δεν υπάρχουν σαφείς αναφορές αυτή την περίοδο σχετικά με την ημερομηνία ίδρυσής τους, το διδακτικό προσωπικό, τις

²⁹ Τάτσιος, ό.π., σσ. 70-72.

ακριβείς μεθόδους που χρησιμοποιούνταν κατά την διδασχή των διαφόρων σχολικών αντικειμένων και γενικότερα του προσδιορισμού του τρόπου λειτουργίας των σχολικών μονάδων. Το σίγουρο είναι ότι υπήρχαν αρκετά παράπονα από την κοινή γνώμη για την σχολική δυσλειτουργία των πρωτοβάθμιων μονάδων και αιτούνταν διαρκώς μία αλλαγή προς το καλύτερο.³⁰

Δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός πως υπήρχε έστω και υπό αυτές τις συνθήκες πρόνοια για την εκπαίδευση στην Μαγνησία. Αυτό οφείλεται στην ελαστικότητα που επεδείκνυαν οι κατά τόπους τουρκικές αρχές ως προς την ανάπτυξη της παιδείας των υπηκόων της αυτοκρατορίας ακόμη και έπειτα από τις αποτυχημένες εξεγέρσεις του 1854 και 1878 στο Πήλιο. Υπήρχε διαρκώς μία εξέλιξη στα ζητήματα της παιδείας (αν και αργοκίνητη), με σταδιακή ίδρυση περισσότερων σχολικών μονάδων με την έγκριση των τουρκικών ηγεσιών.

Όσον αφορά την πόλη του Βόλου και την πορεία της εκπαιδευτικής της ανόδου από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, μας έρχονται πληροφορίες από τον Ηπειρώτη Νικόλαο Σ. Γάτσο (1864-1934) που κατέγραψε την εκπαιδευτική δράση της περιοχής. Αρχικά, την περίοδο 1845-1852, οι γονείς συνήθιζαν να αποστέλλουν τα παιδιά τους στα πρωτοβάθμια σχολεία της Πορταριάς, καθώς ήταν φημισμένα για την αξιοπιστία των σχολικών τους μονάδων. Το 1853 ιδρύθηκε το αλληλοδιδασκτικό σχολείο Βόλου που στη συνέχεια χωρίστηκε σε 2 διαφορετικά σχολεία, ένα αρρένων και ένα θηλέων (1870).³¹ Το 1880 η πόλη αριθμούσε δύο δημοτικά σχολεία αρρένων, το προαναφερθέν αλληλοδιδασκτικό και ένα συνδιδασκτικό. Το αλληλοδιδασκτικό λειτουργούσε με έναν διδάσκαλο και έναν βοηθό, ο οποίος ήταν μοναχός και δεν διέθετε ιδιαίτερη μόρφωση. Πληροφορίες που μας έρχονται από τον Μιχαηλίδη μαρτυρούν την ευγένεια του προαναφερθέντος δασκάλου, σε συνδυασμό με την ανεπάρκεια της διδασκαλίας του και την αδυναμία περαιτέρω κατανόησης από τους ίδιους τους μαθητές του, η οποία οφειλόταν όμως, σύμφωνα με τον δάσκαλο, στη φύση της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου.³² Τέλος, αξιόλογες ήταν οι προσπάθειες που καταβάλλονταν από το 1867 για την ίδρυση γυμνασίου στην πόλη, γεγονός που αποσιωπήθηκε από τους Τούρκους, οι οποίοι απέρριψαν την αίτηση αδειοδότησης για την λειτουργία του, πιθανώς λόγω της εμπλοκής του ελληνικού κράτους στην Κρητική Επανάσταση που είχε ξεσπάσει το

³⁰ Τάτσιος, ό.π., σσ. 72-73.

³¹ Ο.π., σ. 75.

³² Σμυρναίος, ό.π., σσ. 460-461.

1867-1868 και της έχθρας που είχε κλιμακωθεί απέναντι σε κάθε ελληνική εμπλοκή ενάντια στους Οθωμανούς.³³

Σύμφωνα με τον Μιχαηλίδη, για το σύνολο των σχολικών μονάδων του Βόλου κατά το 1880 δαπανιούνταν περίπου 12.000 δραχμές/έτος μέσω σχολικών διδασκτρών. Η τοπική εκκλησία συνείσφερε ενεργά στην ολική χρηματοδότηση, ιδίως σε περιόδους που δεν συμπληρωνόταν ο απαραίτητος αριθμός χρημάτων που προβλεπόταν από τους αρμόδιους φορείς. Οι πιο εύποροι οικονομικά Έλληνες πλήρωναν περισσότερα δίδακτρα, ενώ οι πιο άποροι λιγότερα. Ασκείτο μάλιστα δριμεία κριτική στους εν λόγω πλουσίους της εποχής για την απροθυμία τους να δημιουργηθεί κάποιο κληροδότημα, και την ίδια κριτική δέχονταν και οι σχολικοί έφοροι που εκλέγονταν από τις εύπορες οικογένειες της πόλης και όχι από το σύνολο των κατοίκων της.³⁴

Όπως προαναφέρθηκε, η Ορθόδοξη Εκκλησία κατείχε κεντρική θέση στα εκπαιδευτικά δρώμενα σε όλες τις ελληνικές επαρχίες της επικράτειας. Το οικουμενικό πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως ήταν υπεύθυνο για την επίβλεψη των σχολικών μονάδων και εξέχοντα ρόλο διαδραμάτιζε ο τοπικός ιεράρχης Δημητριάδος, που ήταν αρμόδιο όργανο του γενικότερου εγχειρήματος της εκπαιδευτικής εποπτείας. Το 1836 ιδρύθηκε η Κεντρική Εκκλησιαστική και Πνευματική Επιτροπή, η οποία ήτο επιφορτισμένη με αρκετά καθήκοντα, κάποια από τα οποία ήταν και ο διορισμός ή η απόλυση δασκάλων, η έγκριση σχολικών εγχειριδίων και ο καθορισμός των μελών της εφορείας στα κατά τόπους σχολεία. Αργότερα, από το 1873 έως και την ενοποίηση της Θεσσαλίας με την Ελλάδα το 1881, μέσω διατάξεων καθορίστηκαν επακριβώς τα καθήκοντα της Εκκλησίας που αφορούσαν την εμπλοκή της στα εκπαιδευτικά ζητήματα. Το περιεχόμενο των διατάξεων καθιστούσε σαφή την εξάρτηση των σχολείων από την εκκλησιαστική ηγεσία και τις αποφάσεις της, ενώ απέστειλλαν έγγραφα σε δασκάλους και τοπικούς εφόρους με οδηγίες για τις ενέργειες που όφειλαν να ακολουθήσουν κατά γράμμα.³⁵

Καθ' όλη την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα τα σχολεία της Δημητριάδος δεν είχαν σταθερό ρυθμό λειτουργίας. Αρκετά εκπαιδευτήρια υπολειτουργούσαν, έκλειναν, άλλα επαναλειτουργούσαν ή λειτουργούσαν με έναν δάσκαλο που αν τύχαινε να αντιμετωπίζει προβλήματα υγείας και έκλειναν εξίσου. Μέχρι και το φημισμένο για

³³ Τάτσιος, ό.π., σ. 75.

³⁴ Σμυρναίος, ό.π., σσ. 458-459.

³⁵ Τάτσιος, ό.π., σσ. 77-78.

την αποτελεσματικότητά του «Ελληνομουσείο» της Ζαγοράς έκλεισε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα λόγω προβλημάτων υγείας των δημοδιδασκάλων που εργάζονταν εκεί. Το 1833, την θέση του εν λόγω σχολείου πήρε το «Κρίτσκειο» εκπαιδευτήριο.³⁶

Εκτός της γενικότερης στασιμότητας που παρατηρείται στην παιδεία κατά τον 19^ο αιώνα, η εκπαίδευση είχε να αντιμετωπίσει και την απαξίωση που έτρεφαν οι προεστοί προς τις αρχές του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, διότι πίστευαν πως διατρέχουν κίνδυνο τα προσωπικά τους συμφέροντα με τις νεωτεριστικές αυτές ιδέες που άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους και σε πολλές χώρες της Ευρώπης. Λόγω της μεγάλης αυτής εισροής διαφωτιστικών ιδεών στην κοινωνία της Δημητριάδος, και όχι μόνο, πολλοί προεστοί μαζί με ορισμένους φανατικούς ιερείς υιοθέτησαν μία τάση αποστροφής προς τις εν λόγω ιδέες εκφράζοντας με μένος την άποψη περί επιστροφής στην παραδοσιακή εκπαίδευση, καθώς η ένταξη της φιλοσοφίας και των θετικών επιστημών θεωρούσαν ότι οδηγεί στην αλλοίωση του έθνους. Ευτυχώς, τα φαινόμενα αυτά ήταν λιγοστά και η παιδεία δεν επηρεάστηκε από αντίστοιχες πεποιθήσεις. Σε κάθε περίπτωση, η παιδεία της ευρύτερης περιοχής πέρασε από πολλές τρικυμίες, δοκιμάστηκε και άντεξε στον χρόνο. Οι αποδόσεις των δασκάλων σε κάθε σχολείο ποίκιλαν και δεν ήταν ποτέ ίσες μεταξύ τους. Όμως, ο λαός σε συνδυασμό με ορισμένες ιδιωτικές πρωτοβουλίες που πάρθηκαν από διάφορους ευεργέτες στήριζαν διαρκώς την εκπαίδευση των νέων με κάθε τρόπο.³⁷

Στον γενικότερο αναβρασμό που βρισκόταν η παιδεία κατά τον 19^ο αιώνα, ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός έδωσε τεράστια πνοή σε πολλές πτυχές της. Ως συνέχεια του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, ο Ελληνικός αποτελούσε μία προσπάθεια ξεσηκωμού του υπόδουλου ελληνισμού για τον ένοπλο αγώνα υπέρ της απελευθέρωσης. Είχε γενική αποδοχή από το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, παραχωρώντας δυνατότητες πνευματικής και κοινωνικής ανέλιξης. Ο Διαφωτισμός ευδοκίμησε και στο Πήλιο με την ανάδειξη σπουδαίων λογίων της εποχής και την ίδρυση πολλών σχολικών μονάδων που έθεσαν τα θεμέλια για την ανάπτυξη της παιδείας στον μικρότερο ηλικιακά πληθυσμό.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να εξερευνήσουμε πιο λεπτομερειακά την μορφή του σχολείου και πως μεταβλήθηκε στο πέρασμα των χρόνων. Αρχικά, ήδη πριν ξεσπάσει

³⁶ Τάτσιος, ό.π., σσ. 79-80.

³⁷ Ο.π., σ. 92.

η επανάσταση του 1821, στην Ελλάδα (όπως και στην Μαγνησία) είχαν αρχίσει να κάνουν την εμφάνισή τους τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία. Ωστόσο, η αλληλοδιδασκτική μέθοδος εφαρμόστηκε λίγο αργότερα με την ένταξη του Καποδίστρια στην ηγεσία της χώρας κατά το 1828 και έπειτα.³⁸ Σύμφωνα με τον Τάτσιο, οι κοινότητες της Δημητριάδος ίδρυναν σχολεία είτε «των κοινών γραμμάτων» είτε αλληλοδιδασκτικά από το 1830. Στα πρώτα, οι μαθητές εξασκούσαν κυρίως στην ανάγνωση και στη γραφή, ενώ τα μαθήματα διδάσκονταν καταρχήν από ιερείς. Τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία λειτουργούσαν ως μηχανισμός ελέγχου και επιβράβευσης πλάθοντας πειθαρχημένους πολίτες που θα μπορούσαν να ενεργήσουν δυναμικά εντός της κοινωνίας. Οι λεγόμενοι πρωτόσχολοι πραγματοποιούσαν διδασκαλίες στα αλληλοδιδασκτικά εκπαιδευτήρια και απαρτίζονταν από μαθητές που είχαν άριστες επιδόσεις και διαγωγή, ενώ ο ρόλος του δασκάλου ήταν κυρίως εποπτικός.³⁹

Οι προαναφερθείσες σχολικές μονάδες ανήκαν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση της εποχής. Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση εντάσσονταν τα λεγόμενα «ελληνικά» σχολεία και τα γυμνάσια, τα οποία βάσιζαν την διδασκαλία τους στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Κατά τον αιώνα που εξετάζουμε, δύο ονόματα ξεχώριζαν και εξετάζονται στο τελευταίο μέρος της εργασίας μέσα από τον τύπο της εποχής, του Ιωάννη Μελανίδη από την Ήπειρο και του Νικόλαου Νικολαΐδη από το Πήλιο.

Όσον αφορά το Ελληνικό σχολείο του Βόλου, διέθετε 5 τάξεις συνολικά, τρεις που λειτουργούσαν ως ελληνικές και δύο μεγαλύτερες που λειτουργούσαν ως γυμνασιακές τάξεις, διότι μέχρι και το 1881 η πόλη δεν διέθετε αυτόνομο γυμνάσιο. Για τον λόγο αυτό, το Ελληνικό του Βόλου ονομαζόταν «ημιγυμνάσιο». Αναφορές για την δημιουργία πλήρους γυμνασίου συναντά κανείς μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στον Ελληνικό κορμό, γεγονός που εξετάζεται εξίσου στην συνέχεια αυτής της εργασίας. Τα μαθήματα που διδάσκονταν στο δευτεροβάθμιο σχολείο ήταν τα εξής: ελληνικά, λατινικά, μαθηματικά, γαλλικά, ιερά ιστορία και γεωμετρία. Επιπροσθέτως, στην πόλη ιδρύθηκε και εβραϊκό σχολείο το 1870, καθώς υπήρχαν περίπου 200 κάτοικοι εβραϊκής καταγωγής. Το εν λόγω εκπαιδευτήριο λειτουργούσε και μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας και πραγματοποιείται εκτενέστερη ανασκόπηση περί αυτού σε επόμενο κεφάλαιο. Στην περιοχή του Βόλου λειτουργούσε και σχολείο για

³⁸ Γεώργιος Τζάρτζας (2003), «Το Αλληλοδιδασκτικό Σχολείο στην υπηρεσία της πειθαρχημένης κοινωνίας», *Πρακτικά του 2ου Διεθνούς Συνεδρίου «Η παιδεία στην αυγή του 21ου αιώνα»*, Πάτρα.

³⁹ Ο.π.

την μόρφωση του τουρκικού πληθυσμού της πόλης. Το συγκεκριμένο σχολείο βρισκόταν στην τοποθεσία του φρουρίου της περιοχής.

Καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα (ακόμη και μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας) τα σχολεία στο σύνολό τους λειτουργούσαν εφόσον υπήρχε κάποιος δάσκαλος. Συχνό φαινόμενο αποτελούσε η απουσία δασκάλου σε πολλά σχολεία, κυρίως του Πηλίου, γεγονός που οδηγούσε την παιδεία των μαθητών σε αδιέξοδο. Υπήρχαν περιπτώσεις όπου δάσκαλοι από το ένα χωριό του Πηλίου μεταφέρονταν σε διαφορετικό χωριό, αφήνοντας κενή την διδακτική θέση του χωριού που δίδαξαν αρχικά οδηγώντας το έτσι στο κλείσιμό του.⁴⁰

Ωστόσο, το μεγαλύτερο ζήτημα των δασκάλων του Βόλου που υπήρχε τουλάχιστον από το 1880 ήταν η *«πλήρης έλλειψη κανονισμών στο σχολείο»* σε συνδυασμό με την ανυπαρξία *«συναίσθησης για την ανάγκη να υπάρξουν κανονισμοί»*. Αυτό, σε ένα σύστημα όπου δεν υπήρχαν εμφανείς νόμοι που να καθορίζουν τι πρέπει και τι δεν πρέπει να τηρείται κατά την διδασκαλία, που δεν τιμωρούνταν οι σφάλλλοντες και η κοινή γνώμη δεν εστίαζε στην εν γένει βελτίωση των κακώς κειμένων, τότε πώς μπορούσε να λειτουργήσει ορθά μία σχολική τάξη;⁴¹

Σε άλλες περιοχές του Πηλίου, και σύμφωνα με τον Αργύρη Φιλιππίδη, η Μακρινίτσα διέθετε ένα αξιόλογο εκπαιδευτήριο κατά τις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Από πηγές τις εποχής μαθαίνουμε πως το εν λόγω σχολείο λειτουργούσε ήδη πριν το 1800, δηλαδή από τα μέσα περίπου του 18^{ου} αιώνα, με τον Δωρόθεο Σχολάριο να αναφέρει ότι το 1877 η περιοχή διέθετε 4 σχολικές μονάδες. Ειδικότερα, στην περιοχή φαίνεται πως λειτουργούσαν δύο αλληλοδιδακτικά σχολεία, ένα παρθεναγωγείο και ένα ελληνικό σχολείο. Εκτός από τα τέσσερα αυτά εκπαιδευτήρια, μέχρι και το 1881 στη Μακρινίτσα εντοπίζεται επίσης ένα ελληνικό σχολείο, στο οποίο εργαζόταν ο διευθυντής της σχολικής μονάδας και ένας διδάσκαλος, ένα αλληλοδιδακτικό στη κοινότητα των Ταξιαρχών με έναν δάσκαλο και ένα παρθεναγωγείο με δύο δασκάλες.⁴²

Μία ακόμη περιοχή του Πηλίου, η Πορταριά, γνώρισε μία εξίσου σημαντική ανάπτυξη στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Από πηγές του Δωροθέου Σχολάριου αναφέρεται ότι ο συγκεκριμένος τόπος διέθετε, μέχρι τουλάχιστον και το 1870, τρία

⁴⁰ Τάτσιος, ό.π., σσ. 116-117.

⁴¹ Σμυρνάιος, ό.π., σ. 460.

⁴² Τάτσιος, ό.π., σσ. 194-195.

σχολεία: ένα αλληλοδιδασκτικό, ένα ελληνικό και ένα σχολείο θηλέων. Αξίζει να αναφερθεί πως και ο ίδιος είχε συνεισφέρει στα εκπαιδευτικά ζητήματα, παραχωρώντας μάλιστα 5.000 γρόσια για την ανοικοδόμηση του παρθεναγωγείου της περιοχής που πραγματοποιήθηκε το 1866. Στην περιοχή φαίνεται να λειτουργούσε και νηπιαγωγείο πριν το 1881.⁴³

Συνολικά, μέχρι και το 1881, λειτουργούσαν 41 αλληλοδιδασκτικά σχολεία, 13 ελληνικά σχολεία και 11 σχολεία θηλέων. Όπως προαναφέρθηκε, τα σχολεία αυτά λειτουργούσαν σχεδόν σε όλα τα χωριά του Πηλίου και στην πόλη του Βόλου, ενώ ελάχιστα χωριά δεν διέθεταν δημοτικό σχολείο, στα οποία συνήθως κατοικούσαν ελάχιστοι πολίτες. Η συντήρησή τους προερχόταν είτε από ευεργέτες της εποχής είτε από την εκκλησία καθώς δεν υπήρχε κάποια κρατική μέριμνα που να υποβοηθά την εκπαίδευση της τουρκοκρατούμενης μέχρι τότε Θεσσαλίας.⁴⁴

⁴³ Τάτσιος, ό.π., σ. 198.

⁴⁴ Ο.π., σ. 226.

Μέρος Β΄

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ ΤΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ 1881-1900

A) Κοινωνία και οικονομία

Το διάστημα αυτό η Θεσσαλία, και πιο συγκεκριμένα η περιοχή που ερευνάμε, η Μαγνησία, δεν βρίσκεται πλέον υπό Οθωμανική κατοχή. Η διοίκησή της περνάει στα χέρια της Ελλάδας τον Ιούνιο του 1881, όπως είχε υπογραφεί τρία έτη πρωτότερα η Συνθήκη του Βερολίνου που προέβλεπε αυτή την μετάβαση και η οποία εφαρμόστηκε καθυστερημένα με την συμφωνία που υπογράφηκε στις 20 Ιουνίου ή 2 Ιουλίου του 1881 ανάμεσα σε Τουρκία και Ελλάδα. Ο Έλληνας αξιωματικός του στρατού και πολιτικός Σκαρλάτος Σούτσος εισήλθε ως λυτρωτής στον Βόλο και τον υποδέχθηκε ένα μεγάλο κύμα λαού, που ανάμεσά τους ο έκτοτε δήμαρχος της πόλης Γ. Καρτάλης και ο μητροπολίτης Γρηγόριος.

Ένα γεγονός αντίστοιχης εθνικής βαρύτητας όπως αυτό δεν θα μπορούσε να εκλείπει από τον ελληνικό τύπο της εποχής, ο οποίος στο σύνολό του περιέγραφε το εν λόγω γεγονός εντός ενός κλίματος γενικότερης πατριωτικής εξύμνησης. Επιπροσθέτως, η προσάρτηση της Θεσσαλίας καλύφθηκε και από τις εφημερίδες του εξωτερικού με πολλαπλά αφιερώματα.⁴⁵

Βέβαια όπως ήταν φυσικό, μετά την απελευθέρωσή της οι αρμόδιοι διοικητές της πόλης του Βόλου θέλησαν να ανασυντάξουν την εικόνα της. Ξεκίνησαν με την σχεδίαση του νέου Βόλου μέσω κατασκευής ολοκληρωμένων εγκαταστάσεων ώστε να θυμίζει τις αντίστοιχες πόλεις της Ευρώπης. Από το πολεοδομικό έργο που σχεδιάστηκε από τον μηχανικό Κ. Βλαχόπουλο και εγκρίθηκε το 1882-1883 προκύπτει η σύσταση των δύο διαφορετικών γεωγραφικών κομματιών της πόλης: του κάστρου των Παλαιών «στα όρια του Βυζαντινού τείχους» και της περιοχής στα ανατολικά του κάστρου. Το κάστρο αρχικά παρέμενε ανέπαφο, διότι διέμεναν ακόμη μουσουλμάνοι στο εσωτερικό του, ωστόσο από το 1887 και έπειτα με την σταδιακή μετακίνηση του εν λόγω πληθυσμού αποφασίστηκε η αναδιαρρύθμιση της περιοχής με τα τείχη να γκρεμίζονται τελείως το 1889. Δεν άργησε έτσι να φανεί η γοργή αλλαγή τόσο στην

⁴⁵ Σοφία Αγγελοπούλου (2005), *Η ιστορία του Βόλου μετά την απελευθέρωση (1881-1897), μέσα από την εικονοπλαστική πραγματικότητα*, Βόλος, σσ. 40-42.

εξωτερική όψη του Βόλου όσο και στην γενικότερη αναβάθμιση που προέκυψε στην ποιότητα ζωής των κατοίκων της.⁴⁶

Στα τέλη του 1881, και πιο συγκεκριμένα από τις 20 Δεκεμβρίου, για πρώτη φορά στα χρόνια του νεοελληνικού κράτους υπήρχε εκπροσώπηση της πόλης του Βόλου στην βουλή των Ελλήνων, καθώς εκλέχθηκαν 6 βουλευτές για τον σκοπό αυτό. Αυτή την περίοδο υπήρχαν δύο πολιτικές παρατάξεις που ξεχώριζαν στην πολιτική ζωή του τόπου, αυτή του μεταξουργού Κοκοσλή και του Γεώργιου Καρτάλη της γνωστής οικογένειας Καρτάλη που φημιζόταν διαχρονικά για της εμπορικές της δραστηριότητες. Ωστόσο, υπήρχε και ένας ανεξάρτητος πολιτικός, ο Γ. Ν. Φιλάρετος, ο οποίος στις εκλογές τις 20^{ης} Δεκέμβρη βγήκε πρώτος σε ψήφους.⁴⁷ Ο Φιλάρετος ήταν υποστηρικτής της αστικής τάξης, εναντιώθηκε στους κοτζαμπάσηδες του Πηλίου και δεν υποστήριζε τα λαϊκά στρώματα, γεγονός που τον οδήγησε στην γενικότερη παραγκώνισή του ενώ δεν ψηφίστηκε στις εκλογές του 1885. Άλλες εξέχουσες προσωπικότητες της πολιτικής ζωής της πόλης αποτελούσαν ο Αντώνης Καρτάλης (γιος του Γ. Καρτάλη), ο Αλέξανδρος Κασσαβέτης και ο Κωνσταντίνος Τοπάλης που αντικατέστησε τον Κοκοσλή και ανέλαβε την αρχηγία του κόμματός του.⁴⁸

Στην περίοδο που εξετάζουμε παρατηρείται μία ιδιαίτερη επιθυμία για ανάπτυξη όλων των τομέων της πόλης του Βόλου και ειδικότερα της συγκοινωνίας. Το λιμάνι του Βόλου ήδη από την τουρκοκρατία αποτελούσε σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης της περιοχής λόγω της διευκόλυνσης του εμπορίου. Παρά τα θετικά που προσφέρει η ύπαρξη ενός λιμανιού, οι αρμόδιοι φορείς όφειλαν όχι μόνο να το διατηρούν αλλά και να το αναβαθμίζουν, ούτως ώστε να συνεχίσει να υφίσταται η εμπορική εξάπλωση της πόλης. Βασικό στοιχείο που πρέπει να διαθέτει ένα λιμάνι είναι η αποβάθρα για την διευκόλυνση των εμπορικών διαδικασιών, η οποία όμως δεν υπήρχε στο λιμάνι του Βόλου, όπως επίσης δεν υπήρχε και κυματοθραύστης για την ασφαλή προσέγγιση των караβιών και την επιτάχυνση των συναλλαγών. Η σύσταση της Λιμενικής επιτροπής και του Λιμενικού ταμείου μετά το 1881 αποσκοπούσε στην κάλυψη αντίστοιχων ελλείψεων και το 1892 ξεκίνησαν λιμενικά έργα, τα οποία ολοκληρώθηκαν το 1902. Η συνεισφορά του λιμανιού στην ανάπτυξη του Βόλου φαίνεται και από το γεγονός ότι ανταγωνιζόταν επάξια το μεγαλύτερο λιμάνι της

⁴⁶ Αγγελοπούλου, ό.π., σσ. 45-49.

⁴⁷ Ο.π., σ. 137.

⁴⁸ Ο.π., σ. 138.

χώρας, τον Πειραιά. Εξάγονταν πολλά αγαθά, ανάμεσα τους τα δημητριακά, ο καπνός, οι ελιές και τα δέρματα προς επεξεργασία, καθιστώντας το το δεύτερο πιο σημαντικό λιμάνι της Ελλάδος.⁴⁹

Εκτός αυτού όμως, η πόλη δεν διέθετε κάποιο ιδιαίτερα ανεπτυγμένο δίκτυο που να εξυπηρετούσε τις ανάγκες του πληθυσμού της. Η κατασκευή του πρώτου δρόμου που θα εξυπηρετούσε την κίνηση των τροχοφόρων οχημάτων στη διεύθυνση Βόλου-Πορταριάς άρχισε να υλοποιείται από το 1895 και υπολογιζόταν στα 10 χιλιόμετρα, ενώ δώδεκα χρόνια πριν, το 1883, η οδός Γορίτσας – Αγριάς είχε επίσης ξεκινήσει να δημιουργείται. Γενικότερα, η κατάσταση στην μετακίνηση του λαού συναντούσε πολλαπλά προβλήματα: πολλοί δρόμοι δεν ήταν συντηρημένοι όπως θα έπρεπε, οι γέφυρες ήταν ασταθείς ενώ ακόμη υπήρχαν μονοπάτια που χρησιμοποιούνταν από την τουρκοκρατία. Η ανάγκη για άμεση χερσαία μεταφορά του εμπορίου αποτελούσε μία από τις πρωταρχικές μέριμνες των διοικητικών δράσεων και ο σιδηρόδρομος αποτελούσε σαφή λύση στο εν λόγω ζήτημα.

Η σύμβαση που υπογράφηκε μεταξύ της κυβέρνησης του Χαρίλαου Τρικούπη και του τραπεζίτη Θεόδωρου Μαυροκορδάτου τον Μάιο του 1882 ένωσε σιδηροδρομικά τον Βόλο με την Λάρισα, ενώ δημιουργήθηκε μία επιπρόσθετη διακλάδωση που ένωσε τις περιοχές Βελεστίνο – Φάρσαλα – Καρδίτσα – Τρίκαλα – Καλαμπάκα για την εξυπηρέτηση περισσότερων περιοχών. Ο Ιταλός μηχανικός Εβαρίστο ντε Κίρικο είχε αναλάβει το εν λόγω έργο, με τα εγκαίνιά του να πραγματοποιούνται μόλις δύο χρόνια μετά, στις 22 Απριλίου του 1884, από τον Βασιλιά Γεώργιο τον Α΄. Τον Ιούνιο του 1886 το σιδηροδρομικό έργο επεκτάθηκε σε τέτοιο βαθμό που η κατασκευαστική εταιρία του Μαυροκορδάτου οριακά αποπλήρωνε τα έξοδά της και έναν χρόνο αργότερα υποχρεώθηκε να δανειστεί χρήματα.⁵⁰

Εκτός από το σημαντικής βαρύτητας αυτό έργο, το 1888 υπήρχαν βλέψεις από τον ντε Κίρικο για την σιδηροδρομική ένωση του Βόλου με το Πήλιο που υπολογιζόταν πως θα επέφερε μεγάλα κέρδη στις δύο περιοχές. Εν τέλει συμφωνήθηκε η δημιουργία της γραμμής Βόλου – Λεχωνίων και στις 16 Δεκεμβρίου του 1892 υπογράφηκε η σχετική σύμβαση με το ελληνικό κράτος. Η γραμμή άρχισε να λειτουργεί τον Δεκέμβριο του 1895 και διακόπηκε την άνοιξη του 1897 με την εισβολή των Τούρκων

⁴⁹ Αγγελοπούλου, ό.π., σσ. 87-88.

⁵⁰ Ό.π., σσ. 70-71 και Μιχάλης Ραβασόπουλος-Πετράκης (2012), *Σιδηροδρομικός Σταθμός Βόλου: Εντός ή Εκτός των Τειχών;*, Διπλωματική εργασία, Αθήνα. σσ. 42-46.

στην πόλη λόγω του ελληνοτουρκικού πολέμου. Ωστόσο, επαναλειτούργησε κανονικά τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους.⁵¹

Επιπλέον, ο Βόλος γνώρισε και βιομηχανική ανάπτυξη μετά την απελευθέρωση του, με τις επενδύσεις στον κλάδο της επεξεργασίας προϊόντων να διαδέχονται η μία την άλλη. Οι πρώτες βιομηχανικές εταιρίες μεταποίησης είχαν περισσότερο οικογενειακό χαρακτήρα, δεν υπήρχε η απαραίτητη τεχνογνωσία για την σωστή διαχείριση της μεταποίησης, ενώ γενικότερα ο εν λόγω κλάδος βρισκόταν σε πολύ πρώιμο στάδιο, χωρίς να σημαίνει όμως ότι έμενε στάσιμος. Το 1883 το πρώτο μεγάλο εργοστάσιο σιδηρουργίας κατασκευάζεται με έδρα την πόλη του Βόλου υπό την επωνυμία «Ομόρρυθμος Εμπορική και Βιομηχανική Εταιρία “Μ.Κ. Σταματόπουλου” Υιού». Όπως είναι φανερό, ο βιομήχανος Μελέτης Σταματόπουλος είχε θέσει τα θεμέλια σε αυτή τη νέα επιχειρηματική δύναμη που ξεκίνησε να εδράζει στην συγκεκριμένη πόλη. Η εταιρία του Σταματόπουλου διέθετε 40 εργαζομένους που εργάζονταν με ατμοκίνητες μηχανές και κατασκεύαζαν μεταλλικά προϊόντα. Το όνομα του εν λόγω ανθρώπου σηματοδότησε μια νέα εποχή για τους αγρότες, καθώς ήταν εκείνος που εισήγαγε το άροτρο και την αλωνιστική μηχανή στην περιοχή της Θεσσαλίας οδηγώντας σε μια μαζική βελτίωση τα αγροτικά μέσα παραγωγής. Κατείχε μία ιδιαίτερα μεγάλη τεχνογνωσία, μια δεξιότητα που απέκτησε στην μακρόχρονη εργασία του στα μεταλλεία του Λαυρίου. Λίγο αργότερα, το 1896 ιδρύεται το μηχανουργείο των Γκλαβάνη και Καζάζη υπό της επωνυμίας «Η σφύρα». ⁵² Ο Πηλιορείτης Κώστας Γκλαβάνης, γνωστός για τις εμπορικές του συναναστροφές σε Σμύρνη και Οδησό, ήταν εκείνος που χρηματοδότησε το εν λόγω εγχείρημα, ενώ ο Μιχάλης Καζάζης είχε δουλέψει σε αντίστοιχες βιομηχανίες της Αμερικής και της Αγγλίας εναποθέτοντας τις τεχνογνωσίες του στο συγκεκριμένο εγχείρημα.

Λόγω της βιομηχανικής ανέλιξης στην πόλη του Βόλου αλλά και της εμπορικής κίνησης που διέγραφε η συνεχώς ανοδική πορεία του κλάδου, άρχισε η δημιουργία τραπεζών. Στις 3 Ιουνίου 1882 ιδρύεται στην πόλη η λεγόμενη Προνομιούχος Ηπειροθεσσαλική Τράπεζα από τσιφλικάδες της εποχής, με μεγαλομέτοχο τον Α. Συγγρό. Η εν λόγω τράπεζα βοήθησε το εμπόριο αλλά και τους τοκογλύφους, γεγονός που δεν εξυπηρετούσε τα μεσαία και κατώτερα στρώματα. Μετά την επιβολή του

⁵¹ Αγγελοπούλου, ό.π., σσ. 83-85.

⁵² Αίγλη Δημόγλου (2005), *Η βιομηχανία στο νομό Μαγνησίας. Από τον 19ο στον 21ο αιώνα*, Αθήνα: Κέρκυρα. σσ. 44-48.

διεθνούς οικονομικού ταμείου από τις δυνάμεις της Ευρώπης το 1897 παράκμασε και συγχωνεύτηκε με την Εθνική Τράπεζα. Δύο τράπεζες που διαδραμάτισαν εξίσου σημαντικό ρόλο στην ζωή των ανθρώπων της εποχής ήταν η τράπεζα Δ. Κοσμαδοπούλου με έτος ίδρυσης το 1885 και η τράπεζα Αθηνών που ιδρύθηκε το 1894.⁵³

Μετά τις νέες αυτές επαγγελματικές δυνατότητες που δημιούργησε η βιομηχανία άρχισαν να μεταβάλλονται και να πλάθονται ορισμένες νέες κοινωνικές βαθμίδες στην πόλη. Αρχικά, οι επιχειρηματίες ήταν στην ανώτερη κοινωνική τάξη, με τους απογόνους τους να αποτελούν την αμέσως επόμενη βαθμίδα. Οι τελευταίοι, όντας απόφοιτοι ευρωπαϊκών πανεπιστημίων, αντιλαμβάνονταν τις κοινωνικές διαφορές και τις κατέκριναν. Στην τρίτη βαθμίδα εντάσσονταν οι εργάτες, δηλαδή οι καπνεργάτες και οι τσαγκάρηδες που στο σύνολό τους είχαν αριστερές ιδεολογίες.⁵⁴ Σύμφωνα με πηγές της εποχής, ο Βόλος το 1889 αριθμούσε 11.029 κατοίκους, δηλαδή περισσότερους από τους διπλάσιους της τελευταίας απογραφής πριν το 1881, ένα φαινόμενο που δικαιολογείται λόγω της εγκατάλειψης των κοινοτήτων του Πηλίου και της σταδιακής εγκατάστασης στο αστικό κέντρο του Βόλου (αστυφιλία). Οι νέες δυνατότητες που προαναφέρθηκαν, έδιναν την ελπίδα για καλύτερες συνθήκες ζωής και οικονομική ευημερία στους εν λόγω πληθυσμούς.⁵⁵

Είναι σημαντικό να προστεθεί το γεγονός πως στον Βόλο υπήρχε μία γενικότερη ανάπτυξη της τυπογραφίας κατά το 1881 που οδήγησε στην δημιουργία όλο και περισσότερων εφημερίδων μετά την απελευθέρωσή του. Οι ιδιοκτήτες των αντίστοιχων εφημερίδων που κυκλοφόρησαν ενδιαφέρονταν στο έπακρο για την εν γένει πνευματική ανέλιξη, ερχόμενοι διαρκώς σε επαφή με λόγιους της εποχής. Τα πρώτα τυπογραφεία που υπήρξαν στον Βόλο λειτουργούσαν χειροκίνητα ή ποδοκίνητα, ενώ η πορεία τους ξεκίνησε στις 2 Νοεμβρίου 1881. Η ανάγκη για την κάλυψη της επικαιρότητας δεν άργησε να φανεί. Την αρχή στην ενημέρωση των Βολιωτών έθεσε ο εκδότης Κωνσταντίνος Σακελλαρίδης με την εφημερίδα «Θεσσαλία», η οποία λειτουργούσε ήδη πριν το 1881 στην Αθήνα. Μετά την απελευθέρωση της Μαγνησίας άρχισε να κυκλοφορεί και στον Βόλο μέχρι το 1888 και από το 1892 μέχρι το 1902. Στη συνέχεια, στις 3 Νοεμβρίου του 1881, ακολούθησε η

⁵³ Αγγελοπούλου, ό.π., σσ. 106-108.

⁵⁴ Ό.π., σ. 109.

⁵⁵ Ιωάννα Θεοδοροπούλου (2016), *Η ενσωμάτωση του Βόλου στο ελληνικό κράτος 1881-1922 και το ιδεολογικό πλαίσιο που τη χαρακτηρίζει*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα. σσ. 21-22.

έκδοση της εφημερίδας «Φωνή του Λαού» μέχρι το 1897, με εκδότη τον Αντώνιο Καραβατσέλο.⁵⁶ Άλλες εφημερίδες που πραγματοποίησαν τα πρώτα τους βήματα στην ενημέρωση του λαού ήταν το «Εθνικόν Μεγαλείον», «Ο Βόλος», οι «Παγασαί», η «Αβδήρα», η «Αναμόρφωσις», η «Ανεξαρτησία», η «Δημητριάς», η «Ελευθερία», η «Πατρίς», ο «Προμηθεύς», η «Σημαία» και η «Φωνή των Έξω Ελλήνων».

Στο σύνολό του ο Βόλος είχε σημειώσει μία ραγδαία ανάπτυξη σε πολλά επίπεδα. Η απελευθέρωση της Μαγνησίας δημιούργησε συνθήκες που κατά την τουρκοκρατία δεν μπορούσαν να ευδοκιμήσουν. Όμως, η ελληνοτουρκική κρίση του 1897 λόγω του λανθασμένου χειρισμού του πρωθυπουργού Δηλιγιάννη οδήγησε σε μία μεγάλη πτώση της ανοδικής αυτής πορείας. Η ήττα της Ελλάδας στον πόλεμο καθήλωσε τα οικονομικά της χώρας, η οποία όφειλε να πληρώσει πολεμικές αποζημιώσεις στην Τουρκία και την ανάγκασε να ζητήσει βοήθεια από την Ευρώπη, όπου με πρωτοβουλία της Γερμανίας υποβλήθηκε σε Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο. Στον Βόλο επικρατούσε μια σύγχυση μετά την εισβολή των Τούρκων στην Θεσσαλία. Στο λιμάνι της πόλης εντοπιζόταν ο ελληνικός στόλος, ο οποίος είχε εντολές να απομακρυνθεί και να βοηθά μόνο τους κατοίκους που έφευγαν από τον τόπο. Ένα αυξανόμενο πλήθος Θεσσαλών προσφύγων είχε συσσωρευθεί στην περιοχή αιτώντας άσυλο. Αρκετοί προσπάθησαν να διαφύγουν στα κοντινότερα νησιά, όπως την Σκιάθο, την Σκόπελο και την Εύβοια. Η κατάσταση ήταν εκτός ελέγχου και δεν υπήρχε καμία μέριμνα για την φροντίδα των προσφύγων. Τα τηλεγραφήματα που στάλθηκαν στους βουλευτές της Ελλάδας έμεναν αναπάντητα και ο Βόλος πλέον αντιμετώπιζε τα ασφυκτικά γεγονότα μόνος. Η πόλη εν τέλει έπεσε στα χέρια του κατακτητή στις 26 Απριλίου του 1897 έπειτα από ενημέρωση του Τούρκου αρχιστράτηγου προς τον αντίστοιχο του ελληνικού στόλου.⁵⁷ Τελικά, στις 20 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους υπογράφηκε ειρήνη μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων στρατοπέδων και παραχωρήθηκε ένα μικρό κομμάτι της Θεσσαλίας στον Σουλτάνο.

B) Εκπαίδευση

Με μία πρώτη ματιά, θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει πως η εκπαίδευση της Μαγνησίας από την περίοδο του 1881 και έπειτα αρχίζει να βελτιώνεται αισθητά λόγω ίδρυσης μίας σειράς σχολικών μονάδων. Ωστόσο, αρκετές αναφορές, ειδικά από τον

⁵⁶ Αγγελοπούλου, ό.π., σσ. 143-145.

⁵⁷ Ο.π., σσ. 209-210.

τύπο της εποχής όπως θα αντιληφθούμε και στο τελευταίο μέρος, κάνουν λόγω για μία στατική κατάσταση της εκπαίδευσης ή ακόμη και πτωτική τουλάχιστον την πρώτη πενταετία της απελευθερωμένης Μαγνησίας. Σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής, το 1881 στην επαρχία της πόλης λειτουργούσαν 87 σχολεία με 780 μαθητές και 5 παρθεναγωγεία με 301 μαθήτριες. Δεκατέσσερα έτη αργότερα, το 1894 ο Βόλος διέθετε: ένα γυμνάσιο (το οποίο λειτουργούσε από το 1881), ένα σχολαρχείο ή ελληνικό σχολείο, 3 δημοτικά σχολεία (αποκλειστικά για αγόρια), 3 σχολεία θηλέων, ένα νηπιαγωγείο, ένα ιδιωτικό λύκειο, μία Μωαμεθανική προπαιδευτική σχολή και μία Ισραηλίτικη σχολή. Σημαντική ήταν επίσης η συνεισφορά του διδασκάλου Νικολάου Δ. Νικολαΐδη στην προσφορά επιπρόσθετων επιλογών στην εκπαίδευση με την ίδρυση του ιδιωτικού του σχολείου το 1886, με το έτος του 1895 να αποτελεί σημείο τομής για τον ίδιο καθώς πλέον οι διδασκαλίες πραγματοποιούνταν σε ένα καλύτερο σχολικό κτήριο διαφορετικό από το προηγούμενο.⁵⁸ Το ιδιωτικό σχολείο του Νικολαΐδη ήταν ένα από τα αρκετά ιδιωτικά εκπαιδευτήρια που άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους από το 1885 και έπειτα, ενώ γενικά η εκπαιδευτική κατάσταση της Μαγνησίας αναλύεται περαιτέρω σε επόμενο κεφάλαιο μέσω των εφημερίδων της εποχής.

Ωστόσο, αξίζει να παρουσιαστεί μία γενικότερη εικόνα της εκπαίδευσης που παρεχόταν στον ισραηλίτικο και τουρκικό πληθυσμό της Μαγνησίας κατά το χρονικό διάστημα του 1882-1883, ένα στοιχείο του τύπου που δεν καλύφθηκε επαρκώς από τον τύπο της εποχής το διάστημα 1881-1900 σύμφωνα με τα διασωθέντα αρχεία που υπάρχουν στη Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Βουλής.

Εκτός του ελληνικού πληθυσμού που αποτελούσε και το μεγαλύτερο μέρος του συνόλου των 11.029 κατοίκων του 1889, στην πόλη διέμενε ένας σημαντικός αριθμός εβραϊκής καταγωγής όπως και στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Η παρουσία των Εβραίων υπολογιζόταν ήδη από τον 1^ο – 2^ο αιώνα στην περιοχή, ενώ από το 1881 και έπειτα είχαν αναπτύξει μία σημαντική οικονομική δύναμη. Μάλιστα, το 1894 συστάθηκε Ιερατική σχολή με διευθυντή τον Αρχιεπίσκοπο Μ. Σ. Πέσαχ, ο οποίος διαδραμάτιζε αξιόλογο ρόλο για την εβραϊκή κοινότητα ως διευθυντής του δημοτικού σχολείου που ιδρύθηκε από τον δήμο Βόλου στην προσπάθεια μόρφωσης της συγκεκριμένης κοινότητας.⁵⁹

⁵⁸ Αγγελοπούλου, ό.π., σσ. 132-136.

⁵⁹ Ό.π., σσ. 126-129.

Σύμφωνα με τον Γ. Βένθυλο, που διατέλεσε γραμματέας Α΄ τάξης του υπουργείου παιδείας στο τμήμα της δημοτικής εκπαίδευσης, αναφέρεται χαρακτηριστικά σε 9 άρθρα, ενός νόμου που ψηφίστηκε στις 9 Ιουνίου του 1883, βάσει των οποίων επιτρεπόταν η λειτουργία ισραηλίτικων σχολείων στις νεοαποκτηθείσες περιοχές της Ελλάδας. Ειδικότερα, στις πρωτεύουσες των επαρχιών που διέθεταν τουλάχιστον 1000 κατοίκους ισραηλίτικης καταγωγής επιτρεπόταν η ίδρυση δημοτικού σχολείου αρρένων, ενώ αν υπήρχαν Ισραηλίτες που ο αριθμός τους δεν ξεπερνούσε τους 1000 προβλεπόταν η σύσταση γραμματοδιδασκαλείου μετά από έγκριση από το υπουργείο παιδείας.⁶⁰ Στην πόλη του Βόλου φαίνεται να λειτουργούσε ισραηλίτικο δημοτικό σχολείο πριν το 1881 με την βοήθεια του παγκόσμιου οργανισμού της Alliance Israelite Universelle που ιδρύθηκε στο Παρίσι το 1860. Στις 16 Ιουνίου 1865 έγινε πρόταση της ισραηλιτικής κοινότητας Βόλου προς τον εν λόγω οργανισμό για την δημιουργία δημοτικού σχολείου, η οποία έγινε δεκτή. Το 1878 όμως το σχολικό οίκημα φαίνεται να είχε φθαρεί αρκετά και είχε προταθεί το κλείσιμο του σχολείου, ωστόσο δεν υπάρχουν αναφορές περί τερματισμού της λειτουργίας του. Για τον λόγο αυτό υποθέτουμε πως λειτουργούσε καθ' όλη την διάρκεια του 1881-1900.⁶¹

Στο δημοτικό σχολείο οι μαθητές ασκούσαν στην εκμάθηση ανάγνωσης ραβινικών βιβλίων και θρησκευτικών προσευχών, της εβραϊκής γραφής και γραμματικής, της εκμάθησης της κατήχησης και της ελληνικής γλώσσας, ενώ διδάσκονταν επίσης και το σύνολο των υπόλοιπων σχολικών μαθημάτων που προσέφερε το ελληνικό δημοτικό σχολείο για την κατάλληλη προετοιμασία τους στην εισαγωγή τους στο σχολαρχείο. Συνήθως οι τάξεις ήταν τέσσερις και ως διευθυντής στα ισραηλίτικα σχολεία της Θεσσαλίας οριζόταν Έλληνας διδάσκαλος, ενώ σε περίπτωση διορισμού δασκαλικού βοηθού τα έξοδα της μισθοδοσίας του καλύπτονταν από το υπουργείο παιδείας και όχι από τις ισραηλίτικες κοινότητες. Επιπλέον, το υπουργείο είχε προβλέψει τον διορισμό Ισραηλίτη δασκάλου με μισθό 100 δραχμών στα εν λόγω εκπαιδευτήρια, σε περίπτωση που ο αριθμός των μαθητών κυμαινόταν από 70-80, όμως αν ο αριθμός αυτός έφτανε τους 140-160 μαθητές τότε το υπουργείο θα διόριζε ακόμη έναν διδάσκαλο.⁶²

⁶⁰ Γεώργιος Βενθύλος (1884), *Θεσμολόγιον της δημοτικής εκπαίδευσης*, Αθήνα. σσ. 137-139.

⁶¹ Ελένη Α. Μιχαλοπούλου, (2014), *Το εκπαιδευτικό έργο των ισραηλιτικών κοινοτήτων της Θεσσαλίας από το 1930 μέχρι σήμερα*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη. σσ. 153-158.

⁶² Χρήστος Αλ. Δεληγιάννης (2019), «Τουρκικά και ισραηλίτικα εκπαιδευτήρια στη Θεσσαλία κατά την περίοδο της προσάρτησης στο ελληνικό κράτος (1882-1883)», *Πρακτικά 27ου Διεθνούς Συνεδρίου*, Πάτρα. σσ. 299-300.

Στις 4 Σεπτεμβρίου του 1882 γνωστοποιήθηκε Βασιλικό Διάταγμα *«Περί διδακτικών βιβλίων της μέσης και κατωτέρας εκπαιδευσεως»* των Ισραηλίτικων και τουρκικών σχολικών βαθμίδων της χώρας. Σύμφωνα με αυτό, αρμόδια επιτροπή του υπουργείου παιδείας θα ήλεγχε την ορθότητα του περιεχομένου όλων των σχολικών εγχειριδίων που χρησιμοποιούνταν στα εν λόγω εκπαιδευτήρια και θα τα έγκρινε ή θα τα απέρριπτε. Με τον τρόπο αυτό η κυβέρνηση ήθελε να πετύχει την ισοτιμία των σχολικών αντικειμένων των τουρκικών και των ισραηλίτικων σχολείων που ενυπήρχαν στην Θεσσαλία.⁶³

Τα 9 άρθρα του Ιουνίου του 1883 ίσχυαν και για τα τουρκικά σχολεία των νεοαποκτηθεισών περιοχών του 1881. Πριν από αυτά, το 1882 μέσω Βασιλικού Διατάγματος *«Περί συστάσεως τουρκικών και ισραηλιτικών σχολείων εν ταις προσαρτηθείσαις επαρχίαις»* γνωστοποιήθηκαν οι κινήσεις του κράτους περί ιδρύσεως τουρκικών σχολικών μονάδων, με τον τίτλο να παραπλανά εν ολίγοις διότι δεν ορίζονταν ποιες αποφάσεις πάρθηκαν για την οργάνωση των αντίστοιχων ισραηλιτικών σχολείων. Η φοίτηση στα εν λόγω τουρκικά εκπαιδευτήρια προβλεπόταν πενταετής από παιδιά ηλικίας έξι ετών και άνω, με τα μαθήματα να είναι τα εξής: 1) ανάγνωση Κορανίου, 2) γραφή τουρκικής γλώσσας, 3) θρησκευτικά βασισμένα στο μουσουλμανισμό, 4) καλλιγραφία, 5) στοιχεία περσικής γλώσσας, 6) στοιχεία αραβικής γλώσσας, 7) ιχνογραφία, 8) γυμναστική, 9) ωδική μετά από αίτηση του Μουφτή, 10) γεωγραφία, 11) αριθμητική, 12) ανάγνωση και γραφή της ελληνικής γλώσσας.⁶⁴

Όπως και στην περίπτωση των ισραηλιτικών σχολείων, σε κάθε πρωτεύουσα του νομού όπου κατοικούσαν 1000 τουλάχιστον Τούρκοι υπήρχε η δυνατότητα ίδρυσης ενός οθωμανικού σχολείου αρρένων ή η δυνατότητα ίδρυσης γραμματοδιδασκαλείου σε περίπτωση ύπαρξης λιγότερων από 1000 κατοίκους. Την απαραίτητη αίτηση πραγματοποιούσαν οι τουρκικές κοινότητες προς το υπουργείο παιδείας, με την χρηματοδότηση για την οργάνωση ενός τέτοιου σχολικού οικοδομήματος να παρέχεται είτε από την κυβέρνηση είτε από τους δήμους είτε από τους τόκους των βακουφιών. Σε αντίθεση με τα σχολεία των ισραηλιτών, το διδακτικό προσωπικό των οθωμανικών εκπαιδευτηρίων χαρακτηριζόταν από μία μεγαλύτερη ποικιλία. Αποτελούνταν από έναν τούρκο διδάσκαλο με μισθό 100 δραχμές/μήνα, έναν

⁶³ Δεληγιάννης, ό.π., σ. 300.

⁶⁴ Ο.π., σσ. 296-297.

βοηθό δασκάλου με γνώσεις καλλιγραφίας με μισθό 40 δραχμών και έναν δάσκαλο ελληνικής καταγωγής που δίδασκε ελληνική γλώσσα και ανάγνωση, γυμναστική, ιχνογραφία και ωδική, λαμβάνοντας μισθό ανάλογο με την σχολική βαθμίδα που δίδασκε.⁶⁵

Επιπλέον, υπήρχε μέριμνα και για την παιδεία του γυναικείου οθωμανικού πληθυσμού με την ίδρυση παρθεναγωγείων. Στα εν λόγω σχολεία, η διευθύντρια κάθε παρθεναγωγείου λάμβανε συνολικά 150 δραχμές/μήνα, ενώ αντίστοιχα με τα σχολεία αρρένων η Ελληνίδα διδασκάλισσα λάμβανε μισθό ανάλογο με την σχολική βαθμίδα που δίδασκε. Η τελευταία δίδασκε ελληνική γλώσσα και ανάγνωση, ιχνογραφία και ωδική. Μαζί με τα παρθεναγωγεία και λόγω της αίτησης των τουρκικών κοινοτήτων για γραμματοδιδασκαλεία θηλέων, το ελληνικό κράτος προχώρησε στην αποδοχή του συγκεκριμένου αιτήματος, με το διδακτικό προσωπικό να αποτελείται αποκλειστικά από διδασκάλισσες τουρκικής καταγωγής που λάμβαναν μισθό πολύ χαμηλότερο από τον αντίστοιχο των δασκάλων που εργαζόταν στα κατά τόπους δημοτικά παρθεναγωγεία.⁶⁶

Η εκπαίδευση των Οθωμανών δεν σταματούσε στην κατώτερη εκπαίδευση. Μέσω Βασιλικού διατάγματος και επιπρόσθετων άρθρων στα ήδη υπάρχοντα διατάγματα καθορίστηκε η μέση εκπαίδευση του τούρκικου πληθυσμού της Θεσσαλίας. Οι τελειόφοιτοι μαθητές του δημοτικού μπορούσαν να μεταβούν στα εκπαιδευτήρια της μέσης εκπαίδευσης που αντιστοιχούσαν με τα ελληνικά σχολεία, τα λεγόμενα «*Μικιατίπι Ρουστιγιέ*», παρακολουθώντας μαθήματα όπως: αριθμητική, άλγεβρα, γεωμετρία, θρησκευτικά, γεωγραφία, ιστορία, φυσική ιστορία, αραβική, περσική, γαλλική και ελληνική γλώσσα, καλλιγραφία, μουσική, ωδική και γυμναστική. Το εκπαιδευτικό προσωπικό αποτελούνταν από τον Τούρκο διευθυντή που μισθοδοτούνταν με 200 δραχμές/μήνα, δύο βοηθούς δασκάλου εξίσου Οθωμανούς με 80 και 100 δραχμές/μήνα, έναν Τούρκο δάσκαλο με γνώσεις καλλιγραφίας που λάμβανε συνολικά 50 δραχμές/μήνα και έναν δάσκαλο ελληνικής καταγωγής που ως συνήθως λάμβανε μισθό που του αναλογούσε βάσει της τάξης που δίδασκε. Όταν οι μαθητές αποφοιτούσαν από την εν λόγω βαθμίδα είχαν την δυνατότητα εγγραφής στα ελληνικά σχολεία/σχολαρχεία της χώρας.⁶⁷

⁶⁵ Δεληγιάννης, ό.π., σ. 297.

⁶⁶ Ο.π., σσ. 297-298.

⁶⁷ Ο.π., σ. 298.

Όπως γίνεται φανερό, οι μειονοτικές κοινότητες της ‘Ήεταλομαγνησίας’ διέθεταν συλλογικό λόγο για τα θέματα που αφορούσαν την παιδεία τους. Αποφάσιζαν την δημιουργία σχολείων και παραχωρούσαν έμμεσα εργασία σε αρκετούς δασκάλους και δασκάλες, Έλληνες/ίδες ή μη, της εποχής. Το κράτος επέδειξε αντανακλαστικά, διαθέτοντας κονδύλια για την ίδρυση και συντήρηση του συνόλου των τουρκικών και ισραηλιτικών σχολείων σε συνδυασμό με μία ελεγχόμενη κρατική εποπτεία. Οι μαθητές διδάχθηκαν από μία πολύπλευρη σκοπιά τα σχολικά αντικείμενα που κατά βάσιν ήταν προσαρμοσμένα στην εκπαίδευση του έθνους τους αλλά υπήρχε πάντοτε το ελληνικό στοιχείο σε κάθε διδακτική τάξη και κάθε σχολική βαθμίδα, είτε με την εκμάθηση της γραφής είτε με την διδασχή της ανάγνωσης.

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

Μία εικόνα για την κατάσταση της παιδείας στην Ελλάδα αποδόθηκε και σε προηγούμενα κεφάλαια μέσα από την εκπαίδευση που επικρατούσε μέχρι και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα στην Μαγνησία. Παρακάτω παρουσιάζεται μία συνοπτική περιγραφή της κατάστασης της εκπαίδευσης στο νεοελληνικό κράτος, κυρίως μέσα από την γλαφυρή αφήγηση του Αλεξίου Δημαρά (1932-2012) στο συγγραφικό του έργο «*Το ‘ανακοπτόμενο άλμα’ τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*».

Όταν ανέλαβε την εξουσία η βαυαρική αντιβασιλεία τον Ιανουάριο του 1833, ένα από τα κύρια μελήματά της ήταν η οργάνωση ενός πλήρους εκπαιδευτικού συστήματος. Με διάταγμα στις 22 Μαρτίου 1833 συστάθηκε αρμόδια Επιτροπή για την αναβάθμιση των εκπαιδευτικών μέσων που χρησιμοποιούνταν μέχρι πρότινος στην εκπαίδευση σε συνδυασμό με την ίδρυση κατάλληλων «*Σχολείων του Λαού, Ελληνικών σχολείων, Γυμνασίων και ενός Πανεπιστημίου*». Το εγχείρημα αυτό στο σύνολό του στόχευε κυρίως στην αναπλαισίωση του εκπαιδευτικού συστήματος, θέτοντας νέες βάσεις πάνω στις οποίες θα θεμελιωνόταν η παιδεία του νεοελληνικού κράτους. Όμως, σύμφωνα με τον Δαβίδ Αντωνίου, οι απαραίτητες μεταρρυθμίσεις που εξέδωσε προς την αντιβασιλεία η εν λόγω Επιτροπή δεν βρήκε ιδιαίτερα θετικούς αποδέκτες τους Αντιβασιλείς και πιο συγκεκριμένα τον Maurer που αποτελούσε και τον επικεφαλής της εκπαίδευσης.⁶⁸

Έπειτα από ένα πλήθος ετών ολοκληρώθηκε το νομικό πλαίσιο εντός του οποίου κλήθηκε να αναπτυχθεί το εκπαιδευτικό σύστημα του Ελληνικού Βασιλείου, ξεκινώντας από τις 6 Φεβρουαρίου 1834 με τον νόμο «Περί δημοτικών σχολείων», εν συνεχεία με τον νόμο στις 31 Δεκεμβρίου 1836 «Περί του κανονισμού των ελληνικών σχολείων και γυμνασίων» και τέλος των διαταγμάτων του Δεκεμβρίου 1836 και του Απριλίου 1837 «Περί συστάσεως του Πανεπιστημίου». Εκτός των άλλων, είχε θεσπιστεί η υποχρεωτική επταετής εκπαίδευση, ένας θεσμός που προερχόταν από τις ευρωπαϊκές χώρες, δηλαδή η φοίτηση από τα πέντε έτη των παιδιών μέχρι τα δώδεκα,

⁶⁸ Αλέξης Δημαράς (2013), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Το ‘ανακοπτόμενο άλμα’ τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, Αθήνα: Μεταίχμιο. σσ. 1-3.

όμως ο συγκεκριμένος θεσμός θα υλοποιούνταν μόνο για ένα σχολείο του εκάστοτε δήμου, οδηγώντας σε αυτό που παρέθεσε ο Χριστόδουλος Λέφας, ότι δηλαδή «τά 2/3 των κατοίκων δεν υπέκειντο εις την υποχρεωτικήν φοίτησιν».⁶⁹

Οι δήμοι είχαν επίσης ως υποχρέωση την ίδρυση σχολικών μονάδων, όμως σύμφωνα με στατιστικά δεδομένα που μας έρχονται από τον Χ. Τζήκα, οι 89 εκ των 271 δήμων δεν είχαν προχωρήσει ακόμα στη σύσταση νέων πρωτοβάθμιων σχολικών μονάδων, ενώ θα χρειαστούν αρκετά χρόνια για την πλήρη εφαρμογή αυτής της πρωτοβουλίας. Πολλοί νέοι αναγκάζονταν να παραμείνουν απαίδευτοι για αρκετά έτη λόγω της έλλειψης εκπαιδευτηρίων στον δήμο που διέμεναν.⁷⁰

Το 1836 επήλθε, μέσω διατάγματος και όχι νόμου, η καθιέρωση του αλληλοδιδασκτικού σχολείου, ενός τρόπου οργάνωσης που στόχευε στην διδαχή πολυάριθμων μαθητών από τον δάσκαλο και εν συνεχεία την ανάθεση αυτής της διδαχής στους πρωτόσχολους (τους άριστους μαθητές) προς το σύνολο των συμμαθητών τους. Οι ελλείψεις ενός αντίστοιχου τρόπου διδασκαλίας ήταν φανερές, με τους πρωτόσχολους να μην διαθέτουν την απαραίτητη διδακτική εμπειρία ή την οποιαδήποτε γνώση για την ορθή διαπαιδαγώγηση των μαθητών, ωστόσο οι ίδιοι λειτουργούσαν ως δασκαλικοί βοηθοί σύμφωνα με τις οδηγίες που λάμβαναν από τον εκπαιδευτικό. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως η εν λόγω εκπαιδευτική προσέγγιση είχε υιοθετηθεί στην Ελλάδα την στιγμή που στα μέσα της δεκαετίας του 1830 οι δυτικές χώρες της Ευρώπης άρχισαν να απομακρύνονται από αντίστοιχες εκπαιδευτικές πρακτικές, καθώς δεν βοηθούσαν στην πνευματική ανάπτυξη των μαθητών αφού προωθούσαν την μηχανική αποστήθιση, την «αυστηρή πειθαρχία» και προσέγγιζαν την εκπαίδευση με έναν απωθητικό, μιμητικό τρόπο διδασκαλίας.⁷¹

Από την άλλη πλευρά, και οι δάσκαλοι δεν υποβοηθούσαν ιδιαίτερα την συνολική βελτίωση της κατάστασης, με το μεγαλύτερο ποσοστό να απαρτίζεται από ημιμαθείς, παιδαγωγικά απόφοιτους σχολικών μονάδων χωρίς κάποια εξειδίκευση στην διδασκαλία μικρών ηλικιών, δρώντας ανάλογα με τις γνώσεις που είχαν αποκομίσει ήδη από το σχολείο. Οι επαρκώς καταρτισμένοι εκπαιδευτικά διδάσκαλοι αποτελούσαν την μειοψηφία, εν αντιθέσει με τους προαναφερθέντες.⁷²

⁶⁹ Δημαράς, ό.π. σσ. 5-7.

⁷⁰ Ο.π. σ. 7.

⁷¹ Ο.π. σσ. 11-12.

⁷² Ο.π. σ. 13.

Τα πρώτα οργανωμένα βήματα του νεοελληνικού κράτους στην εκπαίδευση συνθέταν έναν διττό στόχο: αρχικά, οι μαθητές των πρώτων βαθμίδων της παιδείας να αποκτήσουν τις βασικότερες γνώσεις που θα τους βοηθούσαν στη μετέπειτα ζωή τους και συνάμα να εξελιχθούν σε ενάρετους πολίτες. Ο στόχος αυτός ερχόταν αντιμέτωπος με τα εκπαιδευτικά κατάλοιπα της τουρκοκρατίας, τον τοπικισμό, την εξαιρετικά ανάστατη πληθυσμιακή μορφή της χώρας και τον διχασμό του εμφυλίου πολέμου. Ωστόσο, πραγματοποιήθηκαν αρκετές προσπάθειες για τον χειρισμό όλων των προβλημάτων από την πλευρά της κυβέρνησης με την θέσπιση της επτάχρονης υποχρεωτικής παιδείας και της αμφιλεγόμενης αλληλοδιδασκτικής μεθόδου που αποτελούσε μια λύση στο μέχρι τότε ανοργάνωτο εκπαιδευτικό σύστημα.⁷³

Στη συνέχεια ο Α. Δημαράς θα καταθέσει μια αναφορά στη δομή της ελληνικής εκπαίδευσης, η οποία καθιερώθηκε κατά το διάστημα 1833-1837 και σηματοδοτούσε μια ξεκάθαρη διαφοροποίηση ως προς την αντιμετώπιση των βαθμίδων της. Γενικότερα, επικρατούσε μια αντίληψη «*Το δημοτικό για τους πολλούς και το υπόλοιπο σύστημα για τους «ολίγους»*». Δηλαδή, όσοι μαθητές ήταν αρκετά ικανοί μετά τα πρώτα τέσσερα έτη φοίτησης στο δημοτικό σχολείο προέβαιναν στο ελληνικό σχολείο, ενώ όσοι δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν συνέχιζαν κανονικά το δημοτικό σχολείο μέχρι την συμπλήρωση των επτά υποχρεωτικών ετών φοίτησης. Οι ικανότεροι μαθητές ή οι «ολίγοι» φοιτούσαν για τρία έτη στο Ελληνικό σχολείο, συνέχιζαν την φοίτησή τους στο γυμνάσιο για τέσσερα έτη και στη συνέχεια, εάν το επιθυμούσαν, εγγράφονταν στο πανεπιστήμιο που διαρκούσε εξίσου τέσσερα χρόνια. Το εν λόγω σύστημα φαίνεται ότι δεν έδωσε αξιόλογα αποτελέσματα, αν και δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν ακριβείς μετρήσεις για την απόδοση και την λειτουργικότητα των διδασκαλικών εφαρμογών λόγω ανεπαρκών πηγών. Ωστόσο, η παιδαγωγική εικόνα μαρτυρά τις γλίσχρες δυνατότητες του συστήματος και την αναποτελεσματικότητά του στις παιδαγωγικές προσπάθειες που επιχειρήθηκαν.⁷⁴

Ένα εξίσου μεγάλο ζήτημα αποτελούσε και η συγκρότηση των επιθεωρητικών επιτροπών. Το νομοσχέδιο του 1834 προέβλεπε την οργάνωση αντίστοιχης επιτροπής σε κάθε νομό, επαρχία και δήμο. Στην πρώτη περίπτωση, τα μέλη της επιτροπής αποτελούνταν από τον νομόρχη (πρόεδρος), τον εισαγγελέα του δικαστηρίου που έδραζε σε κάθε πρωτεύουσα του νομού, έναν εκπρόσωπο του ανώτερου και κατώτερου

⁷³ Δημαράς, ό.π. σ. 17.

⁷⁴ Ο.π. σσ. 19-22.

κλήρου εκλεγμένο από το υπουργείο παιδείας, έναν καθηγητή γυμνασίου ή πανεπιστημίου εξίσου εκλεγμένο από το υπουργείο παιδείας και δύο με τέσσερις πολίτες επιλεγμένοι από το συμβούλιο της νομαρχίας. Στην περίπτωση της επαρχίας, ως πρόεδρος οριζόταν ο έπαρχος, ενώ τα μέλη της επιτροπής αποτελούνταν από έναν κληρικό, τον ειρηνοδίκη της πρωτεύουσας της επαρχίας, έναν καθηγητή ελληνικού σχολείου και δύο έως τέσσερις κατοίκους εκλεγμένους από το συμβούλιο της επαρχίας. Τέλος, στην περίπτωση του δήμου, ως πρόεδρος οριζόταν ο δήμαρχος και τα μέλη της επιτροπής ήταν τα εξής: ένας κληρικός και δύο με τέσσερις πολίτες με απαραίτητη προϋπόθεση να αποτελούν μέλη του δημοτικού συμβουλίου.

Το συνολικό εγχείρημα έβρισκε προσκόμματα λόγω της γενικής φύσης του, δηλαδή οι κατά τύπους κάτοικοι των νομών-επαρχιών-δήμων της χώρας δεν είχαν την απαραίτητη εκπαιδευτική κατάρτιση για να σηκώσουν το βάρος της συνολικής προσπάθειας. Οπότε, το αποτέλεσμα των εν λόγω πρακτικών οδήγησε στην παρακμή του συστήματος και βοήθησε *«να υπάρξουν πρόσθετοι λόγοι για να ενισχυθεί ο κεντρικός έλεγχός του [του συστήματος]»*.⁷⁵

Η συγκεκριμένη πορεία του εκπαιδευτικού συστήματος συνεχίστηκε εντός ενός όμοιου κλίματος, ακολουθώντας ενέργειες αντίστοιχου βεληνεκούς, μέχρι τον νόμο «Περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδευσεως» που προέκυψε το 1895. Η στατική αυτή πορεία της εκπαίδευσης που αριθμούσε περίπου 60 έτη, χαρακτηρίζεται κυρίως από νωχελικές διοικητικές κινήσεις και ανοργάνωτες συλλογικές αποφάσεις από την πολιτεία.⁷⁶

Η μοναδική ίσως άξια αναφοράς μεταρρυθμιστική παράμετρος που επηρέασε την εκπαίδευση ήρθε το 1857 με τον «εσωτερικό κανονισμό» ελληνικών σχολείων και γυμνασίων της χώρας. Είναι εξίσου σημαντικό να αναφερθεί πως την περίοδο 1862-1863 το σύνολο των σχολείων, εν αντιθέσει προ 30 ετών, είχε αυξηθεί σταδιακά καθώς η χώρα αριθμούσε 684 δημοτικά σχολεία με 40.000 μαθητές και 105 εξ αυτών ήταν δημοτικά θηλέων με περίπου 8.000 μαθήτριες, 103 ελληνικά σχολεία με περίπου 6.300 μαθητές (με πολύ μικρό ποσοστό κοριτσιών), 12 γυμνάσια με 1.800 μαθητές (δίχως

⁷⁵ Δημαράς, ό.π. σσ. 26-27.

⁷⁶ Ο.π. σσ. 28-29.

κορίτσια) και το μοναδικό πανεπιστήμιο της χώρας μέχρι τότε αριθμούσε 905 φοιτητές.⁷⁷

Η γενική τάση της εποχής που εξετάζουμε (από τα μέσα του 1830 μέχρι το 1895) περιστρέφεται εντός ενός κλίματος σχολικής εξύμνησης του αρχαίου πολιτισμού, με δασκάλους που συνεχίζουν να μη διαθέτουν την απαραίτητη μόρφωση για μία σφαιρική προσέγγιση της παιδείας, ενώ οι μαθητές ενδιαφέρονταν μόνο για την παραλαβή του πολυπόθητου ενδεικτικού αποφοίτησης αδιαφορώντας πλήρως για την εκμάθηση βασικών γνώσεων. Μπροστά σε αυτή την εκπαιδευτική πραγματικότητα, το υπουργείο παρέμενε αδρανές, αρκούμενο σε απλά νοθετήματα και μικροδιορθώσεις. Το 1851 έγινε μία προσπάθεια ανασυγκρότησης της παιδείας με την σύσταση ειδικού Συμβουλίου από πανεπιστημιακούς καθηγητές, όπου είχαν σκοπό την αναθεώρηση ορισμένων κακώς κειμένων της παιδείας και την εν γένει ανάπτυξή της, με τον έκτοτε υπουργό να αντικαθίσταται λίγους μήνες αργότερα. Το συνολικό εγχείρημα έβρισκε συνεχώς προσκόμματα, καθώς η τύχη της παιδείας βρισκόταν στα χέρια πανεπιστημιακών, δηλαδή μη ειδικευμένων ανθρώπων που δεν διέθεταν εμπειρίες και γνώσεις περί ανάπτυξης της γενικής εκπαίδευσης.⁷⁸

Πάντως, η βραδυπορία της εκπαιδευτικής κατάστασης ήταν ένα συνεχές φαινόμενο και μετά το 1895, με την ατελέσφορη πρωτοβάθμια εκπαίδευση και την *«ημιμάθεια ως γνωστική κατάληξη της μέσης εκπαίδευσης»* να επιδεικνύονται μέσω των πορισμάτων από την εποπτεία της παιδείας κατά το 1883, των νόμων του 1889 και του εκπαιδευτικού συνεδρίου που πραγματοποιήθηκε το 1904.⁷⁹

Λίγα χρόνια πριν, το 1892, το διδακτικό προσωπικό των σχολικών μονάδων είχε αρχίσει να αυξάνεται ραγδαία λόγω των πολυάριθμων αποφοίτων του Διδασκαλείου από το 1878 και έπειτα, αυξάνοντας με αυτό τον τρόπο και τις συνολικές δαπάνες που όφειλε να καλύψει το κράτος και επί της ουσίας οι δήμοι. Η λύση που έθεσε το κράτος οδήγησε σε αισθητή μείωση των διδασκαλικών μισθών και στην αναστολή της απόδοσης αυτών από τους δήμους, οι οποίοι δυσκολεύονταν να αποπληρώσουν τις βασικές ανάγκες της κοινωνίας. Η δεινή οικονομική κατάσταση της χώρας επέφερε με την σειρά της και το κλείσιμο ενός αριθμού διδασκαλείων, με την Αθήνα να μένει με ένα διδασκαλείο την περίοδο 1907-1908 την στιγμή που είχαν

⁷⁷ Δημαράς, ό.π. σσ. 45-46.

⁷⁸ Ο.π. σσ. 47-48.

⁷⁹ Ο.π. σ. 50.

κλείσει τρία. Αυτός ο αριθμός βέβαια θα αυξηθεί το 1914 με την Ελλάδα να διπλασιάζεται πλέον πληθυσμιακά και εδαφικά.⁸⁰

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, ο νόμος του 1895 αποτέλεσε σημείο τομής της εκπαιδευτικής κατάστασης της χώρας. Ο «νόμος της αποκεντρώσεως» όπως ονομάστηκε, μετέφερε στους τοπικούς φορείς ορισμένες διοικητικές εξουσίες που δεν διέθεταν μέχρι τότε. Σε γενικό επίπεδο, καθιερώνεται η εξάχρονη φοίτηση του δημοτικού σχολείου και αλλάζει μορφή η λειτουργία του, θέτονται μεταρρυθμίσεις για την εκπαίδευση των θηλέων, εισάγεται το μάθημα της νεοελληνικής γλώσσας (οπότε δημιουργείται σταδιακά μία νέα προσέγγιση της γλώσσας στο σχολείο) και «εντάσσει στο σύστημα τα νηπιαγωγεία» με την έγκριση ίδρυσης ιδιωτικών νηπιακών σταθμών.

Επιπλέον, καθιερώθηκε ο θεσμός των επιθεωρητών σε συγκερασμό με την γενικότερη συγκρότηση «Εποπτικών Συμβουλίων», τα οποία είχαν ως κύριο μέλημά τους την εμπλοκή σε θέματα που αφορούσαν την νουθεσία των δασκάλων της πρώτης σχολικής βαθμίδας. Αυτό βοήθησε στο έπακρο την εκπαιδευτική κοινότητα που δεν μπορούσε πλέον να αποπέμπεται χωρίς δικαιολογία από το υπουργείο παιδείας, ένα σύνηθες φαινόμενο καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Τα συμβούλια αποτελούνταν από τον επίσκοπο της περιφέρειας που απάρτιζε τον πρόεδρο, τον επιθεωρητή, τον γυμνασιάρχη της πόλης, έναν επιστήμονα και έναν έμπορο ή κτηματία που εκλέγονταν από τον επιθεωρητή του συμβουλίου του δήμου.⁸¹

Το εν λόγω νομοσχέδιο δεν θα μπορούσε να επουλώσει όλες εκείνες τις πληγές που δημιουργήθηκαν στο διάστημα των περίπου 60 ετών και να 'σώσει' την εκπαίδευση της Ελλάδας. Η συνεισφορά του στην βελτίωση της παιδείας ήταν σημαντική, αφήνοντας όμως μερικές δυσκολίες απροσπέλαστες και δημιουργώντας εκ νέου άλλες. Όπως για παράδειγμα ο θεσμός των επιθεωρητών που αποτελούσε για ορισμένους έναν μηχανισμό 'τυραννικών' προεκτάσεων, υπό την έννοια ότι οι ίδιοι αξιολογούσαν το πλήθος του διδασκαλικού προσωπικού με αυθαίρετο τρόπο χωρίς να αξιολογεί κανείς τους εν λόγω επιθεωρητές. Ωστόσο, η μεταρρύθμιση του 1895 συνέδραμε αισθητά στην αντιμετώπιση αναχρονιστικών ζητημάτων της εκπαίδευσης ακόμη και έπειτα από αρκετά χρόνια κατά την εφαρμογή της.⁸² Ειδικότερα, το 1898 συγκροτήθηκαν εξεταστικά κέντρα με στόχο την αναγνώριση των πτυχίων των

⁸⁰ Δημαράς, ό.π. σσ. 84-85.

⁸¹ Ο.π. σσ. 89-91.

⁸² Ο.π. σ. 96.

νηπιαγωγών του κράτους ως μεταρρυθμιστικές επεκτάσεις του νομοσχεδίου του 1895, ενώ το ίδιο έτος εγκρίνονται 4 τύποι αρχιτεκτονικής για τα δημοτικά σχολεία που είχαν παρατεθεί από τον μηχανικό Δημήτριο Καλλία. Επιπλέον, ο νόμος «Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων» του 1899 θέσπισε την γυμναστική των νέων σε νέα πλαίσια για την εποχή και σε συνδυασμό με την κυκλοφορία του βιβλίου «Περί τεχνικής εκπαιδεύσεως και της εφαρμογής αυτής εν Ελλάδι» του συγγραφέα Ιωακείμ Παυλίδη έθεσαν τα θεμέλια μίας περισσότερο πρακτικής εφαρμογής των παιδαγωγικών θεωριών. Τέλος, το 1905 δημιουργείται ένα Εποπτικό Συμβούλιο που αποτελούνταν από επτά καθηγητικά μέλη πανεπιστημίου που είχαν ως βασικό ρόλο στις μεταθέσεις και απολύσεις του εκπαιδευτικού δυναμικού της μέσης εκπαίδευσης, μία αρμοδιότητα που μέχρι τότε κατείχε αποκλειστικά ο υπουργός παιδείας.⁸³

Η χείριστη οικονομική κατάσταση της Ελλάδας τα επόμενα έτη θα προκαλέσει την ρήξη τόσο στο εκπαιδευτικό όσο και στο κοινωνικο-πολιτικό προσκήνιο. Ο πόλεμος του 1897 με την Οθωμανική αυτοκρατορία προξένησε αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητα του ελληνικού στρατού, ο οποίος αποτελούνταν από ανθρώπους που είχαν εξασκηθεί στα κατά τόπους σχολεία (η στρατιωτική εκπαίδευση των νέων ήταν υποχρεωτική κατά την φοίτησή τους στο σχολείο). Το γεγονός προκάλεσε την έκδοση του περιοδικού «Εθνική Αγωγή» το 1898 για την περαιτέρω εκπαίδευση των νεαρών στρατιωτικών και την αποφυγή ανάλογων λαθών στο μέλλον. Οι αλλαγές που προκλήθηκαν από το 1897 και έπειτα έμελλαν να μείνουν, δημιουργώντας μία τάση εκπαιδευτικής αναδόμησης, μέσω της οποίας προσδοκούσε ο ελληνικός λαός την εν γένει βελτίωση της χώρας.⁸⁴

Το έτος 1898 χαρακτηριζόταν για την αλλόκοτη εκπαιδευτική του έκβαση μέσω των αποφάσεων που πάρθηκαν από τον έκτοτε υπουργό παιδείας Ανδρέα Παναγιωτόπουλο. Ο υπουργός κατέθεσε εκπαιδευτικό νομοσχέδιο που προσδιόριζε την κατάργηση των ελληνικών σχολείων του κράτους από τον Ιούλιο του 1899, με την τελευταία τάξη τους να εντάσσεται στο γυμνάσιο και τις δύο πρώτες στο δημοτικό. Προσδιοριζόταν, σύμφωνα με το νομοσχέδιο, η νέα εκπαιδευτική βάση των ελληνοδιδασκάλων του κράτους με την εκ νέου φοίτησή τους στο «Ανώτερον Διδασκαλείον», ένα νέο Διδασκαλείο που στόχο είχε την ενσωμάτωση των συγκεκριμένων δασκάλων είτε ως διευθυντών δημοτικών σχολείων είτε ως

⁸³ Δημαράς, ό.π. σσ. 111-113.

⁸⁴ Ο.π. σσ. 96-100.

εκπαιδευτικών των ανωτέρων τάξεων. Η συνολική απόπειρα ναυάγησε μαζί με την απομάκρυνση των καθηκόντων του από τη θέση του υπουργού έπειτα από την γνωστοποίηση του νομοσχεδίου του.⁸⁵

Στο μεταίχμιο μεταξύ 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα η κατάσταση της παιδείας φαίνεται να φτάνει σε ένα αδιέξοδο. Αυτό μαρτυρούσαν τα πολυάριθμα νομοσχέδια που διαδέχονταν το ένα το άλλο σε μία καθολική προσπάθεια μεταβολής του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς και οι διδασκαλικές αναταραχές που προέκυπταν από την κατάληψη θέσεων μέσω μίας πληθώρας επιλογών. Πιο συγκεκριμένα, ως δάσκαλοι στα δημοτικά σχολεία αρρένων μπορούσαν να καταταγούν, σύμφωνα με τον Α. Δημαρά, οι εξής: α) απόφοιτοι του πρώτου Διδασκαλείου που είχε αρθεί η λειτουργία του το 1864, β) δάσκαλοι εκλεγμένοι από επιτροπές (1864-1878), γ) απόφοιτοι νέων διδασκαλείων από το έτος 1880 και έπειτα, δ) απόφοιτοι υποδιδασκαλείων/γραμματιστές (από το 1893), ε) γραμματοδιδάσκαλοι, στ) απόφοιτοι ιερατικών σχολών, ζ) απόφοιτοι ελληνικών σχολείων, η) απόφοιτοι πρότυπων δημοτικών. Από την άλλη πλευρά, οι καθηγητές και ελληνοδιδάσκαλοι της μέσης εκπαίδευσης ήταν πολυπληθείς και κατά την τετραετή τους φοίτηση στο πανεπιστήμιο είχαν αφομοιώσει γνώσεις που δεν θα τους χρησίμευαν στην εκπαίδευση, με αποτέλεσμα να μη διαθέτουν τα κατάλληλα εφόδια για την αποτελεσματική τους λειτουργία ως εκπαιδευτικοί.⁸⁶

⁸⁵ Δημαράς, ό.π. σ. 98.

⁸⁶ Ο.π. σσ. 108-111.

Η πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση στη Μαγνησία (1881-1900)

Πρωτοβάθμια εκπαίδευση

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1880

Ως αφετηρία της εκπαίδευσης στην Μαγνησία μέσα από τα «μάτια» του τύπου της εποχής, ορίζεται η εφημερίδα «Θεσσαλία», που εκδιδόταν τότε στην Αθήνα. Η πρώτη εκπαιδευτική είδηση που αντικρίζει κανείς, από τα διασωθέντα αντίτυπα στην ψηφιακή βιβλιοθήκη της Βουλής, είναι από τον Ιούλιο του 1880, έναν χρόνο πριν την ενσωμάτωση του νομού της Μαγνησίας στην Ελλάδα, και αναφέρεται στην έκδοση «λαχείων» για τα σχολεία της περιοχής. Σύμφωνα με αυτήν, 500 λίρες θα δίνονταν συνολικά προς την εκπαίδευση από την νεοδιορισθείσα τότε Εφορία. Πιο συγκεκριμένα, 300 λίρες θα αποκόμιζαν τα διάφορα σχολεία για την περαιτέρω αναβάθμισή τους, ενώ, μέσω κλήρωσης, 69 μαθητές θα μοιράζονταν 200 οθωμανικές λίρες, με τον πρώτο μαθητή να παίρνει 50 λίρες, οι τρεις επόμενοι 20 και ο τελευταίος κληρωθείς 1 μόλις λίρα. Ο αρθρογράφος κάνει φανερή την ανάγκη σχολικών μεταρρυθμίσεων, επιρρίπτοντας δριμύτατες κατηγορίες για ορισμένους εκπαιδευτικούς, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την εξής έκφραση: «ανίκανοι είναι και αμελείς εις το έργον των».⁸⁷ Εν συνεχεία, μαρτυρείται στην εφημερίδα η έκδοση του βιβλίου «Παιδαγωγική ημιοργανική Γυμναστική» από τον «Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων», για τη διδασκαλία της μεθόδου της γυμναστικής στις σχολικές μονάδες.⁸⁸

Η διδασκαλία μέσω διαφορετικών μεθόδων στα σχολεία της Ελλάδας την δεκαετία του 1880 δεν αποτελούσε ασυνήθιστο φαινόμενο, γεγονός που αποδεικνύεται και από την περίπτωση του Παναγιώτη Βογιατζή, διευθυντή στο σχολείο του Αγίου Γεωργίου, υπέρμαχου της γερμανικής μεθόδου διδασκαλίας. Έτσι, γίνεται αναφορά περί θετικών ανταποκρίσεων από λόγιους τις εποχής που επισκέφθηκαν το

⁸⁷ Θεσσαλία, αρ. 34, 12.6.1880.

⁸⁸ Θεσσαλία, αρ. 46, 15.7.1880.

συγκεκριμένο σχολείο, την ίδια στιγμή που νέοι διδάσκαλοι αποστέλλονταν στο πρότυπο σχολείο της Αθήνας για την εκμάθηση της νέας γερμανικής μεθόδου.

Συνεχίζοντας, υπό τον τίτλο «*αλληλογραφία*», ανώνυμος πολίτης/επιστολογράφος περιγράφει την κατάσταση της εκπαίδευσης στην κωμόπολη του Αγίου Λαυρεντίου, ζητώντας επείγουσες τροποποιήσεις στο δημοτικό εκπαιδευτήριο του τόπου. Ειδικότερα, αντιτίθεται στην απόφαση των προϊσταμένων του χωριού για τον διορισμό του τότε διευθυντή του σχολείου, υπενθυμίζοντας ότι είχε διωχθεί πριν από δυο χρόνια εξαιτίας της ανήθικης διαγωγής που είχε επιδείξει. Παράλληλα, προτρέπει τους προκρίτους να διορίζουν «*ουχί τους ρουσφετιοδότες ανικάνους διδασκάλους, αλλά τους φέροντας προσόντα αδιαμφισβήτητα*», επιρρίπτοντας ευθύνες, όπως γίνεται αντιληπτό, στα διοικητικά στελέχη της περιοχής.⁸⁹

Όσον αφορά τον μισθό των δασκάλων τις εποχής, η «Θεσσαλία» σε ένα αναλυτικό άρθρο περί πανεπιστημιακών ζητημάτων, πραγματοποιεί σύγκριση μεταξύ δασκαλικού και πανεπιστημιακού μισθού σε αντιδιαστολή με τις διδακτικές ώρες. Οι απολαβές ενός δασκάλου της εποχής ανέρχονταν σε 60 δραχμές/μήνα, την στιγμή που η διδασκαλία διαρκούσε 6 ώρες καθημερινά. Ανόμοια με τις αποδοχές των δασκάλων, ένας καθηγητής πανεπιστημίου που εργαζόταν δύο ή τρεις φορές την εβδομάδα αμειβόταν με 400 δραχμές/μήνα, διαπιστώνοντας έτσι τις μέγιστες διαφορές και την ισχύ των διαφορετικών βαθμίδων εκπαίδευσης.⁹⁰

Τα σχολικά εγχειρίδια διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία και μέσα από τον τύπο δίνεται μία ιδιαίτερη βαρύτητα στο συγκεκριμένο θέμα. Μέσω μιας σειράς εκτενών άρθρων της «Θεσσαλίας», επισημαίνεται η υπέρογκη αξία των βιβλίων που όφειλε να προμηθευτεί ένας μαθητής, έπειτα από την παρότρυνση του δασκάλου του. Γίνεται λόγος περί ισότητας ευκαιριών σε μια εκπαίδευση που ωθεί όλους τους μαθητές στην αγορά υπερφορολογημένων βιβλίων, όπου «*βιβλίον τι συνιστάμενον εκ 5 έως 10 τυπογραφικών φύλλων, τιμάται αντί 4 δραχμών, ενώ η πραγματική αυτού αξία είναι λεπτά 50*».⁹¹ Επίσης, δεν ήτο σπάνιο φαινόμενο οι δάσκαλοι να προτείνουν σχολικά εγχειρίδια από συγγραφείς με τους οποίους είχαν φιλικές σχέσεις, θέτοντας τους εαυτούς τους σε δίλημμα, είτε υπόδειξης για την αγορά των συγκεκριμένων συγγραμμάτων, είτε υπόδειξης εγχειριδίων που θα

⁸⁹ Θεσσαλία, αρ. 65, 19.8.1880.

⁹⁰ Θεσσαλία, αρ. 88, 28.9.1880.

⁹¹ Θεσσαλία, αρ. 94, 9.10.1880.

ωφελοῦσαν τους μαθητές σε μεγαλύτερο βαθμό, αλλά συγχρόνως δεν θα συνέδραμαν οικονομικά τους φιλικά προσκείμενους συγγραφείς. Επιπλέον αναφέρεται ότι το Υπουργείο Παιδείας, σε σχετική εγκύκλιο του 1880, είχε εγκρίνει μια πληθώρα σχολικών εγχειριδίων προς διδακτική χρήση για άπαντα τα διδακτικά αντικείμενα, σε μια σχολική πραγματικότητα όπου οι μαθητές αδυνατούσαν να διακρίνουν τις διαφορές μεταξύ των βιβλίων, γεγονός που προκαλούσε σύγχυση στην επιλογή του καταλληλότερου εκπαιδευτικά συγγράμματος. Ωστόσο, ως καταλληλότερα συγγράμματα για τη διδασκαλία, σύμφωνα με τον αρθρογράφο, αναδεικνύονταν εκείνα της Καινής και Παλαιάς Διαθήκης, ενώ παράλληλα τονιζόταν η διδακτική αξία που θα προσέφεραν οι εκδόσεις των σχολικών εγχειριδίων της Ιεράς ιστορίας και Κατήχησης, διότι μέσω αυτών οι μαθητές θα αποκόμιζαν όλες εκείνες τις αναγκαίες για την ζωή τους πρακτικές.⁹²

Συνεχίζοντας σε παρόμοια πλαίσια, ο Ν. Μαυροκορδάτος, υπουργός Εκκλησιαστικών & Δημόσιας Εκπαίδευσης, εξέδωσε τον Σεπτέμβριο του 1880 διάταγμα περί της απαγόρευσης των δασκάλων να προτρέπουν τους μαθητές στην αγορά επιπρόσθετων εκπαιδευτικών βιβλίων εκτός των προβλεπόμενων, σύμφωνα με το διάταγμα που δημοσιεύθηκε στη «Θεσσαλία» από πρώην υπουργό της παιδείας. Ο τελευταίος, απευθυνόμενος προς τους υπουργούς της Ελλάδας, τους προέτρεψε να φροντίσουν ώστε να μην υποτιμάται η αξία των δασκάλων ενώπιον των μαθητών αλλά και οι κηδεμόνες να μην τους κακολογούν, για να διασφαλίζεται έτσι το ήθος και η τιμιότητα στο πρόσωπό τους.⁹³

Σε βασιλικό διάταγμα του Οκτωβρίου του 1880, απαγορευόταν ρητώς η οποιαδήποτε αντικατάσταση των σχολικών εγχειριδίων από τον εκπαιδευτικό στα μέσα του σχολικού έτους, διότι τα συγγράμματα εντάσσονταν στο πρόγραμμα σπουδών τον Ιούνιο και όχι τον Σεπτέμβριο ή τον Ιανουάριο. Ήτοι γνωστοποιούνταν τα χρεώδη βιβλία πριν την έναρξη των σχολικών διεργασιών του Σεπτεμβρίου και δεν επιτρεπόταν η αλόγιστη εκτόπισή τους.

Αναμφισβήτητα τα σχολικά βιβλία αποτελούσαν και αποτελούν σημαντικό εκπαιδευτικό εργαλείο για την ορθή ανατροφή των μαθητών σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Χρησιμοποιώντας τη ρήση του Νεύτωνα: *«Μεγαλητέραν αισθάνομαι*

⁹² Θεσσαλία, αρ. 96, -10.1880.

⁹³ Θεσσαλία, αρ. 99, 17.10.1880.

δυσκολίαν εις το να συγγράψω μικρόν τι φυλλάδιον δια τους παίδας, παρά να λύσω δύσκολον τι ζήτημα της Μαθηματικής», ο αρθρογράφος της «Θεσσαλίας» παρουσίαζε την εν γένει δυσκολία στην παραγωγή νέων παιδαγωγικών συγγραμμάτων, ενώ τονιζόταν η διαχρονική δυσκολία στο ζήτημα της έκδοσης σχολικών εγχειριδίων.⁹⁴

Επιπρόσθετα, από την στιγμή που τα ανάλογα συγγράμματα που χρησιμοποιούνταν στην εκπαίδευση δεν ελέγχονταν περαιτέρω από κάποιον αρμόδιο φορέα για την εγκυρότητα των περιεχομένων τους, είχαν σοβαρές επιπτώσεις στην εκπαίδευση των μαθητών. Επισημαίνονταν ότι σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες η ανάγνωση υπαγόταν στα μαθήματα μέγιστης διδακτικής αξίας, ενώ στην Ελλάδα οι διδάσκαλοι εισήγαγαν αμφιβόλου εγκυρότητας εκπαιδευτικά βιβλία, με πρόσχημα για την αγορά των εν λόγω εγχειριδίων την μύηση στα ελληνικά ήθη και έθιμα, την οικονομικότερη φύση τους αλλά και τη στήριξη των συγγραφέων που εντάσσονταν στον εκάστοτε δασκαλικό περίγυρο. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι οι γνώσεις που αποκομίζονταν μέσω της ανάγνωσης θα έπρεπε να περιέχουν ηθικές διδαχές, ώστε ο μαθητής μελλοντικά να αναδειχθεί σε «καλόν χριστιανόν και καλόν πολίτην». Επίσης, αναδεικνυόταν ως μειονέκτημα της εκπαίδευσης το ανυπολόγιστο συγγραφικό υλικό, καθότι οι συγγραφείς της εποχής δεν είχαν διδαχθεί την τέχνη που επαγγέλλονταν και καταληκτικά δεν διέθεταν πιστοποιητικό εγκυρότητας που να επισημοποιεί τα λεγόμενά τους. Οι μαθητές διέθεταν πολυάριθμες επιλογές για την αγορά των σχολικών εγχειριδίων, ωστόσο οι ευμεγέθεις απαιτήσεις των διδασκόντων στην απόκτηση αυτών μετέτρεπαν τους διδασκόμενους σε μικρούς «βιβλιοπώλας» που προμηθεύονταν συνεχώς ανώφελα δαπανηρά βιβλία.⁹⁵

Επιπροσθέτως, σε ένα άλλο άρθρο της «Θεσσαλίας» θα αναφερθεί ότι επιτυχημένη μετάφραση ξένων συγγραμμάτων πραγματοποιούνταν από ελάχιστη μερίδα δασκάλων, ενώ η πλειονότητα των υπόλοιπων δασκάλων-συγγραφέων, μετέφραζαν για προσωπικό όφελος μια σειρά συγγραμμάτων, παραμελώντας ρητώς τα ήθη της εποχής.⁹⁶

⁹⁴ Θεσσαλία, αρ. 97, 14.10.1880.

⁹⁵ Θεσσαλία, αρ. 102, 23.10.1880.

⁹⁶ Θεσσαλία, αρ. 103, 24.10.1880.

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1881

Αλλάζοντας ειδησεογραφικό κλίμα και λίγους μήνες αργότερα, τον Φεβρουάριο του 1881 δημοσιεύτηκε μια επιστολή προς την εφημερίδα της «Θεσσαλίας» που κατήγγειλε τον Πέτρο Βαλαμίδα, δημοδιδάσκαλο του χωριού της Δράκειας. Προκαλεί εντύπωση το γεγονός πως ο δάσκαλος, σε συνεργασία με έναν γνωστό εγκληματία της κωμοπόλεως, κάποιον Λάζαρο, διέπραξε πολυειδή κακουργήματα και ληστείες που έπληξαν το χωριό σε μεγάλο βαθμό. Ήταν αναπόφευκτη, εν συνεχεία, η κατάργηση της αξιοπιστίας του συγκεκριμένου δασκάλου, που ακολούθως συνελήφθη από τους αρμόδιους φορείς της δικαιοσύνης στις 12 Φεβρουαρίου 1881.⁹⁷

Από τον Μάρτιο έως και τον Οκτώβριο του 1881 δεν συναντάει κανείς εκπαιδευτικές ειδήσεις στις εφημερίδες της ψηφιακής βιβλιοθήκης της Βουλής, οι οποίες επανεμφανίζονται τον Νοέμβριο. Στα τέλη λοιπόν του Νοεμβρίου γνωστοποιείται η έκδοση ενός σχολικού εγχειριδίου του διευθυντή του πρότυπου δημοτικού σχολείου Αθηνών Π. Π. Οικονόμου, υπό τον τίτλο «Οδύσσεια», ξεκινώντας την προσπάθεια ένταξης του εγχειριδίου στα δημοτικά σχολεία της Μαγνησίας, εφόσον είχε ήδη εισαχθεί στο πρότυπο δημοτικό σχολείο Αθηνών, στη πρακτική σχολή Αθηνών και σε πολυάριθμα δημοτικά εκπαιδευτήρια της πρωτεύουσας. Η συμβολή του συγκεκριμένου διδασκάλου στην εκπαιδευτική ανάπτυξη της χώρας παρουσιάζεται μάλιστα ευμεγέθης, καθώς η «Οδύσσεια» ήταν το έκτο κατά σειρά εκδιδόμενο εκπαιδευτικό σύγγραμμά του, που στόχο είχε την ανάδειξη των ηθών και των εθίμων του ελληνικού λαού. Οι παραδόσεις ενός λαού αναδεικνύονται έτσι ως στοιχεία της εκπαίδευσης που μέσω της σχολικής διδασκαλίας παρεισφρέουν στη συνείδηση του μαθητή. Επισημαίνεται ότι στα τέλη του 19^{ου} αιώνα είχε μεταφραστεί ένας σημαντικός αριθμός γερμανικών σχολικών βιβλίων, εισάγοντας τους μαθητές στα αντίστοιχα ήθη των χωρών της κεντρικής Ευρώπης, γεγονός όμως που προκαλούσε ανησυχίες περί εθνολογικής και εθιμικής αποξένωσης στις μικρότερες ηλικιακές ομάδες.⁹⁸

Έναν μήνα αργότερα, σε άρθρο της εφημερίδας «Φωνή του λαού» θίχτηκε το ζήτημα του υποβιβασμού δύο αξιόλογων διδασκάλων του δημοτικού σχολείου στον Βόλο, των Νικολαΐδη και Σταυρίδη, καθώς δεν διέθεταν πτυχίο πιστοποίησης των

⁹⁷ Θεσσαλία, αρ. 163, 18.2.1881.

⁹⁸ Θεσσαλία, αρ. 289, 28.11.1881.

εκπαιδευτικών τους γνώσεων, όπως προβλεπόταν από την αντίστοιχη εγκύκλιο του Υπουργείου Παιδείας και επρόκειτο να τοποθετηθούν ως σχολικοί βοηθοί. Αδίκως, σύμφωνα με τον αρθρογράφο, εφαρμόστηκε το προαναφερθέν διάταγμα, διότι περιέλαβε και πολύπειρους διδάσκοντες που διακρίνονταν για την πολυμάθειά τους και την εκπαιδευτική τους αποτελεσματικότητα.⁹⁹

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1882

Σε επιστολή στην εφ. «Θεσσαλία», με το υποκοριστικό «Δ.», γίνεται αναφορά στην εκπαιδευτική δυσλειτουργία του χωριού της Δράκειας, η οποία είχε δυο σχολεία, την «Κασταλία», σχολείο της άνω συνοικίας και την «Ομόνοια», σχολείο της κάτω συνοικίας. Σύμφωνα με την αναφορά αυτή, η εκπαίδευση έφθινε διαρκώς, είτε λόγω της γενικότερης αμέλειας των κατοίκων για την παιδεία, είτε λόγω του μικρού αριθμού φιλόπων εκπαιδευτικών, μη ικανού όμως για την εκπαιδευτική καλλιέργεια των μαθητών. Επίσης, η απουσία παρθενγωγείου καθιστούσε λειψή την εκπαίδευση του γυναικείου πληθυσμού, ενώ υπήρχαν αμυδρές βλέψεις για την πιθανή ίδρυση ενός αντίστοιχου εκπαιδευτηρίου.¹⁰⁰

Σε άλλη επιστολή, γραμμένη τον Φεβρουάριο του 1882 από τον ίδιο ανώνυμο συντάκτη, σκιαγραφούνται η ελπιδοφόρα κατάσταση των δημοτικών σχολείων στον Άγιο Λαυρέντιο. Το παρθενγωγείο και το νηπιαγωγείο της περιοχής συντηρούνταν αξιέπαινα από τις διευθύντριές τους. Στο δημοτικό σχολείο αρρένων φοιτούσαν 130 μαθητές διηρημένοι σε δύο τμήματα με δύο διδασκάλους. Επιπλέον, στον Άγιο Λαυρέντιο υπήρχε και ένα ευρύχωρο Ελληνικό σχολείο με περισσότερους από 30 μαθητές, καταμεμημένους σε τρεις τάξεις και έναν ελληνοδιδάσκαλο που «δεν είναι δυνατόν να επαρκή», όπως πρόσθετε ο επιστολογράφος. Πάντως, οι παρατυπίες του έπαρχου στην Εφορία της κωμόπολης δημιουργούσαν αναταραχές και είχαν οδηγήσει στις καθυστερήσεις των μισθών των δασκάλων, προκαλώντας την διακοπή των μαθημάτων ως ένδειξη αντίδρασης.¹⁰¹

Εκτός της κάλυψης των σχολικών ειδήσεων από τον τύπο της εποχής, σημαντική εκπαιδευτική αξία αποτελούσαν και τα άρθρα παιδαγωγικού περιεχομένου

⁹⁹ Φωνή του λαού, αρ. 7, 19.12.1881.

¹⁰⁰ Θεσσαλία, αρ. 306, 10.2.1882.

¹⁰¹ Θεσσαλία, αρ. 308, 13.2.1882.

που δημοσιεύονταν ανά καιρούς. Ένα τέτοιο εκτενές άρθρο δημοσιεύτηκε τον Μάρτιο στη «Θεσσαλία» από τον καθηγητή του γυμνασίου Βόλου Γ. Α. Αποστολίδη, με τίτλο *«Η δύναμις της οικογένειας προς την λειτουργείαν της αγωγής των παιδων»*. Σύμφωνα με τον καθηγητή, οι γονείς οφείλουν να μεταδώσουν στους απογόνους τους μαθητές το σύνολο των αξιών που ανυψώνουν το κύρος και τον σεβασμό του δασκάλου και κατ' επέκταση του ίδιου του σχολείου. Μέσω της οικογένειας, ο μαθητής χρειάζεται να αποκτήσει όλες εκείνες τις μεθόδους που θα τον βοηθήσουν να *«πράττη και από μόνος του το καλό»*, με την προϋπόθεση να το έχει διδαχθεί από τον διδάσκοντα. Όσον αφορά την διετή ή τριετή νηπιακή εκπαίδευση που παρεχόταν στα νηπιαγωγεία της εποχής, η γονεϊκή αντιμετώπισή τους ως χώροι επίβλεψης των ανήλικων μαθητών, παραγκωνίζοντας ποικιλοτρόπως τον παιδαγωγικό χαρακτήρα του σχολείου, θα έπρεπε να αντιστραφεί.¹⁰²

Οι προσδοκίες γονέων και δασκάλων ποίκιλαν. Το κύριο μέλημα των πρώτων αποτελούσε ο εφοδιασμός των μαθητών από το δημοτικό σχολείο με τα απαραίτητα εκπαιδευτικά εφόδια (ανάγνωση, γραφή, αριθμητική), που θα τους προωθούσαν αποτελεσματικά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και θα τους οδηγούσαν στη συνέχεια στο πανεπιστήμιο. Οι εκπαιδευτικοί, ωστόσο, επεδίωκαν την ορθή πνευματική διάπλαση των μαθητών τους. Οι εκπαιδευτικές πρακτικές των δασκάλων θα πρέπει να ερείδονται, σύμφωνα με τον Αποστολίδη, στη *«διάπλασιν της ηθικής βουλήσεως»* και οι μαθητές να ενεργούν αυτοβούλως προς την ίδια κατεύθυνση δια μέσου των καθοδηγήσεων και των μεθοδεύσεων του δασκάλου. Εκτός της ηθικής, αξιοσημείωτη παρουσιάζεται και η μάθηση των τεχνικών εκείνων που θα ωφελήσουν διαχρονικά ωφελούν τους εκπαιδευόμενους, όπως ήταν οι διάφορες τέχνες.¹⁰³ Ο Αποστολίδης ολοκληρώνει τους συλλογισμούς του περί ορθής διαπαιδαγώγησης, εξετάζοντας την πιθανή αλληλουχία των διαφορετικών μαθημάτων του προγράμματος σπουδών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, συμπεραίνοντας ότι δεν υφίσταται οποιαδήποτε σύνδεση μεταξύ των διδακτικών αντικειμένων της εποχής. Επικαλούμενος την ψυχολογία ως επιστήμη, αναδεικνύει τη διαθεματικότητα των ποικίλων μαθημάτων ως μείζονος σπουδαιότητας χαρακτηριστικό της παιδείας, διότι κατά την απουσία της οι μαθητές αδυνατούν να συνδέσουν τις διαφορετικές ιδέες με τις οποίες έρχονται σε επαφή και εν τέλει δεν συνδυάζονται οι γνώσεις τους και έτσι αποτυγχάνει ο στόχος της

¹⁰² Θεσσαλία, αρ. 311, 21.2.1882.

¹⁰³ Θεσσαλία, αρ. 312, 27.2.1882.

ενδυνάμωσης ενός συμπλέγματος ορθής προσωπικής βούλησης και παραγωγής λόγου.¹⁰⁴

Τον Απρίλιο του 1882, ο Ν. Σταυρίδης, βοηθός δασκάλου και πρώην διδάσκαλος, συνέταξε ένα μακροσκελές κείμενο περί διδασκαλικών προσόντων στην εφημερίδα «Θεσσαλίας». Επεσήμανε την αξία της εκπαιδευτικής διαδικασίας, καθώς από τον τρόπο δόμησής της *«εξήρτηται η τε ενεστώσα και η μέλλουσα σύμπαντος του κράτους τύχη»*. Ένας εκπαιδευτικός όφειλε να είναι καταρτισμένος ηθικά και διανοητικά ως αποτέλεσμα της μόρφωσης που είχε λάβει, να διαπνέεται από αρχές που προβάλλει το Ευαγγέλιο, η διδασκαλία του να συμφωνεί με τις αρχές του χριστιανισμού και να υπομένει την εν γένει περιφρόνηση των φιλολόγων κατά των θρησκευτικών μαθημάτων και κατ' επέκταση της θρησκείας και της διδακτικής της συνεισφοράς. Κυρίαρχο μέλημα του εκπαιδευτικού για την εξοικείωση με τον Θεό, τον κόσμο, τον άνθρωπο και την ψυχή αποτελούσε η μελέτη του κλάδου της θεολογίας. Η θρησκεία προβαλλόταν ως χρειώδης προσθήκη στην εκμάθηση της ηθικής, που με την σειρά της αποτελεί άσειστο βοήθημα στην ζωή του ανθρώπου.¹⁰⁵ Η πλειονότητα των δασκάλων, σύμφωνα με τον Σταυρίδη, δεν προωθούσε *«την ορθήν και αληθή του έθνους ημών εκπαίδευση»* και μόνο όσοι επιδείκνυαν ουσιαστική μέριμνα για την παιδεία, διαπνεόμενοι από θρησκευτική και ηθική καλλιέργεια, επιτελούσαν τελεσφόρο εκπαιδευτικό έργο. Επιμένει ότι οι νέοι ηλικιακά δάσκαλοι είχαν τα απαραίτητα προσόντα για την αποτελεσματική εκπαίδευση των μαθητών και συνάμα καταγγέλλει τη διαγωγή εκπαιδευτικών που είχαν εμπλακεί στην πολιτική ζωή της χώρας για προσωπικό όφελος. Θεωρεί ότι θεμελιώδεις καθήκον του κράτους είναι η προώθηση όλων των εκπαιδευτικών που δεν στερούνταν ηθικών και θρησκευτικών γνώσεων, φέρνοντας ως παράδειγμα τους προγόνους του έθνους, οι οποίοι εκπαιδεύτηκαν στη βάση θρησκευτικών πλαισίων και εξελίχθηκαν σε ενάρετους πολίτες.¹⁰⁶ Στο τελευταίο μέρος του άρθρου, γνωστοποιείται ότι για την ενίσχυση της κατάστασης των πρώην διδασκάλων που δεν κατείχαν πιστοποιητικό διδασκαλίας προβλέπονταν νέες εξετάσεις, την στιγμή που αδίκως διορίζονταν ως δάσκαλοι όσοι δεν έφεραν απολυτήριο γυμνασίου αλλά είχαν επιτύχει στις εξετάσεις.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Θεσσαλία, αρ. 313, 3.3.1882.

¹⁰⁵ Θεσσαλία, αρ. 323, 10.4.1882.

¹⁰⁶ Θεσσαλία, αρ. 324, 14.4.1882.

¹⁰⁷ Θεσσαλία, αρ. 325, 17.4.1882.

Στα τέλη Απριλίου του 1882, μια γενναιόδωρη συνεισφορά για την κωμόπολη του Προμυρίου αποτέλεσε η απόφαση του Ν. Κωνσταντινίδη να ιδρύσει σχολείο στην ιδιαίτερη αυτή πατρίδα του. Οι περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες του χωριού δημιουργούσαν ένα άγονο εκπαιδευτικά έδαφος, με την συντήρηση των εν λόγω σχολείων από την κοινότητα του Προμυρίου να παρακωλύει το γενικότερο εγχείρημα.¹⁰⁸ Λίγες μέρες αργότερα, οι κάτοικοι της κωμόπολης εξέδωσαν ευχαριστήρια επιστολή (με περισσότερες από εκατό υπογραφές) προς τον Κωνσταντινίδη, εκφράζοντας την ευγνωμοσύνη τους για την απόφασή του. Επίσης, και ο Αγιορείτης Ναθαναήλ, σε επιστολή του προς την «Θεσσαλία», παρακινούσε τους κατοίκους του Προμυρίου να συνδράμουν στην συντήρηση των μελλοντικών σχολαρχείων από κοινού με τον ίδιο.¹⁰⁹

Εν συνεχεία, σε άρθρο της ίδιας εφημερίδας στις 29 Μαΐου, γνωστοποιήθηκε η σύσταση επιθεωρησιακής επιτροπής για τα πρωτοβάθμια σχολεία του Βόλου που απαρτιζόταν από τον έπαρχο Βόλου, τον Μητροπολίτη Δημητριάδος, τον Μουφτή Χαρδή εφέντη, τον Ραβίνο Σαούλ Μάλχο, τον ειρηνοδίκη και τον σχολάρχη Βόλου. Για τα σχολεία του Δήμου Βόλου καθορίστηκε παρόμοια επιτροπή απαρτιζόμενη από τους: Γ. Καρτάλη, δήμαρχο του Βόλου, Γεώργιο Οικονόμουμ ιερέα ανώτερων εκκλησιαστικών λειτουργιών των ετερόδοξων κοινοτήτων, και τους Μεχμέτ-Βέην Αργυρίου Καταρτζή, Μιναχέμ Φραντσή και Γεώργιο Κοντογιώργη, που εκλέχθηκαν μέσω του δημοτικού συμβουλίου της πόλης.¹¹⁰

Έναν μήνα αργότερα, στα τέλη του Ιουνίου, διεξήχθη δίκη κατά του διδασκάλου Θεόφιλου, κατηγορουμένου για συκοφαντία και διάδοση ψευδών ειδήσεων στις αρχές, βάζοντας σε κίνδυνο την δημόσια ασφάλεια. Ειδικότερα, το 1881 ο προαναφερθείς δάσκαλος ενημέρωσε τις αρχές του Βελεστίνου «*ότι λησταί περιθάλλονται εις τινα εν Βελεστίνω οίκω*», με τις τελευταίες, έπειτα από ενδελεχή έρευνα, να καθιστούν αδύνατο τον εντοπισμό των εν λόγω ληστών. Εκτός του ατυχούς αυτού περιστατικού, ο Θεόφιλος τηλεγράφησε τις επόμενες ημέρες στις αρχές της Λάρισας επικαλούμενος μαζική σφαγή Τούρκων και σημαντικές καταστροφές στο Βελεστίνο σε περίπτωση μη έγκαιρης επέμβασης των αρμόδιων φορέων. Αυτή η καταγγελία οδήγησε στην έφιππη μετακίνηση στρατευμάτων από το Βόλο και τη

¹⁰⁸ Θεσσαλία, αρ. 328, 28.4.1882.

¹⁰⁹ Θεσσαλία, αρ. 329, 1.5.1882.

¹¹⁰ Θεσσαλία, αρ. 337, 29.5.1882.

Λάρισα στην γενέτειρα του Ρίγα Βελεστινλή, που αποδείχθηκε όμως περιττή, εφόσον καμιά πληροφορία του εκπαιδευτικού δεν συμβάδιζε με την πραγματικότητα. Η ετυμηγορία της δίκης έκρινε ένοχο τον Θεόφιλο, καταδικάζοντάς σε δύο χρόνια φυλάκισης.¹¹¹

Κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, και το διάστημα 25-28 Ιουνίου, ήταν η εξεταστική περίοδος για το δημοτικό σχολείο Βόλου, το οποίο λειτουργούσε βάσει της γερμανικής μεθόδου διδασκαλίας. Το νέο αυτό σύστημα φαινόταν να απέδιδε καρπούς, καθότι τα επιτεύγματα των μαθητών σε αντιδιαστολή με τα αντίστοιχα επιτεύγματα των σχολείων που ακολουθούσαν την αλληλοδιδασκτική μέθοδο ήταν σημαντικά και σε συνδυασμό με τα θετικά αποτελέσματα των εξετάσεων καθιστούσαν την μέθοδο αυτή ευάρεστη στους δασκάλους της πόλης. Στην περίπτωση της γερμανικής μεθόδου, οι μαθητές ενίσχυναν την αναγνωστική τους ικανότητα και εκπαιδεύονταν επαρκώς στο συντακτικό, γεγονός που, σύμφωνα με τον ειδησεογράφο, δεν επιτυγχανόταν στο σύνολο των ελληνικών σχολείων της χώρας, όπου ελλόχευε «*το αμέθοδο και στριφνόν των διδασκόντων διδασκάλων*». Ο διευθυντής μαζί με τους δασκάλους κατέβαλαν προσπάθειες για την εκπλήρωση του προαναφερθέντος στόχου και δηλωνόταν η αποποίηση των ευθυνών τους απέναντι στους μη προοδευμένους μαθητές, με τον διευθυντή να κατηγορεί τους γονείς για την αμέλεια που επέδειχναν στην πρόοδο των τέκνων τους.¹¹²

Επίσης την ίδια περίοδο, διεξήχθησαν οι εξετάσεις του προκαταρκτικού σχολείου Βόλου, υπό την παρουσία σημαντικών ανθρώπων της πόλης που εξεπλάγησαν από τις ποικίλες γνώσεις των μαθητών. Οι μαθητές απήγγειλαν μίμιαα πληθώρα θούριων ποιημάτων, κάνοντας αδύνατο για τους παρευρισκόμενους να κρύψουν τα δάκρυα συγκίνησης και υπερηφάνειας που τους προκάλεσε το εν λόγω μαθητικό εγχείρημα. Μετά το πέρας των σχολικών υποχρεώσεων, ο διευθυντής θα μετατίθετο σε διαφορετικό σχολικό περιβάλλον με δική του πρωτοβουλία.¹¹³

Κατά την ολοκλήρωση των εξετάσεων του νηπιαγωγείου Βόλου προβλήθηκε έντονα η ανάγκη λειτουργίας των μελλοντικών σχολείων διά της νέας γερμανικής

¹¹¹ Φωνή του λαού, αρ. 39, 26.6.1882.

¹¹² Θεσσαλία, αρ. 346, 30.6.1882.

¹¹³ Φωνή του λαού, αρ. 40, 3.7.1882.

μεθόδου διδασκαλίας, όπως ακολουθήθηκε και στη διάρκεια του σχολικού έτους την σχολική περίοδο 1881-1882.¹¹⁴

Όσον αφορά τα νηπιαγωγεία εν γένει, στις 7 Ιουλίου στην «Φωνή του λαού» δημοσιεύτηκε επιστολή αγνώστου συγγραφέα, στην οποία οι συγκεκριμένες σχολικές μονάδες παρουσιάζονταν περισσότερο ως «νηπιοφυλακτήρια» και λιγότερο ως εκπαιδευτήρια. Ειδικότερα, το νηπιαγωγείο του Αγίου Λαυρεντίου στην περιοχή του Πηλίου υποδεχόταν μαθητές ηλικίας μέχρι δέκα ετών, με την πρόφαση ότι *«τα μη γινώσκοντα ανάγνωσιν παιδιά έστω και άνω των 10 ετών, είναι νήπια»*. Κατά την παρακολούθηση μιας διδακτικής μέρας από τον συγγραφέα της επιστολής στο εν λόγω εκπαιδευτήριο αναφερόταν ότι, στη διάρκεια μιας και μισής διδακτικής ώρας, δεν πραγματοποιήθηκε καμιά εκπαιδευτική ενέργεια από τις αρμόδιες εκπαιδευτικούς, ενώ ταυτόχρονα τα νήπια περιπλανιόνταν άσκοπα μέσα στην αίθουσα, ψέλνοντας άσματα και προσταγές προς τις τρεις νηπιαγωγούς. Ωστόσο, οι μαθητές είχαν διδαχτεί ορισμένα ποιήματα στη διάρκεια του σχολικού έτους, μολονότι ο τρόπος διδασκαλίας προκαλούσε εντύπωση, καθώς γινόταν μέσω μουσικών βιβλίων με νότες, μια μέθοδος που δεν ταίριαζε με το γνωσιακό επίπεδο των μαθητών, ενώ τη στιγμή της μελοποίησής τους οι φωνές των νηπιαγωγών κάλυπταν εκείνες των νηπίων, κάνοντας φανερή την στιχουργική άγνοια των τελευταίων.¹¹⁵ Συνολικά απαριθμούνταν 120-130 μαθητές στο νηπιαγωγείο ηλικίας 2 έως 10 ετών. Μια εκ των νηπιαγωγών, η οποία χαρακτηρίζεται ως *«ακόσμως ενδεδυμένη»*, εφάρμοζε την γαλλική μέθοδο διδασκαλίας, κατά την υλοποίηση της οποίας παρατηρήθηκε μη επαλήθευση των προηγούμενων μαθητικών γνώσεων και βεβιασμένη ροή του μαθήματος, ενώ απουσίαζε η εξάσκηση στην ανάγνωση και υπήρχε έλλειψη περαιτέρω ερμηνείας στις προβαλλόμενες ποικίλες πληροφορίες που έδινε η εκπαιδευτικός.¹¹⁶

Εκτός της λειτουργίας του νηπιαγωγείου στην κωμόπολη του Αγίου Λαυρεντίου, συντηρούνταν και δημοτικό σχολείο υπό την διεύθυνση του Ευστ. Ι Ζάχου, τελειόφοιτου του αθηναϊκού διδασκαλείου που βασιζόταν στην Ερβαρτιανή μέθοδο διδασκαλίας. Η έναρξη των εξετάσεων στο δημοτικό σχολείο είχε προγραμματιστεί στις 11 Ιουλίου του 1882 και είχε σταλεί πρόσκληση σε όσους επιθυμούσαν να τις παρακολουθήσουν. Εξετάσεις, επιπροσθέτως, προγραμματίζονταν

¹¹⁴ Θεσσαλία, αρ. 348, 7.7.1882.

¹¹⁵ Φωνή του λαού, αρ. 41, 7.7.1882.

¹¹⁶ Φωνή του λαού, αρ. 42, 10.7.1882.

και για τα υπόλοιπα σχολεία του Πηλίου, με ημερομηνίες έναρξης 14 Ιουλίου για το παρθεναγωγείο και 18 του ίδιου μήνα για το σχολείο αρρένων της περιοχής.¹¹⁷

Εξαιρουμένων των ανωτέρω σχολικών εξετάσεων, στις 14 Ιουλίου γνωστοποιήθηκε έκθεση της εξεταστικής επιτροπής περί των δημοτικών σχολείων Βόλου στην εφ. «Θεσσαλία», επιτροπή η οποία απαρτιζόταν από τους Δ. Ζούλια, Κ. Σακελλαρίδη και Ν. Χ. Αποστολίδη. Κατά το σχολικό έτος 1881-1882 οι μαθητές του δημοτικού σχολείου διδάσκονταν μια πληθώρα μαθημάτων: αριθμητική, γεωμετρία, ζωολογία, ιστορία, ιερά μαθήματα, γεωγραφία, καλλιγραφία, διάφορα ηρωικά και άλλα ποιήματα, άσματα και γυμναστικές ασκήσεις. Μέσω των μαθητικών εξετάσεων παρατηρήθηκε πρόοδος των μαθητών στην ανάγνωση πολλαπλών κειμένων, την ορθή χρήση της ελληνικής γλώσσας, τη δυναμική αφήγηση ποιημάτων, την ενδελεχή επεξεργασία κειμένων αλλά και στις ορθές απαντήσεις στα ερωτήματα που τους τέθηκαν. Το γενικότερο πόρισμα της επιτροπής επιδοκίμαζε την προσπάθεια που καταβαλλόταν από τους δασκάλους για τη διαμόρφωση των μαθητών σε μελλοντικούς ευπατρίδες πολίτες, οι οποίοι υποβάλλονταν με επιτυχία σε πολλά θρησκευτικά και πατριωτικά ερεθίσματα. Τα μέλη της επιτροπής προγραμμάτιζαν μάλιστα την ίδρυση σχολείου, είτε πρωτοβάθμιου με ανώτερες τάξεις τις αντίστοιχες των ελληνικών σχολείων του κράτους, είτε εκπαιδευτηρίου επικεντρωμένου στη διδασκαλία χρήσιμων μαθημάτων για τον μελλοντικό βίο του μαθητή.¹¹⁸

Εν συνεχεία, στο δημοτικό παρθεναγωγείο υπό της διευθύνσεως της Ζωής Κορωναίου, οι πολυάριθμες μαθήτριες ήτο μοιρασμένες σε δύο τμήματα, το «ελληνικόν συγκείμενον» που διέθετε δύο τάξεις και το «συνδιδακτικόν» που απαρτιζόταν από περισσότερες τάξεις, καθότι αποτελούσε και το πολυπληθέστερο τμήμα. Πραγματοποιείται μία σύγκριση μεταξύ των μαθητών του σχολείου θηλέων και του αντίστοιχου των αρρένων ως προς το εύρος των γνώσεων, με τις μαθήτριες να υστερούν στην ανάγνωση, τις γνώσεις όλων των σχολικών αντικειμένων, την εκμάθηση θεωρητικών εννοιών, τις απαντήσεις σε διάφορα εκπαιδευτικά ερωτήματα, ενώ η μηχανική αποστήθιση ευδοκίμοιζε στο έπακρο. Ορισμένα μαθήματα, όπως η ιχνογραφία και η μουσική δεν διδάσκονταν, ενώ η οικιακή οικονομία έπρεπε να συγκαταλέγεται ανάμεσα στα εξεταζόμενα διδακτικά μαθήματα, γεγονός που αποσιωπήθηκε όμως από την διευθύντρια. Ο κλάδος που διακρίνονταν οι μαθήτριες

¹¹⁷ Θεσσαλία, αρ. 349, 10.7.1882 και Φωνή του λαού, αρ. 42, 10.7.1882.

¹¹⁸ Θεσσαλία, αρ. 350, 14.7.1882.

ήταν μόνο εκείνος των τεχνών και της καλαισθησίας, σε βαθμό που υπήρχαν φιλοδοξίες περί εισαγωγής υποχρεωτικού μαθήματος *«κανονική και επιμεμελημένη άσκησης περί τα έργα της οικογενειακής ανάγκης»* που θα μετέδιδε χρήσιμα εφόδια στις διδασκόμενες για μελλοντική χρήση στον βίο τους. Η αποτυχία των μαθητριών εντοπιζόταν στη μηχανική αποστήθιση θεωρητικών όρων, που με τη σειρά της αναδείκνυε την απαρχαιωμένη εκπαιδευτική μέθοδο που ακολουθούνταν από το παρθεναγωγείο. Σύμφωνα με την αρμόδια εξεταστική επιτροπή, στόχος του εκπαιδευτηρίου όφειλε να είναι η αντιστοιχία των μαθητικών γνώσεων των μαθητριών με εκείνη των αντίστοιχων διδασκομένων μαθητών της των δημόσιων σχολείων και μάλιστα η υπέρβαση των τελευταίων. Η διευθύντρια συμφώνησε με την επιτροπή, προσθέτοντας πως κύρια μέριμνα του παρθεναγωγείου αποτελούσε η διαμόρφωση της κοινωνικής ηθικής των θηλέων και η διδαχή τους *«προς πλάσιν καλών μητέρων»*. Για την καίρια επίτευξη των προηγούμενων στόχων, η διεύθυνση ανήγγειλε την άμεση αναδιοργάνωση του παρθεναγωγείου, με σκοπό την ένταξη της νέας μεθόδου και ως επί το πλείστον την ανάδειξη του σχολείου σε διακεκριμένη διδασκαλική μονάδα. Τέλος, επισημαινόταν από την επιτροπή η ανάγκη διορισμού διδασκάλου εκ του γυμνασίου ή του ελληνικού σχολείου Βόλου για την διδασκαλία της νέας μεθόδου.¹¹⁹

Η τελευταία έκθεση της επιτροπής αναφέρεται στο νηπιαγωγείο της πόλης του Βόλου, όπου επιτυγχανόταν η ανάπτυξη αρχών, ηθικής ανατροφής, πρακτικών γνώσεων, σωματικών ασκήσεων και εξοικείωσης με τη γλώσσα και τη θρησκεία. Οι τιμωρίες της διευθύντριας συνοδεύονταν από επιείκεια και τονιζόταν η επιθυμία ίδρυσης νηπιαγωγείων βασιζόμενων στη νέα διδακτική μέθοδο.¹²⁰

Η προηγηθείσα έκθεση περιοριζόταν στην ανάδειξη της προόδου των πρωτοβάθμιων σχολείων του 1882, παραλείποντας οποιαδήποτε αναφορά για την ανάγκη συντήρησης των εκπαιδευτηρίων. Με αφορμή το γεγονός αυτό, η «Θεσσαλία» προέβη σε επαινετικές δηλώσεις προς την ευεργέτιδα Ευφροσύνη Κασσαβέτη, όπου εν μέσω προσωπικών δαπανών προχώρησε στη συντήρηση του νηπιαγωγείου της πόλης. Στη συνέχεια, στις 17 Ιουλίου, γνωστοποιήθηκε από δύο τοπικές εφημερίδες η αναστολή των δημοτικών εξετάσεων των σχολείων Βόλου και Πηλίου μέχρι την μετάβαση στη Μαγνησία του επιθεωρητή Νικόλαου Πολίτη. Η καθυστέρηση του διορισμού του για την επιθεώρηση περισσότερων από τριάντα σχολείων δυσχέρανε

¹¹⁹ Θεσσαλία, αρ. 350, 14.7.1882.

¹²⁰ Θεσσαλία, αρ. 350, 14.7.1882.

την συνέχιση των μαθημάτων σε περίοδο θέρους.¹²¹ Ένας ακόμη επιθεωρητής, ο Γ. Αποστολίδης, καθηγητής του γυμνασίου Βόλου και επιθεωρητής των σχολείων στη Ζαγορά του Πηλίου, ανήγγειλε την εύρυθμη λειτουργία των πρωτοβάθμιων τμημάτων της περιοχής, τον Ιούλιο του 1882.

Εν τέλει, κατά τους καλοκαιρινούς μήνες διεξήχθησαν οι εξετάσεις σε διάφορα σχολεία της επικράτειας. Σημείωσαν ιδιαίτερη επιτυχία οι εξετάσεις στο δημοτικό σχολείο του Αγίου Λαυρεντίου, με διευθυντή τον Ε. Ζάχο, αλλά και το δημοτικό σχολείο της Πορταριάς, με διευθυντή τον Κ. Αστεριάδη.³⁷ Παρόμοιο θετικό αποτέλεσμα παρατηρήθηκε από τον συντάκτη της «Θεσσαλίας» και στις εξετάσεις του δημοτικού σχολείου Άλλης Μεριάς της περιοχής του Άνω Βόλου. Στις επιστήμες των φυσικών, μαθηματικών και στο μάθημα της ανθρωπολογίας οι μαθητές ανταπεξήλθαν εξ ολοκλήρου στα ερωτήματα που τους τέθηκαν. Ξεχώρισε ο αξιέπαινος διδάσκαλος Αριστοτέλης Φουρτονιάδης *«δια τους ατρύτους κόπους ούς κατέβαλεν εις το εξάμηνον τούτο διάστημα της διδασκαλίας του και δια την μέγιστην πρόοδον και φώτισιν των μαθητών αυτού»*.¹²²

Κατά τα τέλη Ιουλίου, με τη λήξη της εξεταστικής περιόδου, δημοσιεύτηκε επιστολή αγνώστου συγγραφέα στην «Θεσσαλία» που ανέλυε την κατάσταση των σχολείων των χωριών Κισσού, Μακρυρράχης και Ανηλίου. Δύο δημοτικά σχολεία κατά την περίοδο του 1882 συντηρούνταν στην περιοχή του Κισσού με αξιόλογους δασκάλους, που δίδασκαν συνολικά 215 μαθητές μέσω της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου. Ωστόσο, οι συνθήκες του χωριού με την ύπαρξη μη γόνιμου εδάφους απαιτούσαν τη μετακίνηση των κατοίκων, κυρίως στην Αίγυπτο, για τις εμπορικές τους συναλλαγές με αποτέλεσμα τη διακοπή της φοίτησης κάποιων μαθητών στα δημοτικά σχολεία της περιοχής. Ίδια κατάσταση διαφαινόταν να επικρατεί και στο δημοτικό σχολείο της Μακρυρράχης, όπου ήτο συνήθης η απουσία των μαθητών λόγω των οικογενειακών εργασιακών υποχρεώσεων των κατοίκων της. Ο Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως υποβοηθούσε την συντήρηση του σχολείου της Μακρυρράχης για ορισμένο χρονικό διάστημα, διακόπτοντας την εν λόγω οικονομική στήριξη για λόγους όμως που δεν γνωστοποιήθηκαν. Τέλος, το σχολείο Ανηλίου αντιμετώπιζε εμπόδια στην αναγκαία συντήρησή του.¹²³

¹²¹ Θεσσαλία, αρ. 351, 17.7.1882 και Φωνή του λαού, αρ. 44, 17.7.1882.

¹²² Θεσσαλία, αρ. 354, 28.7.1882.

¹²³ Θεσσαλία, αρ. 354, 28.7.1882.

Σε άλλη επιστολή του ίδιου συγγραφέα εξετάζονταν τα σχολεία της Ζαγοράς. Πιο συγκεκριμένα, τα δημοτικά σχολεία στη συνοικία της Αγίας Κυριακής αποτελούσαν ορόσημο για την περιοχή και ήτο αναγνωρισμένα για τις αποτελεσματικές εκπαιδευτικές μεθόδους που ακολουθούσαν, ωστόσο οι υλικές δομές μαρτυρούσαν την οικοδομική παρακμή που είχε επέλθει λόγω της έλλειψης κατάλληλων υποστηρικτικών μέσων. Το παρθεναγωγείο της κωμόπολης λειτουργούσε στη συνοικία του Αγίου Γεωργίου, κληρονομικό απόκτημα του οίκου Κασσαβέτη, στο οποίο δεν διδασκόταν η νέα μέθοδος. Μέχρι τον Αύγουστο του 1882, δεν υπήρχαν βλέψεις από την τοπική διοίκηση περί ανέγερσης νηπιαγωγείου στη συνοικία της Αγίας Κυριακής.¹²⁴

Στις 7 Αυγούστου, αναφορικά με τα σχολεία της περιοχής Τσαγγαράδας, αποστάλθηκε αντίστοιχη επιστολή στη «Θεσσαλία». Κάθε συνοικία του χωριού διέθετε από ένα αλληλοδιδασκτικό σχολείο, ένα παρθεναγωγείο και ένα ελληνικό σχολείο. Στην συνοικία του Ταξιάρχη συντηρούνταν σχολείο θηλέων και αρρένων σε αξιόλογη κατάσταση, οικοδομημένο και συντηρούμενο από την οικογένεια Καρτάλη. Την ίδρυση και συντήρηση του αλληλοδιδασκτικού και ελληνικού σχολείου της συνοικίας της Αγίας Παρασκευής επιμελήθηκε εξ ιδίων εξόδων η οικογένεια Αχιλλοπούλου, το σχολείο θηλέων ο μεγαλέμπορος της Οδησσού Α. Τσιμπόπουλος, ενώ την ίδια περίοδο επισπεύδονταν οι εργασίες οικοδόμησης παρθεναγωγείου με δαπάνη του Ρίγα Στυλιάρá. Το σύνολο των υπόλοιπων συνοικιών της Τσαγγαράδας απαρτιζόταν από μικρά δημοτικά αλληλοσπουδαστήρια, όπως τα σχολεία στη συνοικία της Αγίας Κυριακής.¹²⁵

Ωστόσο, σχολεία άνευ δασκάλων με επαρκή εκπαιδευτικά εφόδια δεν προωθούσαν την ομαλή διαπαιδαγώγηση των μαθητών, ένα ενδεχόμενο που φαινόταν πρακτικά αναπόφευκτο κατά τη διάρκεια της νέας σχολικής χρονιάς του 1882-1883 όσον αφορά τα χωριά της Μαγνησίας.¹²⁶ Στα μέσα του 1882, η πλειονότητα των δασκάλων μετέβαινε στην Αθήνα για την εξέταση των προσόντων τους και για την απόκτηση άδειας για την αδέσμευτη άσκηση του επαγγέλματός τους. Εντύπωση προκαλεί η απόφαση του υπουργείου να μην αποδεχτεί «διδασκάλους καθ' όλα κατηρτισμένους».¹²⁷ Θετικό ήταν το αποτέλεσμα των αντίστοιχων εξετάσεων για την

¹²⁴ Θεσσαλία, αρ. 356, 4.8.1882.

¹²⁵ Θεσσαλία, αρ. 357, 7.8.1882.

¹²⁶ Θεσσαλία, αρ. 366, 1.9.1882.

¹²⁷ Φωνή του λαού, αρ. 55, 4.9.1882.

λήψη πτυχίου της διδασκαλίας της νέας γερμανικής μεθόδου που διεξήχθησαν στην πρωτεύουσα, με τους δασκάλους του Αγίου Γεωργίου Πετάκη Βογιατζή και Δ. Καραγιαννόπουλο να κρίνονται κατάλληλοι για την διδασκαλία αυτής της μεθόδου. Επιπρόσθετα, για την λήψη πτυχίου β' τάξεως μετέβη στην Αθήνα και ο Δημήτριος Ν. Κωλάς, κάτοικος της Πορταριάς, λαμβάνοντας πτυχίο με βαθμό «Λίαν καλώς».¹²⁸

Με την έναρξη της νέας σχολικής χρονιάς, το Σεπτέμβριο του 1882, φάνηκε πως η ανάμειξη της κυβέρνησης στην οργάνωση των σχολείων του Πηλίου ήταν μηδαμινή, με τις αρμόδιες κοινότητες να αναλαμβάνουν εξ ολοκλήρου το βάρος της σύστασης των τελευταίων.¹²⁹ Έτσι, με πρωτοβουλία των ευεργετών του Κισσού και των εμπόρων της Αιγύπτου Δ. Χατζή Κυριαζή, Γ. Ν. Γεωργαλόπουλου, Ι. Κόγχα, Ι. Τριαντάφυλλου και των αδερφών Πανά καλύφθηκαν οι οικονομικές δαπάνες για την συντήρηση του δημοτικού σχολείου του χωριού, απαλλάσσοντας τους κηδεμόνες των μαθητών του από μελλοντικά δίδακτρα.

Επίσης, σημαντική ήταν η συνεισφορά του Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης στην ίδρυση ενός νέου δημοτικού σχολείου στον Βόλο, που ακολουθούσε την αλληλοδιδασκτική μέθοδο διδασκαλίας, με διευθυντή τον Κ. Καβαλιεράτο και δύο δασκάλους, τους Ν. Ιωαννίδη και Α. Ζεργάνο.^{130 131} Η δε κατάσταση στα σχολεία του Πηλίου δεν ενθάρρυνε την ευδοκίμηση του γενικότερου εκπαιδευτικού κλίματος. Μέχρι και τις 22 Σεπτεμβρίου όλα τα δημοτικά σχολεία παρέμεναν όμως κλειστά, οδηγώντας ολόκληρη την κοινότητα του Πηλίου σε αναβρασμό.¹³²

Αφού ακολούθησε η έναρξη των διεργασιών του σχολικού έτους 1882-1883, σε ένα σχολείο στην κωμόπολη της Ζαγοράς γίνεται αναφορά περί κωφού δασκάλου, οι μαθητές του οποίου αναγκάζονταν να φωνάζουν πολύ δυνατά για να ακουστούν από αυτόν, καθιστώντας αδύνατη την επιτυχημένη ροή της διδασκαλίας. Ως πρωταρχικό μέλημα της κοινότητας προβαλλόταν στην αναφορά η μετάθεση του συγκεκριμένου δασκάλου «διότι είναι αδύνατον να μάθωσι γράμματα παρά διδασκάλου του οποίου το τύμπανον της ακοής είναι βεβλαμμένον».¹³³

¹²⁸ Θεσσαλία, αρ. 367, 4.9.1882.

¹²⁹ Θεσσαλία, αρ. 367, 4.9.1882.

¹³⁰ Θεσσαλία, αρ. 371, 18.9.1882.

¹³¹ Φωνή του λαού, αρ. 59, 18.9.1882.

¹³² Θεσσαλία, αρ. 372, 22.9.1882.

¹³³ Θεσσαλία, αρ. 374, 29.9.1882.

Ένα άλλο περιστατικό καταγράφεται και καταγγέλλεται εκείνη την περίοδο. Ο διευθυντής του δημοτικού σχολείου Βόλου συνήθιζε να στέλνει τους μαθητές του σε συγκεκριμένο βιβλιοπωλείο για την αγορά των σχολικών τους εγχειριδίων.¹³⁴ Η εφημερίδα ζητούσε την άμεση επέμβαση των αρχών για να σταματήσει η εν λόγω συμπεριφορά.¹³⁵

Στις 9 Οκτωβρίου γνωστοποιήθηκε, μέσω της «Θεσσαλίας», ο διορισμός νέου διευθυντή στο σχολείο Βόλου, του έμπειρου διδασκάλου Δ. Γεωργιάδη με καταγωγή από τις Μηλιές Μαγνησίας, με βοηθό κάποιον Μάνο. Ελλείπει πτυχίου, αυτός ο Μάνος ήτο αδύνατο να διευθύνει το υπάρχον δημοτικό σχολείο του Βόλου, αλλά φαίνεται πως υπήρχαν επεδίωκε την ανάληψη διευθυντικών καθηκόντων στο μέλλον. Ταυτόχρονα, Βασιλικό Διάταγμα προέβλεπε την ίδρυση οθωμανικών σχολείων ανά 1000 Οθωμανούς σε κάθε δήμο, ενώ διά κρατικής δαπάνης υπολογιζόταν και η συντήρηση των εν λόγω σχολείων.¹³⁶

Εμπόδια συναντούσε η έναρξη της λειτουργίας των δημοτικών σχολείων Βόλου τον Οκτώβριο του 1882. Ο Α. Παπαγεωργίου, διορισθείς από το υπουργείου παιδείας, είχε αναλάβει την εποπτεία των σχολείων και την αποκατάσταση του προβλήματος.¹³⁷ Επιπροσθέτως, ο τύπος μέσω έκκλησης προς τους αρμόδιους συντελεστές συστάσεως νέων σχολείων της Θεσσαλίας δημοσίευσε την ανάγκη δημιουργίας δημοτικού στην περιοχή του Πλατάνου στον Αλμυρό Μαγνησίας, καθότι υπολογιζόταν πως θα επέφερε μεγαλύτερες εκπαιδευτικές προοπτικές εν αντιθέσει με το έκτοτε σχολικό «ερείπιον» της περιοχής.¹³⁸

Από τα μέσα Οκτωβρίου ακολούθησε μία σειρά κυβερνητικών μεταρρυθμιστικών πρωτοβουλιών που βοήθησαν την προώθηση της εκπαίδευσης του τόπου. Αρχικά, είχε ανατεθεί η διδασκαλία της Εκκλησιαστικής μουσικής του Διδασκαλείου της Θεσσαλίας στον διδάσκαλο του πρότυπου σχολείου Ευστ. Ι. Ζάχο.¹³⁹ Έπειτα, στο νεοσύστατο πρότυπο σχολείο του Βόλου αποστάλθηκαν στις 19 Οκτωβρίου πίνακες, εικόνες και άλλα διδακτικά μέσα από την Αθήνα, ώστε να ξεκινήσουν τα μαθήματα. Στις αρχές Ιουνίου του 1883, στο πρότυπο δημοτικό σχολείο

¹³⁴ Θεσσαλία, αρ. 374, 29.9.1882.

¹³⁵ Θεσσαλία, αρ. 375, 2.10.1882.

¹³⁶ Θεσσαλία, αρ. 377, 9.10.1882.

¹³⁷ Θεσσαλία, αρ. 378, 13.10.1882.

¹³⁸ Θεσσαλία, αρ. 378, 13.10.1882.

¹³⁹ Φωνή του λαού, αρ. 64, 16.10.1882.

κατέφτασαν επιπρόσθετα όργανα πειραματικής φυσικής από την Γερμανία, μετατρέποντας το σχολείο σε «εν εκ των τελειότερων εκπαιδευτικών καταστημάτων της Ελλάδος», εφόσον επιπλέον διέθετε και ένα πλήρως εφοδιασμένο χημείο.¹⁴⁰ Τέλος, το μεγαλύτερο επίτευγμα που καταγράφηκε ήταν η κυβερνητική απόφαση περί ανάληψης συστάσεως ελληνικού σχολείου στην κωμόπολη του Αγίου Λαυρεντίου με διευθυντή τον Ι. Δουρβέρη και βοηθό του τον Αθ. Χρυσοχοΐδη, μία πρωτοβουλία που μαρτυρά την έναρξη των διεργασιών της κυβέρνησης για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης των Θεσσαλικών επαρχιών για πρώτη φορά μετά την ενοποίηση της Μαγνησίας με την Ελλάδα.¹⁴¹

Από τη δημαρχία γνωστοποιήθηκε η έναρξη των μαθημάτων του πρότυπου δημοτικού σχολείου Βόλου στις 24 Οκτωβρίου με ανοιχτή πρόσκληση προς τους πολίτες της επαρχίας.¹⁴² Την τέλεση του αγιασμού ανέλαβε ο Μητροπολίτης Βόλου, με τον διευθυντή του σχολείου να αναφωνεί «κατάλληλον λόγον πλήρη πατριωτικών αισθημάτων και συμβουλών περί του σκοπού του σχολείου». Το σύνολο των εγγεγραμμένων μαθητών φαίνεται πως ξεπερνούσε κατά πολύ το αναμενόμενο, κάνοντας εμφανή την έλλειψη προσωπικού και, κατ' επέκταση, την ανάγκη διορισμού επιπρόσθετων δασκάλων. Εκτός της σύστασης του πρότυπου σχολείου Βόλου, λειτουργικά αναδείχθηκαν σχεδόν όλα τα δημοτικά και παρθεναγωγεία του Πηλίου στα τέλη του ίδιου μήνα.¹⁴³

Εν συνεχεία, δημοσιεύτηκε στην «Φωνή του λαού» κατάλογος των συσταθέντων σχολείων σε όλη την επικράτεια της Μαγνησίας, που συνοπτικά περιλάμβανε τα δημοτικά σχολεία Βόλου, Νεοχωρίου, Αγίου Λαυρεντίου, Νιάου (Αφέτες), Ζαγοράς, Πουρί, Καραμπάσιου, Πορταριάς, Τρικεριού, τρία δημοτικά αρρένων και ένα θηλέων στη Μακρυνίτσα, ένα σχολείο αρρένων και ένα θηλέων στον Λαύκο, την Αργαλαστή, τις Μηλιές, την περιοχή του Αγίου Γεωργίου και από ένα σχολείο θηλέων στον Άνω Βόλο, τη Δράκεια και τα Κανάλια.¹⁴⁴

Όσον αφορά το νεοσύστατο πρότυπο δημοτικό σχολείο Βόλου, είχαν εγγραφεί στις τρεις κατώτερες τάξεις 65 μαθητές, ενώ μόλις 4 στην τέταρτη τάξη. Μέσω του τύπου, ο διευθυντής του προτύπου κ. Καβαλιεράτος υπενθύμιζε στους κατοίκους να

¹⁴⁰ Φωνή του λαού, αρ. 110, 8.6.1883.

¹⁴¹ Θεσσαλία, αρ. 380, 20.10.1882.

¹⁴² Θεσσαλία, αρ. 381, 23.10.1882.

¹⁴³ Θεσσαλία, αρ. 383, 27.10.1882.

¹⁴⁴ Φωνή του λαού, αρ. 66, 28.10.1882.

φροντίσουν εγκαίρως για την άμεση εισαγωγή των μαθητών σε αυτό πριν την λήξη των εγγραφών.¹⁴⁵ Εκτός όμως από τη διεύθυνση του πρότυπου σχολείου, ο Καβαλιεράτος ανέλαβε και την διεύθυνση του νεοϊδρυθέντος γυμναστηρίου της πόλης στις αρχές Νοεμβρίου.¹⁴⁶

Εν συνεχεία, λόγω των τελευταίων ανεπιτυχών προσπαθειών για ανάδειξη του παρθενγωγείου της πόλης ως αξιόπιστο εκπαιδευτικό ίδρυμα, αρμόδιοι φορείς προέβησαν σε τροπολογία της εκπαιδευτικής προσέγγισης του σχολείου, έχοντας ως βάση το πρότυπο σχολείο αρρένων του Βόλου και προσθέτοντας τρεις μεγαλύτερες τάξεις, την διδαχή των οποίων θα αναλάμβανε η διευθύντρια Ζωή Κορωναίου, ο γυμνασιάρχης της πόλης, μια καθηγήτρια της γαλλικής γλώσσας και δύο επιπλέον καθηγητές.¹⁴⁷

Άλλες ειδήσεις για την μέριμνα της εκπαίδευσης του γυναικείου πληθυσμού στις επαρχίες του Βόλου συναντά κανείς τον Νοέμβριο του 1882. Πιο συγκεκριμένα, στην αίτηση ίδρυσης παρθενγωγείων είχε προβεί ο έπαρχος του Βόλου για τα χωριά Κισσός, Προμύρι, Καραμπάσι και Βελεστίνο, δίχως όμως επιτυχία.¹⁴⁸ Όσον αφορά την κατάσταση του παρθενγωγείου της Ζαγοράς, το οποίο συντηρείτο από το κληροδότημα του οίκου Ι. Κασσαβέτη, παρατηρείτο μια στασιμότητα. Ειδικότερα, υπήρχε μεγάλη έλλειψη προσωπικού και δύο μόλις δασκάλες, εκτός της διδασκαλίας των κατώτερων τάξεων του σχολείου, είχαν αναλάβει και τη διδασκαλία των τριών ανώτερων τάξεων, οι μαθήτριες των οποίων δεν ξεπερνούσαν τις 8 από τις συνολικά 177. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την παραμέληση των κατώτερων τάξεων και την εκπαίδευσή τους από δασκάλα που δεν διέθετε πτυχίο. Απαραίτητες επίσης χαρακτηρίζονταν οι μεταρρυθμίσεις στο υπό την διεύθυνση της Ιουλίας Ρηγοπούλου παρθενγωγείο του χωριού, ώστε να εκλείψει η επιφανειακή μόνο πρόοδος των μαθητριών.¹⁴⁹

Κατά το έτος 1882, η πόλη του Βόλου διέθετε δύο δημοτικά σχολεία αρρένων, νηπιαγωγείο, παρθενγωγείο με τρεις ελληνικές τάξεις, ελληνικό σχολείο, γυμνάσιο, γυμναστήριο, Ισραηλίτικο σχολείο και Οθωμανικό σχολείο αρρένων και θηλέων, ήτοι συνολικά 9 σχολεία αλλά και έναν χώρο εκγύμνασης.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Θεσσαλία, αρ. 384, 30.10.1882.

¹⁴⁶ Θεσσαλία, αρ. 386, 6.11.1882.

¹⁴⁷ Θεσσαλία, αρ. 386, 6.11.1882.

¹⁴⁸ Θεσσαλία, αρ. 386, 6.11.1882.

¹⁴⁹ Θεσσαλία, αρ. 386, 6.11.1882.

¹⁵⁰ Θεσσαλία, αρ. 386, 6.11.1882.

Τον Νοέμβριο του 1882 ο δημοδιδάσκαλος Προμυρίου Δ. Βαϊουτόπουλος έλαβε πτυχίο δευτεροβάθμιου δασκάλου με βαθμό «Λίαν καλώς», πιστοποιώντας τις εκπαιδευτικές του γνώσεις.¹⁵¹ Την ίδια περίοδο, ο Ν. Τσοποτός προχώρησε στην ίδρυση δημοτικού σχολείου στην Πορταριά με το κτίσμα να διαθέτει χώρο διαθέσιμο για την δημιουργία και ενός Ελληνικού σχολείου.¹⁵²

Στα τέλη του 1882, ο υπουργός παιδείας συνέταξε εγκύκλιο με στόχο την βελτίωση της εκπαίδευσης. Στο νομοσχέδιο εισαγόταν η τακτική ενημέρωσης της προόδου των μαθητών μέσω γραπτών ελέγχων προς τους κηδεμόνες και προβλεπόταν η περιστασιακή ενίσχυση των παιδαγωγικών πρακτικών. Όμως, ένα μειονέκτημα του εκπαιδευτικού εν γένει ζητήματος αποτελούσαν και τα κατ' οίκον μαθήματα, που επικρίνονταν δεόντως από τη «Φωνή του Λαού», διότι δεν ήταν εφικτό να επιτευχθούν οι διδακτικοί στόχοι στα σχολεία από τους καταβεβλημένους ψυχικά και σωματικά δασκάλους, οι οποίοι μετά το πέρας των διδακτικών τους καθηκόντων στον σχολικό χώρο μετέβαιναν στις οικίες ορισμένων μαθητών για τις περαιτέρω διδασκαλίες.¹⁵³

Ως τελευταία είδηση του 1882 αποτελεί η αναφορά για την άφιξη δύο πτυχιούχων δασκάλων στον Βόλο, την ίδια στιγμή που λυπηρά γεγονότα διαδραματίζονταν στο δημοτικό σχολείο της πόλης από τους προϋπάρχοντες μη πτυχιούχους δασκάλους, οι οποίοι είχαν διοριστεί από τον δήμο.¹⁵⁴ Διαμάχες ξέσπασαν μεταξύ των δημοδιδασκάλων που διορίστηκαν από το υπουργείο και των προσληφθέντων από το δήμο και συνεχίστηκαν για αρκετές ημέρες, προκαλώντας αναταραχές στο σχολικό περιβάλλον, με τους μαθητές να αναλώνουν τον χρόνο τους στον προαύλιο χώρο του εκπαιδευτηρίου, καθώς δεν πραγματοποιούνταν οι διδασκαλίες από το εκπαιδευτικό προσωπικό.¹⁵⁵

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1883

Στις αρχές του 1883 η «Εφημερίδα της Κυβερνήσεως» ανήγγειλε τη σύσταση δημοτικών εκπαιδευτηρίων στα χωριά του Αλμυρού, Πλάτανος και Βρύναινα. Ωστόσο,

¹⁵¹ Φωνή του λαού, αρ. 71, -.11.1882.

¹⁵² Θεσσαλία, αρ. 401, 27.11.1882.

¹⁵³ Φωνή του λαού, αρ. 73, 1.12.1882.

¹⁵⁴ Φωνή του λαού, αρ. 75, 11.12.1882.

¹⁵⁵ Θεσσαλία, αρ. 408, 22.12.1882.

η υλοποίηση της απόφασης δεν είχε επισημοποιηθεί μέχρι τις 15 Ιανουαρίου του ίδιου έτους.¹⁵⁶

Τον ίδιο μήνα, στο νεοσύστατο δημοτικό σχολείο Προμυρίου, δεν είχε διοριστεί διδάσκαλος για να ξεκινήσουν τα μαθήματα. Επίσης, στην ανέγερση οικοδομήματος προς χρήση δημοτικού σχολείου προχώρησε ο Νικόλαος Κωνσταντινίδης στο ίδιο χωριό, αφήνοντας παρακαταθήκη στη νέα γενιά το λαμπρό αυτό κατασκεύασμα.¹⁵⁷

Στις 22 Ιανουαρίου δημοσιεύτηκε επιστολή κατοίκου της Δράκειας αναφορικά με την κατάσταση των σχολείων του τόπου. Επί τουρκοκρατίας, στο χωριό λειτουργούσε ένα Ελληνικό σχολείο, ένα παρθενγωγείο και δύο δημοτικά σχολεία συντηρούμενα από τον Ιωάννη Γεωργιάδη, κάτοικο Βλαχίας. Όλες οι σχολικές μονάδες της Δράκειας, εκτός ενός δημοτικού σχολείου, διατηρούνταν κλειστές τουλάχιστον μέχρι και την ημερομηνία έκδοσης της εν λόγω επιστολής. Η ανησυχία κυριαρχούσε στα πρόσωπα των κατοίκων και ο επιστολογράφος ζητούσε την άμεση λειτουργία των σχολικών βαθμίδων.¹⁵⁸

Το δημοτικό σχολείο Βελεστίνου δεν διέφερε από την γενικότερη δυσμενή κατάσταση της δημόσιας εκπαίδευσης στον Ελλαδικό χώρο κατά την δεκαετία του 1880. Εκατόν πενήντα μαθητές ήτο υποχρεωμένοι να παρακολουθούν μαθήματα σε έναν ανοίκειο χώρο διδασκαλίας, *«εντός αχυρώνος ακατάλληλου και διά ζώα έτι εισί σεσωρευμένοι μαθηταί»*. Οι βλέψεις του τύπου για την ανακήρυξη του εν λόγω δημοτικού ως πρότυπου σχολείου της επαρχίας άρχισαν να φθίνουν. Ωστόσο, συστάθηκε επιτυχώς παρθενγωγείο στην ίδια κωμόπολη, με προσδοκία να μην έχει την τύχη του αντίστοιχου σχολείου αρρένων.¹⁵⁹ Επίσης, με απόφαση του Υπουργείου, συστάθηκε σχολείο θηλέων και στο Νεοχώρι.¹⁶⁰

Οι διαμάχες των διορισθέντων διδασκάλων κατά τα τέλη του 1882 συνεχίστηκαν στο δημόσιο δημοτικό σχολείο Βόλου μέχρι και τον Μάρτιο του επόμενου έτους, σε βαθμό που ζητήθηκε η επέμβαση της εισαγγελίας. Ο τμηματάρχης

¹⁵⁶ Θεσσαλία, αρ. 404, 15.1.1883.

¹⁵⁷ Θεσσαλία, αρ. 406, 22.1.1883.

¹⁵⁸ Θεσσαλία, αρ. 406, 22.1.1883.

¹⁵⁹ Φωνή του λαού, αρ. 81, 22.1.1883.

¹⁶⁰ Φωνή του λαού, αρ. 85, 19.2.1883.

του Υπουργείου Μιχαήλ Λάμπρος αρνούνταν να επέμβει στους διαπληκτισμούς, ενισχύοντας την αίσθηση της βουλευτοκρατίας που κυρίευε την χώρα.¹⁶¹

Στο δημοτικό σχολείο της Πορταριάς κάθε Κυριακή γινόταν η διδασκαλία του Ευαγγελίου από τον διδάσκαλο Ι. Παλληκαράκη, παράδειγμα μιμήσεως του εκπαιδευτικού κλάδου, σύμφωνα με τον αρθρογράφο της «Θεσσαλίας», ο οποίος ζητούσε και την άμεση βράβευση του εκπαιδευτικού για την συμβολή στην ανάπτυξη του θρησκευτικού αισθήματος των μαθητών.¹⁶²

Τον Μάρτιο και τον Απρίλιο του 1883, η εκπαίδευση στην Μαγνησία σηματοδεύτηκε από μία σειρά δυσάρεστων γεγονότων. Αρχικά, ο δάσκαλος Γ. Τσίζηλος, διορισμένος στο δημοτικό του Νεοχωρίου, απαλλάχθηκε από τα καθήκοντά του επειδή δεν παρουσιαζόταν στο σχολείο, με τους μαθητές να μην διδάσκονται για πολλούς μήνες.¹⁶³ Επιπλέον, ένα ανησυχητικό γεγονός έλαβε χώρα στο πρότυπο δημοτικό σχολείο Βόλου την άνοιξη του 1883, όταν οι μαθητές του δημοτικού σχολείου Αγίου Νικολάου επί τρεις ημέρες προκαλούσαν σε ανοιχτή σύρραξη τους αντίστοιχους μαθητές του προτύπου, ωρυόμενοι και φέροντας ρόπαλα στα χέρια, με αποτέλεσμα να επέμβει η αστυνομία η οποία προέβη στη σύλληψη ορισμένων μαθητών.¹⁶⁴ Γενικότερα, η εκπαίδευση στις προσαρτημένες επαρχίες χαρακτηριζόταν από πολλές ελλείψεις σε προσωπικό, με σημαντικό αριθμό μαθητών να σημειώνουν κάμψη στην πρόοδό τους. Παρόλα αυτά, το σχολικό έτος 1882-1883 χαρακτηριζόταν από τη μαζική σύσταση σχολείων αλλά και από τον μεγάλο αριθμό διορισμένων δασκάλων στα σχολεία αυτά.¹⁶⁵

Υπήρχαν όμως και περιπτώσεις διορισμών που συνοδεύονταν από γεγονότα, και μείωναν το κύρος του διδασκαλικού επαγγέλματος. Σε μια επιστολή λοιπόν δημοσιευμένη στη «Θεσσαλία» έγινε γνωστό ότι τον χειμώνα του 1882, η νεοδιορισθείσα δασκάλα του παρθενγωγείου Δράκειας Κατίνα, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες του προέδρου του χωριού Ιωάννη Αθανασίου για την μετάβαση αυτής και της οικογένειάς της στον τόπο με ζώα, εξέφρασε με μένος την απαρέσκειά της για τη μετάθεση, ενώ οι κάτοικοι της Δράκειας χαρακτηρίστηκαν με «απρεπή» λόγια από την ίδια. Το περιστατικό ώθησε τον επιστολογράφο να ζητήσει προσεκτικότερη εξέταση

¹⁶¹ Θεσσαλία, αρ. 420, 16.3.1883.

¹⁶² Θεσσαλία, αρ. 422, 23.3.1883.

¹⁶³ Φωνή του λαού, αρ. 91, 26.3.1883.

¹⁶⁴ Θεσσαλία, αρ. 425, 2.4.1883.

¹⁶⁵ Θεσσαλία, αρ. 427, 9.4.1883.

των μελλοντικών διοριζόμενων δασκάλων από το κράτος για την αποφυγή ανάλογων δυσάρεστων γεγονότων.¹⁶⁶

Τον Ιούνιο δημοσιεύτηκε και πάλι διάταγμα περί Οθωμανικών σχολείων, με την κυβέρνηση να αναγγέλλει την ίδρυση Ισραηλίτικων δημοτικών σχολείων στους δήμους των προσαρτημένων επαρχιών όπου συνυπήρχαν 1000 κάτοικοι Ισραηλίτικης καταγωγής. Στα προαναφερθέντα σχολεία θα διδάσκονταν από κοινού η Ελληνική και Εβραϊκή γλώσσα.¹⁶⁷

Τον Ιούνιο του 1833 στην «Ελευθερία» ο Ν. Γεωργιάδης δημοσίευσε κείμενο με τίτλο «Περί δημοτικής εκπαίδευσεως». Σε αυτό τονιζόταν η ύψιστη σημασία που δινόταν στα ευρωπαϊκά κράτη για τη βελτίωση της δημοτικής εκπαίδευσης σε αντίθεση με το Ελληνικό κράτος, όπου η πρόοδος της αντίστοιχης εκπαιδευτικής βαθμίδας για τουλάχιστον 50 έτη βρισκόταν σε στατική κατάσταση. Εντύπωση προκαλεί το ποσοστό των αναλφάβητων κατοίκων της απελευθερωμένης Ελλάδας που ανερχόταν εκείνη την εποχή στο 85-90%. Υπήρχε λοιπόν η ανάγκη ίδρυσης δημοτικών σχολείων στις κωμοπόλεις που οι οικονομικές τους δυνατότητες ήτο περιορισμένες και ταυτοχρόνως οι κρατικοί μηχανισμοί όφειλαν να μεριμνήσουν για την αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης, εισάγοντας σε όλα τα εκπαιδευτήρια τη νεότερη παιδαγωγική μέθοδο και προωθώντας τους εκπαιδευτικούς που διέθεταν όλα τα απαραίτητα διδακτικά προσόντα. Η εκπαιδευτική αναδόμηση χαρακτηριζόταν ως «καθήκον» του κράτους για την διανοητική και ηθική καλλιέργεια των πολιτών. Η επίτευξη της ηθικής μέσω της διδασκαλίας οριζόταν επίσης ως ο μέγιστος στόχος του σχολείου για τη διαμόρφωση ενάρετων πολιτών.¹⁶⁸

Στη συνέχεια, υπογραμμίζεται η συμβολή των διαφόρων μαθημάτων στη διανοητική ανάπτυξη των μαθητών στο δημοτικό σχολείο. Το μάθημα λ.χ. της φυσικής προάγει την ταχύνοια και την παρατηρητικότητα του εκπαιδευομένου, αλλά και τον διευκολύνει στη διαχείριση ζητημάτων στον πρακτικό βίο. Ο θεμελιώδης επίσης στόχος της αριθμητικής δεν είναι απλώς η τέλεση αριθμητικών πράξεων αλλά η εφαρμογή της οικονομικής τους φύσης στην καθημερινότητα του μαθητή. Αλλά και τα ιερά μαθήματα διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην ηθική του ανάπτυξη, ενώ τονίζεται η σημασία της ηθικότητας ως προαπαιτούμενο γνώρισμα ενός δασκάλου,

¹⁶⁶ Θεσσαλία, αρ. 427, 9.4.1883.

¹⁶⁷ Φωνή του λαού, αρ. 112, 22.6.1883.

¹⁶⁸ Ελευθερία, αρ. 1, 25.6.1883.

ώστε οι μαθητές να παραδειγματίζονται και να δρουν με βάση αυτήν. Τέλος, η διδασκαλία πρακτικών τεχνικών χρήσιμων για τη ζωή, όπως η μουσική, η σωματική άσκηση και η αλληλεγγύη, ήταν απαραίτητες μέσα στο σχολικό περιβάλλον.¹⁶⁹

Τον Ιούλιο διεξάγονταν οι εξετάσεις των δημοτικών σχολείων όλης της επικράτειας. Στα μέσα του ίδιου μήνα, οι εξετάσεις του δημοτικού αρρένων και θηλέων του Βόλου πραγματοποιήθηκαν με μεγάλη επιτυχία. Κοπιώδη προσπάθεια φαίνεται να κατέβαλε η δασκάλα Πηνελόπη Παπαδοπούλου, που ήταν υπεύθυνη για τα σπουδαία αποτελέσματα των μαθητριών του παρθεναγωγείου. Ο Ν. Πολίτης, γενικός επιθεωρητής των σχολείων του Πηλίου, παρέστη στις εξετάσεις των προαναφερθέντων δημοτικών σχολείων και μετέβη, στη συνέχεια, στην «πατρίδα των Κενταύρων» προς εκπλήρωση των κρατικών του υποχρεώσεων.¹⁷⁰ Επιπλέον, σε γιορτινό κλίμα ολοκληρώθηκαν οι εξετάσεις του δημοτικού σχολείου στο Βελεστίνο, με τις εικόνες του Βασιλιά και του Ρήγα Φεραίου να κοσμούν τον σχολικό χώρο. Πριν την έναρξη των εξετάσεων, ψάλλθηκαν εκκλησιαστικοί ύμνοι και άσματα προς τιμή του βασιλιά. Ακολούθως, ο λόγος που εκφωνήθηκε από τον διευθυντή Βαϊτόπουλου στόχευε στην ανάδειξη της σχολικής προόδου των μαθητών και εντός ενός κλίματος καθολικής επευφημίας ξεκίνησαν οι σχολικές εξετάσεις. Οι ορθές απαντήσεις των μαθητών συγκίνησαν τους παρευρισκόμενους, οι οποίοι εξέφρασαν τις ευχαριστίες τους προς τον δάσκαλο. Από επιτυχία στέφθηκαν και οι εξετάσεις του πρώτου δημοτικού σχολείου Μακρυνίτσας της συνοικίας Παναγίας υπό την διεύθυνση του Πορταρίτη Δημ. Ν. Κωλά.¹⁷¹ Επίσης, οι μαθητικές εξετάσεις του δημοτικού παρθεναγωγείου στο Τρίκερι έλαβαν χώρα την ίδια περίοδο. Οι ορθές αποκρίσεις των μαθητριών στις γραπτές εξετάσεις ανέδειξαν την προσήλωση της διευθύντριας Αγγελικής Β. Χρονοπούλου στην επιτυχημένη διαπαιδαγώγηση των κοριτσιών. Συγχρόνως, έγιναν και οι εξετάσεις του δημοτικού σχολείου Αγίου Γεωργίου του νομού Νηλείας υπό την διεύθυνση του Π. Βογιατζή, με τη θετικό τους αποτέλεσμα να δημιουργεί μία γενικότερη ευαρέσκεια στους χωρικούς.¹⁷²

Εν συνεχεία, σε μακροσκελές άρθρο με τίτλο «Χρονικά», ο συντάκτης του Νέανδρος περιέγραψε την κατάσταση της εκπαίδευσης, την οποία διατεινόταν ότι είχε παρακολουθήσει «διά ιδίους όμμασι». Σύμφωνα με τον Νέανδρο, η παρουσίαση της

¹⁶⁹ Ελευθερία, αρ. 3, 2.7.1883.

¹⁷⁰ Θεσσαλία, αρ. 452, 13.7.1883 και Φωνή του λαού, αρ. 115, 14.7.1883.

¹⁷¹ Θεσσαλία, αρ. 454, 20.7.1883.

¹⁷² Ελευθερία, αρ. 11, 30.7.1883.

ελληνικής εκπαίδευσης από τους δασκάλους ως ενός λειτουργικά υγιούς κλάδου έδινε την εντύπωση μίας ιδανικής παιδείας, με τους μαθητές να παρουσιάζονται ως ειδήμονες, γεγονός που απείχε πολύ από την πραγματικότητα. Δάσκαλοι και καθηγητές στον βωμό της προσωπικής ωφέλειας παραχωρούσαν προβιβασμούς και απολυτήρια σε ανάξιους μαθητές. Όλοι οι διδασκόμενοι διέθεταν ελαττώματα, τα οποία οι σχολικές μονάδες αδυνατούσαν να θεραπεύσουν, με εξαίρεση τα πρότυπα σχολεία που αποδείχθηκαν αντάξια των προσδοκιών και έτειναν προς την ορθή εκπαιδευτική προσέγγιση. Η μόρφωση στα παρθεναγωγεία της χώρας χώλαινε λόγω της αμεριμνησίας που επέδειχναν οι κρατικοί φορείς, σε συνδυασμό με την ύπαρξη ακατάλληλων δασκάλων με ανεπαρκή εκπαιδευτικά προσόντα. Κύριο χαρακτηριστικό της εκπαίδευσης των θηλέων ήτο η αποστήθιση θεωρητικών κανόνων και όρων που λησμονούνταν μετά το πέρας των τελικών γραπτών εξετάσεων. Ανάλογες εκπαιδευτικές πρακτικές οδηγούσαν στην αναστολή επιπρόσθετων διανοητικών διεργασιών των μαθητριών, ωθώντας τους πολίτες προς μια γενική απαξίωση της εκπαίδευσης των θηλέων έναντι εκείνης των αρρένων. Οι εκπαιδευτικές δυνατότητες που προσφέρονταν στις μαθήτριες αναδεικνύονταν «γλίσχρες» και ως επί το πλείστον καθίστατο αδύνατη η πνευματική τους ανέλιξη, σε μια μάλιστα κοινωνία που η ανισότητα δέσποζε απροκάλυπτα.¹⁷³

Τον Ιούλιο του 1883, το υπουργείο παιδείας ετοίμασε τον τέταρτο κατά σειρά χάρτη όπου θα απεικονιζόταν «διά χρωμάτων» η διάδοση της εκπαίδευσης των αρρένων ανά τους δήμους της χώρας. Οι προγενέστεροι χάρτες επιδείκνυαν την ανάλογη διασπορά της εκπαίδευσης αρρένων και θηλέων. Παράλληλα, ο δήμαρχος Βόλου Καρτάλης γνωστοποίησε στο συμβούλιο της πόλης τον προϋπολογισμό του έτους 1883. Η ανέγερση σχολείων αναδεικνυόταν ως το πιο βαρυσήμαντο έργο της περιόδου εκείνης, με την ολοκλήρωσή του να υπολογίζεται εντός του ερχόμενου έτους.^{174 175 176}

Οι επόπτες των σχολείων αποτελούσαν βασικό χαρακτηριστικό του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς ήταν υπεύθυνοι για μεταρρυθμίστες αποφάσεις που αφορούσαν τις σχολικές μονάδες και το διδακτικό προσωπικό. Με το όνομα «Φρασικλής» δημοσιεύτηκε στην «Ελευθερία» σχολιοτενές άρθρο όπου τονιζόταν η

¹⁷³ Θεσσαλία, αρ. 455, 23.7.1883.

¹⁷⁴ Ελευθερία, αρ. 9, 23.7.1883.

¹⁷⁵ Θεσσαλία, αρ. 456, 27.7.1883.

¹⁷⁶ Φωνή του λαού, αρ. 117, 28.7.1883.

σημασία των εποπτών στα σχολεία της Ελλάδας, παρά το γεγονός ότι οι πολίτες αγνοούσαν τη βαρύτητα της αποστολής τους, εφόσον δεν λάμβαναν υπόψη τη μεγάλη δύναμη που είχε η αξιολόγησή τους για «τον θάνατον και τη ζωή» των σχολικών μονάδων. Το έργο των σχολικών επιθεωρητών συγκρινόταν με το έργο ενός ιατρού, αφού μέσω της επιτήρησης των σχολείων μπορούσε να αναδυθεί στην επιφάνεια οποιαδήποτε δυσλειτουργία ενός σχολικού ιδρύματος και εν συνεχεία να χρειαστεί καίρια επέμβαση για την επαναφορά του σε φυσιολογικούς ρυθμούς. Απαραίτητη προϋπόθεση όμως για την ορθή κρίση του επιθεωρητή αποτελούσε η γνώση της «διδασκτικής μεθόδου». Εντούτοις στην πράξη, η χρήση της μεθόδου δεν προωθούσε τις επείγουσες μεταρρυθμίσεις που χρειαζόταν το σύνολο των σχολικών μονάδων. Πάντως, ο συγγραφέας του άρθρου ζητούσε τον διορισμό νομαρχιακών εποπτών για την πρόοδο των σχολείων με προϋπόθεση την γνώση της θεωρητικής και πρακτικής διδακτικής μεθόδου.¹⁷⁷

Συνεχίζοντας, έναν μήνα αργότερα, στις αρχές Αυγούστου, δημοσιεύτηκε στον τοπικό τύπο άρθρο περί απολογισμού της σχολικής χρονιάς 1882-1883. Όπως έχει αναφερθεί, ορισμένα νεοσύστατα σχολεία της Μαγνησίας δεν σήμαναν ποτέ την έναρξη της λειτουργίας τους, ένεκα αδυναμίας διορισμού διδασκάλων και καθηγητών από το κράτος. Σε ορισμένες περιπτώσεις, διά μέσω του τύπου, δημοτικά σχολεία προέβαιναν στην αναζήτηση δασκάλου, ενώ στα Ελληνικά σχολεία διορίζονταν ως βοηθοί δασκάλων φοιτητές της ιατρικής ή της νομικής σχολής, παραγκωνίζοντας με αυτό τον τρόπο τους καταρτισμένους διδασκάλους. Η κατάσταση της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του νομού Μαγνησίας δεν παρουσίαζε βελτίωση μετά την ενοποίηση της Θεσσαλίας με την Ελλάδα. Ούτε βεβαίως κατά την τουρκοκρατία διακρινόταν για την πληρότητά της, ωστόσο το ιδιωτικό ενδιαφέρον εξομάλυνε την λειτουργικότητα των σχολικών μονάδων με την ύπαρξη επαρκούς διδακτικού προσωπικού. Το νέο σχολικό έτος βρισκόταν προ των πυλών και οι απαραίτητες ενέργειες του κράτους για καταλληλότερους εκπαιδευτικούς διορισμούς παρουσιάζονταν απαιτητικές. Τέλος, η ισάξια κυβερνητική μεταχείριση των μισθοδοτούμενων από τις κοινότητες δασκάλων και των διορισμένων από το κράτος εκπαιδευτικών κρινόταν ως υπέρτατης σημασίας για την αντιμετώπιση ειδικά των ρουσφετιών.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Ελευθερία, αρ. 11, 30.7.1883.

¹⁷⁸ Θεσσαλία, αρ. 457, 3.8.1883.

Την ίδια χρονική περίοδο, η εφημερίδα «Ελευθερία» προχώρησε στη γνωστοποίηση της σύστασης ιδιωτικού παρθεναγωγείου από την Χαρίκλεια Π. Αγγελάτου στη συνοικία του Αγίου Νικολάου και συγκεκριμένα στην οικία του Δημήτριου Ι. Κρομίδα, στο οποίο προβλεπόταν η διδασκαλία των ελληνικών μαθημάτων «από του αλληλοδιδακτικού μέχρι του Συντακτικού» και της ραπτικής ασπρουρούχων, διάφορων κεντημάτων, καθώς και χρυσοκέντητων χειροτεχνημάτων. Τα εγκαίνια του ιδιωτικού σχολείου είχαν οριστεί στις 15 Αυγούστου 1883.¹⁷⁹ Σε αντίστοιχο παρθεναγωγείο στον δήμο Φερών, λόγω της «επαίσχυντης» κατάστασης του σχολείου, οι πολίτες αποφάσισαν την αποστολή διαμαρτυριών προς το Υπουργείο Παιδείας, ζητώντας βασικές εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και τον διορισμό καταλληλότερης εκπαιδευτικού.¹⁸⁰

Επιπροσθέτως, οι εξετάσεις των δημοτικών σχολείων αρρένων και θηλέων της Αργαλαστής περατώθηκαν επιτυχώς, με την δασκάλα του παρθεναγωγείου Ειρήνη Μαρμαράκη, παρά το γεγονός ότι είχε διοριστεί μόλις τους τελευταίους τρεις μήνες του σχολικού έτους, να καταβάλει κοπιώδεις προσπάθειες στη διδασκαλία, η οποία εν τέλει καρποφόρησε.¹⁸¹

Ένα άλλο άρθρο που δημοσιεύτηκε στην «Φωνή του λαού» περιέγραφε την εν γένει κατάσταση των διδασκαλικών εξετάσεων στην Αθήνα και τη Λάρισα. Οι δάσκαλοι μετέβαιναν στις δύο αυτές πόλεις για την εκμάθηση της νέας μεθόδου διδασκαλίας κατά τους καλοκαιρινούς μήνες για σύντομο χρονικό διάστημα. Αρχικά, το κόστος για τις μετακινήσεις των δασκάλων που δεν κατάγονταν από τις ανωτέρω πόλεις αποτελούσε προσωπική δαπάνη, αλλά και οι εξετάσεις αυτές ήταν αμφίβολες λόγω έλλειψης κριτηρίων. Επιπλέον, επειδή διαρκούσαν μόνο λίγες μέρες, ήτο αδύνατη η επαρκής κατάρτιση των δασκάλων, εφόσον απαιτούνταν «*ψυχολογικές και λογικές γνώσεις*», που δεν μπορούσαν να αποκτηθούν παρά μόνο σε μεγάλο χρονικό διάστημα. Για την βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διδασκαλικών εξετάσεων και την αποφυγή των επιπρόσθετων δαπανών προτεινόταν από τον αρθρογράφο η μαθητεία αυτών των δασκάλων στον πιο κοντινό τους εκπαιδευτικό μιας επαρχιακής πρωτεύουσας (λ.χ. Βόλος), ο οποίος θα γνώριζε ήδη τη νέα μέθοδο και η τετράχρονη

¹⁷⁹ Ελευθερία, αρ. 11, 30.7.1883.

¹⁸⁰ Θεσσαλία, αρ. 458, 6.8.1883.

¹⁸¹ Θεσσαλία, αρ. 459, 10.8.1883 και Φωνή του λαού, αρ. 119, 11.8.1883.

άσκηση κοντά του για ένα μήνα και δέκα μέρες κάθε χρόνο, με σκοπό την πλήρη εκμάθηση της νέας μεθόδου.¹⁸²

Οι προετοιμασίες για την έναρξη της νέας σχολικής χρονιάς ξεκίνησαν με τις εγγραφές του πρότυπου δημοτικού σχολείου Βόλου. Το ίδιο διάστημα, ο σχολάρχης Μακρυνίτσας Ι. Ε. Σαχίνης εξέδωσε μια συλλογή ποιημάτων και ασμάτων με τίτλο «*Σαρακηνός*» και η πρωτοβουλία του είχε απήχηση στον λαϊκό πληθυσμό.¹⁸³

Οι μαθητικές εγγραφές του πρότυπου σχολείου Βόλου παρατάθηκαν μέχρι τα τέλη Αυγούστου. Τότε ανακοινώθηκε και η ενίσχυση της εκπαίδευσης από την κυβέρνηση με κονδύλιο ύψους 22.000 δραχμών για όλα τα δημοτικά εκπαιδευτήρια της χώρας. Το ποσό αυτό θεωρήθηκε εξαιρετικά μεγάλο, σε μία χώρα όπου οι δήμοι παρουσίαζαν σημαντικές ελλείψεις και δυσλειτουργίες.¹⁸⁴

Στο δεύτερο δεκαήμερο του Αυγούστου, δημοσιεύτηκε άρθρο περί διδασκαλικών προσόντων με το όνομα «*Πολυδεύκης*». Σε αυτό καταγγελλόταν η τάση διορισμού αυτοδίδακτων δασκαλικών βοηθών στα δημοτικά σχολεία, που ήταν διευθυντές ή καθηγητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ υποσκελίζονταν οι πτυχιούχοι διδάσκαλοι που αναζητούσαν μια θέση στην εκπαίδευση. Δηλωνόταν ρητώς η ανάγκη «να επέλθη επιστημονική θεραπεία», όπως ακριβώς ένας ιατρός στοχεύει στη θεραπεία του πάσχοντος ασθενή παραβλέποντας τους ανάλογους σωματικούς πόνους, έτσι και ο εκάστοτε Υπουργός Παιδείας όφειλε να προβεί στη «*θεραπεία της εξηρθρωμένης παιδείας*» και στην τοποθέτηση επιστημονικά καταρτισμένων εκπαιδευτικών αψηφώντας τις συνέπειες.¹⁸⁵ Σε γενικότερο επίπεδο, η κυβέρνηση συνήθιζε να διορίζει εκπαιδευτικούς των πρώτων δύο εκπαιδευτικών βαθμίδων σύμφωνα με τις επιθυμίες των βουλευτών που ευνοούσαν το προσωπικό τους συμφέρον, αδιαφορώντας για τις ανάγκες των πολιτών. Ελάχιστοι δάσκαλοι ήτο επαρκώς καταρτισμένοι, την ίδια στιγμή που η παιδεία χόλαινε συνεχώς. Απαιτούνταν άμεση μέριμνα για την βελτίωση της εκπαίδευσης και συνάμα ανιδιοτελείς διορισμοί φιλόπων δασκάλων και καθηγητών σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.¹⁸⁶

¹⁸² Φωνή του λαού, αρ. 119, 11.8.1883.

¹⁸³ Φωνή του λαού, αρ. 119, 11.8.1883 και Ελευθερία, αρ. 15, 13.8.1883.

¹⁸⁴ Ελευθερία, αρ. 17, 20.8.1883.

¹⁸⁵ Ελευθερία, αρ. 17, 20.8.1883.

¹⁸⁶ Θεσσαλία, αρ. 464, 27.8.1883.

Λίγες μέρες πριν την εκκίνηση του νέου εκπαιδευτικού έτους, ένας σημαντικός αριθμός επαρχιακών κοινοτήτων είχε προχωρήσει ήδη στην πρόσληψη δασκάλων, με αποτέλεσμα το κράτος, εν αγνοία του, να διορίσει κι αυτό εκπαιδευτικό προσωπικό. Η νέα μέθοδος διδασκαλίας είχε ήδη κυριαρχήσει στα δημοτικά σχολεία των χωριών και δεν θα γινόταν δεκτή οποιαδήποτε τοποθέτηση εκπαιδευτικών που ακολουθούσαν την παλαιά μέθοδο διδασκαλίας.¹⁸⁷

Αντιθέτως, ορισμένες κοινότητες της Μαγνησίας ενδεχομένως να παρέμεναν δίχως εκπαιδευτικό προσωπικό για δεύτερο συνεχόμενο έτος, με το αρμόδιο υπουργείο να μη προβαίνει στον διορισμό εκπαιδευτικών, αναμένοντας από τις εν λόγω κοινοτικές ηγεσίες να διευθετήσουν το ζήτημα.¹⁸⁸ Οι κάτοικοι αυτών των περιοχών, στην προσπάθειά τους να ξεκινήσουν τη λειτουργία των δημοτικών τους σχολείων, συχνά προέβαιναν στην αναζήτηση δασκάλων μέσω του τοπικού τύπου. Ο δήμος Μακρυνίτσας ζητούσε λοιπόν τρεις δασκάλους για την κάλυψη σημαντικών ελλείψεων στο δημοτικό του σχολείο.¹⁸⁹ Λίγες ημέρες αργότερα, η κυβέρνηση προχώρησε σε ορισμένους διορισμούς δημοδιδασκάλων στο πρότυπο δημοτικό σχολείο Βόλου, με τους Λ. Αναγνώστου και Χ. Οικονόμου να κρίνονται κατάλληλοι για την κάλυψη αυτών των θέσεων.¹⁹⁰ Επίσης, ο «πολύπειρος» δημοδιδάσκαλος Ε. Καλοειδής τέθηκε διευθυντής του δημοτικού σχολείου Ορμινίου, με το κράτος να επιδεικνύει μέριμνα για έναν εκ των πολλών παραμελημένων δήμων του Πηλίου.¹⁹¹

Όπως γίνεται φανερό, οι ελλείψεις διδασκάλων στα δημοτικά σχολεία της επαρχίας κατά το νέο σχολικό έτος δυσχέραιναν τις όποιες βλέψεις για εκπαιδευτική και κοινωνική ανέλιξη των νέων δασκάλων. Το επίπεδο της παιδείας στη Μαγνησία, έπειτα της ενσωμάτωσής της στην απελευθερωμένη Ελλάδα, είχε υποτιμηθεί και έχριζε άμεσης μέριμνας για περαιτέρω ανάπτυξη. Τα δημοτικά σχολεία του Πηλίου κατά την τουρκοκρατία διέθεταν τον απαραίτητο δημοδιδάσκαλο για την λειτουργία τους, ενώ ήταν πιθανή η αποτελεσματικότερη οργάνωση των πρωτοβάθμιων σχολικών βαθμίδων από τις κοινότητες των επαρχιών σε αντιδιαστολή με την μηδαμινή προσπάθεια που κατέβαλε το κράτος. Για τον λόγο αυτό, γεννήθηκε το ερώτημα *«τις ηνάγκασε το υπουργείον να ανασυστήση, ούτως ειπείν, τα υπάρχοντα και λειτουργούντα σχολεία των*

¹⁸⁷ Θεσσαλία, αρ. 465, 31.8.1883.

¹⁸⁸ Θεσσαλία, αρ. 467, 7.9.1883 και Ελευθερία, αρ. 22, 7.9.1883.

¹⁸⁹ Θεσσαλία, αρ. 469, 14.9.1883.

¹⁹⁰ Ελευθερία, αρ. 25, 17.9.1883.

¹⁹¹ Ελευθερία, αρ. 26, 21.9.1883 και Φωνή του λαού, αρ. 124, 22.9.1883.

κοινοτήτων;», όταν ήταν «εύκολος η απάντησις, έπρεπε να αυξηθή το ρουσφετολόγιον των υπουργών και ουδέν πλέον». Η παιδεία στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση παρουσιάζεται ως κορμός της ηθικής και πνευματικής ανάπτυξη των μαθητών, ωστόσο, στον εν λόγω κλάδο είχαν παρεισφρήσει πολιτικά συμφέροντα και είχε συνδεθεί με τη διατήρηση της βουλευτικής εξουσίας.¹⁹²

Μέχρι τα μέσα του 1883 το χωριό Άλλη Μεριά δεν διέθετε παρθεναγωγείο. Με πρωτοβουλία λοιπόν των κατοίκων της Ιωάννη Αργύρη, Ιωάννη Ξαϊδάρη και Αντώνιου Καποδίστρια, επιχειρήθηκε η σύσταση του σχολείου για την ανάδειξη της πνευματικής προόδου του γυναικείου πληθυσμού. Το ενδιαφέρον που επέδειξε η κοινότητα της Άλλης Μεριάς, σε συνδυασμό με τις ανάλογες βλέψεις και επιθυμίες για κοινωνική πρόοδο, «είνε έν εκ των κυριωτάτων καθηκόντων παντός διανοητικώς και ηθικώς ανεπτυγμένου πολίτου», αρκεί το εγχείρημα να μη συνοδευόταν από μισαλλοδοξία, διότι τότε αναμφίβολα έπεται η πανωλεθρία και ο κατακερματισμός του συνολικού έργου.¹⁹³

Αξίζει να σημειωθεί πως τον Οκτώβριο του 1883 υπήρξαν ανησυχίες για επιπλοκές στους διορισμούς των δασκάλων. Στα σχολεία του Πηλίου, διορισμένοι δάσκαλοι από το υπουργείο τοποθετούνταν σε θέσεις που είχαν ήδη καλυφθεί από διδακτικό προσωπικό που είχε ορίσει η εκάστοτε δημοτική κοινότητα, ενώ παράλληλα υπήρχαν ακόμη ελλείψεις σε ορισμένα δημοτικά σχολεία, με το πρόβλημα να διογκώνεται συνεχώς.¹⁹⁴

Το ζήτημα των διορισμών φαίνεται όμως πως ελήφθη σοβαρά υπόψη από τα κυβερνητικά στελέχη. Έτσι, ο διευθυντής του δημοτικού σχολείου Μακρυνίτσας Ι. Δ. Σαχίνης μετατέθηκε στο σχολείο του Αγίου Λαυρεντίου,¹⁹⁵ ενώ διορίστηκε ως τρίτος διδάσκαλος στο πρότυπο σχολείο του Βόλου ο Γεώργιος Γορδοβανάς. Αναμφίβολα, οι συγκεκριμένες διδασκαλικές μεταθέσεις δεν έλυναν το μεγάλο πρόβλημα των διδασκαλικών ελλείψεων, ωστόσο αποτελούσαν το εναρκτήριο έναυσμα για μελλοντικές προσλήψεις.¹⁹⁶

¹⁹² Θεσσαλία, αρ. 470, 17.9.1883 και Φωνή του λαού, αρ. 123, 18.9.1883.

¹⁹³ Θεσσαλία, αρ. 471, 28.9.1883.

¹⁹⁴ Θεσσαλία, αρ. 472, 1.10.1883.

¹⁹⁵ Ελευθερία, αρ. 29, 1.10.1883.

¹⁹⁶ Ελευθερία, αρ. 31, 8.10.1883.

Εκπαιδευτικές ελλείψεις δημιουργούνταν και από απρόοπτα γεγονότα στην πόλη του Βόλου. Ένα άρθρο που κατήγγειλε τη μη πραγματοποίηση των μαθημάτων στην Γ' τάξη του συνδιδακτικού τμήματος του παρθεναγωγείου της πόλης παρουσιάστηκε στην «Ελευθερία», μολονότι είχε διορισθεί μια δασκάλα για την θέση αυτή, όμως δεν μετέβη στο σχολείο ούτε κατά τις αρχές του 1884. Εν γένει, το σχολείο θηλέων χαρακτηριζόταν από πολυάριθμες ελλείψεις και οι γονείς των μαθητριών δυσανασχετούσε με την εν λόγω κατάσταση.¹⁹⁷

Επίσης, ένα ακόμη νηπιαγωγείο θα ιδρυόταν στο Βόλο υπό την διεύθυνση της Πηνελόπης Παπαδοπούλου Α' και οι εγγραφές θα άρχιζαν στις 11 Νοεμβρίου. Τα μαθήματα θα πραγματοποιούνταν στην οικία του Τσιμπούκη, η οποία είχε μόλις επιδιορθωθεί, σε χώρο που χρησιμοποιούνταν ως «μεγάλη αποθήκη».¹⁹⁸

Το εκπαιδευτικό τοπίο του 1883 που σκιαγραφείται μέσω του τύπου της Μαγνησίας ολοκληρώνεται με δύο σημαντικές ευεργεσίες που στόχο είχαν την εκπαιδευτική ανάπτυξη των επαρχιών και απέπνεαν μία γενικότερη αισιοδοξία. Αρχικά, ο ευεργέτης της Τσαγγαράδας Ευάγγελος Αχιλλόπουλος, ο οποίος δώρισε στη παρτίδα του ένα δημοτικό και ένα Ελληνικό σχολείο, επιθυμούσε τη μεταβολή του δημοτικού σχολείου σε πρότυπο και του Ελληνικού σε σχολαρχείο. Η κίνηση αυτή αποσκοπούσε στην αναγνώριση των μέχρι τότε ανεπίσημων σχολείων του χωριού, ώστε να παύσουν να «καθίστανται όλως περιττά».¹⁹⁹ Επιπλέον, στις 25 Νοεμβρίου, ο ευεργέτης της Πορταριάς Νικόλαος Τσοποτός ίδρυσε με προσωπικές δαπάνες δημοτικό σχολείο στην κωμόπολη και στη μαρμαρίνη πύλη της εισόδου αναγραφόταν:

«Νικόλεως Τσοποτός Μουσών τοδ' εδείματο δώμα

Φιλτάτη εκτίνων θρέπτρα πάτρη προφρόνως»,

σύμφωνα με την ιδέα και τη δαπάνη τεσσάρων Πορταριτών προς τιμήν του ενάρετου εκπαιδευτικού αρωγού της Πορταριάς.²⁰⁰

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1884

¹⁹⁷ Ελευθερία, αρ. 38, 2.11.1883 και Ελευθερία, αρ. 55, 7.1.1884.

¹⁹⁸ Θεσσαλία, αρ. 482, 9.11.1883.

¹⁹⁹ Θεσσαλία, αρ. 481, 5.11.1883.

²⁰⁰ Θεσσαλία, αρ. 489, 3.12.1883.

Το έτος 1884 έφερε και μια σειρά από γεγονότα στο δημοτικό σχολείο και στο παρθεναγωγείο του Βόλου. Όσον αφορά το δημοτικό σχολείο της πόλης, προβλεπόταν η απονομή βραβείων στους επιμελείς μαθητές από τον προϋπολογισμό του δήμου Βόλου. Ο καταμερισμός των επάθλων πιθανώς να συνοδευόταν από μεγάλες εορταστικές προετοιμασίες, σύμφωνα με τις αποφάσεις του Συμβουλίου.²⁰¹ Αλλά θεωρήθηκε παράδοξη η τοποθέτηση ενός τέταρτου δασκάλου στο εν λόγω εκπαιδευτήριο, εφόσον διορισμοί τριών δημοδιδασκάλων επαρκούσαν για την ανάδειξη του πρωτοβάθμιου σχολείου ως πλήρως λειτουργικού ιδρύματος και η απόφαση αυτή έμοιαζε περιττή. Όφειλαν οι αρμόδιοι να προχωρήσουν σε απολογία για το συμβάν, που δημιουργούσε περαιτέρω δαπάνες στο δημοτικό ταμείο.²⁰² Τέλος, το ίδιο διάστημα, η διδασκάλισσα που έλειπε από το παρθεναγωγείο για την διδασκαλία των μαθητριών της Γ' τάξης εν τέλει επανήλθε στα τέλη Ιανουαρίου, βάζοντας τέλος στις γονεϊκές αντιδράσεις και ανησυχίες.²⁰³

Έναν μήνα αργότερα, τον Φεβρουάριο του 1884, από την «Φωνή του λαού» σκιαγραφείται η κατάσταση του προτύπου δημοτικού σχολείου Βόλου, που χαρακτηριζόταν ως λειτουργικά επαρκής. Ο αρμόδιος διευθυντής Καβαλιεράτος διέθετε ένα ευρύ οπλοστάσιο στη προσπάθειά του να διοικήσει αποτελεσματικά την εκπαιδευτική μονάδα, χρησιμοποιώντας αυταρχική αλλά δραστική διαγωγή. Πάντως, η αυστηρότητα του εν λόγω διευθυντή φαίνεται πως δεν αποτέλεσε την αφορμή για την παραίτηση δύο εκ των δασκάλων του σχολείου, με την αιτία να αποδίδεται στην αδικαιολόγητη καθυστέρηση της μισθοδοσίας τους. Ωστόσο, σε αντίθετη γραμμή κυμαίνονταν οι παρατηρήσεις της νεοσύστατης εφημερίδας «Εθνικό Μεγαλείο» για το συμβάν, η οποία απέδιδε την αποχώρηση των δασκάλων αποκλειστικά στον Καβαλιεράτο και στην ανάρμοστη συμπεριφορά του που αποτελούσε αιτία έντονων διαφωνιών.²⁰⁴ Λόγω της απομάκρυνσης των δασκάλων, το πρότυπο δημοτικό σχολείο υπολειτουργούσε, ενώ ζητείτο η εποπτεία όλων των σχολικών μονάδων για την αποφυγή ανάλογων βλαβερών για την παιδεία ατοπημάτων.²⁰⁵

Εν συνεχεία, στο δημοτικό σχολείο που διηύθυνε ο Φ. Μάνος, είχαν διοριστεί μόνο τρεις διδάσκαλοι, αλλά η μεσοτοιχία που χώριζε την Γ' με την Δ' τάξη είχε

²⁰¹ Φωνή του λαού, αρ. 137, 13.1.1884.

²⁰² Ελευθερία, αρ. 60, 28.1.1884.

²⁰³ Ελευθερία, αρ. 59, 25.1.1884.

²⁰⁴ Φωνή του λαού, αρ. 140, 11.2.1884 και Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 1, 11.2.1884.

²⁰⁵ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 2, 14.2.1884.

αφαιρεθεί, με αποτέλεσμα η διδασκαλία να πραγματώνεται ταυτόχρονα και στις δύο σχολικές τάξεις, καθιστώντας ανέφικτη τη μαθητική προσήλωση. Επίσης, οι δάσκαλοι δεν μισθοδοτούνταν για τουλάχιστον πέντε μήνες, γεγονός για το οποίο η δημοτική αρχή έφερε αποκλειστική την ευθύνη.²⁰⁶

Είναι αξιοσημείωτο επίσης ότι στο «Εθνικό μεγαλείο» δημοσιεύτηκε αναλυτικός κατάλογος των πρωτοβάθμιων σχολείων της επαρχίας Βόλου από το υπουργείο παιδείας, πλην των νηπιαγωγείων. Στο σύνολο λοιπόν λειτουργούσαν 42 δημοτικά σχολεία αρρένων, 19 θηλέων και 10 γραμματοδιδασκαλεία, ενώ φοιτούσαν συνολικά 5.000 μαθητές στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση το έτος 1884.²⁰⁷ Ειδικότερα: 5 αρρένων και 1 θηλέων στον Δήμο Παγασών, 5 αρρένων και 3 θηλέων στον Δήμο Ιωλκού, 2 αρρένων και 2 θηλέων στον Δήμο Ορμινίου, 5 αρρένων και 1 θηλέων στη Μακρυνίτσα, 3 αρρένων και 1 θηλέων στον Δήμο Νηλείας, από 1 αρρένων και θηλέων στον Άγιο Λαυρέντιο, 4 αρρένων και 1 θηλέων στις Μηλιές, 4 γραμματοδιδασκαλεία και από 1 αρρένων και θηλέων στον Δήμο Σπαλάθρων, από 1 αρρένων και θηλέων στη Δράκεια, 2 αρρένων στον Δήμο Σηπιάδος, 2 αρρένων καθώς και 1 θηλέων στον Δήμο Αφετών, 3 αρρένων και από 2 θηλέων και γραμματοδιδασκαλείων στον Δήμο Μυρεσίου, 3 αρρένων και 1 θηλέων στη Ζαγορά, 2 αρρένων και από 1 θηλέων και γραμματοδιδασκαλείο αρρένων στον Κισσό, από 1 σχολείο θηλέων και αρρένων στον Δήμο Αιαντείου, 2 αρρένων και από 1 θηλέων και γραμματοδιδασκαλείο αρρένων στον Δήμο Βοίβης και τέλος από 1 αρρένων, θηλέων και γραμματοδιδασκαλείο στις Φερές.²⁰⁸

Συνεχίζοντας την αναφορά μας στα σχολεία της εποχής, στην εφημερίδα «Θεσσαλία» του Φεβρουαρίου του 1884 ανακοινώθηκε η ανέγερση δύο νέων σχολείων, την οποία είχε αναλάβει ο δημοτικός μηχανικός της πόλης Γενήσαρλης, που ήτο επηρεασμένος από το γαλλικό σύστημα ανοικοδόμησης κτηρίων του φημισμένου μηχανικού Σάλμον. Είχαν μάλιστα διαρρεύσει δύο σχέδια που αφορούσαν την εσωτερική σχεδίαση των σχολείων. Το πρώτο δημοτικό προοριζόταν για την εκπαίδευση των αρρένων και θα διέθετε έξι ογκώδεις αίθουσες και δύο μικρότερες για την αποθήκευση πειραματικών οργάνων φυσικής. Ο ρυθμός της αρχιτεκτονικής θα ήταν ελληνικός, ενώ θα έφερε διευρυμένα παράθυρα για τον απαραίτητο φωτισμό και

²⁰⁶ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 2, 14.2.1884.

²⁰⁷ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 7, 6.3.1884.

²⁰⁸ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 3, 17.2.1884 και Φωνή του λαού, αρ. 141, 18.2.1884.

αερισμό του χώρου. Επιπλέον, το εσωτερικό των τοίχων θα επενδυόταν από σωλήνες που θα παρείχαν το απαραίτητο ψύχος τους καλοκαιρινούς μήνες και αντίστοιχα την ανάλογη ζέστη τον χειμώνα. Το δεύτερο εκπαιδευτήριο, τω κοριτσιών, θα ήταν ένα διώροφο κτήριο. Το ισόγειο θα λειτουργούσε ως δημοτικό και ο πρώτος όροφος θα εξυπηρετούσε τις ανάγκες της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Θα έφερε 7 αίθουσες, 2 εκ των θα λειτουργούσαν ως αποθηκευτικοί χώροι για τα διάφορα σχολικά όργανα.²⁰⁹ Τα προς οικοδόμηση δημοτικά σχολεία στηρίχθηκαν πλήρως από το δημοτικό συμβούλιο και ψηφίστηκε η συμπλήρωση των προβλεπόμενων εξόδων για την ανέγερσή τους.²¹⁰

Καθώς στην πόλη αναμενόταν η έναρξη των εργασιών για την οικοδόμηση των εν λόγω σχολείων, το δημοτικό του Βελεστίου λειτουργούσε αποκλειστικά με έναν δάσκαλο, τον διευθυντή Βαϊτόπουλο, την στιγμή που οι μαθητές αριθμούνταν σε 150. Έκκληση για επιπρόσθετους διορισμούς στο εν λόγω σχολείο πραγματοποίησε ο τύπος για να σταματήσουν τα προσκόμματα που δημιουργούνταν κατά την εκπαιδευτική διαδικασία.²¹¹

Εν συνεχεία, τον ίδιο μήνα, ένα απροσδόκητο γεγονός έλαβε χώρα στο παρθεναγωγείο του Βόλου. Ο αδερφός της δασκάλας Ελένης Κρανακοπούλου, εισήλθε δια της βίας στον χώρο του σχολείου και προέβη σε απρεπείς λεκτικές εκφράσεις εναντίον της διευθύντριας Ζωής Κορωναίου. Ανάλογες φιλονικίες προκλήθηκαν πριν το αναφερθέν συμβάν μεταξύ ορισμένων διδασκαλισσών, και η εφημερίδα απαίτησε την επέμβαση των αρμόδιων φορέων για την αποκατάσταση της γαλήνης στο εν λόγω σχολείο.²¹²

Έναν μήνα αργότερα, γνωστοποιήθηκε μέσω του τύπου το πρόβλημα της έγκαιρης καταβολής των «*δασκαλικών μισθοδοσιών*» από το κράτος που μάστιζε την εκπαιδευτική κοινότητα της Μαγνησίας. Οι μισθοδοσίες των δασκάλων καθυστερούσαν διαρκώς, καθώς πρώτα επιδέχονταν τις ανάλογες επικυρώσεις από το δημοτικό συμβούλιο και συνολικά καθυστερούσαν για έξι μήνες. Λόγω της εκτεταμένης αναβλητικότητας των αρμόδιων φορέων, τα σχολεία της Μακρινίτσας όδευαν προς την αναστολή των εργασιών τους στις αρχές Μαρτίου. Ειδικότερα, το

²⁰⁹ Θεσσαλία, αρ. 493, 22.2.1884.

²¹⁰ Φωνή του λαού, αρ. 142, 25.2.1884.

²¹¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 5, 28.2.1884.

²¹² Ελευθερία, αρ. 65, 22.2.1884.

οίκημα του Β. Σουλίνη που λειτουργούσε ως παρθεναγωγείο στην περιοχή παρέμενε κλειστό από τον προηγούμενο Δεκέμβριο, μετά από πρωτοβουλία των διδασκαλιστών που είχαν διοριστεί από το κράτος και ανέμεναν την πληρωμή τους.²¹³ Επίσης, οι δάσκαλοι του Βόλου στερούνταν κι εκείνοι τους μισθούς δύο και τριών μηνών, η παραλαβή των οποίων πραγματοποιούνταν εκτός πόλης, γεγονός που οδηγούσε στην κατανάλωση ενός σημαντικού ποσοστού των μισθών για τις μετακινήσεις τους, καθώς και στη δαπάνη πολύτιμου διδακτικού χρόνου κάθε μήνα λόγω της απουσίας τους από το σχολείο. Εκτός των εν λόγω μισθοδοτικών καθυστερήσεων, οι εκπαιδευτικοί είχαν να αντιμετωπίσουν το άγχος πιθανής μετάθεσης ή απόλυσης από τις πολυάριθμες εγκυκλίους που αποστέλλονταν στα κατά τόπους σχολεία μέσα στη σχολική χρονιά.²¹⁴

Στα τέλη του ίδιου μήνα, οι άσχημες παιδαγωγικές συνθήκες του νομού Σηπιάδος υποχρέωσαν τον δήμαρχο Ζαφειριάδη και τον δημοτικό σύμβουλο Δάμιτσα να μεταβούν στο Υπουργείο Παιδείας αιτούμενοι έμπειρους δασκάλους για να *«μορφώσωσι την νεολαίαν της κομοπόλεως Λαύκου»*. Ο δημοδιδάσκαλος Αντώνιος Γεωργιάδης είχε καταφέρει να κάνει αποτελεσματική τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών του και η κοινότητα του Λαύκου ήταν διατεθειμένη να ενισχύσει την κοπιώδη του προσπάθεια. Σύμφωνα με τον Γ. Καρτερό που έγραψε το άρθρο *«Περί Σηπιάδος δημοτικού σχολείου κατάστασις»*, το σχολείο της κομόπολης έχρηζε άμεσης συντήρησης και εφοδιασμού με τα απαραίτητα διδακτικά υλικά.²¹⁵

Ούτε η κατάσταση του παρθεναγωγείου στον Βόλο φαινόταν να ακολουθεί μία ανοδική πορεία, διότι τα προβλήματα πολλαπλασιάζονταν κατ' εξακολούθηση στη διάρκεια του σχολικού έτους. Η δασκάλα της δεύτερης τάξης του σχολείου ανακοίνωσε στα τέλη Μαρτίου τη διακοπή των παραδόσεών της στις μαθήτριες. Η δυσaráσκεια του τύπου συνοψιζόταν στα ακόλουθα ρητορικά ερωτήματα: *«Πότε τέλος πάντων θα επέλθῃ ἡ αιτούμενη ριζική διώρθωσις των κακῶς ἐχόντων; Προς τί να μη λαμβάνηται ἡ δέουσα φροντίς;»*.²¹⁶ Λίγες μέρες αργότερα από το συμβάν αυτό, η διευθύντρια του παρθεναγωγείου υπέβαλε την παραίτησή της, καθώς η πλήρης αποπληρωμή της μισθοδοσίας της καθυστέρουσε για 10 ολόκληρους μήνες, ενώ ταυτόχρονα λάμβανε υπερβολικά μειωμένες αμοιβές. Ο δήμαρχος της πόλης πήγε τότε στο σχολείο και υπό την παρουσία των μαθητριών προσπάθησε να την πείσει να αναστείλει την παραίτησή

²¹³ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 7, 6.3.1884.

²¹⁴ Φωνή του λαού, αρ. 144, 10.3.1884.

²¹⁵ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 11, 20.3.1884.

²¹⁶ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 13, 27.3.1884.

της, ισχυριζόμενος ότι «ουδεμίαν θεραπείαν δύναται να επιφέρει εις τούτο το να υποβάλη την παραίτησίν της». Η απόσυρση της διευθύντριας από τα καθήκοντά της συνοδεύτηκε με την παραίτηση της προαναφερόμενης απεργούσης διδασκάλας της Β΄ τάξης.²¹⁷

Λίγες μέρες αργότερα δημοσιεύτηκε επιστολή στην «Θεσσαλία» από 26 βυρσοδέψες, απευθυνόμενη προς τον δήμαρχο Μακρινίτσας, οι οποίοι ζητούσαν τη συντήρηση των σχολείων, εφόσον οι οικονομικές τους εισφορές δεν έφταναν γι' αυτό, αλλά ούτε και οι εισφορές του κράτους.²¹⁸

Το γεγονός αυτό πιστοποιούσε την πενιχρή πρόοδο της παιδείας στις κοινότητες του Πηλίου μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος, την οποία και συνοψίζει η παρακάτω εκτενής αναφορά του «Εθνικού Μεγαλείου». Κατά τα χρόνια της τουρκοκρατίας, το ενδιαφέρον που επιδείκνυαν οι διευθυντές των δημοτικών σχολείων για τους μαθητές έδειχνε την ιδιαίτερη αφοσίωσή τους, σε αντιδιαστολή με την έλλειψη της τελευταίας που παρατηρείται κατά τα πρώτα έτη της ανεξαρτησίας. Οι εκπαιδευτικοί των σχολείων στην πρώτη περίπτωση, δίχως να διαθέτουν τα απαραίτητα διδακτικά προσόντα, με αποφοίτηση ή μη από την τελευταία βαθμίδα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, επιδείκνυαν αξιοσέβαστη μέριμνα για την διανοητική εξέλιξη των μαθητών τους. Στη συνέχεια, η εφημερίδα, αναφερόμενη στο «περί δημοτικής εκπαίδευσεως» άρθρο του βουλευτή Γεωργιάδη, δημοσιευμένο το 1883 στην «Ελευθερία», θα γράψει ότι ανέμενε να επέλθει η «ριζική θεραπεία των κακώς εχόντων» στα πρωτοβάθμια σχολεία της επαρχίας, την οποία είχε αναγγείλει ο εν λόγω βουλευτής, αλλά μέχρι και το 1884 καμία ενέργεια δεν είχε οδηγήσει στην πρόοδο. Εξέχον παράδειγμα της εκπαιδευτικής παρακμής της χώρας αποτελούσε το γεγονός της απόλυσης του δημοδιδάσκालου του Αγίου Λαυρεντίου Ν. Ιωαννίδη, λόγω της αντίθετης κομματικής ιδεολογίας του με τον βουλευτή Ν. Γεωργιάδη. Οι εν λόγω πρακτικές είχαν ως αποτέλεσμα τον κατακερματισμό της δημόσιας παιδείας και ως επί το πλείστον την διαρκή απομάκρυνση της εξομοίωσης με τα ανάλογα σχολεία της Ευρώπης.²¹⁹

Εν τω μεταξύ, η ανάγκη ίδρυσης δύο σχολείων στη Ζαγορά του Πηλίου, ένα στον οικισμό Αγίου Γεωργίου και το δεύτερο στη Μακρυρράχη, ώθησε τον δήμαρχο της κωμόπολης στην αναζήτηση συνδρομητών, πιο συγκεκριμένα των κατοίκων στις

²¹⁷ Ελευθερία, αρ. 73, 28.3.1884.

²¹⁸ Ελευθερία, αρ. 76, 14.4.1884.

²¹⁹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 17, 17.4.1884.

εν λόγω συνοικίες και των πλούσιων Ελλήνων που διέμεναν στην Αίγυπτο. Στα προς ανοικοδόμηση σχολεία της Ζαγοράς συνεισέφεραν οι ευεργέτες Απόστολος Κ. Ποίγκος με 1000 φράγκα, αδελφοί Ρήγα Πάντου με 500 φράγκα, αδελφοί Ευσταθίου Γιαννάκου με 100 φράγκα, αδελφοί Αποστολίδη με 100 φράγκα, ο Δημήτριος Γ. Καπαϊτζής με 100 φράγκα, ο Νικόλαος Ιωαννίδης με 100 φράγκα, ένας ανώνυμος ευεργέτης με 100 φράγκα, ο Γεώργιος Δ. Κανιοκέρης με 76 φράγκα, ο Δημήτριος Γ. Τζιοκανάκης με 50 φράγκα, ο Αχιλλέας Αποστόλου με 50 φράγκα, ο Ιωάννης Γ. Νικολαΐδης με 50 φράγκα, ο Δημήτριος Ι. Σιδέρης με 50 φράγκα και τέλος ο Αλέξανδρος Πανταζόπουλος με 20 φράγκα. Συνολικά οι εισφορές ήταν 2.306 φράγκα.²²⁰ Προτεραιότητα δόθηκε στην ανοικοδόμηση του δημοτικού σχολείου στη Μακρυρράχη, ενώ μετά την συγκέντρωση των απαραίτητων κονδυλίων θα υλοποιούνταν και το σχολείο στη συνοικία του Αγίου Γεωργίου.²²¹ Λίγους μήνες αργότερα, σε οικονομική στήριξη για την ανοικοδόμηση της σχολικής μονάδας του Αγίου Γεωργίου προχώρησαν τον Ιούνιο του 1884 και ο Ιωάννης Διακομίδης με 700 φράγκα, οι αδερφοί Καρτάλη με 500 φράγκα, ο Ιωάννης Γ. Γιαννακού με 400, ο Δημήτριος Θεολογίδης με 40, ο Απόστολος Π. Νικολάου με 50, ο Δημήτριος Τζιανάκας με 30 και ο Ι. Γ. Πάντου με 80, συνολικά 1800 φράγκα. Το τελικό ποσό, μαζί με τις συνδρομές του ελληνισμού από την Αίγυπτο, ανερχόταν στα 4106 φράγκα.²²²

Στις 5 Μαΐου του 1884 πραγματοποιήθηκε σχολική εκδρομή όλων των δημοτικών σχολείων Βόλου στην πατρίδα του Ρήγα, το Βελεστίνο. Δάσκαλοι και μαθητές, μετά το προγραμματισμένο τους γεύμα και τις γυμναστικές επιδείξεις, θα επισκέπτονταν τον χώρο που διέμενε ο Βελεστινλής ψάλλοντας τα άσματα του Θούριου. Ο τύπος της «Θεσσαλίας» επεσήμανε πως η ταφή του εθνικού ήρωα Ρήγα Φεραίου δεν πραγματοποιήθηκε στην πατρίδα του αλλά στα Φάρσαλα, και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή του Αγίου Αθανάσιου.²²³ Τον απολογισμό αυτής της εκδρομής θα κάνει η «Θεσσαλία», αναφέροντας ότι όλοι οι μαθητές, σε ένα κλίμα ευθυμίας, αποκόμισαν συναισθήματα αγάπης για την πατρίδα, ψυχικής αγαλλίασης και

²²⁰ Θεσσαλία, αρ. 513, 9.5.1884.

²²¹ Θεσσαλία, αρ. 507, 18.4.1884.

²²² Θεσσαλία, αρ. 525, 20.6.1884.

²²³ Θεσσαλία, αρ. 512, 5.5.1884 και Φωνή του λαού, αρ. 151, 5.5.1884.

μέσω της επαφής με την φύση αποκαταστάθηκε η ψυχική τους ευδαιμονία και καλλιεργήθηκε η παιδική τους φαντασία.²²⁴

Την ίδια περίοδο συστάθηκε δημοτικό συμβούλιο για την λήψη μεταρρυθμιστικών αποφάσεων που αφορούσαν το παρθεναγωγείο της πόλης. Οι τροποποιήσεις συνδέονταν με την ενσωμάτωση ελληνικών τάξεων στο εν λόγω σχολείο, με σκοπό την περαιτέρω εκπαίδευση του γυναικείου πληθυσμού μετά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση.²²⁵

Όσον αφορά τις απολαβές των δημοδιδασκάλων μέχρι και το 1884, εκείνες αναδεικνύονταν γλίσχρες, με ένα σημαντικό αριθμό εκπαιδευτικών να καταφεύγει στην εύρεση διαφορετικών τρόπων ενίσχυσης του εισοδήματός του. Ωστόσο, η νομοθεσία στα μέσα του ίδιου έτους απέβλεπε στην αύξηση της μισθοδοσίας των πρωτοβάθμιων δασκάλων με τις συνολικές απολαβές να φτάνουν τις 140 δραχμές, ήτοι 40 δραχμές περισσότερες από τον μισθό των δευτεροβαθμίων εκπαιδευτικών και 60 δραχμές περισσότερες από τον μισθό των τριτοβάθμιων. Ο μισθός ενός δασκάλου, παρά τις προσαυξήσεις που επιδεχόταν, εξακολουθούσε να αποτελεί ανεπαρκές έσοδο για να συντηρήσει πλήρως τον ίδιο. Το νομοσχέδιο θα εφαρμοζόταν από τον Ιανουάριο του 1885 και εξαιρούνταν οι δάσκαλοι των προτύπων σχολείων Αθήνας, Κέρκυρας, Πάτρας και Σύρου, οι οποίοι θα λάμβαναν το ποσό των 180 δραχμών μηνιαίως. Χαρακτηριστικό απόσπασμα της εφ. «Πρωία» σχετικά με τις αυξήσεις των διδασκαλικών μισθών αναδημοσιεύτηκε από το «Εθνικόν Μεγαλείον», αναφέροντας πως δεν προβλεπόταν κάποια αξιολόγηση για την δίκαιη εκτίμηση του ατομικού έργου που επιτελούσαν οι εκπαιδευτικοί ώστε να ανταμείβονταν και αναλόγως από το κράτος. Συν τοις άλλοις, για τις δασκάλες που εντάσσονταν στην παραπάνω νομοθετική ρύθμιση και διέθεταν πτυχίο πριν από το 1883, προβλέπονταν εξετάσεις για την εκμάθηση της συνδιδασκτικής μεθόδου διδασκαλίας. Επίσης, στο εν λόγω νομοσχέδιο περί δημοτικών σχολείων εντάσσονταν και οι διορισμοί των μαθητών που αποφοιτούσαν από το γυμνάσιο και θα ενίσχυαν την εκπαίδευση ως βοηθοί δασκάλων λόγω ελλείψεων διδακτικού προσωπικού. Το τελευταίο μέτρο υπολογιζόταν πως θα οδηγούσε την παιδεία *«εις μεγίστην βλάβην»* εάν εφαρμοζόταν, καθώς οι δάσκαλοι εκτός του ήθους που επεδείκνυαν, όφειλαν να διαθέτουν και διδακτικά προσόντα για

²²⁴ Θεσσαλία, αρ. 517, 23.5.1884.

²²⁵ Φωνή του λαού, αρ. 151, 5.5.1884.

να λειτουργούν αποτελεσματικά κατά την διαδικασία της μάθησης, εφόδια άγνωστα προς του άπειρους διδακτικά αποφοίτους.²²⁶

Εκτός του προαναφερθέντος νομοθετήματος, στα μέσα Μαΐου εκδόθηκε νέος νόμος περί της δημιουργίας κατώτερης βαθμίδος δημοδιδασκάλων, των επονομαζόμενων «υποδιδασκάλων», οι οποίοι θα υπηρετούσαν ως βοηθοί «*υπό την οδηγίαν των διευθυντών*» δίχως όμως να διδάσκουν αυτόνομα, με σκοπό την μελλοντική τους ανέλιξη σε τριτοβάθμιους εκπαιδευτικούς. Η εφαρμογή ενός τέτοιου μέτρου θα υποβάθμιζε την ποιότητα του διδασκαλικού έργου, επιφέροντας αναστάτωση στα σχολεία. Η διαδικασία απόκτησης πτυχίου δημοδιδασκάλου τρίτης τάξεως από το Διδασκαλείο προαπαιτούσε α) την φοίτηση τουλάχιστον μέχρι την δεύτερη τάξη του γυμνασίου, β) την επικύρωση πιστοποιητικού μετάβασης στην τρίτη τάξη και εν συνεχεία, γ) την πενταετή φοίτηση στο πανεπιστήμιο. Οι επιτυχόντες στις τελικές εξετάσεις του Διδασκαλείου αποκτούσαν την ικανότητα άσκησης του διδασκαλικού επαγγέλματος στις σχολικές μονάδες. Κατά την εφαρμογή του ανωτέρω νόμου περί υποδιδασκάλων, μαθητές με απολυτήριο Ελληνικού σχολείου ή πλήρους δημοτικού ή ιερατικής σχολής, είχαν την δυνατότητα παρακολούθησης τρίμηνης διδασκαλίας στο πανεπιστήμιο και απόκτησης πτυχίου υποδιδασκάλου. Έπειτα από τρία έτη εργασίας στα κατά τόπους δημοτικά σχολεία, προβλεπόταν η προαγωγή τους σε δάσκαλο τρίτης δημοτικού, κατόπιν ανάλογων εξετάσεων, ή προβιβάζονταν απευθείας στην τρίτη και τελευταία τάξη του γυμνασίου, με απαραίτητη προϋπόθεση την επιτυχία τους μετάβαση στη δεύτερη τάξη του Διδασκαλείου. Η αναντιστοιχία των δύο διαφορετικών τρόπων διδασκαλικής κατάρτισης ως προς τα αποκτηθέντα προσόντα στη διάρκεια φοίτησης ανάμεσα στις παιδαγωγικές βαθμίδες, καθιστούσε τον νόμο δημιούργημα ενός συνονθυλεύματος εκπαιδευτικών με «*διδασκαλικά ατελή μορφώματα*», όπου η αντιστοιχία με τους επιστημονικά επαρκώς καταρτισμένους δασκάλους δεν μπορούσε να εξισωθεί.²²⁷

Κατά τα τέλη του ίδιου μήνα, μέσω διατάγματος που ανακοινώθηκε στην «Εφημερίδα της Κυβερνήσεως» προβλεπόταν η άσκηση 1600 παλαιών δημοδιδασκάλων για την εκμάθηση της συνδιδασκτικής μεθόδου διδασκαλίας. Οι ασκήσεις θα διεξάγονταν σε διδασκαλεία, πλήρη δημοτικά και γυμνάσια της χώρας από διορισμένους επόπτες του κράτους με προσόντα σχολικών διευθυντών και

²²⁶ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 22, 5.5.1884 και Φωνή του λαού, αρ. 153, 19.5.1884.

²²⁷ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 26, 19.5.1884 και Θεσσαλία, αρ. 516, 19.5.1884.

καθηγητών διδασκαλείου, οι οποίοι έφεραν πιστοποιητικό παιδαγωγικών σπουδών και διδακτόρων φιλοσοφικής σχολής. Από τα κύρια καθήκοντα των επιθεωρητών ήταν η διδασκαλία της συνδιδασκτικής μεθόδου διδασκαλίας και του σκοπού της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης εν γένει, η γνωριμία της εσωτερικής σχολικής διεργασίας, η ανάδειξη του σκοπού των δημοτικών μαθημάτων και των παιδαγωγικών αρχών που διέπουν έναν εκπαιδευτικό.²²⁸

Συνεχίζοντας, ήδη από τον Μάιο είχαν ξεκινήσει οι μαθητικές εξετάσεις του καλοκαιριού σε ορισμένα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Μαγνησίας και ένα εξ αυτών ήταν το δεύτερο νηπιαγωγείο του Βόλου, όπου οι μαθητές απάντησαν ορθά στο σύνολο των ερωτημάτων που τους τέθηκαν.²²⁹ Τη θετική έκβαση των εξετάσεων του νηπιαγωγείου θα παρουσιάσει η «Φωνή του λαού», με κύρια αίτιο της εμφανούς προόδου των νηπίων να αποτελούν οι αξιόλογες παιδαγωγικές δράσεις της διευθύντριας Παπαδοπούλου. Η παιδαγωγός επικεντρώθηκε σε ουσιαστικότερα πρακτικά ζητήματα, παραβλέποντας το πλεονάζον εκπαιδευτικό περιεχόμενο, όπως τα γαλλικά άσματα και τους ανώφελους διαλόγους, και προσεγγίζοντας τους μαθητές μέσω μιας παιδαγωγικής διδασκαλίας θεμελιωμένης στην καλλιέργεια της κριτικής σκέψης. Ωστόσο, κατά την απαγγελία διαφόρων ασμάτων έγινε εμφανής η δυσκολία των μαθητών στην ανάγνωση, γεγονός που βασιζόταν περισσότερο στην επιλογή δυσκολονόητων ποιητικών κειμένων από την εκπαιδευτικό και λιγότερο στην εν γένει μαθητική δυσκολία κατά την ανάγνωση.²³⁰ Την ίδια περίοδο, σε αντίστοιχο νηπιαγωγείο του Βόλου έλαβαν χώρα επίσης οι μαθητικές εξετάσεις, με την διευθύντρια Ασπασία Δ. Νικολαΐδου και την νηπιαγωγό Ανδρονίκη Χ. Κώστα να αποδεικνύουν τις εκπαιδευτικές τους ικανότητες.²³¹

Επιπροσθέτως, οι αντίστοιχες εξετάσεις του παρθενιαγωγείου της Πορταριάς έγιναν πρόωρα, δίνοντας λίγο χρόνο στις μαθήτριες για επανάληψη της διδακτικής ύλης. Οι απαντήσεις των μαθητριών ήτο αξιοπρεπείς, παρά τον σύντομο χρόνο που διέθεταν για επανάληψη, και ανέδειξαν την ικανότητα της διευθύντριας Μελπομένης Κωνοφάγου και του κοπιώδους έργου της κατά την διαπαιδαγώγησή τους. Ωστόσο, εμφανίστηκαν και ορισμένες διακρίσεις μεταξύ των μαθητριών, καθώς η διευθύντρια εξύμνησε την «*προνομιούχο μεγάλη Κοτζαμπασιστική*» τάξη μιας οικογένειας, η οποία

²²⁸ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 27, 23.5.1884.

²²⁹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 27, 23.5.1884 και Θεσσαλία, αρ. 517, 23.5.1884.

²³⁰ Φωνή του λαού, αρ. 154, 26.5.1884.

²³¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 28, 26.5.1884.

είχε συνεισφέρει οικονομικά στη συντήρηση του σχολείου, αν και οι γονείς των υπόλοιπων κοριτσιών κατέστησαν σαφές ότι «*το σχολείον ανήκει εις την κοινότητα Ορμηνίου και ουχί εις τους γνωστούς τη κωμοπόλει προνομιούχους ευπατρίδας!*».²³²

Όσον αφορά τις εξετάσεις των κατώτερων τάξεων του παρθεναγωγείου Βόλου, διακρίθηκε για την ευφυΐα και τη ζωηρότητά της η Περσεφόνη Δ. Καπετανοπούλου. Επίσης, στις αρχές Ιουνίου περατώθηκαν και οι εαρινές εξετάσεις του παρθεναγωγείου στον Άγιο Λαυρέντιο, με διευθύντρια την Μ. Κριεζή. Η ίδια, μαζί με την αδελφή της Μαρία Κριεζή, διευθύντρια του νηπιαγωγείου θηλέων, κατέβαλαν αξιόλογες προσπάθειες και κατόρθωσαν να προωθήσουν την εξέλιξη των μαθητριών τους.²³³

Οι εξετάσεις των παρθεναγωγείων ανά τις κωμοπόλεις της Μαγνησίας συνεχίζονταν κατά τον Ιούνιο του 1884, με την ολοκλήρωση των εξετάσεων στην Άλλη Μεριά. Με δημοσίευση επιστολής κατοίκου της Άλλης Μεριάς γνωστοποιήθηκε η πετυχημένη έκβαση των διαγωνισμάτων που εκπλήρωσαν οι μαθήτριες του νεοσύστατου σχολείου θηλέων της περιοχής. Δεν έλειπε όμως από την επιστολή η γενικότερη απογοήτευση του αποστολέα για τον συνολικό αριθμό των παρευρισκόμενων, που έδειχνε εμμέσως την αδιαφορία τους για την πνευματική πρόοδο της πατρίδας τους.²³⁴

Επιπλέον, οι κάτοικοι της Άλλης Μεριάς απέστειλαν κείμενο στον δήμαρχο Ιωλκού, ζητώντας την παρέμβασή του, ώστε να μεταβεί ο γραμματοδιδάσκαλος Αριστοτέλης Φορτουνιάδης στο Διδασκαλείο της Αθήνας για την αναγνώριση του πτυχίου του. Η ανωτέρω κίνηση απέβλεπε στον μελλοντικό διορισμό του Φορτουνιάδη ως δημοδιδασκάλου και στην αναβάθμιση του μορφωτικού επιπέδου της κωμόπολης.²³⁵

Σε ορισμένες περιπτώσεις όμως δεν εξέλειπαν και οι διχόνοιες με επίκεντρο το ζήτημα των εξετάσεων. Ο καθορισμός σχολικού τύπου, με στόχο την διεξαγωγή των εξετάσεων μιας από τα τάξεις του δημοτικού παρθεναγωγείου του Βόλου αποτέλεσε αφορμή για την διένεξη που προκλήθηκε μεταξύ του διοικητικού προσωπικού και της δημοτικής αρχής, χωρίς να υπάρχει αξιόλογη αιτία. Ορισμένα μέλη και πρωτεργάτες

²³² Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 29, 30.5.1884.

²³³ Θεσσαλία, αρ. 520, 2.6.1884.

²³⁴ Θεσσαλία, αρ. 520, 2.6.1884.

²³⁵ Θεσσαλία, αρ. 530, 7.7.1884.

της σύγκρουσης αυτής «εις βαθμόν σκανδάλου ηθέλησαν ν' αναβιβάσωσι» το ατυχές γεγονός.²³⁶

Η εξεταστική περίοδος του 1884 συνεχιζόταν και σε αυτή συγκαταλεγόταν και το παρθηναγωγείο των Τρικέρων, διοικούμενο υπό της Αγγελικής Χρονοπούλου. Άριστο ήτο το αποτέλεσμα της διαδικασίας, στο οποίο οδηγήθηκαν οι εκπαιδευόμενες μαθήτριες μέσω των ικανοτήτων της δασκάλας τους.²³⁷

Επίσης, οι εξετάσεις του δημοτικού σχολείου αρρένων, με διευθυντή τον Φ. Μάνο, είχαν οριστεί στις 3 Ιουνίου, ενώ οι προσδοκίες για την διανοητική πρόοδο των μαθητών ήταν μεγάλες. Ο Μάνος ήτο διακεκριμένος πτυχιούχος του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης και είχε συνεργαστεί με αξιόλογους ανθρώπους του πανεπιστημίου όπως τον Π. Αποστολίδη, τον Α. Παπαδημητρίου και τον Ι. Παλληκαράκη.²³⁸ Κατά την περάτωση των εξετάσεων του εν λόγω δημοτικού σχολείου, οι μαθητές φάνηκαν αντάξιοι των προσδοκιών, αναδεικνύοντας τις ποικίλες γνώσεις τους κυρίως στο συντακτικό. Τέλος, οι όμορφες μελωδίες κατά την διαδικασία εξέτασης ορισμένων ασμάτων σε συνδυασμό με τις μαθητικές χειροτεχνίες που κοσμούσαν το εσωτερικό του σχολικού περιβάλλοντος μαρτυρούσαν την πολυμερή γνώση των διαφορετικών γνωστικών αντικειμένων που συνάντησαν οι μαθητές.²³⁹

Ο διευθυντής Φίλιππος Μάνος αναχώρησε στις 18 Ιουνίου από τον Βόλο για την Μακεδονία, την πατρίδα του, με άδεια από το υπουργείο, και θα παρέμενε εκεί για έναν μήνα. Μία μέρα πριν από αυτό, πραγματοποιήθηκαν και οι εξετάσεις του Α' δημοτικού σχολείου Μακρυνίτσας, με τον διδάσκαλο Δ. Ν. Κωλά να αποδεικνύει την σπουδαία προσήλωση που επέδειξε στην μόρφωση των μαθητών του μέσω των ορθών αποκρίσεων των τελευταίων.²⁴⁰

Μετά την λήξη της εξεταστικής περιόδου των πρωτοβάθμιων σχολείων του Βόλου, γνωστοποιήθηκε η δεινή κατάσταση του πρότυπου σχολείου της πόλης από το «Εθνικόν Μεγαλείον». Ο δάσκαλος Γ. Γορδοβανάς ενημέρωσε το Υπουργείο Παιδείας περί ζημιογόνας διαγωγής που επεδείκνυε ο διευθυντής Κωνσταντίνος Καβαλιεράτος στο σχολικό περιβάλλον. Σύμφωνα με την αναφορά, ο εν λόγω δάσκαλος αναφερόταν

²³⁶ Φωνή του λαού, αρ. 155, 2.6.1884.

²³⁷ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 30, 2.6.1884.

²³⁸ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 30, 2.6.1884.

²³⁹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 31, 6.6.1884.

²⁴⁰ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 35, 20.6.1884.

με απρέπεια στους συναδέλφους του «*αποκαλών αυτούς βλάκας*» παρόντων των μαθητών, ενώ κατά τη διάρκεια των παραδόσεων ανέκοπτε τη ροή της διδασκαλίας, με σκοπό να επικρίνει τους συναδέλφους του για το ανύπαρκτο διδακτικό έργο που παρέδιδαν, παροτρύνοντας τους μαθητές σε καθολική ανυπακοή προς τους συγκεκριμένους εκπαιδευτικούς. Επίσης, ο εν λόγω δάσκαλος είχε αναλάβει την διδασκαλία αποκλειστικά έντεκα μαθητών της πέμπτης τάξης, παραγκωνίζοντας τους υπόλοιπους μαθητές, ενώ ταυτόχρονα είχε αναθέσει την διδασκαλία του συνόλου των δημοτικών τάξεων στους δύο εναπομείναντες εκπαιδευτικούς. Υπήρχαν άλλοτε περιπτώσεις όπου διέκοπτε τη διδασκαλία και αποχωρούσε από την αίθουσα, θέτοντας ως αναπληρωτή του κάποιον μαθητή του. Συχνά, τροποποιούσε το διδακτικό του πρόγραμμα προκαλώντας αναστάτωση, ενώ δεχόταν παράνομες χρηματικές απολαβές μέσω ιδιωτικών μαθημάτων κατ' επανάληψη, την στιγμή που εξέφραζε στους γονείς την δυσαρέσκειά του για την χειρίστη κατάσταση της σχολικής μονάδας. Επιπλέον, συνέταξε αναφορά για συκοφαντία στο πρόσωπό του και επέβαλλε στους κηδεμόνες να προσυπογράψουν την έκθεση, επιδεικνύοντάς την ως έκθεση που «*αφορά την βελτίωσιν του σχολείου*». Ως προς την εκτενή αναφορά του Γορδοβανά, ο τύπος της εποχής ήτο ιδιαίτερα επιφυλακτικός ως προς το αληθές του περιεχομένου του, καθότι ο Καβαλιεράτος είχε επιδείξει στο παρελθόν ιδιαίτερο ζήλο για την ανάπτυξη του πρότυπου δημοτικού σχολείου, ωστόσο ο «*επιμελέστατος εις το έργον του*» και «*ηθικώτατος*» διδάσκαλος Γορδοβανάς, σε συνδυασμό με το γεγονός πως δύο εκ των συναδέλφων του απομακρύνθηκαν από τα καθήκοντά τους στα μέσα της σχολικής χρονιάς όντας παρόντες στις ασυδοσίες του διευθυντή, πιστοποιούσαν την αληθή φύση των γεγονότων.²⁴¹ Το γεγονός ότι ο διευθυντής παρότρυνε τους κηδεμόνες των μαθητών να υπογράψουν την αναφορά, με σκοπό την υποτιθέμενη βελτίωση του σχολαρχείου, επιβεβαίωσαν και οι ίδιοι, χωρίς να γνωρίζουν την πραγματική πρόθεση του εγγράφου, επικυρώνοντας με τον τρόπο αυτό την αναφορά του δασκάλου Γορδοβανά.²⁴²

Ένα ακόμη περιστατικό που αφορούσε τον εν λόγω διευθυντή έλαβε χώρα στα μέσα Ιουλίου κατά την τέλεση των σχολικών εξετάσεων στα Τρίκαλα. Ο πρώην καθηγητής του γυμνασίου στον Βόλο Γ. Αποστολίδης είχε διοριστεί επόπτης των εξετάσεων και βοηθός του ήταν ο διευθυντής του πρότυπου δημοτικού Καβαλιεράτος.

²⁴¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 34, 16.6.1884.

²⁴² Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 39, 7.7.1884.

Ο τελευταίος απέδειξε τις «γλίσχρες» παιδαγωγικές του γνώσεις, όταν ο Αποστολίδης του απεύθυνε τρεις ερωτήσεις, λαμβάνοντας ως απάντηση τη σιωπή του διευθυντή, καθιστώντας σαφή την αδυναμία συνεργασίας του Καβαλιεράτου με τους συναδέλφους του. Ο τύπος πρότεινε την άμεση αντικατάσταση του Καβαλιεράτου για την ομαλή ροή του επερχόμενου παιδαγωγικού έτους.²⁴³

Ένα ακόμη ιδιαίτερο γεγονός καλύπτει η «Θεσσαλία», καθώς γνωστοποιήθηκε η χρέωση 5 λεπτών από τους διδασκάλους του δημοτικού σχολείου Βόλου προς τους μαθητές για να μπει χαρτόσημο στην έκδοση των απολυτηρίων τους. Η κίνηση αυτή προσέκρουε στον νόμο «περί χαρτοσήμου» και όφειλαν να επιστραφούν τα χρήματα στους μαθητές.²⁴⁴ Το γεγονός διαψευδόταν από το «Εθνικόν Μεγαλείον» αναφέροντας ότι ήταν συχνό φαινόμενο η επιβολή ενός ελάχιστου αντιτίμου για την παραλαβή των απολυτηρίων και των ενδεικτικών από τους γονείς ως ένδειξη σεβασμού στο πρόσωπο των χαμηλόμισθων διδασκάλων.²⁴⁵

Λίγες μέρες αργότερα από το εν λόγω περιστατικό, δημοσιεύτηκε επιστολή στον τοπικό τύπο από κάτοικο του Αγίου Λαυρεντίου, που επέκρινε την αξιοπιστία του διευθυντή Π. Βογιατζή του δημοτικού σχολείου της κωμόπολης. Κατά την μετάβαση του πρώτου στις σχολικές εξετάσεις, υπέπεσε στην αντίληψή του η απουσία παιδαγωγικού ήθους από τον εκπαιδευτικό. Επιπλέον, παρατηρήθηκε «δόσις μοχθηρίας από μέρος του αγαθού τούτου δημοδιδασκάλου» την στιγμή που απηύθυνε τον λόγο στο ακροατήριο πριν την έναρξη των γραπτών εξετάσεων. Η σύγκριση με τον προγενέστερο διευθυντή ήταν αναπόφευκτη, διευθυντή του οποίου πρωταρχική μέριμνα ήταν η μόρφωση των διδασκομένων, ενώ η παρουσίαση των μαθητικών ιχνογραφημάτων δεν αποτελούσε αυτοσκοπό του εκπαιδευτικού έργου, γεγονός που παρουσιαζόταν επιδεικτικά στις εξετάσεις του 1884 ως κομψοτεχνημάτων δήθεν μεγάλης παιδαγωγικής αξίας. Διότι, η επίμονη επίδειξη των ιχνογραφημάτων έδειχνε την υποσυνείδητη επικέντρωση της μαθητικής προσοχής στη ζωγραφική, παραμελώντας τα πρωτεύοντα σχολικά μαθήματα. Τέλος, σε αναφορά της εξεταστικής επιτροπής για το σχολείο του Αγίου Λαυρεντίου καταδικάζονταν ως αντιπαιδαγωγικές πράξεις το κάπνισμα κατά την διάρκεια της παράδοσης και η εισαγωγή καφέ στον

²⁴³ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 44, 23.7.1884.

²⁴⁴ Θεσσαλία, αρ. 522, 9.6.1884.

²⁴⁵ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 33, 13.6.1884.

εσωτερικό χώρο του εκπαιδευτηρίου, αναφορά που λογίστηκε ως «πρόσκομμα» της εκπαιδευτικής διαδικασίας από τον Βογιατζή.²⁴⁶

Τρεις ημέρες μετά την δημοσιευθείσα επιστολή, η «Θεσσαλία» προχώρησε στην κοινοποίηση του τρόπου διδασκαλίας της ιχνογραφίας από τον εν λόγω εκπαιδευτικό. Τα ιχνογραφήματα των μαθητών κατά τις σχολικές εξετάσεις, σύμφωνα με τον συντάκτη της, διαπνέονταν από πολυπλοκότητα αναδεικνύοντας ένα υψηλό επίπεδο δυσκολίας που δεν άρμοζε σε μαθητές δημοτικού. Ο διευθυντής αμελούσε τους κανόνες αλλά και τη σκοπιμότητα του μαθήματος της ιχνογραφίας, αναιρώντας την εύχρηστη μέθοδο του παραγωγικού συλλογισμού και ακολουθώντας εξ αρχής πολυσύνθετα παραδείγματα για την εκπλήρωση του διδακτικού σκοπού. Για να επιτευχθεί η διδασκαλία της ιχνογραφίας, οι μαθητές όφειλαν να καθοδηγούνται από τις συμβουλές του δασκάλου για την εξοικείωσή τους με την χρήση γεωμετρικών σχημάτων στον πίνακα της τάξης, και στη συνέχεια επιχειρείτο η μάθηση μιας προηγμένης εκδοχής των σχηματικών αναπαραστάσεων. Μέσω της συγκεκριμένης προσέγγισης, θα επιτυγχανόταν η συγκράτηση των ιχνογραφικών βημάτων και κανόνων στο νου του μαθητή, μια μέθοδος όμως που δεν ακολουθήθηκε από τον εκπαιδευτικό.²⁴⁷

Επίσης, ολοκληρώθηκαν οι εξετάσεις του δημοτικού σχολείου Βόλου, με διευθυντή τον Νικολαΐδη. Ο διευθυντής εκφώνησε λόγο περί ορθής διαπαιδαγώγησης, σε κοινό στο οποίο παρευρισκόταν ένας αριθμός αξιότιμων πολιτών, όπως ο επίσκοπος Δημητριάδος, ο έπαρχος της πόλης και ο δήμαρχος Παγασών. Η πνευματική ανάπτυξη των μαθητών ανέδειξε την κοπιώδη διδακτική προσπάθεια του Νικολαΐδη και των συναδέλφων του.²⁴⁸

Ακόμη, ολοκληρώθηκαν με ιδιαίτερη επιτυχία στα τέλη Ιουνίου οι εξετάσεις του δημοτικού σχολείου Πορταριάς, με διευθυντή τον δάσκαλο Κ. Χ. Δήμο. Οι συνεργάτες του Κ. Δήμου, Ιωάννης Αντωνίου και Αχιλλεύς Μαν., επέδειξαν την εκπαιδευτική τους εμπειρία και από κοινού με τον διευθυντή οδήγησαν τους μαθητές σε μία ανοδική σχολική πορεία. Το σχολείο διέθετε δύο επιπλέον γυμνασιακές τάξεις και λόγω της ιδιαιτερότητας αυτής προβλεπόταν η περαιτέρω εκπαιδευτική πρόοδος

²⁴⁶ Θεσσαλία, αρ. 525, 20.6.1884.

²⁴⁷ Θεσσαλία, αρ. 526, 23.6.1884.

²⁴⁸ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 36, 23.6.1884.

των φοιτώντων, στην οποία είχε συμβάλει για περισσότερο από τριάντα χρόνια ο εκπαιδευτικός Κ. Χ. Δήμος.²⁴⁹

Στις αρχές Ιουλίου, το δημοτικό συμβούλιο ψήφισε τον κανονισμό «*περί παρθεναγωγείων*» και αποφασίστηκε «*το ομοιόμορφον της ενδυμασίας διά τας φοιτώσας μαθήτριας*» με στόχο τον περιορισμό της πολυτέλειας. Το ψήφισμα έβρισκε αντιμέτωπη την «Φωνή του λαού», διότι θα επέφερε αντίθετα αποτελέσματα από τα προβλεπόμενα, δημιουργώντας διακρίσεις ανάμεσα στις μαθήτριες.²⁵⁰

Την ίδια περίοδο, με τίτλο «*Σκιαγράφησις του νέου εκπαιδευτικού συστήματος*», ο δημοδιδάσκαλος Γορδοβανάς παρουσίασε σε ένα εκτενές κείμενο τις παρατηρήσεις του επί του εκπαιδευτικού συστήματος της εποχής. Σύμφωνα με τον εκπαιδευτικό, τρία αίτια οδήγησαν στη δημοσίευση της πρωτοβουλίας αυτής, δηλαδή οι διαδοχικές επικρίσεις του λαού προς το νέο εκπαιδευτικό σύστημα, η αναστάτωση που επήλθε στους διδασκάλους του Βόλου, η οποία κατέστησε το εκπαιδευτικό σύστημα δυσλειτουργικό και, τέλος, η «*ευρεία*» αμέλεια που επέδειχναν οι κηδεμόνες για την πρόοδο των παιδιών τους. Στον λόγο του Γορδοβανά περιγράφεται η ιστορική διαδρομή της μεταφοράς του γερμανικού συστήματος εκπαίδευσης προς την Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα, μια μέθοδο εκμάθησης που, ως Προμηθέας, το ελληνικό κράτος «*ήρπασεν το πυρ*» από τα ανεπτυγμένα έθνη της Ευρώπης, με βλέψεις για την ευδοκίμηση της εκπαίδευσης. Για την κατανόηση και την αποφυγή παρερμηνειών ήταν άξια αναφοράς η αιτία της εισαγωγής ενός ξενικού παιδαγωγικού συστήματος, η οποία σε καμία περίπτωση δεν στόχευε στην παρείσφρηση γερμανικών ηθών και εθίμων αλλά αφορούσε την αποτελεσματικότερη διαπαιδαγώγηση των μαθητών, σύμφωνα με την ανάπτυξη των παιδαγωγικών και ψυχολογικών ιδεών που είχαν αναβαθμίσει την παιδεία στην κεντρική Ευρώπη.²⁵¹ Με την προσθήκη της επιστημονικής αυτής παραμέτρου στη διδακτική διαδικασία, ο δάσκαλος εφοδιαζόταν με μεθόδους, όπως η διδασκαλία ηθικών παραμυθιών και διηγημάτων, δηλαδή με μεθοδολογίες που έλκυαν την προσοχή των μικρών ηλικιών και εμφυσούσαν ουσιαστικές αξίες κατά την διανοητική επεξεργασία του μαθητή, με αποτέλεσμα την ανάδειξη κόσμιων συμπεριφορών προς τους συνανθρώπους του, τον σεβασμό στους γονείς και την ανάπτυξη της εντιμότητας. Η διαδικασία της μάθησης αποσκοπούσε στη σταδιακή

²⁴⁹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 37, 27.6.1884.

²⁵⁰ Φωνή του λαού, αρ. 160, 7.7.1884.

²⁵¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 40, 12.7.1884.

κλιμάκωση της δυσκολίας του περιεχομένου της με τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου, δίχως την χρήση πίνακα, και την προφορική ανάγνωση ορθογραφίας λέξεων, σε ένα κλίμα συνεχούς διέγερσης του ενδιαφέροντος, ούτως ώστε ο μαθητής να παρακινείται στην οικειοθελή εκμάθηση. Η νέα μέθοδος απέβλεπε στην παρατήρηση πειραμάτων και παραδειγμάτων και οδηγούσε στη σύναψη λογικών κανόνων, ενώ απωθούνταν οι μηχανικές αποστηθίσεις γραμματικών κανόνων που εμπόδιζαν την ανάδειξη της κριτικής σκέψης. Ωστόσο, οι εν λόγω πρακτικές δεν στόχευαν στην υποτίμηση της ίδιας της γραμματικής, καθότι συνέβαλε εξίσου στην ηθική και διανοητική πρόοδο των πρωτοβάθμιων μαθητών, αλλά στη μέθοδο χρήσης της.²⁵² Επιπλέον, μέσω της διδασκαλίας, ο εκπαιδευόμενος διάπλαθε τον ίδιο τον χαρακτήρα του, αναπτύσσοντας διαρκώς την επιθυμία για περαιτέρω εξέλιξη. Εντούτοις, είχε επέλθει ευρεία αναστάτωση στην εκπαιδευτική κοινότητα με βάση την καταλληλότερη προσέγγιση της νέας μεθόδου, το σύνολο του οποίου επαναπαυόταν στις διδακτικές τεχνικές που είχε αποκομίσει από το πανεπιστήμιο, χωρίς ιδιαίτερες βλέψεις για επιπλέον εμβάθυνση στις επιστημονικές θεωρίες και επομένως στην πρόοδο του παιδαγωγικού τοπίου. Η προσέγγιση της διδακτέας ύλης «*συμφώνως με τους Διδακτικούς νόμους*» έχρηζε ιδιαίτερης προσοχής και λεπτού χειρισμού κυρίως από τους νεοφερμένους διδασκάλους, στους οποίους οι πολίτες είχαν εναποθέσει τις ελπίδες περί διόρθωσης των κακώς κειμένων, την στιγμή που οι παλαιότεροι εκπαιδευτικοί κατέκριναν τους τελευταίους για τις λανθασμένες διδακτικές μεθοδολογίες που ακολουθούσαν, θεωρώντας ως αποκλειστική διαφορά μεταξύ της νέας παιδαγωγικής μεθόδου και της παλαιάς την έλλειψη του αλληλοδιδακτικού συστήματος.²⁵³

Στη συνέχεια ο Γορδοβανάς σκιαγραφούσε τα χαρακτηριστικά ενός αποτελεσματικού δασκάλου. Μορφωμένος λογίζεται λοιπόν ο δάσκαλος που πράττει βάσει ηθικών κανόνων, διότι οι γνώσεις περί γραμματικής και θετικών επιστημών, σε συνδυασμό με την διδασκαλία «*περί του ευφυολογείν*», δεν συγκαταλέγονται στα κυριότερα παιδαγωγικά στοιχεία που συνθέτουν έναν αποτελεσματικό εκπαιδευτικό. Επιπρόσθετα, καλλιεργημένος θεωρείται ο εκπαιδευτικός που εκτιμάει τη θρησκεία και την πατρίδα, διαπνέεται από φιλελεύθερες ιδέες, πράττει αλληλέγγυα, υπακούει στους νόμους και λειτουργεί ως παράγοντας ανάπτυξης χρήσιμων βιοποριστικών πρακτικών που θα ωφελήσουν τους μαθητές του στη διάρκεια της ζωής τους. Ακόμη, στο άρθρο

²⁵² Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 41, 14.7.1884.

²⁵³ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 42, 18.7.1884.

προβάλλονται οι παιδαγωγικές αρχές που οφείλει να ακολουθεί ένας εκπαιδευτικός, οι οποίες συνοψίζονται ως εξής: α) ορθή χρήση της ελληνικής γλώσσας, β) προτεραιότητα του περιεχομένου έναντι του τρόπου διδασκαλίας, γ) ανελλιπής επανάληψη και δ) αποφυγή της μηχανικής αποστήθισης και χρήσης βίας στο όνομα της παιδείας. Εξίσου όμως σημαντικός αναδεικνύεται και ο ρόλος της μητέρας στη νοητική ανοικοδόμηση του μαθητή, καθώς αποτελεί την πρώτη κύρια επιρροή στη ζωή του παιδιού και οφείλει να του εμφυσήσει ηθικές συνήθειες, ώστε να ενεργεί ανάλογα.²⁵⁴ Η νέα μέθοδος συντελούσε στο σχηματισμό ενός δασκάλου με «υπεράνθρωπο χαρακτήρα», ο οποίος μέσω θεωρητικών και θετικών γνώσεων θα βοηθούσε στην ανάπτυξη της μαθητικής βούλησης και θα εμφυσούσε τη γνωστική επιθυμία στη συνείδηση του εκπαιδευομένου. Η μέθοδος αυτή έτεινε προς μια πολυειδή μαθησιακή κατεύθυνση, εντούτοις δίχως την ύπαρξη της αρετής και με τους μαθητές εκτεθειμένους στην διαρκή ακρόαση ύβρεων και βωμολοχιών, η εξ ολοκλήρου προσπάθεια μέσω πρακτικών μεθόδων μπορούσε εύκολα να αποβεί άκαρπη. Οι μαθητές συνήθως εκτίθενται σε ανάρμοστες συμπεριφορές εντός του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, το οποίο αποτελεί κύριο παράγοντα επιρροής τους και σε περιπτώσεις εκδήλωσης ανήθικης διαγωγής, οι εκπαιδευόμενοι απομακρύνονται διαρκώς από κάθε είδους εφαρμογής ενάρετων πράξεων στο μέλλον. Τέλος, ο Γορδοβανάς παρέθεσε τέσσερις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις στη πρωτοβάθμια εκπαίδευση που όφειλαν εκπαιδευτικοί και κράτος να συλλογιστούν: α) επιτακτική ανάγκη διαπαιδαγώγησης του συνόλου των θηλέων, β) άτεγκτη εποπτεία των σχολικών μονάδων από διοικητικές αρχές και ειδικούς επόπτες, 3) συνέργεια δασκάλου και κηδεμόνων και δ) οργάνωση συλλογικών δημοτικών ομάδων με στόχο την εκμάθηση ηθικών πρακτικών στους πολίτες της χώρας.²⁵⁵

Γενικότερα, τους καλοκαιρινούς μήνες του 1884, το ειδησεογραφικό κλίμα της εκπαίδευσης που αντικρίζει ένας αναγνώστης στον τύπο της Μαγνησίας δεν χαρακτηρίζεται από αισιοδοξία. Ο λόγος ήταν ότι τα σχολεία του νομού πλήττονταν από βουλευτικές παρεμβάσεις και κατ' επέκταση από ρουσφέτια. Αυτό φαίνεται και από την παραμονή του δασκάλου Βογιατζή στην ίδια θέση του λόγω της υποστήριξης του βουλευτή κ. Κοκωσλή, προκαλώντας την κατάκριση της εν λόγω τοποθέτησης από τις εφημερίδες της εποχής.²⁵⁶ Επίσης, υπήρχαν κυβερνητικές βλέψεις για την παύση

²⁵⁴ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 43, 21.7.1884.

²⁵⁵ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 44, 23.7.1884.

²⁵⁶ Θεσσαλία, αρ. 535, 25.7.1884 και Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 45, 28.7.1884.

των παλαιών δημοδιδασκάλων που περιορίζονταν στην διδασχή της παλαιάς μεθόδου, την στιγμή που οι εν λόγω απορριφθέντες εκπαιδευτικοί ενισχύονταν από το σύνολο των βουλευτών επί τουρκοκρατίας.

Εν συνεχεία, με την υπογραφή «Π», δημοσιεύτηκε στη «Θεσσαλία» μια επιστολή που αναφερόταν στην κατάσταση των πρωτοβάθμιων σχολείων της Ζαγοράς γραμμένη από τον διορισθέντα επόπτη και διακεκριμένο καθηγητή Γ. Αποστολίδη. Ο ίδιος πρότεινε την ίδρυση ενός άλλου παρθεναγωγείου στην Αγία Παρασκευή με την υποστήριξη του Ι. Κασαβέτη. Αντιτιθέμενος προς αυτήν την πρόταση τέθηκε ο αυτοανακηρυχθείς ως εφοριακός πρόεδρος του παρθεναγωγείου Ζαγοράς Δ. Κασαβέτης, αξίωμα που είχε απονεμηθεί στο πρόσωπο του Δ. Γυαλόπουλου από τον Ι. Κασαβέτη πριν αποβιώσει, προτάσσοντας ως αιτιολόγηση την διατήρηση της ιδιωτικότητας του παρθεναγωγείου, το οποίο δεν αποτελούσε ιδιοκτησία της κοινότητας. Ο Δ. Κασαβέτης είχε κατασκευάσει, δίχως την έγκριση της κοινότητας, οικοδόμημα δύο ορόφων για τη χρήση του ως ξενώνα από τις δασκάλες, αντί να συγκροτήσει νηπιαγωγείο με τα μισά έξοδα ή παρθεναγωγείο στην Περαιχώρα, οι μαθήτριες της οποίας, ειδικά τον χειμώνα, κωλύονταν στην κάλυψη της απόστασης κατά την μετάβασή τους στο παρθεναγωγείο του κτηρίου Κασαβέτη. Επιπλέον, ο εν λόγω πρόεδρος της εφορίας στόχευε στην αποστολή μόνο ενός σχολικού υπότροφου στην Αθήνα, γεγονός που δεν αιτιολογούταν από τα σημαντικά πλεονάσματα του κοινοτικού ταμείου που επαρκούσαν για την αποστολή περισσότερων υποτρόφων. Στη συνέχεια, ο καθηγητής πρότεινε την χρήση του κληροδοτήματος Κρήτσκη ως ημιγυμνασίου, απόφαση που έβρισκε αντίθετο τον επιστολογράφο, καθώς χαρακτηριζόταν ως περιττό έργο, μολονότι αφενός οι δαπάνες θα υπερέβαιναν τον προϋπολογισμό της κοινότητας για την κάλυψη των μισθοδοσιών και αφετέρου έχριζε σημαντικότερης μέριμνας η πρόσληψη βοηθού στο σχολαρχείο του δήμου και η σύσταση σχολείων στα χωριά Κισσού και Μουρεσίου.²⁵⁷

Έπειτα, στις αρχές Αυγούστου, έναν μήνα πριν την έναρξη του νέου σχολικού έτους και έπειτα από όσα έχουν λεχθεί για τον διευθυντή του πρότυπου δημοτικού σχολείου Βόλου, η εφ. «Ανεξαρτησία» ζητούσε την άμεση κινητοποίηση των αρμόδιων αρχών, των βουλευτών της χώρας και των πολιτών, ώστε να μην επιτρέψουν οποιαδήποτε ένταξη δυσλειτουργικών διδασκάλων στην εκπαίδευση όπως είχε συμβεί

²⁵⁷ Θεσσαλία, αρ. 537, 1.8.1884.

στα προγενέστερα έτη. Οι έντονες μεμψιμοιρίες των πολιτών εξέφραζαν την γενικότερη δυσαρέσκεια της κοινής γνώμης για την παραμονή του Καβαλιεράτου στην θέση του διευθυντή του πρότυπου σχολείου.²⁵⁸ Παρόμοιο αίτημα δημοσιεύτηκε και στο «Εθνικόν Μεγαλείον», εντός ενός έντονου κλίματος έχθρας στο πρόσωπο του διευθυντή. Ο τελευταίος, ωστόσο, κατέστησε σαφές πως θα προέβαινε σε καταγγελία για όσα είχε επιρρίψει εναντίον του ο δάσκαλος Γορδοβανάς.²⁵⁹

Μολαταύτα, ο ίδιος τοποθετήθηκε ως διευθυντής στο γυμναστήριο της πόλης έπειτα από απόφαση του υπουργείου, αντικαθιστώντας τον Πανάγο Χρήστο που είχε αποδείξει επάξια τις διδακτικές του ικανότητες. Η γυμναστικές γνώσεις του διευθυντή Καβαλιεράτου ήτο αμελητέες και ο διορισμός αυτός προκαλούσε πολλά ερωτήματα.²⁶⁰

Μέσω ανακοίνωσης, το Υπουργείο Παιδείας επισημοποίησε την παραμονή του Καβαλιεράτου ως διευθυντή του πρότυπου σχολείου, καθώς και των δύο διδασκάλων του δημοτικού. Οι παραπάνω εκπαιδευτικοί είχαν αποστείλει αναφορά στο υπουργείο, ζητώντας την μετάθεση ή την απόλυσή τους, καθότι δεν ήταν διατεθειμένοι να συνεργαστούν με τον Καβαλιεράτο και τις ασυδοσίες του, καθώς, συν τοις άλλοις, αναφέρεται πως αυτοαναγορεύτηκε επόπτης των σχολείων στο Πήλιο και ενεργούσε παρανόμως στα δημοτικά σχολεία της περιοχής. Προβλέπονταν περαιτέρω παραιτήσεις και αιτήσεις για μετάθεση από μελλοντικούς εκπαιδευτικούς που θα καλούνταν να εκπληρώσουν τα καθήκοντά τους υπό την διεύθυνση του εν λόγω διευθυντή, εάν η κυβέρνηση δεν προέβαινε στην άμεση απομάκρυνση του τελευταίου.²⁶¹

Λίγες μέρες μετά την παραπάνω απόφαση του υπουργείου, το κράτος προχώρησε στην ίδρυση νέων σχολείων και σε ορισμένες διδασκαλικές μεταβολές. Στα μέσα Αυγούστου, συστάθηκε τρίτο νηπιαγωγείο στον Βόλο με δαπάνη του δημοσίου, ενώ διορίστηκαν και μετατέθηκαν εν γένει αρκετοί δημοδιδάσκαλοι στην Μαγνησία, όπως ο δάσκαλος του δημοτικού σχολείου του Άνω Βόλου Ιωάννης Παπαχρήστου που μετατέθηκε στο λύκειο των Γεννηματά και Χ. Διοσκορίδη της πρωτεύουσας.²⁶² Το

²⁵⁸ Ανεξαρτησία, αρ. 260, 2.8.1884.

²⁵⁹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 47, 4.8.1884.

²⁶⁰ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 49, 11.8.1884.

²⁶¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 51, 18.8.1884.

²⁶² Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 53, 25.8.1884.

δημοτικό σχολείο Βελεστίνου, ωστόσο, αναζητούσε βοηθό για την στήριξη του διδασκαλικού έργου του Βαϊοτόπουλου.²⁶³

Η ίδρυση νέων σχολικών μονάδων συνεχίστηκε, αυτή τη φορά με την σύσταση ιδιωτικού δημοτικού σχολείου θηλέων στον Βόλο, που ανακοίνωσε η επί δώδεκα έτη διευθύντρια του παρθενγωγείου της πόλης Ζωή Κορωναίου, μετά από έγκριση του Υπουργείου.^{264 265} Η ίδια εξέφρασε τον ενθουσιασμό της και καλούσε τις μαθήτριες να εγγραφούν στο εκπαιδευτήριο, υποσχόμενη την ορθή διαπαιδαγώγηση των κοριτσιών.²⁶⁶ Η Κορωναίου γνωστοποίησε επίσης την υποδοχή οικότροφων στο εκπαιδευτήριο με συγκαταβατικούς όρους.²⁶⁷ Στις αρχές Οκτωβρίου ακολούθησε αναλυτική αναφορά περί διδακτικών μαθημάτων, διδάκτρων και υλικών που όφειλαν να προμηθευτούν οι μαθήτριες. Αρχικά, το σχολείο διέθετε τάξεις νηπιαγωγείου, δημοτικού και Ελληνικού σχολείου. Η διδασκαλία οργανικής μουσικής και χορού θα γινόταν με επιπρόσθετα δίδακτρα, ενώ οι αμοιβές, οι εξετάσεις, οι γιορτές και οι τιμωρίες θα εφαρμόζονταν βάσει νόμου δίχως παρεκτροπές. Οι υπότροφες μαθήτριες όφειλαν να διαθέτουν μια σειρά αντικειμένων κατά την παραμονή τους στο σχολικό ίδρυμα, όπως *«κλίνην Σιδηράν, στρώμα μετά δύο προσκεφαλαίων, κλινοσκέπασμα μάλλινον, τρεις χιτώνες ημέρας και νυκτός, δύο φορέματα θερινά και δύο χειμερινά, ένα σάκκον διά τα βιβλία κ.ο.κ.»*. Απαιτούνταν από τους κηδεμόνες οι καταβολές των διδάκτρων την 1^η Σεπτεμβρίου και 1^η Μαρτίου ύψους 70 δραχμών για μια υπότροφο και 60 σε περίπτωση παράλληλης φοίτησης δεύτερου τέκνου, 30 για ημιυπότροφες μαθήτριες δημοτικού και 40 για την φοίτησή τους σε τάξεις Ελληνικών, 10 δραχμές για φοίτηση σε τάξη νηπιαγωγείου από εξωτερικές μαθήτριες, με 15 και 20 αντίστοιχα για την φοίτησή τους σε κατώτερες και ανώτερες τάξεις του δημοτικού. Τέλος, για την φοίτηση εξωτερικών μαθητριών στην κατώτερη τάξη του δημοτικού οι δαπάνες ανέρχονταν σε 15 δραχμές και στην ανώτερη τάξη 20, ενώ για την φοίτηση στις δύο πρώτες τάξεις του ελληνικού το ποσό ανερχόταν σε 23 δραχμές και 25 για την τελευταία τάξη.²⁶⁸

Μετά την απόσυρση της Κορωναίου από την διοίκηση του παρθενγωγείου Βόλου, το σχολείο θηλέων της πόλης παρέμενε χωρίς διδακτικό προσωπικό. Στις αρχές

²⁶³ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 50, 14.8.1884.

²⁶⁴ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 52, 22.8.1884.

²⁶⁵ Ανεξαρτησία, αρ. 367, 23.8.1884.

²⁶⁶ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 53, 25.8.1884.

²⁶⁷ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 55, 1.9.1884.

²⁶⁸ Θεσσαλία, αρ. 557, 10.10.1884.

Σεπτεμβρίου γνωστοποιήθηκε από την «Θεσσαλία» το προσωπικό που θα συγκροτούσε το συγκεκριμένο δημοτικό σχολείο. Τη διεύθυνσή του ανέλαβε η κατέχουσα «Ράλλειον βραβείον» Ελένη Ρηγοπούλου, ενώ διορίστηκαν ως δασκάλες οι Παναγιωτίτσα Πετροχείλου, Χαρίκλεια Κρέοντος και Λαναρά απόφοιτες Αρσάκειου διδασκαλείου με πτυχιακές διακρίσεις.

Την ίδια περίοδο, πραγματοποιήθηκαν επιπλέον τροποποιήσεις στο γυναικείο διδακτικό προσωπικό της Μαγνησίας. Η Σοφία Τούντα μετατέθηκε στο παρθεναγωγείο Σούρπης, η Αικατερίνη Παρασχάκη στο χωριό Λαύκου, η Αγγελική Μαλαχατοπούλου στο δεύτερο νηπιαγωγείο θηλέων ως β' διδασκάλισσα και η Μαρία Αγαπητού ως β' διδασκάλισσα στο τρίτο νηπιαγωγείο Βόλου. Τις διδασκαλίες των ανωτέρων τάξεων του παρθεναγωγείου είχαν αναλάβει «ενάρετοι» καθηγητές και η έναρξη των μαθημάτων είχε οριστεί στις 10 Σεπτεμβρίου.²⁶⁹

Γενικότερα, ο Σεπτέμβριος χαρακτηρίζεται ως μήνας εκπαιδευτικών κινητοποιήσεων και προετοιμασιών για την έναρξη του σχολικού έτους στις πρωτοβάθμιες σχολικές μονάδες της χώρας. Όσον αφορά το πρότυπο δημοτικό Βόλου, υπήρχαν βλέψεις περί μετακόμισής του σε διαφορετικό χώρο, διότι το σύνολο των μαθητών πλεόναζε σε αναλογία με το μέγεθος των αιθουσών. Από τον τύπο προτάθηκε η αξιοποίηση του οικήματος του Παπαντωνίου, όντας ευρύχωρο και καταμεσής στις δύο συνοικίες της πόλης, καθιστώντας το προσβάσιμο κατά τους χειμερινούς μήνες. Επιπροσθέτως, ο Καβαλιεράτος επανέκαμψε στην πόλη μετά από την μετάβασή του στη πρωτεύουσα, αιτούμενος την συμπλήρωση των ελλείψεων του σχολείου, οι οποίες αναπληρώθηκαν με την παραλαβή των ευρωπαϊκών ζωολογικών και βοτανικών πινάκων που διέθεταν ταριχευμένα ζώα.²⁷⁰

Στη βάση των εν γένει εκπαιδευτικών μετακινήσεων, η Μελπομένη Κωνοφάου, έπειτα από την εκπλήρωση των πενταετών της καθηκόντων ως διευθύντρια του παρθεναγωγείου Πορταριάς του δήμου Ορμηνίου, αποχώρησε από τις διοικητικές της υποχρεώσεις σε ένα κλίμα ευγνωμοσύνης από τους εφόρους και τους κηδεμόνες του σχολείου για το εποικοδομητικό έργο που προσέφερε. Οι τελευταίοι προέβαλαν μάλιστα το αίτημα της σύντομης επαγγελματικής προαγωγής της δασκάλας και

²⁶⁹ Θεσσαλία, αρ. 548, 8.9.1884 και Φωνή του λαού, αρ. 167, 8.9.1884.

²⁷⁰ Θεσσαλία, αρ. 546, 1.9.1884.

προσδοκούσαν τον διορισμό μιας εξίσου αξιόλογης διευθύντριας στο παρθεναγωγείο της κωμοπόλεως.

Επίσης, δημοσιεύτηκαν πολυάριθμες μεταβολές στο διδακτικό προσωπικό των δημοτικών εκπαιδευτηρίων του νομού τον Σεπτέμβριο του 1884, με κυριότερη εκείνη του διευθυντή Καβαλιεράτου, γεγονός που επιδοκιμάστηκε από το σύνολο των τοπικών εφημερίδων. Την θέση του διευθυντή του πρότυπου σχολείου ανέλαβε τελικά να καλύψει ο Α. Κωστόπουλος, που είχε μετατεθεί από το πρωτοβάθμιο σχολείο του Μεσολογγίου. Στο ίδιο σχολείο διορίστηκε ως δάσκαλος ο Κ. Σταματέλος, ενώ αναμένονταν περαιτέρω τοποθετήσεις για την κάλυψη των υπόλοιπων ελλείψεων στο διδακτικό προσωπικό. Ο νεοφερμένος διευθυντής απέβλεπε στην μετακόμιση του προτύπου σε οίκημα *«ευρύχωρον και εν συνοικία καταλλήλῳ»*, αποσπώντας την θετική αποδοχή του επαρχιακού τύπου, ενώ αποδίδονταν τα εύσημα στον Υπουργό Παιδείας Βουλπιώτη για τις διδασκαλικές μεταθέσεις αλλά και για την μείωση των βουλευτικών ατασθαλιών. Επιπροσθέτως, από το εκπαιδευτήριο έλειπαν δύο δημοδιδάσκαλοι και βεβαίως τρεις διδάσκοντες για την διδασκαλία 5-6 δημοτικών τάξεων ήταν οπωσδήποτε λίγοι.²⁷¹ Αντίστοιχα με τις εκπαιδευτικές μετατροπές στο διδακτικό προσωπικό της πόλης, στο νεοσύστατο ιδιωτικό παρθεναγωγείο της Ζωής Κορωναίου προσλήφθηκε ως δασκάλα γαλλικής γλώσσας η Μαρία Βόρελ, καθώς και της οργανικής μουσικής η συνονόματη Βόρελ.²⁷²

Στο δημοτικό σχολείο Πορταριάς, το «Εθνικόν Μεγαλείον» ανήγγειλε τον διορισμό του δημοδιδάσκαλου Δ. Παναγιωτόπουλου ως διευθυντή, ωστόσο η «Ανεξαρτησία» δημοσίευσε, δύο μέρες αργότερα, την τοποθέτηση του Πέτρου Αποστολίδη ως διευθυντή του ανωτέρω σχολείου, μία είδηση που θόλωνε την πραγματική έκβαση των γεγονότων.^{273 274}

Εν συνεχεία, νέος διορισμός ανακοινώθηκε για το δημοτικό σχολείο της πόλης στα τέλη Σεπτεμβρίου, με τον Γ. Φελουζάκη να τοποθετείται ως δεύτερος βοηθός διδασκάλου. Την ίδια περίοδο μετέβη στον Βόλο ο τμηματάρχης παιδείας Ν. Πολίτης, αδελφός του *«έγκριτου»* δικηγόρου Π. Πολίτη.²⁷⁵ Κατά την παραμονή του στην πόλη, παρευρέθηκε στις εισαγωγικές εξετάσεις των μαθητών της ανώτερης τάξης του

²⁷¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 65, 6.10.1884.

²⁷² Θεσσαλία, αρ. 555, 1.10.1884.

²⁷³ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 56, 5.9.1884.

²⁷⁴ Ανεξαρτησία, αρ. 270, 7.9.1884.

²⁷⁵ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 60, -9.1884.

δημοτικού σχολείου για την είσοδό τους πρώτη τάξη του Ελληνικού σχολείου. Παρακολουθώντας τις εν λόγω εξετάσεις αντιλήφθηκε τις ατέλειες αλλά και τις παιδαγωγικές ωφέλειες της νέας διδακτικής προσέγγισης, μιας μεθόδου που είχε προκαλέσει επιφυλάξεις για το αποτέλεσμά της. Τα αποτελέσματα των εξετάσεων απέδειξαν την «ισχνή» εμβάθυνση των μαθητών στο σύνολο των μαθημάτων, καθότι οι μαθητές δυσκολεύονταν στην ανάγνωση, την κατάδειξη των ονοματικών όρων και την κλίση τους.²⁷⁶

Παρά τις παραπάνω μεταθέσεις, τα σχολεία της επαρχίας κατά το τρέχον σχολικό έτος είχαν συσταθεί μερικώς και μαστίζονταν από ανεπάρκεια σε βοηθητικό διδακτικό προσωπικό. Στα σχολεία, ωστόσο, που διηύθυναν «δεσποτικοί» διδάσκαλοι με ανάλογο κύρος μεγάλωσε πολύ ο αριθμός των φοιτώντων. Στο σχολείο του Αγίου Λαυρεντίου παραδείγματος χάριν, οι μαθητές από 36 εκτοξεύτηκαν στους 86, καθώς 25 εξ αυτών προήλθαν εκ των περιχώρων, εξαιτίας των εκπαιδευτικών αναταραχών στις υπόλοιπες κοινότητες της περιοχής που είχαν συμβεί την προηγούμενη χρονιά.²⁷⁷

Όσον αφορά την πρόοδο του πρότυπου δημοτικού σχολείου Βόλου χαρακτηριζόταν πλέον ως αξιόλογη μετά την έλευση του διδασκάλου Κωστόπουλου. Καταρχάς, το σχολείο απαριθμούσε 160 μαθητές διαμοιρασμένους σε 6 διδακτικές τάξεις, με διδάσκοντες τρεις «επιδέξιους» διδασκάλους, τον προαναφερθέντα διευθυντή του σχολείου, τον Θεοφάνη Αθανασίου και τον Σ. Σταματέλο. Ο διευθυντής θεωρείτο ότι είχε συμβάλει στην πνευματική ανύψωση των μαθητών, αναλαμβάνοντας τη διδασκαλία πολλών γνωστικών αντικειμένων, όπως της ελληνικής γλώσσας, της αριθμητικής και των ιερών μαθημάτων στις δύο μικρές τάξεις του δημοτικού, της φυσικής, της γεωγραφίας και των ιερών μαθημάτων της τρίτης και τέταρτης τάξης, τα ιερά μαθήματα της πρώτης και την γραμματική σε όλες τις βαθμίδες του δημοτικού σχολείου. Ο Αθανασίου είχε αναλάβει την διδασκαλία των ελληνικών της δεύτερης κατώτερης τάξης και της τέταρτης, την αριθμητική και φυσική ιστορία και πραγματογνωσία της δεύτερης και πρώτης τάξης, ενώ δίδασκε στην πέμπτη και έκτη τάξη ιστορία και γεωμετρία. Ο δε Σταματέλος εκγύμναζε τις μεγαλύτερες τάξεις του δημοτικού και παρέδιδε μαθήματα ελληνικών στην πρώτη και τρίτη τάξη, φυσικής και χημείας στις δύο ανώτερες και αριθμητική στην πρώτη και τρίτη δημοτική τάξη. Το προσωπικό έχρηζε επείγουσας συμπλήρωσης με δύο δασκάλους, καθότι οι διδακτικές

²⁷⁶ Ανεξαρτησία, αρ. 373, 23.9.1884.

²⁷⁷ Θεσσαλία, αρ. 550, 15.9.1884.

ώρες των εκάστοτε εκπαιδευτικών υπερέβαιναν τον μέσο όρο ενός συμβατικού διδάσκοντα. Το εκπαιδευτικό επίπεδο των μαθητών εμποδιζόταν λοιπόν να αναπτυχθεί, συνέπεια των ενεργειών του προηγούμενου διευθύνοντα. Ωστόσο, οι μαθητές επιδείκνυαν ιδιαίτερη προθυμία να εξελιχθούν, παίρνοντας διακρίσεις στις γραμματικές γνώσεις και τις γυμναστικές ασκήσεις.²⁷⁸

Ο μήνας Δεκέμβριος αποτελούσε περίοδο σημαντικής εκπαιδευτικής προόδου για το χωριό του Διμινίου, καθώς εκπαιδευτικοί και μαθητές θα προέβαιναν στη μετακόμιση του δημοτικού σχολείου Παγασών σε νεοαναγειρόμενο οίκημα στο εν λόγω χωριό. Το κατασκευάσμα διέθετε προδιαγραφές για την φοίτηση πολυάριθμων μαθητών, με ιδιαίτερη μέριμνα ώστε οι αίθουσες να είναι ευάερες.²⁷⁹ Στις 16 Δεκεμβρίου, σύμφωνα με την «Ανεξαρτησία», το νεόδμητο σχολικό κτήριο εν τέλει παραδόθηκε στον δήμαρχο από τον μηχανικό του δήμου και ήταν έτοιμο για εκπαιδευτική χρήση.^{280 281}

Το έτος 1884 ολοκληρώνεται με ένα δυστυχές γεγονός. Η δασκάλα του δημοτικού σχολείου Κισσού, που είχε απολυθεί, θα κατέθετε στο πλημμελειοδικείο της πόλης, αιτώντας *«την επανόρθωσιν της προσβληθείσης αυτής τιμής δι' ύβρεως και συκοφαντίας»*. Ο έφορος του δημοτικού σχολείου και ιατρός του Κισσού κατηγορήσε την εν λόγω διδασκάλισσα για παράνομη συζυγία και ότι έλαβε *«έκνομα δίδακτρα»*, πράξεις που τον οδήγησαν να την απομακρύνει από τα καθήκοντά της. Ωστόσο, σύμφωνα με την κατηγορούμενη, ο σύζυγός της διέμενε στην Αλεξάνδρεια και τα χρήματα που είχε λάβει από τις διδασκαλίες της προέρχονταν από νόμιμες διαδικασίες.²⁸² Η κρίση του δικαστηρίου για την δασκάλα του Κισσού ήταν η αθώωση και για τις δύο κατηγορίες, ενώ ο έφορος καταδικάστηκε σε τέσσερις μήνες φυλάκιση για τις ψευδείς κατηγορίες του.²⁸³

²⁷⁸ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 70, 1.11.1884.

²⁷⁹ Θεσσαλία, αρ. 567, 17.11.1884.

²⁸⁰ Θεσσαλία, αρ. 576, 19.12.1884.

²⁸¹ Ανεξαρτησία, αρ. 385, 22.12.1884.

²⁸² Ανεξαρτησία, αρ. 383, 8.12.1884.

²⁸³ Ανεξαρτησία, αρ. 384, 16.12.1884.

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1885

Τον Ιανουάριο του 1885 πραγματοποιήθηκε καταμέτρηση των μαθητριών της πόλης, μέσω των απεσταλμένων μαθητικών πινάκων προς το δημαρχείο του Βόλου από τους κατά τόπους δασκάλους. Οι μαθήτριες λοιπόν του παρθεναγωγείου ανέρχονταν σε 250 συνολικά, ενώ υπολογίζονταν σε 290 οι μαθήτριες των τριών νηπιαγωγείων της πόλης, με 135 εκπαιδευόμενες στο πρώτο, 95 στο δεύτερο και 60 στο τρίτο.²⁸⁴ Επιπλέον, δημοσιεύτηκε στην επίσημη εφημερίδα της κυβερνήσεως, κατά τα τέλη Ιανουαρίου, πίνακας περί αυξήσεων μισθοδοσιών 997 αρρένων και 526 θηλέων εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, σύμφωνα με το νόμο ΑΡΠΘ'.²⁸⁵

Τον ίδιο μήνα, ωστόσο, γνωστοποιήθηκε ένα γεγονός που δημιουργούσε δυσμενείς συνθήκες εκπαίδευσης στο πρότυπο δημοτικό σχολείο του Βόλου. Οι δύο συνάδελφοι του διευθυντή Κωστόπουλου υπέβαλαν την παραίτησή τους λόγω άρνησης αποπληρωμής των διδακτικών τους επιδομάτων, τα οποία είχαν καθοριστεί μέσω εγκυκλίου από τον δήμαρχο, με τον ίδιο να επικαλείται αδυναμία απόδοσης των εν λόγω επιμίσθιων, καθώς το δημοτικό ταμείο υφίστατο ελλείψεις. Η εκπλήρωση των επιδομάτων ανατέθηκε στον δήμο Παγασών, αλλά ο νομάρχης δεν την επικύρωσε, προκαλώντας την αντίδραση των δημοδιδασκάλων που αναζήτησαν την επίλυση του ζητήματος απευθυνόμενοι στην κυβέρνηση, χωρίς να λάβουν όμως απάντηση.²⁸⁶ Ωστόσο, λίγες μέρες αργότερα και έπειτα από απόφαση του Υπουργείου Παιδείας, καλύφθηκε μια ακόμη θέση του πρότυπου δημοτικού σχολείου από τον Ι. Ασημαντόπουλο, απόφοιτο του Διδασκαλείου.²⁸⁷

Έναν μήνα αργότερα, ο διευθυντής του πρότυπου δημοτικού Α. Κωστόπουλος δημοσίευσε ένα άρθρο για τη διδασκαλία της Γεωγραφίας στην εφ. «Ανεξαρτησία», σκοπεύοντας στην υποβοήθηση του συνόλου των πρωτοβάθμιων διδασκόντων. Αρχικά, ο διδάσκαλος ανέλυε τον σκοπό του σχολείου, ο οποίος δεν αποβλέπει στην εκμάθηση των ουσιωδέστερων πρακτικών για την χρήση τους στον εμπειρικό βίο, αλλά στην στήριξη των κατάλληλων «αφομοιωτικών κύκλων παραστάσεων», θεμελιωμένων σε πέντε ηθικές ιδέες: *αγάπη, τελειότητα, εσωτερική ελευθερία, δικαιοσύνη και ανταπόδοση*. Κύριο λοιπόν μέλημα του του δασκάλου είναι η ανάπτυξη τόσο του ίδιου

²⁸⁴ Θεσσαλία, αρ. 582, 16.1.1885.

²⁸⁵ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 87, 26.1.1885.

²⁸⁶ Ανεξαρτησία, αρ. 389, 25.1.1885.

²⁸⁷ Θεσσαλία, αρ. 583, 26.1.1885, Ανεξαρτησία, αρ. 390, 31.1.1885 και Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 91, 9.2.1885.

όσο και της κοινωνίας την οποία υπηρετεί ως ενεργό ον, με τελικό στόχο την *ευημερία* της ανθρωπότητας.²⁸⁸ Όσον αφορά το μάθημα της Γεωγραφίας, θεωρούσε ότι η βελτίωση της διάνοιας αποτελεί τον αυτοσκοπό του αντικειμένου, ενώ η ευρυμάθεια αποτελεί αγαθό κατώτερου διδακτικού στόχου. Η Γεωγραφία συντελεί, σύμφωνα με τον Κωστόπουλο, στην ενδυνάμωση της αγάπης προς την πατρίδα, καθώς ο μαθητής έρχεται σε επαφή με ποικίλα ήθη και παραδόσεις του τόπου. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τρεις αιτίες για την εκμάθησή της: α) για περαιτέρω επαφή με τα αντικείμενα του περιβάλλοντος, β) για την εξοικείωση με το «*πάτριον έδαφος*», κυρίως ως προετοιμασία για κάποια ενδεχόμενη ένοπλη σύρραξη και γ) για την επαφή με τα υπόλοιπα κράτη. Η διδασκαλία της Γεωγραφίας δεν θα πρέπει να αποσκοπεί στην μηχανική αποστήθιση αλλά στην διδασκαλία πρακτικών μεθόδων, όπως η εκμάθηση των τεσσάρων σημείων του ορίζοντα διά μέσου εμπειρικών αντικειμένων που διαθέτει ο μαθητής στον περιβάλλοντα χώρο του αλλά και ευρύτερα, όπου ο μαθητής καλείται να προσανατολιστεί ως προς τα προαναφερθέντα σημεία. Μετέπειτα, ο διδασκόμενος περιφέρεται (θεωρητικώς) στη συνολική επιφάνεια της γης, σε γεωργικές εκτάσεις, θάλασσες, βουνά και πεδιάδες, ανακαλύπτοντας τα στοιχεία που συναπαρτίζουν τον κόσμο.²⁸⁹ Αναλυτικότερα, έχοντας κατακτήσει την γνώση περί σημείων του ορίζοντα, στη συνέχεια επεξηγείται η διαφορά μεταξύ δήμου – επαρχίας – νομού στον μαθητή, ενώ παράλληλα αναφέρονται τα εγγύτερα χωριά του δήμου και πιθανώς μάχες που διαδραματίστηκαν στην συγκεκριμένη περιοχή. Με στόχο την γνώση των προαναφερθέντων διαφορών, διδάσκεται και η χρηστικότητα νομάρχη – έπαρχου – δημάρχου με τις απαιτούμενες αναφορές στις ανομοιότητες του καθενός. Κατόπιν, ο εκπαιδευτικός μέσω της υδρόγειου σφαίρας επιχειρεί την διδασκαλία «*περί των υδάτων*» και «*περί των ηπείρων*», καταλήγοντας στα χωρικά εδάφη με στόχο την ανάδειξη α) των χωρών που υπάρχουν στην υδρόγειο σφαίρα και β) της κλίμακας της χώρας σε αντιδιαστολή με το μέγεθος του πλανήτη. Ακολουθεί η διδασκαλία περί χωρών που συνορεύουν με την Ελλάδα, ενώ ως προς την τελευταία εξετάζονται οι νομοί της, σχηματίζοντας το περίγραμμα στον πίνακα, ώστε να προκύψει η σύνδεση του μέρους με το όλον. Εξίσου σημαντική είναι η περιγραφή του πληθυσμού, συγχρόνως με τα ουσιαστικότερα στοιχεία που προσδιορίζουν τον εκάστοτε νομό. Καταληκτικά, ο διδάσκαλος, με σκοπό να επιφέρει τα επιθυμητά διδακτικά

²⁸⁸ Ανεξαρτησία, αρ. 392, 16.2.1885.

²⁸⁹ Ανεξαρτησία, αρ. 393, 25.2.1885.

αποτελέσματα, οφείλει κατά την παράδοση να παρουσιάσει χάρτη του νομού στον οποίο εντάσσεται το εκάστοτε σχολείο και οι μαθητές να παραδειγματιστούν μέσω του χάρτη για να σχεδιάσουν τον νομό της περιοχής που ζουν. Ο γενικότερος στόχος της Γεωγραφίας θα έπρεπε να είναι η νοερή μετάβαση των μαθητών σε ποίκιλα μέρη του κόσμου, αλλά και του σύμπαντος.²⁹⁰

Τη διδακτική ανάλυση του γνωστικού αντικείμενου της Γεωμετρίας από τον Κωστόπουλο θα διαδεχθεί η διεξοδική αναφορά σε ένα επόμενο γνωστικό αντικείμενο, δημοσιευμένη υπό του τίτλου «*περί ιερών μαθημάτων*». Στην Ευρώπη, η διάδοση των ιερών μαθημάτων συναντούσε προσκόμματα λόγω ιδεολογικών ζητημάτων, που αφορούσαν τη σύνδεση του θείου (*ουσία*) και της εκκλησίας (*φαινόμενο*). Η τάση της θρησκευτικής αποκέντρωσης των ευρωπαϊκών λαών προερχόταν από τη εκκλησιαστική ιστορική πραγματικότητα που σχετιζόταν με διωγμούς και αιματηρές βιαιοπραγίες. Ωστόσο, στην Ελλάδα, η εκκλησία ήταν εκείνη που διεφύλαξε τη γλώσσα, τις παραδόσεις και βοήθησε στην ανεξαρτησία του έθνους.²⁹¹ Ο διδάσκων λοιπόν οφείλει να διαθέτει ευλάβεια, διότι δεν δύναται βλάσφημος εκπαιδευτικός «*να διδάσκη περί αγαθότητος*». Οι μαθητές αποκτούν διαγωγή ανάλογη με εκείνη του υποδείγματος της σχολικής τάξης, ήτοι του δασκάλου, για τον λόγο αυτό ο διδάσκων οφείλει να αποτελεί πρότυπο ηθικών παραδειγμάτων προς αυτούς. Θεμέλιο της ορθής διδαχής των ιερών μαθημάτων είναι ο φόβος του θείου, ενώ ο διδάσκαλος πρέπει να διαπνέεται από «*καλόβουλες*» προθέσεις κατά την προσέγγιση των συνανθρώπων του. Η θρησκευτική ιστορία αποτελεί την κρηπίδα των ιερών μαθημάτων, που σκοπό έχει την προώθηση των ηθικών αρχών, ενώ εκτός της ιστορικής της αξίας συμβάλει εξίσου και στη φιλοσοφική διέγερση του μαθητικού νου. Όσον αφορά τη διδασκαλία των θρησκευτικών, ο εκπαιδευτικός μέσω της αφήγησης των περιεχόμενων στα σχολικά εγχειρίδια και με τις εκφραστικές δεξιότητές του πρέπει να προσελκύσει τους μαθητές στη σχολαστική ακρόαση των κατηχητικών αναγνώσμάτων. Διά της προαναφερθείσας πρακτικής, καταργείται η πλήξη των διδασκομένων, συχνό φαινόμενο της διδασκαλίας στη πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Επιπλέον, οι απαντήσεις του διδάσκοντα οφείλουν να διαθέτουν τέσσερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα: α) *ανθρωπότητα* και *γλαφυρότητα*, β) να εμπεριέχεται η ερώτηση, για περαιτέρω λεξιλογική ενίσχυση του μαθητευομένου, γ) να εκφέρονται με «*εύληχη*» και κατανοητή φωνή και δ) να μη φέρουν διαλεκτικό

²⁹⁰ Ανεξαρτησία, αρ. 395, 7.3.1885.

²⁹¹ Ανεξαρτησία, αρ. 397, 14.3.1885.

χαρακτήρα.²⁹² Καταληκτικά, τα γνωστικά αντικείμενα των ιερών μαθημάτων είναι ωφέλιμα στον «οξυδερκή πολύτεχνο αναγνώστη» αλλά επιζήμια στον «φρενοβλαβή». «*Η βάσις της κοινωνίας ημών*» είναι τα προαναφερθέντα μαθήματα, καθώς μείζον χρέος του εκπαιδευτικού είναι η λεπτομερής εκμάθηση των θρησκευτικών εννοιών, σε ένα περιβάλλον μάθησης όπου ο διδασκόμενος καλείται να τις ερμηνεύσει καταλλήλως, διαπλάθοντας αναλόγως τον πνευματικό του κόσμο.²⁹³

Το 1885 συνέπεσε και η διενέργεια εκλογών, με τους υποψήφιους βουλευτές να αναγγέλλουν μέσω του τύπου το πολιτικό πρόγραμμα που σκόπευαν να εφαρμόσουν. Τον Μάρτιο του ίδιου έτους, οι Χ. Βαρλαμίδης, Ι. Δ. Τακατούρης και Ι. Δ. Τσιώτης δεσμεύτηκαν στη διόρθωση των κακώς κειμένων του δημοτικού σχολείου και την εκπλήρωση των εκπαιδευτικών ελλείψεων.²⁹⁴ Επίσης, ο υποψήφιος βουλευτής Χ. Αστεριάδης, κατά την ομιλία που εκφώνησε στις 27 Μαρτίου στον Βόλο, περιέγραψε τη δυσμενή κατάσταση των δημοτικών σχολείων του Πηλίου, τονίζοντας το γεγονός ότι η υποχρέωση των μαθητών να φορούν καθορισμένη ενδυμασία δυσχέραινε την οικονομική ανταπόκριση των κατώτερων κοινωνικών τάξεων.²⁹⁵

Στο πλαίσιο των εκλογικών διαδικασιών ξέσπασε και ένα ατυχές γεγονός στον δήμο Αγυιάς. Σε επιστολή του στον τοπικό τύπο, τον Μάρτιο, ο δημοδιδάσκαλος Παγασών Καρτερός σημειώνει ότι είχε απευθυνθεί στον δήμαρχο και τον έπαρχο Νικολαΐδη για να λάβει οκταήμερη διδασκαλική άδεια προς μετάβαση στην πατρίδα του Αγυιά λόγω οικογενειακών ζητημάτων. Ωστόσο, κατηγορήθηκε ότι το έκανε για ψηφοθηρικούς λόγους και κλήθηκε ως φυγόδικος από τις αστυνομικές αρχές της περιοχής. Ο έπαρχος του δήμου Παγασών όταν ενημερώθηκε για το γεγονός ζήτησε την άμεση απομάκρυνση του δασκάλου, με τον τελευταίο να θεωρεί ότι υπέστη άδικη δυσφήμιση χωρίς πραγματική αιτία.²⁹⁶

Συνεχίζοντας, δημοσιεύτηκε ότι στις αρχές Απριλίου του 1885 ο Αρ. Καρτάλης, δήμαρχος Μουρεσίου, παραχώρησε «*εκατόν εικοσάφραγκα*» για την οικοδόμηση του δημοτικού σχολείου στο χωριό Πρόπαν, ενώ ο δήμαρχος Ι. Καρτάλης διέθεσε το ποσό των δέκα λιρών για αντίστοιχη κατασκευή οικήματος στον Κισσό.²⁹⁷

²⁹² Ανεξαρτησία, αρ. 403, 22.4.1885.

²⁹³ Ανεξαρτησία, αρ. 398, 19.3.1885.

²⁹⁴ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 101, 16.3.1885 και Ανεξαρτησία, αρ. 398, 19.3.1885.

²⁹⁵ Ανεξαρτησία, αρ. 399, 31.3.1885.

²⁹⁶ Ανεξαρτησία, αρ. 398, 19.3.1885.

²⁹⁷ Θεσσαλία, αρ. 597, 6.4.1885.

Έναν μήνα αργότερα, δημοσιεύτηκαν ορισμένα γεγονότα που αναδείκνυαν το ποιόν του διδασκάλου Βόλου Κωστόπουλου. Καταρχάς, ανώνυμος επιστολογράφος ανήγγειλε την μετάβαση του διευθυντή Κωστόπουλου στον δήμαρχο «και ως άλλος Πεισίστρατος» διέσυρε τους συναδέλφους του, παρουσιάζοντάς τους ως ανεπαρκείς εκπαιδευτικούς. Εν συνεχεία, απαίτησε την προστασία του από τον κλητήρα του δημάρχου για ενδεχόμενη επίθεση εναντίον του.²⁹⁸

Επιπλέον, ο κ. Ι. Ασημακόπουλος σε εκτενή ανάλυσή του στην «Θεσσαλία» επέκρινε την προ 4 μηνών δημοσιευμένη ανάλυση του Κωστόπουλου για την παιδαγωγική αντιμετώπιση ορισμένων διδακτικών αντικειμένων, υποστηρίζοντας πως τα λεγόμενα του διευθυντή του πρότυπου δημοτικού σχολείου διακρίνονταν από σημαντικές παιδαγωγικές ελλείψεις και έχρηζαν διορθώσεων.²⁹⁹

Έπειτα, καταγγέλθηκε ότι στις αρχές Ιουνίου στο παρθεναγωγείο του Βόλου οι διδασκάλισσες συμπεριφέρονταν άτεγκτα στις μαθήτριες, μια από τις οποίες άσκησε τέτοια βία, ώστε χτύπησε έντονα το πρόσωπο μιας μαθήτριας καταστρέφοντας «το ενώπιόν της». Ο συντάκτης του «Εθνικού Μεγαλείου» ήταν υπέρμαχος της χρήσης ποινών στις άτακτες μαθήτριες, ωστόσο η εκπαιδευτικός όφειλε να περιορίζεται σε μικρότερης κλίμακας παιδαγωγικές ενέργειες προς τις μαθητικές «ασυδοσίες». Ο Γεώργιος Καρτάλης, δήμαρχος Βόλου, δεν ήταν σε θέση να προστατέψει την παιδεία από αντίστοιχες παρανομίες εντός της εκπαιδευτικής αίθουσας, ενώ η εφορευτική επιτροπή αποφάσισε την αποπομπή της προαναφερθείσας μαθήτριας έπειτα από απειλή του κηδεμόνα της ότι θα καταγγείλει τη δασκάλα.³⁰⁰ Αρκετοί γονείς του σχολείου θηλέων έστειλαν τότε επιστολές στον τύπο που αφορούσαν και άλλους τραυματισμούς μαθητριών από διδασκάλισσες.³⁰¹ Ο συντάκτης του «Εθνικού Μεγαλείου» υπενθύμιζε πάντως το υπουργικό διάταγμα του Μαρτίου 1884 που είχε εκδώσει ο Υπουργός Παιδείας Βουλγιώτης «περί απαγορεύσεως των ραβδισμών και άλλων αικισμών των παιδων υπό των δημοδιδασκάλων». Σύμφωνα με το διάταγμα, οι νομάρχες και οι έπαρχοι της χώρας ήτο υπόχρεοι να εποπτεύουν αμείλικτα και να αναφέρουν ατοπήματα των δημοδιδασκάλων με σκοπό την άμεση και παραδειγματική τιμωρία τους.³⁰² Την επανάκαμψη της αποβληθείσας μαθήτριας πρόσταξε τότε ο επιθεωρητής

²⁹⁸ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 118, 29.5.1885.

²⁹⁹ Θεσσαλία, αρ. 612, 1.6.1885.

³⁰⁰ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 120, 5.6.1885.

³⁰¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 121, 12.6.1885.

³⁰² Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 121, 12.6.1885.

των σχολείων Χ. Παπαμάρκου, σηματοδοτώντας την λήξη του ατυχούς συμβάντος. Επιπλέον, τονιζόταν ότι στο παρθεναγωγείο της πόλης είχε τοποθετηθεί ένας κλητήρας για την περιφρούρηση των διδασκαλισσών, μια αρμοδιότητα που δεν ταίριαζε με τα καθήκοντα ενός κλητήρα.³⁰³

Λίγες μέρες αργότερα, στις 26 Ιουνίου, η «Θεσσαλία» εξέδωσε άρθρο περί αποτίμησης της δημόσιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Λόγω των πολιτικών πρακτικών, ο κλάδος της κατώτερης και μέσης εκπαίδευσης ωθούνταν στην πνευματική αποξένωση και στην εν γένει ανάδειξη ενός αναχρονιστικού χαρακτήρα της σχολικής διαπαιδαγώγησης. Οι προσδοκίες του λαού αποσκοπούσαν στη βαθμιαία εξέλιξη της εκπαίδευσης για να κατορθώσει το έθνος να ακολουθήσει την πορεία των ανεπτυγμένων χωρών. Αντ' αυτού, η δημόσια εκπαίδευση βρισκόταν τα τελευταία 30 έτη σε υπανάπτυκτη κατάσταση, όντας έρμαιο πολιτικών συμφερόντων με μεσάζοντες τους διδάσκοντες. Οι προαναφερθέντες, δεν επιδίωκαν την κοινωνική ανέλιξη μέσω της εκπαιδευτικής τους συνεισφοράς, αλλά μέσω των πολιτικών τους συνεργασιών. Υπήρχε λοιπόν ανάγκη μεταρρυθμίσεων, ωστόσο ο στόχος των εκάστοτε υπουργών αποσκοπούσε λιγότερο σε μελετημένες, αξιόλογες αλλαγές και περισσότερο στην εμπλοκή τους στην κομματική ζωή της χώρας.³⁰⁴ Η εφ. «Σημαία» αποκρίθηκε στα ανωτέρω με την προτροπή: «*Άφετε τα σχολεία ανεπηρέαστα της πολιτικής*», δηλώνοντας ρητώς την αντιπαράθεσή της στην πολιτική ανάμειξη των εκπαιδευτικών.³⁰⁵

Την ίδια περίοδο είχαν ξεκινήσει και οι καλοκαιρινές εξετάσεις του σχολικού έτους 1884-1885. Το πρότυπο δημοτικό σχολείο Βόλου θα προχωρούσε στην έναρξη των απαραίτητων διεργασιών στις 29-30 Ιουνίου, με την παρουσία του σχολικού επόπτη Χ. Παπαμάρκου.³⁰⁶ Επίσης, η Ζωή Κορωναίου ανήγγειλε την καταληκτική ημερομηνία έναρξης των εξετάσεων του ιδιωτικού παρθεναγωγείου της, που ορίζονταν στις 31 Ιουνίου, προσκαλώντας παράλληλα πολίτες και εκπαιδευτικούς αμφότερων των φύλων στους μαθητικούς αυτούς διαγωνισμούς.³⁰⁷

Εξετάσεις προγραμματίστηκαν και για τα σχολεία του δήμου Παγασών στη συνοικία του Φρουρίου στις 4 και 7 Ιουλίου για το Νηπιαγωγείο και παρθεναγωγείο αντίστοιχα, στις 14 του ίδιου μήνα είχαν οριστεί οι εξετάσεις του δημοτικού σχολείου

³⁰³ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 124, 22.6.1885.

³⁰⁴ Θεσσαλία, αρ. 618, 26.6.1885.

³⁰⁵ Σημαία, αρ. 2, 29.6.1885.

³⁰⁶ Σημαία, αρ. 2, 29.6.1885.

³⁰⁷ Σημαία, αρ. 1, 26.6.1885.

αρρένων της περιοχής, ενώ στις 17 και 20 Ιουλίου για το πρώτο και δεύτερο νηπιαγωγείο αντίστοιχα. Επίσης, τον ίδιο μήνα είχαν οριστεί εξετάσεις στις 18 Ιουνίου για το δημοτικό αρρένων και 29 για το σχολείο θηλέων του Διμηνίου, στις 21 για το γραμματοδιδασκαλείο στο Παλιούρι και στις 22 για το αντίστοιχο γραμματοδιδασκαλείο στα Μελισσάτικα Μαγνησίας.³⁰⁸ Στα μέσα Ιουλίου είχαν οριστεί και οι εξετάσεις του υπό τη διεύθυνση του Μάνου δημοτικού σχολείου Βόλου.³⁰⁹

Την λήξη των εξετάσεων στο νηπιαγωγείο της συνοικίας του Φρουρίου ανήγγειλε ο τύπος στις αρχές Ιουλίου, ενώ παράλληλα απέδωσε τα εύσημα στην διευθύντρια του εκπαιδευτηρίου Αγγελική Μαλαχατοπούλου, η οποία μέσω πρωτότυπων διδακτικών μεθόδων και ενδεδειγμένων προσπαθειών οδήγησε τους μαθητές στην εκπαιδευτική διάκριση. Από τις μαθήτριες ξεχώρισε η οθωμανικής καταγωγής Εσμά, η οποία απήγγειλε το ποίημα «Ορφανό» του Αχ. Παράσχου και, όντας επίσης ορφανή, «είχεν εκτραπή εις δάκρυα και ολολυγμούς», μεταφέροντας τα ανάλογα συναισθήματα στους παρευρισκόμενους πολίτες.³¹⁰

Επιτυχής χαρακτηρίστηκε και η έκβαση των εξετάσεων του δημόσιου παρθεναγωγείου Βόλου υπό τη διεύθυνση της Ιουλίας Ρηγοπούλου και με την παρουσία «εκλεκτών παρισταμένων», όπως του καθηγητή του πανεπιστημίου Κ. Κόντου. Η πρόοδος των μαθητριών στα μαθήματα ήταν μεγάλη, εντυπωσιάζοντας τους παρευρισκόμενους διά των ορθών αποκρίσεων που έδιναν κατά την διαδικασία της εξέτασης, που περιείχε ποιήματα, διηγήματα και «ευάρεστα άσματα» διδαγμένα από τη δασκάλα Παν. Πετροχείλου. Το αποτέλεσμα αυτό οφειλόταν στην «εποικοδομητική συνεργία» και στις «παιδαγωγικές επιτηδειότητες των διδασκαλισσών», καθώς και στην απουσία διαφωνιών, που υπήρχαν κατά τα προηγούμενα έτη. Το περιεχόμενο της σχολικής ύλης ήταν κατάλληλα προσαρμοσμένο στις ανάγκες των διδασκομένων, με την κυριαρχία της «ψυχολογικής» μεθόδου να αποτελεί θεμελιώδες αγαθό στην σχολική αυτή πρόοδο, στην οποία βοήθησαν και οι δάσκαλοι Α. Παπαγεωργίου και Ι. Μελανίδης.³¹¹ Επιπροσθέτως, οι διδασκάλισσες του σχολείου Χαρίκλεια Κρέοντος και Αικατερίνη Γρηγοροπούλου, συνέβαλαν ενεργά στην ορθή διαπαιδαγώγηση των

³⁰⁸ Θεσσαλία, αρ. 620, 3.7.1885.

³⁰⁹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 129, 12.7.1885.

³¹⁰ Θεσσαλία, αρ. 621, 6.7.1885.

³¹¹ Θεσσαλία, αρ. 622, 10.7.1885.

μαθητριών.³¹² Σε αντίστοιχο δημοσίευμα όμως, η εφ. «Σημαία» προσέθεσε ότι «*αι εντυπώσεις ποικίλλονται αναλόγως της προκαταλήψεως την οποίαν είχεν έκαστος περί του σχολείου τούτου*».³¹³ Η ίδια εφημερίδα σημείωσε επίσης, λίγες μέρες μετά τη λήξη των εξεταστικών διαδικασιών, την άσκοπη εκμάθηση ορισμένων πληροφοριών που δεν είχαν λόγο ύπαρξης, παραδείγματος χάριν εάν το όνομα της γυναίκας του Ροβινσώνα ήταν Μαριάννα ή Χρυσάνθη.³¹⁴ Η εφ. «Ανεξαρτησία», επίσης, προσέθεσε την έλλειψη πειθαρχίας στις μαθήτριες ως χαρακτηριστικό που κυριαρχούσε κατά την εξεταστική διαδικασία.³¹⁵

Δημοσιοποιήθηκε επίσης η ολοκλήρωση των μαθητικών εξετάσεων του πρότυπου δημοτικού σχολείου Βόλου. Η μεγάλη «*διάστασις*» μεταξύ του διευθυντή Κωστόπουλου και των διδασκόντων οδήγησε σε διδακτικά εμπόδια και αναταραχές, εντούτοις τα αποτελέσματα των δασκαλικών προσπαθειών ήτο ανώτερα εν συγκρίσει με εκείνα προγενέστερων ετών. Ξεχώρισε η διδασκαλία του γνωστικού αντικειμένου της ελληνικής γλώσσας της πέμπτης και έκτης τάξης, που χαρακτηρίστηκε άριστη.³¹⁶ Την αναγνώριση της επιμελούς εργασίας του διευθυντή έσπευσε να επικροτήσει και το «Εθνικόν Μεγαλείον».³¹⁷

Με μεγάλη επιτυχία ολοκληρώθηκαν και οι εξετάσεις του δημοτικού σχολείου Βόλου στα μέσα Ιουλίου, με τον διευθυντή Μάνο να δέχεται τους επαίνους του τύπου.³¹⁸ Οι μαθητές έδειξαν τις γνώσεις τους αποκρινόμενοι «*απταίστως σχεδόν*» στην γραπτή καθ' υπαγόρευση εξέταση ελληνικών κειμένων, ενώ ανταποκρίθηκαν επάξια στις αναγνωστικές δοκιμασίες που τους επιβλήθηκαν, καθώς και στις ιστορικές και γεωγραφικές ερωτήσεις. Τέλος, διακρίθηκαν κυρίως για τις φωνητικές τους ικανότητες σε «*πολυειδή άσματα*» που κλήθηκαν να ψάλλουν, προκαλώντας το καθολικό χειροκρότημα των παρευρισκόμενων.³¹⁹ Εξίσου αποτελεσματική ήταν η έκβαση των εξετάσεων στο νηπιαγωγείο Βόλου, με διευθύντρια την Πηνελόπη Αντ. Παπαδοπούλου.³²⁰

³¹² Ανεξαρτησία, αρ. 420, 19.7.1885.

³¹³ Σημαία, αρ. 4, 10.7.1885.

³¹⁴ Σημαία, αρ. 5, 14.7.1885.

³¹⁵ Ανεξαρτησία, αρ. 419, 11.7.1885.

³¹⁶ Ανεξαρτησία, αρ. 419, 11.7.1885.

³¹⁷ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 129, 12.7.1885.

³¹⁸ Σημαία, αρ. 6, 18.7.1885.

³¹⁹ Θεσσαλία, αρ. 624, 17.7.1885.

³²⁰ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 130, 18.7.1885.

Στον δήμο Ορμινίου τον Ιούλιο του 1885, το κοινοτικό ταμείο δεν διέθετε τον επαρκή προϋπολογισμό για την αποπληρωμή των διδασκαλικών μισθοδοσιών, ενώ ενυπήρχε το ενδεχόμενο της διακοπής των μαθημάτων κατά το επερχόμενο σχολικό έτος σε περίπτωση αντίστοιχης κυβερνητικής αμέλειας.³²¹

Επιπλέον, την ίδια περίοδο, ο Υπουργός Παιδείας Ζυγομαλάς υπέγραψε νομοσχέδιο κατά το οποίο αναστελλόταν η υποχρεωτική καταβολή διδάκτρων στους δασκάλους της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ αυξανόταν η μισθοδοσία κατά το ήμισυ της αρχικής αμοιβής των δημοδιδασκάλων που διέθεταν τουλάχιστον πέντε έτη προϋπηρεσίας.³²²

Επίσης, στις 14 Ιουλίου πραγματοποιήθηκαν οι εξετάσεις του δημοτικού σχολείου Ανακασιάς, που είχε διευθυντή τον Δ. Ν. Κώλα. Πριν την έναρξη της διαδικασίας τελέστηκε δοξολογία και ο διευθυντής εκφώνησε λόγο περί παιδείας, σημειώνοντας επιπλέον την ανάγκη σύστασης νηπιαγωγείου. Το παρόν στην εκδήλωση έδωσαν οι κηδεμόνες και ο δήμαρχος Ορμινίου, με τους μαθητές να αποδεικνύουν τις γνώσεις τους μέσω των ορθών απαντήσεών τους.³²³

Επιπλέον, επιτυχής χαρακτηρίστηκε η ολοκλήρωση των εξετάσεων του πρώτου νηπιαγωγείου της πόλης, με τις δύο διδασκάλισσες να επιτελούν «εξαίσια» την διδακτική τους αποστολή.³²⁴

Τελέστηκαν, επίσης, και οι εξετάσεις των σχολείων αρρένων και θηλέων του Διμηνίου. Στο πρώτο δημοτικό, από τους σαράντα μαθητές παρευρέθηκαν οι δέκα, με τα αποτελέσματα να μαρτυρούν εκπαιδευτικές ελλείψεις, ωστόσο στο δημοτικό σχολείο των θηλέων παρέστη η πλειονότητα των μαθητριών, με την νεοδιορισθείσα δασκάλα Κατίνα Δ. Πουλή να εργάστηκε αποτελεσματικά.³²⁵ Οι αντίστοιχες εξετάσεις των δημοτικών σχολείων Πορταριάς και Κατηχωρίου ολοκληρώθηκαν επίσης επιτυχώς.³²⁶ Θετική έκβαση είχαν και οι εξετάσεις του δημοτικού σχολείου Πινακατών του δήμου Μηλεών με διευθυντή τον Δημ. Χατζή, οι μαθητές του οποίου απάντησαν ορθά στο πλήθος των ερωτημάτων που τους είχαν τεθεί.³²⁷

³²¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 127, 4.7.1885.

³²² Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 129, 12.7.1885.

³²³ Σημαία, αρ. 9, 27.7.1885.

³²⁴ Ανεξαρτησία, αρ. 420, 19.7.1885.

³²⁵ Θεσσαλία, αρ. 625, 20.7.1885.

³²⁶ Ανεξαρτησία, αρ. 421, 29.7.1885.

³²⁷ Σημαία, αρ. 10, 31.7.1885.

Επιπροσθέτως, δημοσιεύτηκαν στον τύπο και οι εξετάσεις του «*υπό υψίστης αριστείας*» δημοτικού παρθεναγωγείου Πορταριάς, που διηύθυνε η επί εξετία δασκάλα Μελομένη Π. Κονοφάου. Η ίδια και η βοηθός της Μπράνου, μέσω των δεξιοτήτων τους, ανταποκρίθηκαν θετικά στις προσδοκίες των πρωτοβάθμιων μαθητριών. Τα διηγήματα που απήγγειλαν οι νεαρές κοπέλες, σε συνδυασμό με τον αυθορμητισμό και την αβρότητά τους, οδήγησαν τους ευάριθμους παρευρισκόμενους σε συγκίνηση. Τέλος, οι μαθήτριες των μείζονων σχολικών τάξεων διακρίθηκαν στο γνωστικό αντικείμενο των ελληνικών προβάλλοντας τις ευρείες γνώσεις τους, ενώ απέδειξαν ότι απάρτιζαν «*κυψέλην εργατίδων μελισσών*» που μεριμνούσαν για τα ιδανικά της οικογένειας και συνάμα της κοινωνίας.³²⁸

Στις αρχές Αυγούστου και καθώς η εξεταστική περίοδος βρισκόταν στο τέλος, το Υπουργείο Παιδείας προέβη στην προσωρινή απομάκρυνση του συνόλου των εκπαιδευτικών του πρότυπου δημοτικού της πόλης του Βόλου, ίσως λόγω των μεμψιμοιριών που είχαν αναπτυχθεί μεταξύ του διδακτικού προσωπικού τις τελευταίες μέρες του σχολείου. Ωστόσο, παρά τις δυσκολίες που υπήρξαν, οι εκπαιδευτικοί επιτέλεσαν αποτελεσματικά το έργο τους, γεγονός που οδήγησε τον τύπο να ζητήσει την αναίρεση της εν λόγω υπουργικής απόφασης.³²⁹

Ο διευθυντής αυτού του σχολείου Α. Κωστόπουλος ήταν και επόπτης των σχολείων του δήμου Μακρινίτσας, πλην του εκπαιδευτηρίου που διηύθυνε ο δάσκαλος Νίκας. Σύμφωνα με την έκθεση του, τα συγκεκριμένα σχολεία, μαζί με τα αντίστοιχα του Άνω Βόλου, πλήττονταν από τη μηχανική αποστήθιση των μαθημάτων, σε συνδυασμό με την χρήση «*ανάρμοστων διδακτικών εγχειριδίων*», μη έγκυρων σύμφωνα με τον νόμο, όπως παραδείγματος χάριν της Οκτώηχου. Λίγο πριν την έναρξη των εαρινών μαθητικών εξετάσεων, η πλειονότητα των δημοτικών σχολείων λειτουργούσε χωρίς δασκάλους λόγω της μετάβασής τους στην Αθήνα για να υποστούν τις δασκαλικές εξετάσεις. Άξιο αναφοράς ήταν το γεγονός της μη έκδοσης ειδικής αδείας που όφειλαν να έχουν οι εκπαιδευτικοί ώστε να μεταβούν στις εν λόγω εξετάσεις, με αποτέλεσμα να προβούν απλώς στην ειδοποίηση του δημάρχου Μακρινίτσας για την μετακίνησή τους στην πρωτεύουσα.³³⁰

³²⁸ Σημαία, αρ. 10, 31.7.1885 και Θεσσαλία, αρ. 628, 3.8.1885.

³²⁹ Ανεξαρτησία, αρ. 422, 5.8.1885.

³³⁰ Ανεξαρτησία, αρ. 420, 19.7.1885.

Την ίδια περίοδο, στη προσπάθεια να αποκτήσουν τα ιδιωτικά παρθεναγωγεία «δημόσια προνόμια», ένα βασιλικό διάταγμα προέβλεπε την έκδοση κοινού διδακτικού προγράμματος και όμοιας διαδικασίας εξέτασης για τη λήψη του διδασκαλικού πτυχίου, διότι μέχρι πρότινος αποκλείονταν οι απόφοιτες μαθήτριες των ιδιωτικών παρθεναγωγείων δίχως τη διετή φοίτηση στο εκπαιδευτήριο του Αρσάκειου.³³¹

Τον Οκτώβριο του 1885 το υπουργείο παιδείας προέβη σε μια σειρά διδασκαλικών ανακατατάξεων. Ο πρόσφατα διορισθείς διδάσκαλος του πρότυπου δημοτικού σχολείου μετατέθηκε στην πατρίδα του την Λευκάδα, ενώ μετατέθηκε, επίσης, ο Α. Κωστόπουλος ως διευθυντής στο δημοτικό σχολείο Λάρισας, αποκομίζοντας τα εύσημα του τύπου.³³² Επιπλέον, χωρίς τους δημοδιδασκάλους Φιλουζάκη και Αποστολίδη επρόκειτο να αρχίσει το νέο εκπαιδευτικό έτος στο δημοτικό σχολείο Βόλου, λόγω της απομάκρυνσής τους από τα καθήκοντά τους. Οι απολύσεις ήταν αποτέλεσμα της αναφοράς του επόπτη Παπαμάρκου, αν και οι συγκεκριμένοι δάσκαλοι είχαν επιδείξει άριστες διδασκαλικές δεξιότητες κατά την θητεία τους στο εν λόγω σχολείο.³³³

Τον ίδιο μήνα, ο βουλευτής Βόλου Ν. Αξελός πρότεινε στον Υπουργό Ζυγομαλά την να αναδειχθούν μέσω εξετάσεων οι υπότροφοι του δημοτικού οικήματος Κρήτσκη της Ζαγοράς και να αρθεί η αυθαίρετη εκλογή τους από την κοινότητα. Οι καθηγητές του γυμνασίου Βόλου επρόκειτο να εποπτεύσουν τη διαδικασία του διαγωνισμού, ενώ τον αριθμό των υπότροφων θα προσδιόριζε το Υπουργείο Παιδείας βάσει των ετήσιων εισφορών που είχε το εν λόγω εκπαιδευτήριο.³³⁴

Κατά τα τέλη Αυγούστου, ο δάσκαλος Μακρινίτσας Ν. Νίκας ανήγγειλε την ίδρυση ιδιωτικού δημοτικού σχολείου στον Βόλο, ζητώντας να προσλάβει μια νηπιαγωγό σκοπεύοντας να συστήσει νηπιακή τάξη. Ο τύπος επιδοκίμασε αυτήν την αναγγελία γιατί ο Νίκας διακρινόταν για την ιδιαίτερη μέριμνά του στην ανάπτυξη της παιδείας και λόγω της διδασκαλικής πείρας που είχε αποκομίσει από το διδασκαλείο των Αθηνών.³³⁵

³³¹ Θεσσαλία, αρ. 630, 10.8.1885.

³³² Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 137, 21.8.1885 και Σημαία, αρ. 16, 22.8.1885.

³³³ Ανεξαρτησία, αρ. 425, 25.8.1885.

³³⁴ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 137, 21.8.1885.

³³⁵ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 139, 29.8.1885.

Η διφθερίτιδα μάστιζε ορισμένες περιοχές της Μαγνησίας τον Σεπτέμβριο του 1885, καθώς και το χωριό Παλιούρι. Οι νοσούντες περιθάλπονταν στο πρώτο δημοτικό σχολείο του τόπου και έτσι υπήρχε αυξημένη πιθανότητα μετάδοσης του ιού στους μαθητές. Συνεπώς ο τύπος υποδείκνυε την οφειλή του επάρχου να μεταφερθούν οι ασθενείς σε χώρο εκτός του σχολείου.³³⁶

Από τα πρωτεύοντα εκπαιδευτικά ζητήματα κατά το 1885 αποτελούσαν οι συνεχείς τροποποιήσεις στο διδακτικό προσωπικό, δίχως καμιά μέριμνα για τη σταθεροποίηση της κατάστασης. Κάποιες φορές, ένας σημαντικός αριθμός σχολείων λειτουργούσε με βασικές ελλείψεις σε δασκάλους, λόγω των μεταθέσεων, της απομάκρυνσης των διευθυντών και των διορισμών δασκάλων που πήγαιναν να αναλάβουν τα καθήκοντά τους. Πολλές ήταν οι αναφορές του τύπου στα «*κακώς κείμενα πράγματα*» της εκπαίδευσης, την κομματική και διοικητική εκμετάλλευση των εκπαιδευτηρίων, καθώς και τις προσλήψεις βοηθών ελληνοδιδασκάλων, ενέργειες που οδηγούσαν στη σταδιακή αποτελμάτωση του συνόλου των σχολικών μονάδων, ακόμη και στην παύση της λειτουργίας τους. Η κακή λειτουργία των εκπαιδευτικών μονάδων στην επαρχία της Μαγνησίας ήτο «*πολυετές*» χαρακτηριστικό γνώρισμα του τόπου που προκαλούσε δυσοίωνα συναισθήματα.³³⁷

Σύμφωνα με τις διδασκαλικές μετακινήσεις στις αρχές του σχολικού έτους, στο σχολείο της Μακρινίτσας διορίστηκε ως διευθυντής ο Δ. Λαγογιάννης, στο δημοτικό σχολείο Αργαλαστής ο Ραζέλος και στο Προμύρι ο ιερέας Κ. Παπαδημητρίου. Τοποθετήθηκαν επίσης οι Ι. Παπαγεωργίου και Β. Αγγελόπουλος ως διδάσκαλοι στο δημοτικό σχολείο Βόλου και οι εγγραφές του είχαν προγραμματιστεί για την Δευτέρα 2 Σεπτεμβρίου 1885, όπως ανέφερε ο διευθυντής του Φ. Μάνος.³³⁸

Όμως ο Μάνος κατηγορήθηκε από ανώνυμο διδάσκαλο ότι έλαβε παραπάνω χρήματα από τους μαθητές του δημοτικού σχολείου. Επίσης, κατηγορήθηκε για την παροχή πληροφοριών που αφορούσαν το γυμνάσιο προς τον επόπτη Βόλου Παπαμάρκο με κακόβουλο περιεχόμενο, με τον τελευταίο να εμπιστεύεται την κρίση του διότι ήταν διδάσκαλός του στο παρελθόν. Ο Μάνος κατήγγειλε στον επόπτη, σύμφωνα με τον συγγραφέα του εν λόγω κειμένου, την συνεχή υποβάθμιση των πρωτοβάθμιων σχολείων, την αναποτελεσματικότητα των γυμνασιακών καθηγητών

³³⁶ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 140, 3.9.1885.

³³⁷ Θεσσαλία, αρ. 637, 4.9.1885.

³³⁸ Θεσσαλία, αρ. 638, 7.9.1885.

και επιπλέον την ανώφελη λειτουργία του γυμνασίου της πόλης. Ο Μάνος καταφέρθηκε κατά της εφ. «Σημαία» με απρεπείς χαρακτηρισμούς για την έντονη κριτική της προς το πρόσωπο του επιθεωρητή, ενώ η εφημερίδα κατονόμασε τον ίδιο ως πληροφοριοδότη του «πασσά» Παπαμάρκου, που εκτελούσε «βάνανσες ενέργειες» στην περιφέρεια Θεσσαλίας, ακόμη και εκπαιδευτικούς «απαγχονισμούς». ³³⁹

Στις αρχές Σεπτεμβρίου στην κωμόπολη της Πορταριάς υπήρχε ο κίνδυνος να σταματήσει η λειτουργία των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, λόγω της δεινής οικονομικής κατάστασης του δημόσιου ταμείου. Υπεύθυνος αυτής της κατάστασης ήταν ο δήμαρχος, που δεν έλεγξε τον προϋπολογισμό του δήμου και επαναπαύτηκε στις μεθοδεύσεις του δημοτικού γραμματέα, οι οποίες οδήγησαν στην αδυναμία αποπληρωμής των διδασκαλικών μισθών. ³⁴⁰

Αλλάζοντας ειδησεογραφικό τοπίο, ο Νικόλαος Δ. Νίκας προανήγγειλε στις 8 Σεπτεμβρίου την σύσταση του «*Αστυνομικού Παιδαγωγικού Σχολείου*» με μια τάξη νηπιαγωγείου και τέσσερις συνδιδασκτικές, ζητώντας από τους κηδεμόνες την εμπιστοσύνη τους για τη διάπλαση του πνευματικού κόσμου των μαθητών. Το νεοσύστατο εκπαιδευτήριο θα ακολουθούσε το επίσημο πρόγραμμα του διδασκαλείου της Αθήνας, ενώ οι εξετάσεις θα πραγματοποιούνταν κάθε τρεις μήνες. Υπήρχε η ανάγκη πρόσληψης ενός δημοδιδασκάλου και μιας νηπιαγωγού, ενώ την εκγύμναση των μαθητών θα αναλάμβανε ο πρώην διευθυντής του δημόσιου γυμναστηρίου Πανάγος Χρήστου και την διδασκαλία της γαλλικής γλώσσας στις ανώτερες τάξεις ο καθηγητής Ε. Δαφφάς. Τα δίδακτρα αναλογούσαν σε πέντε δραχμές/μήνα για την νηπιακή τάξη, επτά δραχμές/μήνα για την πρώτη τάξη και μέχρι την ανώτερη προβλεπόταν η αύξηση κατά μιας δραχμής σε σύγκριση με τις προαναφερθείσες τάξεις. Η έναρξη των μαθημάτων θα γινόταν στις 18 του ίδιου μήνα στο οίκημα του Μ. Ιωάννου στον Βόλο. ³⁴¹ Την 1^η Οκτωβρίου, ωστόσο, ο διευθυντής του «*Αστικού Παιδαγωγείου*» ανέθεσε την διεύθυνση του δημοτικού στον Πέτρο Αποστολίδη και την διεύθυνση του νηπιαγωγείου στην Ελένη Κουβελοπούλου, καθώς ο ίδιος θα εκπλήρωνε την στρατιωτική του θητεία και ήτο αδύνατο να διευθύνει το οίκημα. ³⁴²

³³⁹ Σημαία, αρ. 21, 8.9.1885.

³⁴⁰ Σημαία, αρ. 21, 8.9.1885.

³⁴¹ Σημαία, αρ. 22, 11.9.1885, Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 142, 12.9.1885 και Σημαία, αρ. 23, 14.9.1885.

³⁴² Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 146, 2.10.1885.

Στα μέσα Σεπτεμβρίου, όλα τα δημοτικά σχολεία του Πηλίου παρουσίαζαν ελλείψεις στο διδακτικό προσωπικό τους, με την κυβέρνηση να μη προβαίνει στην κάλυψη των απαιτούμενων θέσεων.³⁴³ Ωστόσο, σε νέες προσθήκες στο προσωπικό του Α' δημοτικού σχολείου Μακρινίτσας προχώρησε λίγες μέρες αργότερα το Υπουργείο, με τον διορισμό του Γ. Παππαπολύζου ως διευθυντή και του Ι. Παλικαράκη ως δεύτερου δασκάλου. Επιπλέον, στο Β' δημοτικό της συνοικίας Αγίου Αθανασίου διορίστηκε ο διδάσκαλος Ν. Ζης, ενώ στο Γ' της συνοικίας Κοκοράβας δεν προβλεπόταν κάποια αλλαγή στα διδακτικά προσωπικά. Το παρθεναγωγείο της περιοχής συμπληρώθηκε με τις μεταθέσεις των διδασκαλισσών Σοφίας Καζητόρη και Αικατερίνης Μεταξά. Επίσης, ως διευθυντής στο σχολείο του Βόλου μετατέθηκε ο δάσκαλος Γ. Μάγνης, *«ευελπιστώντας στην άμεση πρόοδο των φοιτώντων μαθητών»*.³⁴⁴ Τέλος, στη μετάθεση του για τρία χρόνια δασκάλου του Προμυρίου Γεώργιου Δ. Καρτερού προχώρησε η κυβέρνηση, μεταθέτοντάς τον στην πατρίδα του την Αγυιά στις αρχές Οκτωβρίου.³⁴⁵

Στα τέλη του ίδιου μήνα, όλοι οι δάσκαλοι και οι δασκάλες του δήμου Ορμινίου εργάζονταν άνευ χρηματικών απολαβών επί επτά μήνες. Η κατακράτηση των μισθοδοσιών οδήγησε τους εκπαιδευτικούς να ασκήσουν αγωγή κατά του δήμου, ενώ ήτο απορίας άξιο εάν είχε ενημερωθεί ο επάρχος για το εν λόγω συμβάν ώστε να προβεί στην διευθέτηση των αναταραχών.³⁴⁶

Η δεινή εκπαιδευτική κατάσταση στην περιοχή του Πηλίου συνεχιζόταν. Μέσω δημοσιευθέντος άρθρου της εφημερίδας *«Προσειδών»* από το «Εθνικό μεγαλείο», οι ευθύνες στις διδασκαλικές ελλείψεις του Πηλίου επιρρίπτονταν στους πρόκριτους, οι διαμαρτυρίες των οποίων εκτείνονταν έως τον πρόεδρο της κυβέρνησης για την παραμέληση της παιδείας ως επακόλουθο των δασκαλικών ανεπαρειών.³⁴⁷

Στα τέλη του 1885 είχε διακοπεί η λειτουργία του παρθεναγωγείου της πόλης, γιατί εκεί τελούνταν στρατιωτικές ασκήσεις. Ο βουλευτής Φιλάρετος σε εισήγησή του στο βήμα της βουλής έθιξε το ζήτημα στον αρμόδιο υπουργό, με τον τελευταίο να

³⁴³ Θεσσαλία, αρ. 641, 18.9.1885.

³⁴⁴ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 143, 18.9.1885.

³⁴⁵ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 147, 5.10.1885.

³⁴⁶ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 153, 30.10.1885.

³⁴⁷ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 161, 27.11.1885.

διαβεβαιώνει την άρση των στρατιωτικών ασκήσεων στο σχολείο, μια απόφαση που δεν εφαρμόστηκε όμως.³⁴⁸

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1886

Ο δήμαρχος Βόλου, στις αρχές Ιανουαρίου του 1886, δεν προχωρούσε στην αδειοδότηση της λειτουργίας του δημοτικού σχολείου της πόλης, ενώ «διδάσκαλοι υπάρχουν, το δε Σχολείον μένει κενόν», όπως τόνιζε το «Εθνικόν Μεγαλείον». Αντίστοιχη πορεία διέγραφε και το παρθεναγωγείο της πόλης, στο οποίο παρατεινόταν η παραμονή των στρατευμάτων, την στιγμή που οι δαπάνες του δήμου για την εκμίσθωση των τριών διδασκαλισσών που εργάζονταν στο σχολείο ανέρχονταν σε 800 δραχμές/μήνα, χωρίς όμως να πραγματοποιούν διδασκαλίες. Από τις εφημερίδες προτεινόταν η μεταφορά των στρατιωτικών ασκήσεων σε ιδιωτικά παρθεναγωγεία, ώστε να αναχαιτιστεί η κατάπτωση του εν λόγω εκπαιδευτηρίου.

Την ίδια περίοδο, ως διευθυντής του προτύπου μετατέθηκε ο νομαρχιακός διδάσκαλος Λάρισας Α. Κωστόπουλος, ενώ στον Άγιο Γεώργιο ο δάσκαλος Π. Βογιατζής απέσπασε την στήριξη του τύπου απέναντι στους ανθρώπους που τον κακολογούσαν το καλοκαίρι του 1884, εκπληρώνοντας τα διδασκαλικά του καθήκοντα με «ανυπολόγιστο ζήλο» για πολλά χρόνια.³⁴⁹

Λίγες μέρες αργότερα, στις 18 Ιανουαρίου 1886, ο επαρχιακός επιθεωρητής των σχολείων Κωστόπουλος κατέθεσε στο «Εθνικόν Μεγαλείον» αναφορά, η οποία αφορούσε την εκπαιδευτική κατάσταση του Πηλίου. Οι αιτίες για τη δεινή λειτουργία των εκπαιδευτικών αυτών ιδρυμάτων ήταν πολυάριθμες, ενώ επισημαινόταν διαρκώς η άμεση ανάγκη αναδιοργανωτικών μέτρων για να βελτιωθούν τα κακώς κείμενα. Οι εκπαιδευτικές ελλείψεις αποτελούσαν μια από τις αιτίες, με συνέπεια τον μικρό αριθμό των φυσιολογικώς λειτουργούντων σχολικών μονάδων που υπολογίζονταν σε 8 από τα 40 συνολικά εκπαιδευτήρια που επιθεωρήθηκαν. Δευτερεύον αίτιο της κατάπτωσης της παιδείας στην επαρχία του Βόλου αποτελούσε η «αμάθεια των γραμματοδιδασκάλων και η ημιμάθεια πολλών δημοδιδασκάλων», όπως και η αδυναμία συγχρονισμού των διδασκαλικών μεθόδων με το εκπαιδευτικό σύστημα. Τα

³⁴⁸ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 167, 18.12.1885.

³⁴⁹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 172, 11.1.1886.

εκπαιδευτικά αυτά χαρακτηριστικά, σε συνδυασμό με την ανύπαρκτη αξιολόγηση των δασκάλων και τη συνεχή λειτουργία τους βάσει κομματικών ιδεολογιών, οδηγούσε σε μια «βραδυκίνητη διαχείριση» των διδακτικών καθηκόντων τους, χωρίς να υπάρχει πρόθεση βελτίωσης, προβάλλοντας μια ιδιαίτερα στατική εκπαιδευτική εικόνα. Από τα 32 σχολεία με επίπεδο μη ικανοποιητικό, τα 18 «δύνανται να θεωρηθώσιν ανεκτά», ενώ εάν η κυβέρνηση δεν προέβαινε στην αναμόρφωση των υπόλοιπων 14 θα έπρεπε να εξεταστεί το ενδεχόμενο κατάργησής τους μαζί με την απομάκρυνση των εργαζομένων διδασκάλων. Οι λόγοι της διδασκαλικής αυτής ανεπάρκειας ήταν ο παραγκωνισμός από το διδασκαλικό επάγγελμα των απόφοιτων του πανεπιστημίου και η ελάττωση των διδασκάλων που δημιουργούσε δυσμενείς συνθήκες στο εκπαιδευτικό δυναμικό που βιοποριζόταν με σημαντικές δυσκολίες. Ως λύση στην εν γένει εκπαιδευτική κρίση των σχολικών βαθμίδων του Πηλίου, προτασσόταν από τον επιθεωρητή η υποχρεωτική πρακτική άσκηση δημοδιδασκάλων κατά το διάστημα Ιουλίου – Αυγούστου υπό την αιγίδα ειδικού επόπτη.³⁵⁰

Λίγες μέρες μετά την έκθεση του Κωστόπουλου, ο τύπος επικύρωσε τη γνησιότητα των λόγων του επιθεωρητή, ζητώντας την μέριμνα της κυβέρνησης για τον συντονισμό της παιδείας, ώστε να αναχαιτιστεί η δεινή πορεία της.³⁵¹

Στα τέλη του Ιανουαρίου, οι εξελίξεις στο ζήτημα των άμισθων διδασκάλων του δήμου Ορμινίου είχαν ως εξής: ο γραμματέας του δημάρχου απάντησε στις αιτιάσεις των εκπαιδευτικών για την καθυστέρηση της μισθοδοσίας τους, αναφέροντας πως δεν είχε περαιτέρω πληροφόρηση σχετικά με το αίτημα αυτό. Τα λεγόμενα του γραμματέα διαψεύδει όμως το «Εθνικό Μεγαλείο» γνωστοποιώντας την απάντηση του τελευταίου ενώπιον του δημάρχου σε εκπαιδευτικό που παρέστη κατ' επανάληψη στο δημαρχείο: «και ο Βασιλιάς και ο Υπουργός και ο Νομάρχης και ο Έπαρχος να διατάξω δεν θα πληρώσωμεν».³⁵²

Σύμφωνα με τον βουλευτή Ν. Αζελό, οι κατακρατήσεις των διδασκαλικών μισθοδοσιών «επί αρίφνητων μηνών» από τους αρμόδιους δήμους στις κατά τόπους επαρχίες του Βόλου αποτελούσαν χαρακτηριστικό γνώρισμα της εποχής, με κύριο αίτιο την εκδικητική τάση των εκάστοτε δημάρχων προς τις πολιτικές πεποιθήσεις του εν λόγω βουλευτή. Η απραξία των ανώτερων διοικητικών αρχών, σε συνδυασμό με την

³⁵⁰ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 174, 18.1.1886.

³⁵¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 180, 8.2.1886.

³⁵² Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 176, 25.1.1886.

ανυπαρξία επόπτευσης του δημαρχιακού έργου, οδηγούσαν την αναποτελεσματικότητα της εκπαίδευσης επικυρώνοντας τις ανάλογες αδικοπραγίες. Εν συνεχεία, ο βουλευτής δημοσιοποίησε τους συντελεστές των παράνομων αυτών δημοτικών ενεργειών, όπως ήταν ο δήμαρχος Παγασών που απέρριψε την αποπληρωμή της δασκάλας Βασιλικής Αδαμοπούλου και την οδήγησε στην παραίτηση, ενώ ταυτοχρόνως «*δήθεν χάριν οικονομίας*» μείωσε τον μισθό των διδασκαλισσών Βόλου Χαρίκλειας Κρέοντος και Αικατερίνης Γρηγοροπούλου. Επιπρόσθετα, ο δήμαρχος Νηλείας δεν προχωρούσε στην απόδοση της μισθοδοσίας του δασκάλου Κ. Βογιατζή αλλά και των μηνιαίων χρηματικών δαπανών για την ενοικίαση του τοπικού σχολείου. Επίσης, ο δήμαρχος Μουρεσίου είχε ελαττώσει τις ήδη ισχνές απολαβές του δημοδιδασκάλου του τόπου, ενώ ο δήμαρχος Σπαλάθρων στόχευε στην κατάργηση του παρθεναγωγείου στο χωριό της Συκής. Οι εν γένει πρακτικές των δημάρχων επέφεραν την απαξίωση της επαρχιακής εκπαίδευσης της Μαγνησίας, με τον βουλευτή να ζητά από τους ανώτερους φορείς την άμεση παρέμβαση στα δημοτικά δρώμενα.³⁵³

Τον Φεβρουάριο του 1886, το ιδιωτικό παρθεναγωγείο της Ζωής Κορωναίου διακρινόταν για τις ιδιαίτερες προσπάθειες των εκπαιδευτικών στην διανοητική ανάπτυξη των μαθητριών, σε συνδυσμό με την ηθική ανατροφή των τελευταίων, αποκομίζοντας μέγιστο σεβασμό και συμπάθεια από τους κηδεμόνες. Το ενδιαφέρον που επεδείκνυε η διευθύντρια για τις μαθήτριάς της φαινόταν και από το γεγονός πως απαίτησε την περίφραξη και την διακοπή της λειτουργίας του κλιβάνου που λειτουργούσε απέναντι από το σχολείο, καθώς επιδρούσε αρνητικά στην υγεία των μαθητριών. Ο δήμαρχος τελικά αποδέχθηκε το αίτημά της.³⁵⁴

Στο παρθεναγωγείο της Ζαγοράς, όπως γράφτηκε στο «Εθνικόν Μεγαλείον», οι κηδεμόνες των μαθητριών μετέβαιναν σποραδικά για την ενημέρωση της προόδου των μαθητών και την επίβλεψη της επιμέρους διδακτικής προσπάθειας που επιτελούνταν από τις δασκάλες. Ωστόσο, παρά τις ανεπάρκειες που μαστίζαν το σχολείο, η διευθύντρια Ελένη Σάββα είχε επιδείξει αξιόλογες ικανότητες στην εφαρμογή του εκπαιδευτικού της έργου, γεγονός που αιτιολογούσε την αξιοπιστία της.³⁵⁵

³⁵³ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 189, 12.3.1886.

³⁵⁴ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 184, 22.2.1886.

³⁵⁵ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 187, 5.3.1886.

Συχνό φαινόμενο αποτελούσε επίσης η δημαρχιακή κατακράτηση 135 φράγκων από τα δίδακτρα διδασκαλιστών την περίοδο που εξετάζουμε. Την θλίψη του εξέφρασε ο τύπος στο πρόσωπο του Καρτάλη, δηλαδή του δημάρχου Βόλου, που επεδείκνυε ανάλγητη στάση έναντι των άπορων εκπαιδευτικών.³⁵⁶

Τον Μάρτιο του 1886 μετατέθηκαν, έπειτα από αίτησή τους, οι διδάσκαλοι Πάγκαλος και Γρίβας, ο πρώτος από την Ιωλκό στη Μακρινίτσα και ο δεύτερος από τη Μακρινίτσα Μακρινίτσας στο δημοτικό σχολείο Ιωλκού.³⁵⁷ Επιπροσθέτως, στο δημοτικό σχολείο Μακρινίτσας, λόγω έλλειψης δασκάλου για την κάλυψη της διευθυντικής θέσης, την διεύθυνση του εκπαιδευτηρίου ανέλαβε ένας γραμματοδιδάσκαλος, γεγονός που παρακίνησε τον τύπο στην ανάδειξη της ανάγκης διορισμού ενός σχολάρχη με ανάλογα προσόντα.³⁵⁸

Όσον αφορά τους διδασκαλικούς διορισμούς, ένα ασυνήθιστο γεγονός έλαβε χώρα στο χωριό Δημίνι. Είχε ληφθεί η απόφαση μετάθεσης του *«εξέχοντα και συνεπούς»* δασκάλου Ι. Παληκαράκη τον Απρίλιο του 1886 για το νησί της Σύρου και άνευ επίγνωσης της ετυμηγορίας αυτής ο διδάσκαλος παρέμεινε στο Δημίνι, ενώ ο δήμαρχος αποσιώπησε το γεγονός παραβλέποντας τα υπουργικά διατάγματα και ειδοποιώντας τον Παληκαράκη στις 5 Ιουλίου για την έναρξη των δημοτικών εξετάσεων της περιοχής στις 18 του ίδιου μήνα. Μετά το πέρας 20 ημερών από την δημοσίευση των μεταθέσεων και διορισμών στην εφημερίδα της κυβερνήσεως *«ο μεν απολυθείς υπάλληλος δεν θεωρείται πλέον τοιούτος και ας μην κοινοποιηθή η απόλυσίς του»* όπως όριζε ο υπουργικός νόμος. Όταν ο έπαρχος αντελήφθη ότι οι εξετάσεις του δημοτικού σχολείου περατώθηκαν από διδάσκαλο μετατιθέμενο στην Σύρο με υπαίτιο τον δήμαρχο ανέστειλε τα καθήκοντα του τελευταίου, με τον ίδιο όμως να επιρρίπτει τις ευθύνες στον δάσκαλο που δεν μετέβη στην Σύρο. Εν τέλει, ο δήμαρχος αρνήθηκε την αποπληρωμή των μισθοδοσιών που όφειλε στον εκπαιδευτικό.³⁵⁹

Στις αρχές Απριλίου, το «Εθνικόν Μεγαλείον» προχώρησε στη δημοσίευση επιστολής ενός κατοίκου της Πορταριάς. Κατά την επιστολή, δηλωνόταν ρητώς η υπαιτιότητα του δημοτικού συμβουλίου για την οικονομική εξασθένηση των δημοτικών σχολείων της κωμόπολης, που είχαν παραμεληθεί ολοσχερώς λόγω

³⁵⁶ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 188, 8.3.1886.

³⁵⁷ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 192, 25.3.1886.

³⁵⁸ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 211, 21.6.1886.

³⁵⁹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 233, 4.10.1886.

μηδαμινών εισφορών εξ αιτίας της καταργήσης των δημοτικών φόρων. Κύριος υπαίτιος της χειρίστης αυτής κατάστασης ήτο ο δήμαρχος - ιατρός, που επιδείκνυε συνεχώς νωθρότητα στις αποφάσεις του, δίχως να προγραμματίζει την αποπληρωμή των δασκαλικών μισθών.³⁶⁰ Η κοινοτική επιτροπή αμελούσε το αίτημα για τη συντήρηση των δημοτικών σχολείων, την στιγμή που ελλόχευε ο κίνδυνος της ολοσχερούς κατάργησής τους. «*Τι ωφελοῦσι τα κεκονιασμένα παρεκκλήσια, όταν τα τέκνα μας άμοιρα και της στοιχειωδεστάτης μορφώσεως ως ψωραλέα κυνάρια συναγελάζονται εν ταις Εκκλησίαις;*» θα προσθέσει ο Πορταρίτης αποστολέας της «οδυνηρής» επιστολής.³⁶¹

Στις 29 Ιουνίου είχε οριστεί η έναρξη των γραπτών εξετάσεων του ιδιωτικού παρθεναγωγείου της Ζωής Κορωναίου.³⁶² Εξετάσεις, επίσης, τελέστηκαν και στο παρθεναγωγείο της Ζαγοράς στο οίκημα Κασσαβέτη, όπου η διευθύντρια Ελένη Σάββα και η διδασκάλισσα Βασιλική Γρηγοριάδου επέδειξαν ιδιαίτερο ζήλο στην προσπάθεια πλήρους οργάνωσης του σχολείου. Τα μέλη της εφορίας αναβάθμιζαν την εν γένει εικόνα του παρθεναγωγείου μέσω της αξιέπαινης εκτέλεσης των καθηκόντων τους.³⁶³

Κινούμενοι στα ίδια ειδησεογραφικά πλαίσια, στις 6 Ιουλίου ολοκληρώθηκαν και οι εξετάσεις του δημοτικού σχολείου Ιωλκού υπό του διευθύνοντος Δ. Ν. Κωλά. Ο ίδιος εκφώνησε επίσης λόγο για τη σημασία των γονεϊκών επιδράσεων στη διαπαιδαγώγηση των μαθητών, ενώ οι τελευταίοι αποκρίθηκαν επαρκώς στο πλήθος των ερωτημάτων που τους είχαν τεθεί κατά το βραχύχρονο διάστημα της διδασκαλίας του και αυτό εξαιτίας των στρατιωτικών υπηρεσιών που προσέφερε ο διευθυντής μαχόμενος στη μεθόρια μάχη στη «*Ραχόβρυσιν*».³⁶⁴

Τον Οκτώβριο του 1886 δημοσιοποιήθηκε υπό του προσωνύμιου «Κάδμος» η κατάσταση του παρθεναγωγείου της πόλης στην εφημερίδα «Εθνικόν Μεγαλείον». Αρχικά, υπενθυμίζεται ότι βάσει υπουργικού νόμου είχαν καταργηθεί τα δίδακτρα που έδιναν οι μαθητές προς τους διδασκάλους και διδασκάλισσες σε όλη την Ελλάδα, ωστόσο η διευθύντρια ζητούσε από τις μαθήτριες να δίνουν δίδακτρα στις αρμόδιες εκπαιδευτικούς, ενώ παράλληλα ο δήμος δαπανούσε 750-800 δραχμές μηνιαίως για τις μισθοδοσίες πέντε διδασκαλισσών του πρώτου παρθεναγωγείου, όπως επίσης και για

³⁶⁰ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 194, 2.4.1886.

³⁶¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 197, 19.4.1886.

³⁶² Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 212, 27.6.1886.

³⁶³ Θεσσαλία, αρ. 718, 23.6.1886.

³⁶⁴ Θεσσαλία, αρ. 720, 9.7.1886.

την ενοικίαση του οικήματος και την πληρωμή της επιστάτριας. Επιπλέον, η διευθύντρια ανήγγειλε ότι «όσα κοράσια θέλουν να μάθωσι Γαλλικά [να δίδουν] δύο φράγκα εις την Γαλλίδα και πέντε εις τον κ. Πικαίον», δημιουργώντας έτσι ένα κλίμα εκμετάλλευσης εντός του σχολικού περιβάλλοντος. Τέλος, ευδοκιμούσαν διακρίσεις μεταξύ των ευπορότερων και των λιγότερο ευκατάστατων μαθητριών, γεγονός που δεν αντικατόπτριζε τις ηθικές αξίες που όφειλε να διαθέτει μια εκπαιδευτικός.³⁶⁵

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1891

Πέντε έτη αργότερα, τα δημόσια και ιδιωτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα είχαν εκκινήσει τις διεργασίες των προαγωγικών και εισιτήριων εξετάσεων τον Σεπτέμβριο. Τα δημοτικά σχολεία του Πηλίου βρίσκονταν σε καθολική παρακμή και υπήρχαν εύλογες οι μεμψιμοιρίες του κόσμου. Μόνο τα ιδιωτικά σχολεία Νικολαΐδη και Παπαχρήστου επιχείρησαν να λειτουργήσουν ως ανάχωμα στη διαρκώς φθίνουσα πορεία της εκπαίδευση στη Μαγνησία, μεριμνώντας περί της πνευματικής και ηθικής αγωγής των μαθητών «δια μητρικής επιμελείας».³⁶⁶

Αυτό γινόταν φανερό και σε δημοσίευμα του «Εθνικού Μεγαλείου» στις 7 Σεπτεμβρίου, όπου καταγγελλόταν ότι στο Κατηχώρι είχαν συμπληρωθεί τέσσερις μήνες δίχως την ύπαρξη δημοδιδασκάλων στο δημοτικό του σχολείο. Η «κομματική τύφλωσις» είχε εισχωρήσει στην κοινωνία της επαρχίας και δεν υπήρχε καμία μέριμνα διόρθωσης των κακώς κειμένων στην εκπαίδευση του πληθυσμού. Οι διαμαρτυρίες στον δήμαρχο Π. Ζησάκη δεν επέφεραν την επιδιωκόμενη αλλαγή στην εν γένει εθελοτυφλία που επεδείκνυε για την εκπαίδευση, με την έναρξη του νέου σχολικού έτους να πλησιάζει και την εκπαίδευση των κατοίκων του Κατηχωρίου να φθίνει.³⁶⁷

Επιπροσθέτως, στην εφ. «Πατρίς» δημοσιεύτηκε άρθρο που αφορούσε την παρακμή της παιδείας στην επαρχία Βόλου, λόγω φατριαστικών στάσεων του βουλευτή Γεωργιάδη που προχώρησε στην απομάκρυνση του συνόλου «των διαπρεπόντων» εκπαιδευτικών. Ευθύνες επιρρίπτονταν στην κυβέρνηση Δηλιγιάννη

³⁶⁵ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 234, 8.10.1886.

³⁶⁶ Παγασαί, αρ. 44, 11.9.1891.

³⁶⁷ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 517, 7.9.1891.

που οδηγούσε την παιδεία στον «όλεθρον» με ανάλογες πρακτικές από τους εκπροσώπους της.³⁶⁸

Οι εκπαιδευτικές ειδήσεις που μας έρχονται μέσα από τον τύπο της εποχής για το 1891 και κατ' επέκταση ολόκληρης της δεκαετίας του 1890 δεν ήταν πολλές. Ωστόσο, μπορεί εύκολα να εξαχθεί ένα γενικό συμπέρασμα για την κατάσταση της παιδείας σε ορισμένες κοινότητες της Μαγνησίας, που μαρτυρούσε μία στατική εικόνα.

Ειδικότερα, τον Δεκέμβριο του 1891 συνέβησαν μια σειρά από γεγονότα που επιβεβαίωναν αυτή την εικόνα. Για παράδειγμα, υπήρχε μία συσσωρευμένη αγανάκτηση από τους κηδεμόνες των μαθητών, οι οποίοι αναγκάστηκαν να προβούν σε επιπρόσθετες και άσκοπες δαπάνες, τις οποίες τους ζητούσαν οι δάσκαλοι. Οι τελευταίοι ώθησαν τους γονείς στην αγορά σχολικών εγχειριδίων άλλων συγγραφέων, την στιγμή που οι μαθητές διέθεταν ήδη τα απαραίτητα βιβλία που προβλέπονταν κατά την έναρξη του σχολικού έτους. Οι διδάσκαλοι για φραξιονιστικούς λόγους βοηθούσαν τους εν λόγω συγγραφείς, ωστόσο πολυάριθμοι άποροι κηδεμόνες βρίσκονταν σε δεινή θέση και ήτο αδιανόητο να δεσμεύονται στην πληρωμή δέκα κατ' ελάχιστον δραχμών για τον εφοδιασμό των παιδιών τους με περιττά σχολικά εγχειρίδια.³⁶⁹

Την ίδια περίοδο, στον δήμο Ιωλκού και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή Άλλη-Μεριά, η δασκάλα Αθηνά Αντωνιάδου καθιέρωσε ένα «*νέον εκπαιδευτικόν σύστημα*» διδάσκοντας τρεις ημέρες της εβδομάδας και τις εναπομείναντες τρεις το σχολείο παρέμενε κλειστό. Ο τύπος σαρκαστικά ανέφερε την ανάγκη υιοθέτησης του εν λόγω συστήματος και από τα υπόλοιπα σχολικά ιδρύματα.³⁷⁰

Η κατάσταση των σχολείων στην Μακρινίτσα ακολουθούσε το παράδειγμα της γενικότερης εικόνας των εκπαιδευτηρίων της επαρχίας. Σε επιστολή κατοίκου της περιοχής γνωστοποιούνταν η έλλειψη διδακτικού προσωπικού στο σχολαρχείο, στο οποίο κάποτε υπήρχαν τρεις δάσκαλοι, ενώ στα τέλη του 1891 τη διδασκαλία της πρώτης τάξης είχε αναλάβει ο σχολάρχης, με τις τάξεις της δευτέρας και τρίτης να μένουν δίχως εκπαιδευτικό. Εν συνεχεία, στο πρώτο δημοτικό σχολείο Μακρινίτσας είχαν αναλάβει την διδασκαλία δύο δάσκαλοι που δεν επαρκούσαν λόγω του μεγάλου αριθμού των μαθητών. Στη συνοικία του Αγίου Γεωργίου της ίδιας περιοχής το σχολείο

³⁶⁸ Πατρίς, αρ. 4, 16.9.1891.

³⁶⁹ Πατρίς, αρ. 22, 4.12.1891.

³⁷⁰ Πατρίς, αρ. 24, 11.12.1891.

δεν λειτουργούσε, ενώ μόλις στα μέσα Δεκεμβρίου διορίστηκε ένας δάσκαλος στο σχολείο της Κουκουράβας, δίνοντας ελπίδα για μια εκπαιδευτική εξέλιξη. Στο δημοτικό των Σταγιατών είχε μετατεθεί ελληνοδιδάσκαλος στις αρχές Δεκεμβρίου, η παραίτηση του οποίου ήρθε λίγο αργότερα, οδηγώντας το σχολείο στην άρση της λειτουργίας του.³⁷¹

Το ειδησεογραφικό έτος τελειώνει με το εξής γεγονός: ο έπαρχος Βόλου προέβη σε δριμεία κατηγορία κατά του δημοδιδασκάλου Νεοχωρίου Λέοντος Π. Κόθρου, διότι αδιαφορούσε για τα καθήκοντά του, επιδιδόμενος σε ασχολίες που αφορούσαν την καλλιέργεια της γης και παρέμβαινε εριστικά στον πολιτικό βίο προξενώντας κομματικές διενέξεις. Τις κατηγορίες αντέκρουσαν οι κηδεμόνες των μαθητών του εν λόγω δασκάλου, που απέστειλαν αναφορά, υπογεγραμμένη υπό διακοσίων περίπου πολιτών, προβάλλοντας την εξαιρετική διδασκαλική του ικανότητα ενώ υποστήριξαν πως δεν εξέλειψε ουδέποτε εκ των διδασκαλικών του υποχρεώσεων και δεν ήτο υπαίτιος των προαναφερόμενων φιλονικιών, καθότι είχε επιδείξει ιδιαίτερα εκλεπτυσμένη διαγωγή. Σύμφωνα με τον Νεοχωρίτη Ευστ. Κορμπέτη, ο έπαρχος είχε επιδείξει αλαζονική συμπεριφορά και οι κατηγορίες του αποσκοπούσαν στην μετάθεση του δασκάλου, γιατί ο τελευταίος δεν ακολούθησε τις διαδηλώσεις των αρμόδιων οργάνων κατά τις τελευταίες εκλογές του τόπου.³⁷²

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1892

Η δημοτική εκπαίδευση του Πηλίου την περίοδο του 1892 αριθμούσε πολυάριθμα κλειστά σχολεία ένεκα πολλών διδασκαλικών ελλείψεων, ενώ παράλληλα πολλά σχολεία στον Βόλο δυσλειτουργούσαν εξίσου. Οι πολίτες της επαρχίας είχαν υποστεί την υψηλή φορολογία και τις πιέσεις και ασυδοσίες των κρατικών φορέων, όμως η πρωταρχική επιθυμία του λαού στην ύπαρξη πληρέστερων διδακτικά και υλικοτεχνικά σχολικών μονάδων δεν γνώρισε καμία υλοποίηση στην πράξη. Στο δημοτικό σχολείο του Αγίου Νικολάου στον Βόλο η εκπαίδευση ακολουθούσε παρόμοια φθίνουσα πορεία. Η γενικότερη αμέλεια των διδασκάλων του ιδρύματος ήταν ιδιαίτερο γνώρισμα της περιόδου και αυτό φαίνεται από το γεγονός πως το δημοτικό λειτουργούσε συνολικά με πέντε εκπαιδευτικούς, την στιγμή που ο ένας

³⁷¹ Πατρίς, αρ. 26, 18.12.1891.

³⁷² Πατρίς, αρ. 29, 31.12.1891.

πλεόναζε και εν τέλει αναχώρησε αυτοβούλως για την πατρίδα του για λόγους αναψυχής. Στον δάσκαλο αυτό, που λεγόταν Παπαναστασίου, δεν καταλογίστηκε ουδεμία ποινή για την διδασκαλική αμεριμνησία που επέδειξε και συνέχισε να απολαμβάνει την απαλλαγή από τα καθήκοντά του λαμβάνοντας κανονικά όμως τις χρηματικές απολαβές που του αντιστοιχούσαν. Επιπλέον, στο δεύτερο δημοτικό της πόλης ο διευθυντής εισήγαγε βιβλία άλλων συγγραφέων από αυτά που προέβλεπε το Υπουργείο Παιδείας, δηλαδή αντικατέστησε το σχολικό εγχειρίδιο του Κουρτίδου με το αντίστοιχο του Ασημακοπούλου και αντί για το «*Σκηνογραφίαί Ελληνικής Επαναστάσεως*» προωθούσε την αγορά του βιβλίου «*Κύρου ανάβασις*» σε μετάφραση του Μ. Βρατσάνου.³⁷³ Επιπρόσθετα, με επιστολή του προς την εφ. «Πατρίς» τον Ιανουάριο του 1892 ο Μιλ. Ν. Κορμπέτης καταγγέλλονταν οι υπουργικές μεταθέσεις των δασκάλων που δεν ασπάζονταν τις πολιτικές πεποιθήσεις των κυβερνώντων στο σχολείο Μουρεσίου, μετατρέποντας έτσι το δημοτικό αυτό σε μη λειτουργικό εκπαιδευτικό ίδρυμα. Ο Κορμπέτης αναρωτιόταν εύλογα το εξής: «γιατί αφού μετέθεσαν τους διδασκάλους του χωριού μου, δεν φροντίζουν να στείλωσι εις αυτό άλλους;».³⁷⁴

Ωστόσο, οι εξετάσεις σε διάφορα σχολεία της Μαγνησίας για την σχολική περίοδο 1891-1892 ολοκληρώθηκαν κανονικά τους καλοκαιρινούς μήνες. Στα μέσα Ιουλίου κάτοικος του Νεοχωρίου ανακοίνωσε στην εφ. «Πατρίς» την ολοκλήρωση των εξετάσεων του παρθεναγωγείου. Η διευθύντρια Αικατερίνη Τζιώτου αποκόμισε την ευγνωμοσύνη και τα εύσημα αυτού του Νεοχωρίτη, καθόσον υπήρξε σημαντικός παράγοντας στη διάπλαση «της μαθητικής ευφυΐας», υπερβαίνοντας τις γονεϊκές προσδοκίες.³⁷⁵

Σε άλλες ειδήσεις φαίνεται ότι ο τύπος της εποχής λειτουργούσε και αποτρεπτικά ορισμένες φορές για να μην υποπίπτει σε λάθη «ο άπορος λαός», καλώντας τους κηδεμόνες να μην προσφέρουν χρήματα στους εκπαιδευτικούς στις εξετάσεις του σχολείου, καθότι ανάλογες ενέργειες καταδικάζονταν διά του νόμου. Οι μαθητές όφειλαν να προσέρχονται στις σχολικές εξετάσεις, φέροντας αποκλειστικά το

³⁷³ Πατρίς, αρ. 34, 24.1.1892.

³⁷⁴ Πατρίς, αρ. 32, 16.1.1892.

³⁷⁵ Πατρίς, αρ. 60, 25.7.1892.

ενδεικτικό χαρτοσήμου άνευ απόδοσης επιπρόσθετων δαπανών, ενώ οι εκπαιδευτικοί όφειλαν να επιδεικνύουν ανάλογη ευπρεπή διαγωγή.³⁷⁶

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1893

Η μοναδική είδηση για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση της Μαγνησίας κατά το 1893 προέρχεται από την εφ. «Δημητριάς» και αφορούσε τον μήνα Απρίλιο, όταν γνωστοποιήθηκε η σύσταση υποδιδασκαλείου στο Βελεστίνο και η μεγάλη ανάγκη άμεσων προσλήψεων διδακτικού προσωπικού για την λειτουργία του.³⁷⁷

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1894

Η εκπαίδευση εν γένει δεν παρουσίαζε ενδείξεις ανάκαμψης ούτε το 1894, με τους δασκάλους να απαιτούν μόνο τη μηχανική αποστήθιση των γνώσεων, περιφρονώντας έτσι την πρόοδο του ελληνικού λαού.³⁷⁸

Την ίδια χρονική περίοδο, στη 1^η Αυγούστου επρόκειτο να πραγματοποιώνταν οι εαρινές εξετάσεις του ιδιωτικού σχολείου θηλέων της Ζωής Π. Μοσχοβίδου. Οι προσπάθειες αυτού του εκπαιδευτηρίου ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματικές, με τις δασκάλες να διδάσκουν και την γαλλική γλώσσα ανάμεσα στο πλήθος των υπόλοιπων μαθημάτων. Τέλος, υπήρχε και η φιλοδοξία φοίτησης περισσότερων μαθητριών από το ερχόμενο σχολικό έτος.³⁷⁹

Καθώς ο Σεπτέμβριος του 1894 βρισκόταν προ των πυλών και μαζί του η έναρξη του νέου σχολικού έτους, σχεδόν εξ ολοκλήρου τα σχολεία αρρένων και θηλέων του Πηλίου παρέμεναν ερμητικά κλειστά χωρίς να υπάρχει οποιαδήποτε μέριμνα για διορισμούς διδασκαλικού προσωπικού.³⁸⁰

³⁷⁶ Πατρίς, αρ. 59, 13.7.1892.

³⁷⁷ Δημητριάς, αρ. 3, 24.04.1893.

³⁷⁸ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 3, 13.8.1894.

³⁷⁹ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 3, 13.8.1894.

³⁸⁰ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 4, 17.8.1894.

Σε μακροσκελές άρθρο που αφορούσε την παιδεία των θηλέων και δημοσιεύτηκε στην «Φωνή των έξω Ελλήνων» παρουσιαζόταν η μόρφωση των μαθητριών στα κατά τόπους παρθεναγωγεία ως δυσοίωνη. Κατά τη διάρκεια των προηγούμενων χρόνων, πολυάριθμοι υπουργοί που είχαν αναλάβει τα ηνία του Υπουργείου Παιδείας δεν είχαν προβεί στη θεραπεία της ανώμαλης κατάστασης των σχολείων θηλέων της χώρας. Η «πηγή του κακού» ελλόχευε στην πρακτική άσκηση των δασκάλων, καθώς τα σχολεία απείχαν από την εκμάθηση των ηθών και τη σωστή διαμόρφωση των γυναικείων χαρακτήρων, ώστε να ωφελήσουν στο μέλλον την κοινωνική ζωή. Όλες οι νομοθετικές αποφάσεις ήταν πρόχειρα σχεδιασμένες, οδηγώντας την κοινωνία σε αδιέξοδο με την αποτελμάτωση των σχολικών ιδρυμάτων. *«Τα δημοτικά σχολεία, λέγει εις των αποσταλέντων επιθεωρητών, εισί πτώματα άψυχα»* με μηδαμινή πνευματική εξέλιξη και δασκάλους/ες που αδυνατούσαν να συμβάλουν στην ανάπτυξη της παιδείας. Πολυάριθμες διδασκάλισσες συνήθιζαν να περιποιούνται τον εαυτό τους, αναδεικνύοντας αφειδώς στολισμούς και εντυπωσιακές κομμώσεις. Ωστόσο, η τρυφηλότητα που πρόβαλλαν έπρεπε να συνδυάζεται με την ανάλογη πολυτέλεια στην ομιλία και στην διαγωγή που επεδείκνυαν. Ο συγγραφέας του εν λόγω κειμένου Ολιέγ προειδοποίησε ότι με τις αντίστοιχες πρακτικές, οι συνολικές αξίες που διέπουν την ελληνική οικογένεια απειλούνταν με εξαφάνιση, ενώ ο μοναδικός παράγοντας που θα μπορούσε να τις συντηρήσει ήτο αποκλειστικά η ίδια η κοινωνία και κανένας δημόσιος φορέας.³⁸¹

Από την άλλη πλευρά, παρουσιαζόταν η δεινή κατάσταση στην οποία είχαν παρέλθει γενικότερα οι δάσκαλοι της χώρας κατά το 1894. Τα δικαιώματά τους θόλωναν ενώπιον του νομικού κώδικα, όντας υποχείριοι βουλευτικών ασυδοσιών. Σύσσωμος ο ελληνικός λαός είχε αμελήσει την αξία του έργου τους, ενώ ουδείς δεν υποστήριζε τα διδασκαλικά τους συμφέροντα την στιγμή που οι ίδιοι έκαναν φιλότιμες προσπάθειες για παιδαγωγική δράση και *«κοινωνικήν φιλατίαν»*. Μέγιστη ανησυχία για τους ίδιους προκαλούσαν οι μεταθέσεις και οι απολύσεις, καθώς θεωρούνταν ατιμωτικές αποφάσεις που σπίλωναν το όνομά τους.³⁸²

Εκτός των παραπάνω δυσάρεστων εκπαιδευτικών ειδήσεων, τον Οκτώβριο δημοσιεύτηκε μια είδηση διαφορετική από τις προηγούμενες. Ο αείμνηστος εκπαιδευτικός Δανιήλ Φιλιππίδης είχε συγγράψει την ιστορία του Πηλίου πριν τον

³⁸¹ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 9, 23.9.1894.

³⁸² Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 10, 30.9.1894.

αγώνα για την ανεξαρτησία σε χειρόγραφη έκδοση, η οποία φιλοξενούνταν στη βιβλιοθήκη των Μηλέων. Ωστόσο, αναφερόταν πως το εν λόγω χειρόγραφο κατακρατούνταν αυθαιρέτως από τον διευθυντή του ανθρωπολογικού μουσείου Αθηνών Κλέοντα Στεφάνου. Υπήρχαν βλέψεις από τον δήμαρχο Μηλέων και της οικογένειας Φιλιππίδη για την έκδοση χιλιάδων αντιτύπων σε προσιτή τιμή, ώστε να αγοραστεί ακόμη και από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Προτάθηκε μάλιστα να προσφερθεί το αντίτιμο αυτών των βιβλίων στο νοσοκομείο του Βόλου στη μνήμη του Φιλιππίδη.³⁸³

Στα τέλη του 1894 η κατάσταση της παιδείας συνέχιζε την καθοδική της πορεία. Λόγω της έξαρσης της ιλαράς τα δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων παρέμεναν κλειστά μετά από απόφαση του αρμόδιου νομάρχη. Η νόσος επεκτεινόταν ραγδαίως, με τις μολύνσεις να εντοπίζονταν και στα ελληνικά νησιά.³⁸⁴ Τέλος, το πρώτο δεκαήμερο του Δεκεμβρίου ο δημοδιδάσκαλος Ρήγας Παπαναστασίου μετατέθηκε στην πατρίδα του Τσαγκαράδα, μολονότι είχε επιτελέσει «αξιοσέβαστο έργο» στην πόλη της Μαγνησίας για πολλά χρόνια.³⁸⁵

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1895

Κατά την εκπαιδευτική περίοδο του 1895 καλύφθηκαν ειδησεογραφικά μόνο οι εξεταστικές διαδικασίες. Στις 25 Ιουνίου του ίδιου έτους έγιναν οι εξετάσεις του ιδιωτικού εκπαιδευτηρίου του Νικολαΐδη στο νεοσύστατο οίκημα μεταξύ των οδών Γαζή και Κενταύρων στον Βόλο.³⁸⁶ Στις εξετάσεις παρευρέθηκαν «αξιότιμοι εκκλησιαστικοί», όπως ο ιεράρχης Τρίκκης και ο μητροπολίτης Δημητριάδος Γρηγόριος. Μετά το λογύδριο που εκφώνησε ο διευθυντής έλαβαν χώρα οι σχολικές εξετάσεις με μεγάλη επιτυχία, με τον μητροπολίτη να επιδεικνύει τη δέουσα πατρική μέριμνα σε όλη τη διάρκεια του σχολικού έτους.³⁸⁷

Επιπροσθέτως, εξετάσεις τελέστηκαν επιτυχώς στο πρώτο δημοτικό σχολείο Βόλου και στο παρθεναγωγείο της Ραζή. Αριστείες απέσπασαν και οι μαθητές του

³⁸³ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 13, 22.10.1894.

³⁸⁴ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 24, 1.1.1895.

³⁸⁵ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 21, 11.12.1894.

³⁸⁶ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 41, 24.6.1895.

³⁸⁷ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 42, 5.7.1895.

σχολείου αρρένων, με τον διευθύνοντα Α. Αντωνιάδη και τους υπόλοιπους διδασκάλους να εργάζονται με ιδιαίτερο ζήλο.³⁸⁸

Την ολοκλήρωση, επίσης, των εξεταστικών διεργασιών του ιδιωτικού παρθεναγωγείου της Ζωής Μοσχοβίδου ανακοίνωσε η «Φωνή των έξω Ελλήνων» στα τέλη Ιουλίου. Οι μαθήτριες διακρίθηκαν στα σχολικά αντικείμενα της ελληνικής και γαλλικής γλώσσας, την ιχνογραφία, καθώς και στην ερμηνεία ποικίλων ασμάτων και την ανάγνωση ποιητικών κειμένων που διέγειραν την προσοχή του ακροατηρίου. Διαφαινόταν εν τέλει η εκπαιδευτική προσπάθεια προς τον «κοινωφελή σκοπό του σχολείου», καθιστώντας άκρως αποδοτικό το διδακτικό εγχείρημα της διευθύντριας.³⁸⁹

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1896

Έναν χρόνο αργότερα, η «Αναμόρφωσις» ανέδειξε την παραμελημένη διδασκαλία ορισμένων γνωστικών αντικειμένων στο οθωμανικό δημοτικό σχολείο Βόλου. Ειδικότερα, στα μαθήματα της γεωγραφίας και ιστορίας, η Ελλάδα παρουσιαζόταν ως υποτελής ηγεμονία του Σουλτάνου Χαμίτ Χαν αφέντη, γεγονός που υποτίθεται ότι υποστηριζόταν από το σύνολο των λαών του κόσμου και ότι όλοι ήταν υποτελείς στον σουλτάνο, ενώ ως ιδρυτής της Κωνσταντινούπολης προβαλλόταν ο προφήτης Μωάμεθ. Για την αντιμετώπιση της κατά συρροή μετάδοσης αυτής της παραπληροφόρησης αιτούνταν η επέμβαση του επιθεωρητή Τσιριγώτη για να τιμωρήσει τους εκπαιδευτικούς του σχολείου.³⁹⁰

Λίγο αργότερα, ο εν λόγω γενικός επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων Τσιριγώτης ανακοίνωσε τη σύσταση εβραϊκού δημοτικού σχολείου με δημόσια δαπάνη. Επιπλέον, αποφάσισε την κατάργηση των νηπιαγωγείων, εκδίδοντας ειδικό νόμο περί δημοτικής εκπαιδύσεως, αλλά είναι μάλλον απίθανο να έφτασε στην εφαρμογή του.³⁹¹

³⁸⁸ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 42, 5.7.1895.

³⁸⁹ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 44, 29.7.1895.

³⁹⁰ Αναμόρφωσις, αρ. 19, 8.4.1896.

³⁹¹ Αναμόρφωσις, αρ. 15, 3.4.1896.

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1900

Τέσσερα έτη μετέπειτα, το 1900 δημοσιεύτηκε στην εφ. «Εθνικόν Μεγαλείον» η μοναδική εκπαιδευτική είδηση που εντοπίστηκε στα διασωθέντα αρχεία της ψηφιακής βιβλιοθήκης της Βουλής της Ελλάδας που περιέγραφε την διαδικασία της παρέλασης κατά την 25^η Μαρτίου στον Βόλο. Στο ναό του Αγίου Νικολάου και στην οδό της Ερμού το πλήθος κατέκλυζε τους δρόμους, με τους μαθητές όλων των σχολείων να μεταβαίνουν στα δύο προαναφερθέντα σημεία. Στις 10:30 το πρωί, μετά την εκκλησιαστική δοξολογία, τον πανηγυρικό λόγο του δημοδιδασκάλου Μιχόπουλου και τις στρατιωτικές επιδείξεις, ακολούθησε η μαθητική παρέλαση με τους μαθητές να φέρουν ελληνικές σημαίες και να επιδεικνύουν τα εθνικά εμβλήματα. Το σχολείο στον Άγιο Νικόλαο καθοδηγούνταν την επίβλεψη του διδασκάλου Πανόπουλου και οι 200 μαθητές του έψαλλαν εθνικούς παιάνες.³⁹²

Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1880

Εισερχόμενοι στον κόσμο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Μαγνησία κατά την τελευταία εικοσαετία του 19^{ου} αιώνα, η κατάσταση της παιδείας σε σχέση με την πρωτοβάθμια εκπαίδευση δεν διέφερε ριζικά. Όταν επιδεικνύονταν συνθήκες πιθανής ανάπτυξης της εν γένει εκπαιδευτικής προσέγγισης από καθηγητές και αρμόδιους φορείς σχεδόν αμέσως μετά ακολουθούσε ένας ολικός κατακερματισμός του εγχειρήματος, καθηλώνοντας την παιδεία σε μία στατική εικόνα.

Η πρώτη αξιοσημείωτη εκπαιδευτική είδηση που μπορεί κανείς να αντικρίσει το 1880 στις εφημερίδες της εποχής προέρχεται από την «Θεσσαλία» και έχει τίτλο «*Η μουσική εν τω διδασκαλείω*», στην οποία αναλύεται η πρόθεση του Υπουργείου Παιδείας περί ένταξης της μουσικής στο διδασκαλείο, και πιο συγκεκριμένα την εισαγωγή της ξένης και όχι της εκκλησιαστικής μουσικής. Ο αρθρογράφος φρονούσε

³⁹² Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 1016, 31.3.1900.

ότι ήταν «*έργον μάταιον*» και «*ουδεμίαν δυνάμενον να παράσχη μόρφωσιν εις τον ελληνοπαίδα*» αναφερόμενος πάντα στην ξένη μουσική. Έπειτα, ανέφερε πως κατά το παρελθόν οι εκπαιδευτικοί συνήθιζαν να κατέχουν γνώσεις εκκλησιαστικής μουσικής, καθώς οι κοινότητες προτιμούσαν τους ψαλτικά ειδήμονες δασκάλους από την στιγμή που θα μεταβιβαζόταν και στους μαθητές η ψαλτική ικανότητα, ενώ οι τελευταίοι «*ασπάζονταν στο έπακρο τον χριστιανισμό*». Οι δημοδιδάσκαλοι μέσω της εκμάθησης της εκκλησιαστικής μουσικής θα μπορούσαν να απαγγέλουν εκκλησιαστικά τροπάρια στην Θεία Λειτουργία και οι μαθητές να ικανοποιούσαν τον πνευματικό τους κόσμο μέσω αυτής και τέλος το «*εθνικό κειμήλιο*» θα επιβίωνε από την εξαφάνιση.³⁹³ Παράλληλα, υπενθυμιζόταν ότι Γάλλοι και Ελβετοί δάσκαλοι της Ελλάδας κατέβαλλαν διδασκαλικές προσπάθειες, ώστε τα παιδιά τους να γνωρίσουν την γλώσσα τους (άλλοτε γαλλικά, γερμανικά ή ιταλικά) σε συνδυασμό με την μουσική τους. Όμως η επίτευξη τέτοιων στόχων βρέθηκε αντιμέτωπη με την ασυδοσία των ίδιων των διδασκομένων, καθώς οι τελευταίοι λησμονούσαν όλες τις εκπαιδευτικές διδαχές την στιγμή που έφευγαν από το σχολείο, διότι όλα τα παραπάνω δεν υφίστανται ως «*φυσική κλίσις*» των παιδιών αλλά κατακτούνται. Απονέμονταν τα εύσημα προς την ευρωπαϊκή γλώσσα και μελωδία, αλλά τονιζόταν η σημασία της αυτόχθονος γλώσσας και μουσικής, οι οποίες έπρεπε να αποτελούν τη βάση της διδασκαλίας.³⁹⁴ Η εκκλησιαστική μουσική παρουσιαζόταν ως ιερό αναλλοίωτο αγαθό, χαρακτηρίζοντας «*πραξικόπημα εσχάτης προδοσίας*» τον οποιοδήποτε πιθανό παραγκωνισμό της, ενώ, αντίθετα, θα αναδεικνυόταν με την ενσωμάτωσή της στον χώρο της εκπαίδευσης. Στη συνέχεια, ο αρθρογράφος επέρριπτε κατηγορίες στους αρμόδιους φορείς που ήταν υπεύθυνοι για την ένταξη της μουσικής στα διδασκαλεία, καθώς όσα έχουν ειπωθεί προηγουμένως για την εκκλησιαστική μουσική αντιμετωπίζονταν ως μη υψίστης σημασίας αγαθά από τους ίδιους.³⁹⁵ Αναφορικά με τις διδασκαλικές δεξιότητες των μουσικοδιδασκάλων, ζητούμενο αποτελούσε η γνώση πρακτικών και θεωρητικών προσεγγίσεων του προς διδασχή αντικειμένου, δηλαδή μια επιστημονική γεφύρωση των μουσικών ασμάτων με τον θεωρητικό τους πλαίσιο. Το Υπουργείο Παιδείας, σύμφωνα με την *Θεσσαλία*, όφειλε να διορίζει καθηγητές, όχι συμβατικούς δασκάλους, για να δελεαστούν από τις οικονομικές εισφορές οι καταξιωμένοι απανταχού μουσικοδιδάσκαλοι να αναλάβουν την εκπαίδευση των μαθητών στις βαθμίδες της

³⁹³ *Θεσσαλία*, αρ. 76, 7.9.1880.

³⁹⁴ *Θεσσαλία*, αρ. 77, 9.9.1880.

³⁹⁵ *Θεσσαλία*, αρ. 78, 11.9.1880.

εκπαίδευσης. Ταυτόχρονα, τα εκπαιδευτικά εγχειρίδια ήταν «*πάντι ακατάλληλα προς διδασκαλίαν*» με πολυάριθμες παραλείψεις στο θεωρητικό πλαίσιο της μουσικής εκπαίδευσης, ενώ τέθηκε η εν λόγω θέση περί σύστασης ενός συστήματος εκκλησιαστικής μουσικής με αυξομειωμένη κλίμακα σύνθεσης, ώστε ο μαθητής να καταλήγει κάθε φορά σε περιπλοκότερες μελοποιήσεις, με βλέψεις να παραχθεί στο μέλλον ένας μεθοδικός μουσικός.³⁹⁶

Τα σχολικά εγχειρίδια, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, αποτελούσαν ένα σημαντικό κομμάτι κατά την εκπαιδευτική διαδικασία. Στις 29 Σεπτεμβρίου του 1880 κυκλοφόρησε το διάταγμα «περί διδακτικών βιβλίων» που εμπεριείχε βασικά μεταρρυθμιστικά άρθρα, τα δύο αρχικά εκ των οποίων αφορούσαν τα Ελληνικά σχολεία και γυμνάσια της χώρας. Το Α' άρθρο απαγόρευε ρητά την οποιαδήποτε αλλαγή των σχολικών εγχειριδίων στη διάρκεια του σχολικού έτους. Εν ολίγοις, η έναρξη σύνταξης του προγράμματος των μαθημάτων οριζόταν με την λήξη των προαγωγικών εξετάσεων (τέλη Ιουνίου – αρχές Ιουλίου) και επιδεχόταν πολλαπλές τροποποιήσεις μέχρι την τελική του γνωστοποίηση τον Σεπτέμβριο. Ωστόσο, διδάσκαλοι και καθηγητές με τη λήξη των εξετάσεων γνωστοποιούσαν τα συγγράμματα που θα χρησιμοποιούσαν οι διδασκόμενοι στο επόμενο σχολικό έτος, ώστε να τα προμηθευτούν το συντομότερο. Εντούτοις, λόγω των διαφόρων μεταβολών που είχε επιδεχθεί το πρόγραμμα σπουδών μέχρι τον Σεπτέμβριο, ορισμένα από τα συγγράμματα που είχαν υποδείξει οι διδάσκοντες αναιρούνταν από το τελικό πρόγραμμα, με αποτέλεσμα οι μαθητές κατά το νέο σχολικό έτος να περιορίζονται σε ακατάλληλα βιβλία σε περίπτωση διορισμού νέου διδασκάλου με διαφορετικές απαιτήσεις στα προς αγορά σχολικά εγχειρίδια.³⁹⁷ Με το Β' άρθρο επιτρεπόταν η εισαγωγή νέων διδακτικών συγγραμμάτων στην πρώτη τάξη του Ελληνικού σχολείου, ενώ όμοια προβλεπόταν στις δύο επόμενες τάξεις η ένταξη συγγραμμάτων μόνο εκείνων των μαθημάτων που «*η διδασκαλία άρχεται από της ειρημένης τάξεως*». Κάποια σχολικά εγχειρίδια που είχαν προμηθευτεί οι μαθητές από προηγούμενες τάξεις θα τα χρησιμοποιούσαν και στη μετέπειτα πορεία τους στο Ελληνικό σχολείο.³⁹⁸

Τον ειδησεογραφικό τομέα της εκπαίδευσης του 1880 στην Μαγνησία κλείνει η εφημερίδα της «Θεσσαλίας» με ένα μακροσκελές άρθρο περί ανισότητας των

³⁹⁶ Θεσσαλία, αρ. 80, 14.9.1880.

³⁹⁷ Θεσσαλία, αρ. 111, 7.11.1880.

³⁹⁸ Θεσσαλία, αρ. 115, 14.11.1880.

καθηγητικών μισθοδοσιών των ιερών μαθημάτων σε σχέση με το σύνολο των υπόλοιπων καθηγητών. Οι εν λόγω αδικημένοι καθηγητές παρουσιάζονταν ως χαμηλόμισθοι και περιφρονούνταν με τον τρόπο αυτό η αξία του έργου τους από την στιγμή που λάμβαναν «μισθόν γραφέως». Υπήρχαν αναφορές περί 250 ή ακόμη και 135 δραχμών ως απολαβές από το κράτος, μισθός που θεωρούνταν πενιχρός σε αντιδιαστολή με τις αντίστοιχες απολαβές ενός καθηγητή γυμνασίου. Τονιζόταν η αξία των συγκεκριμένων καθηγητών, την στιγμή που τα ιερά μαθήματα διδάσκονταν από μη εξειδικευμένους καθηγητές πριν τον διορισμό ειδικευμένων καθηγητών, γεγονός που θα έπρεπε να αποσκοπεί στην αναγνώριση των τελευταίων ως αξιέπαινων δασκάλων με αξιοσημείωτες απολαβές.³⁹⁹

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1881

Όχι λίγες φορές συνηθιζόταν οι δάσκαλοι να εκφωνούν επικήδειους λόγους σε κηδείες σημαντικών προσώπων, όπως εκείνη του Κωνσταντίνου Σταμούλη στην Αργαλαστή Πηλίου, με τον διευθυντή του ελληνικού σχολείου Λεωνίδα Κουκοσέλη να αναλαμβάνει το συναισθηματικά φορτισμένο τούτο έργο στις αρχές του 1881. Στο ελληνικό σχολείο της Αργαλαστής την συγκεκριμένη περίοδο φοιτούσαν 15 μαθητές, με τον Λ. Κουκοσέλη να διευθύνει αξιοπρεπώς το εκπαιδευτήριο για πολλά χρόνια.⁴⁰⁰

Εκτός της προαναφερθείσας είδησης, το 1881 δεν ήταν ιδιαίτερα πλούσιο έτος ως προς τα εκπαιδευτικά γεγονότα που γνωστοποιήθηκαν στα μέσα της εποχής. Ωστόσο, ορισμένες από αυτές έθεταν υψηλά τον πήχη των προσδοκιών για την ορθή λειτουργία των δευτεροβάθμιων σχολείων. Ένας από τους λόγους που έδινε ελπίδες για περαιτέρω μόρφωση του λαού ήταν η περιώνυμη εγκύκλιος περί ίδρυσης γυμνασίων στις πρωτεύουσες των νεοαποκτηθεισών επαρχιών.⁴⁰¹

Ο Βόλος, στα τέλη του 1881, αριθμούσε ένα Ελληνικό σχολείο, το οποίο έφερε τέσσερις τάξεις, η ανώτερη των οποίων λειτουργούσε ως τάξη γυμνασίου. Δια κυβερνητικής αποφάσεως προβλεπόταν η σύσταση γυμνασίων στις πρωτεύουσες των νεοαποκτηθεισών επαρχιών, επομένως λόγω της ιδιαίτερης λειτουργίας του Ελληνικού σχολείου, το νεοσύστατο γυμνάσιο θα απαρτιζόταν από μια τάξη, με την πλήρη

³⁹⁹ Θεσσαλία, αρ. 119, 21.11.1880.

⁴⁰⁰ Θεσσαλία, αρ. 150, 20.1.1881.

⁴⁰¹ Θεσσαλία, αρ. 293, 12.12.1881.

λειτουργία και των τεσσάρων τάξεων σε βάθος τριών ετών λόγω έλλειψης μαθητών. Καθίστατο σαφής η τοποθέτηση περί μηδαμινής ανάγκης προκαταρκτικών διορισμών νέων καθηγητών και γυμνασιάρχων, με σκοπό να αποφευχθούν τυχούσες δαπανηρές προσθήκες στο εθνικό ταμείο της χώρας. Στις 13 Δεκεμβρίου του 1881 πραγματοποιήθηκαν τα εγκαίνια του πρώτου επίσημου γυμνασίου στον Βόλο και σηματοδοτήθηκε η έναρξη των μαθημάτων στο επερχόμενο έτος.

Εν συνεχεία, περιγράφεται η εκπαιδευτική κατάσταση των ευρύτερων κοινοτήτων της περιοχής, τα σχολεία των οποίων πλήττονταν από υλικές ελλείψεις και αναποτελεσματικούς δασκάλους, ενώ παράλληλα άλλες κωμοπόλεις στερούνταν εντελώς σχολείων. Σημείο αναφοράς ορίζεται η ακόλουθη πρόταση από δημοσιευμένη επιστολή, δεδομένου ότι υπήρχαν Ελληνικά σχολεία *«με μίαν, ή δύο τάξεις, που δε τοιούτων με πέντε, ο θεός δε να φυλάξει και με έξ τάξεις με δύο το πολύ διδασκάλους!...»*.

402

Τον ίδιο μήνα και εντός αυτού του γενικότερου κλίματος αισιοδοξίας που επικρατούσε για την εκπαιδευτική ενίσχυση της Μαγνησίας λόγω της ίδρυσης γυμνασίου στον Βόλο, πραγματοποιήθηκε μια σειρά από προσλήψεις διδακτικού προσωπικού στην εν λόγω εκπαιδευτική μονάδα αλλά και μια προσθήκη στο Ελληνικό σχολείο της Αργαλαστής. Ευχαριστίες απονέμονταν προς τους αρμόδιους φορείς από την «Θεσσαλία» για τον διορισμό του Γούναρη ως γυμνασιάρχη του Βόλου. Ο ίδιος παρουσιαζόταν ως διαπρεπής και φιλόπονος εκπαιδευτικός που θα προσέφερε σημαντικό έργο στην επαρχία.⁴⁰³ Στο ίδιο φύλλο της «Θεσσαλίας» γνωστοποιήθηκε και η άφιξη των νεοδιορισμένων καθηγητών Γ. Α. Αποστολίδη, Κ. Αυτοΐδη και Α. Πηκαίου για το γυμνάσιο του Βόλου.⁴⁰⁴ Τέλος, ως βοηθός στο Ελληνικό σχολείο της Αργαλαστής ορίστηκε ο Λεωνίδας Κουκουσέλης. Αυτός ήταν διευθυντής του συγκεκριμένου σχολαρχείου στις αρχές του 1881 όμως με τον νέο νόμο υποβιβάστηκε σε βοηθό.⁴⁰⁵

⁴⁰² Θεσσαλία, αρ. 290, 2.12.1881.

⁴⁰³ Θεσσαλία, αρ. 288, 25.11.1881.

⁴⁰⁴ Θεσσαλία, αρ. 290, 2.12.1881.

⁴⁰⁵ Θεσσαλία, αρ. 292, 9.12.1881.

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1882

Σε σχετικό νομοσχέδιο του Υπουργείου Παιδείας εμφανίζεται η ίδρυση γυμνασίων σε περιοχές της Ελλάδας, από τα οποία προβλεπόταν η ίδρυση πρακτικών γυμνασίων με επτά τάξεις και ημιγυμνασίων με τρεις. Επιπροσθέτως, το υπουργείο παιδείας προέβη στην ανακοίνωση του προγράμματος σπουδών των εν λόγω γυμνασίων, στα οποία θα διδάσκονταν τα εξής μαθήματα: ελληνικά, θρησκευτικά, μαθηματικά, φυσική ιστορία, φυσική χημεία, ιστορία, γεωγραφία, εμπορικά, βιομηχανικά, γεωργικά, ναυτικά, καλλιγραφία, ιχνογραφία, μουσική, γυμναστική, αγγλικά, γαλλικά ή γερμανικά ή ιταλικά ή τούρκικα.⁴⁰⁶ Την ίδια περίοδο, ο καθηγητής των μαθηματικών και διευθυντής του γυμναστηρίου στην Αθήνα Ιωάννης Φωκιανός κρίθηκε αρμόδιος ως εντολοδόχος του Υπουργείου Παιδείας για την εύρεση κατάλληλου περιβάλλοντος προς ίδρυση γυμναστηρίου, με στόχο την χρήση του από τους μαθητές του γυμνασίου.⁴⁰⁷

Αλλάζοντας κλίμα, στις 13 Ιανουαρίου του 1882 ένα δυσάρεστο γεγονός έλαβε χώρα στην κωμόπολη της Πορταριάς, όταν πυρπολήθηκε το Ελληνικό σχολείο της περιοχής. Ωστόσο, ορισμένοι υπαινίχθηκαν ότι η φωτιά προκλήθηκε από απροσεξία των μαθητών αποκρύπτοντας την αλήθεια, σύμφωνα με τον τύπο, ενώ παρότρυνε *«αυτόν εν ονόματι της φιλανθρωπίας, να γνωστοποιήσει ό,τι ακριβώς γνωρίζει, εις την εν Βόλω Εισαγγελία προς διεξαγωγήν των ανακρίσεων, και τιμωρίαν των ενόχων»*.⁴⁰⁸

Όσον αφορά το διδακτικό προσωπικό του γυμνασίου Βόλου, εντός του Απριλίου το Υπουργείο Παιδείας θα προέβαινε στην παρουσίαση πιθανών μεταβολών για το εν λόγω σχολείο. Εντούτοις, η αντικατάσταση καθηγητών κρινόταν από τον αρθρογράφο της «Θεσσαλίας» απίθανη, σε ένα σχολείο όπου ήταν *«όλοι οι καθηγηταί και ο γυμνασιάρχης [...] εκ των διακρινομένων εν τη υπηρεσία»*.⁴⁰⁹ Ένα ενημερωτικό άρθρο δημοσιεύτηκε τέσσερις ημέρες αργότερα στην ίδια εφημερίδα, με όλους τους καθηγητές να διατηρούνται στις πρωταρχικές τους θέσεις εκτός του απολυθέντα καθηγητή της Γαλλικής γλώσσας Πυκαίου. Η απομάκρυνση του καθηγητή των γαλλικών από τα καθήκοντά του στερούταν αιτιολογίας, εφόσον η εικοσαετής εμπειρία

⁴⁰⁶ Θεσσαλία, αρ. 337, 29.5.1882.

⁴⁰⁷ Θεσσαλία, αρ. 352, 21.7.1882.

⁴⁰⁸ Θεσσαλία, αρ. 303, 6.2.1882.

⁴⁰⁹ Θεσσαλία, αρ. 321, 3.4.1882.

και οι ορθές πεποιθήσεις περί παιδείας που πρόβαλλε αντιτάσσονταν στην απόφαση του Υπουργείου.⁴¹⁰

Όσον αφορά τον καθηγητή του εν λόγω γυμνασίου Γ. Α. Αποστολίδη, σημαντική ήταν η συνεισφορά του κατά το 1882 στον κλάδο της παιδαγωγικής ψυχολογίας με την έκδοση του βιβλίου *«Παιδαγωγική ψυχολογία»*, που πωλούνταν στο βιβλιοπωλείο του Ζωσημά Εσφηγγμενίτου στην πόλη.⁴¹¹

Σε επόμενη είδηση, οι μαθητές του *«αξιοσέβαστου καθηγητή»* του γυμνασίου Βόλου Γ. Α. Αποστολίδη επέκριναν ένθερμα σχετικό άρθρο της εφημερίδας *«Αριστοφάνης»* που αναφερόταν σαρκαστικά στον εκπαιδευτικό. Οι μαθητές προσκαλούσαν τον συγγραφέα του άρθρου να μεταβεί στο σχολείο ώστε να αναιρέσει τυχόν αμφιβολίες του προς το διδακτικό έργο του καθηγητή μέσω παρακολούθησης του τρόπου διδασκαλίας του.⁴¹² Φαίνεται πως ο Νικόλαος Σταυρίδης, εξίσου φημισμένος διδάσκαλος του Βόλου, κατηγορήθηκε για την συγγραφή του άρθρου, με τον ίδιο να αρνείται κατηγορηματικά την οποιαδήποτε ανάμειξη του για το περιστατικό, δηλώνοντας πως *«ούτε έχθραν ούτε άλλο τι πάθος έχω κατ' αυτού»*.⁴¹³

Λίγες μέρες μετά το εν λόγω συμβάν, στις 20 Ιουνίου του 1882 κηρυσσόταν η έναρξη των μαθητικών εξετάσεων του γυμνασίου και *«πάντες οι φιλόμουσοι»* ήτο προσκεκλημένοι να *«τιμήσωσιν αυτάς δια της παρουσίας των»*.⁴¹⁴ Ανάμεσα στους παρευρισκόμενους συγκαταλέγονταν σημαντικοί πολιτικοί της εποχής αλλά και ο δήμαρχος Καρτάλης, ενώ εναρκτήριο λόγο εκφώνησε ο διευθυντής του γυμνασίου Γούναρης, με τους μαθητές της μεγαλύτερης τάξης να αποκρίνονται με επιτυχία στα ερωτήματα των εξετάσεων.

Στις 24 Ιουνίου του 1882 στην εφ. *«Φωνή του λαού»* γνωστοποιήθηκε η *«ευμεγέθης»* επιτυχία των διδασκομένων στις εξετάσεις του γυμνασίου του Βόλου, με την σημαντική συνεισφορά των καθηγητών και του γυμνασιάρχη Γούναρη να αναδεικνύεται μέσω των μαθητικών επιτευγμάτων. Αναφέρεται, εν συνεχεία, η προσμονή συμπλήρωσης και των τεσσάρων τάξεων του ελλιπούς μέχρι τότε γυμνασίου στο προσεχές σχολικό έτος.⁴¹⁵ Με την λήξη των εξετάσεων του γυμνασίου Βόλου, ο

⁴¹⁰ Θεσσαλία, αρ. 322, 7.4.1882.

⁴¹¹ Θεσσαλία, αρ. 311, 21.2.1882.

⁴¹² Θεσσαλία, αρ. 340, 9.6.1882.

⁴¹³ Θεσσαλία, αρ. 344, 23.6.1882.

⁴¹⁴ Θεσσαλία, αρ. 343, 19.6.1882.

⁴¹⁵ Φωνή του λαού, αρ. 38, 24.6.1882.

καθηγητής Γ. Αποστολίδης μετατέθηκε, μετά από απόφαση του Υπουργείου Παιδείας στη Ζαγορά Πηλίου, με σκοπό την επιθεώρηση της κατάστασης των σχολείων. Με απόφαση του Υπουργείου θα εξεταζόταν το ενδεχόμενο σύστασης ημιγυμνασίου στη Ζαγορά με δύο σχολικές τάξεις, εάν ο αριθμός των μαθητών ήταν ο ανάλογος, ώστε να επιτρέψει μία τέτοια απόφαση.⁴¹⁶

Εξετάσεις, ωστόσο, διεξάχθηκαν και στο σχολείο θηλέων του Βόλου κατά τις αρχές Ιουλίου του 1882. Η «Θεσσαλία» εμφανιζόταν υπέρμαχη της νέας γερμανικής μεθόδου, κατακρίνοντας την αντίστοιχη αλληλοδιδασκτική, την μέθοδο που υιοθετούνταν από το ανωτέρω παρθεναγωγείο. Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος παρουσιαζόταν ως «οπισθοδρομικό σύστημα» με ελάχιστα περιθώρια προόδου, ενώ επιζητούνταν ο διορισμός καθηγητή από το γυμνάσιο ή το Ελληνικό σχολείο Βόλου στο παρθεναγωγείο, με σκοπό την ένταξη του νέου συστήματος στην εκπαιδευτική πραγματικότητα των μαθητριών.⁴¹⁷

Εκτός από τις σχολικές εξετάσεις, από τις 8 Αυγούστου μέχρι και τα τέλη του ίδιου μήνα καλούνταν στην Αθήνα οι δάσκαλοι/λες των ελληνικών σχολείων για την διεξαγωγή σχετικών εξετάσεων προς την αναγνώριση των εκπαιδευτικών πτυχίων τους, καθώς σε αντίθετη περίπτωση προβλεπόταν η άμεση απόλυσή τους. Σύμφωνα με το Βασιλικό Διάταγμα της 10^{ης} Ιουλίου, μόνο οι εκπαιδευτικοί που διέθεταν: 1) ελληνική υπηκοότητα, 2) πτυχίο τουρκικού διδασκαλείου ή παρθεναγωγείου, εκτός εκείνου της Φιλεκπαιδευτικής εταιρίας στην Αθήνα ή ενδεικτικό προβιβασμού της δεύτερης τάξης του γυμνασίου στην τρίτη, 3) προϋπηρεσία σε ελληνικό σχολείο στις νεοαποκτηθείσες επαρχίες, 4) προϋπηρεσία δέκα ετών ακόμη και αν στερούνταν τις δύο πρώτες παραμέτρους, είχαν την δυνατότητα μετάβασης σε εκείνες τις εξετάσεις.⁴¹⁸ Τέσσερις ημέρες πριν την έναρξη των εξετάσεων, η κυβέρνηση δεν προέβη σε κανένα διάγγελμα περί συστάσεως ειδικής επιτροπής των δασκάλων που θα μετέβαιναν στην Αθήνα από τις νεοαποκτηθείσες περιοχές της Ελλάδας, προκαλώντας αναστάτωση στους ίδιους αλλά και στους πολίτες, δημιουργώντας ένα κλίμα αβεβαιότητας για την δημόσια εκπαίδευση.⁴¹⁹ Η ελλιπής οργάνωση των εν λόγω εξετάσεων οδήγησε τους εκπαιδευτικούς να παραμείνουν περισσότερο διάστημα στην πρωτεύουσα.⁴²⁰

⁴¹⁶ Θεσσαλία, αρ. 345, 26.6.1882.

⁴¹⁷ Θεσσαλία, αρ. 347, 3.7.1882.

⁴¹⁸ Θεσσαλία, αρ. 354, 28.7.1882.

⁴¹⁹ Θεσσαλία, αρ. 356, 4.8.1882.

⁴²⁰ Φωνή του λαού, αρ. 50, 18.8.1882.

Ανάλογες εξετάσεις με τους καθηγητές των νέων επαρχιών (δηλαδή και των αντίστοιχων της Μαγνησίας) για την επίσημη αναγνώριση των προσόντων τους είχαν οριστεί στις 16 Σεπτεμβρίου για τους ελληνοδιδασκάλους της χώρας. Μέσω του τύπου, αιτούνταν από την εξεταστική επιτροπή *«επεικώς να κρίνη επί των γνώσεων των πολυετών εργασθέντων Ελληνοδιδασκάλων, καθότι πολλά οφείλονται αυτοίς»*.⁴²¹

Έπειτα από την διαδικασία των δασκαλικών εξετάσεων, το υπουργείο παιδείας προέβη μέσω διατάγματος στην αναγνώριση πτυχίων ορισμένων ελληνοδιδασκάλων, όπως του Περικλή Μολαχάδη, του Κ. Χατζηδήμου, του Αδαμάντιου Γ. Γρίβα και του Δ. Σχοτσανίτη με βαθμό «άριστα», οι οποίοι κρίθηκαν επάξιοι δάσκαλοι για να διδάξουν στη Γ' τάξη του Ελληνικού σχολείου. Στη συνέχεια, με βαθμό «καλώς» απέκτησαν ανάλογο πτυχίο οι: Ιωάννης Δ. Σαχίνης, Νικόλαος Ρηματισίδης, Δημήτριος Ν. Μοσχίδης, Κωνσταντίνος Παπαδημητρίου, Α. Αγγελίδης (ιερέας), Π. Οικονόμου, Δ. Δ. Καρώνης και Ι. Οικονομίδης. Ως αρμόδιοι για να διδάξουν στην Α' τάξη του Ελληνικού σχολείου αναγνωρίστηκαν οι: Φίλιππος και Κωνσταντίνος Παπαϊωάννου, Κωνσταντίνος Χ. Ζαμπάροπουλος, Γ. Α. Βαϊουτόπουλος και Κωνσταντίνος Βεντούρης. Τέλος, ο Λεωνίδας Κουκουσέλης, έχοντας πτυχίο δευτεροβάθμιου ελληνοδιδασκάλου, μετατέθηκε από το Ελληνικό σχολείο Μυκόνου στο αντίστοιχο της Αργαλαστής.⁴²²

Καθώς πραγματοποιούνταν οι διεργασίες για την έναρξη του νέου σχολικού έτους, το ελληνικό κράτος ανέλαβε την συντήρηση των Ελληνικών σχολείων που υπάγονταν στις επαρχίες των νεοαποκτηθέντων περιοχών, εκτός από τρεις, τα μελλοντικά έξοδα διατήρησης των οποίων θα αναλάμβαναν οι ίδιες οι κωμοπόλεις στις οποίες υπάγονταν.⁴²³

Αναφορικά με το νέο σχολικό έτος της περιόδου 1882-1883, η έναρξη μαθημάτων του γυμνασίου της επαρχίας Βόλου αλλά και των υπόλοιπων σχολείων είχε οριστεί στις 3 Σεπτεμβρίου, με προσθήκη ενός επιπλέον καθηγητή, του Σπεράντσα, ερχόμενου από την Χαλκίδα. Επίσης, ο καθηγητής του γυμνασίου Αποστολίδης

⁴²¹ Θεσσαλία, αρ. 372, 22.9.1882.

⁴²² Θεσσαλία, αρ. 380, 20.10.1882.

⁴²³ Φωνή του λαού, αρ. 50, 18.8.1882.

μετατέθηκε στα Τρίκαλα την ίδια περίοδο, σύμφωνα με δημοσίευση της εφ. «Φωνή του λαού».^{424 425}

Το προαναφερθέν γυμνάσιο θα λειτουργούσε στις αρχές του σχολικού έτους στην οικία του Κουλουμοπούλου για μικρό χρονικό διάστημα. Επιπλέον, εκείνη την περίοδο εισήχθη ως γνωστικό αντικείμενο στο γυμνάσιο και η Ιταλική γλώσσα.⁴²⁶ Σε ανακοίνωση του γυμνασιάρχη γνωστοποιήθηκε η έναρξη των εγγραφών και των εισαγωγικών εξετάσεων του Ελληνικού σχολείου και γυμνασίου της επαρχίας Βόλου.⁴²⁷ Επιπροσθέτως, ανακοινώθηκε στη «Φωνή του λαού» επίσημο Βασιλικό Διάταγμα περί συστάσεως γυμναστηρίου στον Βόλο για γυμνασιακή χρήση.⁴²⁸

Η λειτουργία του γυμνασίου επανήλθε σε φυσιολογικούς ρυθμούς στις αρχές Οκτωβρίου του 1882, έπειτα από την σύντομη φιλοξενία του σχολείου στο οίκημα Κουλουμοπούλου. Ο αριθμός των μαθητών υπερέβαινε τους 100, σε ένα δημόσιο κτίσμα που κρινόταν ακατάλληλο για τους σκοπούς της εκπαίδευσης. Εν συνεχεία, οι γονείς παρακινούνταν να μεταβαίνουν στον χώρο του σχολείου για να ενημερώνονται για την πρόοδο των παιδιών τους, γεγονός που μέχρι και το 1882 δεν πραγματοποιούνταν καθώς οι γονείς μετέβαιναν σπάνια στο γυμνάσιο της πόλης.⁴²⁹ Οι τελευταίοι όφειλαν να πειθαρχούν τα παιδιά τους για να μην γίνονται γεγονότα όπως το ακόλουθο. Οι μαθητές του γυμνασίου Βόλου, όντας έφηβοι και οδεύοντας στην ενηλικίωση, συνήθιζαν να μεταβαίνουν στο καφενείο «Καφέ-Σαντάν», έναν χώρο «*ανάρμοστο*» για ανήλικους μαθητές. Ο γυμνασιάρχης Γούναρης και οι καθηγητές του σχολείου πληροφορήθηκαν περί του περιστατικού και μετέβησαν πάραυτα στον εν λόγω χώρο, τιμωρώντας με αποβολή τους συγκεκριμένους μαθητές.⁴³⁰

Φτάνοντας προς τα τέλη του 1882 και πιο συγκεκριμένα τον Νοέμβριο πραγματοποιήθηκαν ορισμένες κινήσεις από το Υπουργείο Παιδείας που έδωσαν μία ελπίδα για αναζωογόνηση της εκπαίδευσης στις επαρχίες του Πηλίου. Στα μέσα του Νοεμβρίου ολοκληρώθηκαν οι διεργασίες οργάνωσης των Ελληνικών σχολείων στις

⁴²⁴ Θεσσαλία, αρ. 366, 1.9.1882.

⁴²⁵ Φωνή του λαού, αρ. 54, 1.9.1882.

⁴²⁶ Φωνή του λαού, αρ. 57, 11.9.1882.

⁴²⁷ Θεσσαλία, αρ. 369, 11.9.1882.

⁴²⁸ Φωνή του λαού, αρ. 59, 18.9.1882.

⁴²⁹ Φωνή του λαού, αρ. 62, 6.10.1882.

⁴³⁰ Θεσσαλία, αρ. 401, 27.11.1882.

περιοχές: Μακρυνίτσα, Άνω Βόλος, Πορταριά, Δράκεια, Άγιος Γεώργιος, Μηλίες, Ζαγορά, Προμύρι, Κισσός, Νεοχώρι, Λαύκος.^{431 432}

Την ίδια περίοδο τελέστηκαν τα εγκαίνια του γυμναστηρίου στον Βόλο από τον Μητροπολίτη της πόλης με την παρουσία του δημάρχου Καρτάλη, του έπαρχου, της εφορίας της Εμπορικής Λέσχης και του δημοτικού συμβουλίου και πολιτών της περιοχής. Κατά τη λήξη της τελετής, ο διευθυντής των γυμναστηρίων Γκίκας εκφώνησε μια ομιλία για τη θετική επίδραση των γυμναστηρίων στη ζωή των μαθητών.⁴³³ Η άσκηση των μαθητών του γυμνασίου στα γυμναστήρια κρινόταν υποχρεωτική, όπως φαίνεται από το Βασιλικό Διάταγμα που εκδόθηκε στα τέλη του 1882.⁴³⁴

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1883

Στα τέλη του Φεβρουαρίου ανακοινώθηκε η έναρξη των χειμερινών εξετάσεων των Ελληνικών σχολείων και του γυμνασίου της Μαγνησίας.⁴³⁵ Οι εν λόγω εξετάσεις τελέστηκαν επιτυχώς, με τους παρευρισκόμενους γονείς να αποδίδουν τα εύσημα στους καθηγητές δεδομένης της ανοδικής εξέλιξης που επέδειξαν οι μαθητές.⁴³⁶

Την ίδια χρονική περίοδο, ο Αριστείδης Ιωαννίδης απεστάλη μαζί με τα απαραίτητα όργανα γυμναστικής στο γυμναστήριο του Βόλου. Όλες οι διεργασίες για την σύσταση του γυμναστηρίου είχαν σχεδόν αποπερατωθεί και η εφαρμογή των ωφέλιμων πρακτικών στην σωματική ανάπτυξη των μαθητών ήταν πλέον εφικτή. Ο βουλευτής Δεληγεώργης δεν ήταν ένθερμος υποστηρικτής αυτής της κυβερνητικής κίνησης, προκαλώντας την έντονη κριτική από τον τύπο.⁴³⁷ Η έναρξη λειτουργίας του γυμναστηρίου, μετά από τη οργάνωση του αρμόδιου δασκάλου Γκίκα, πραγματοποιήθηκε στις 3 Φεβρουαρίου 1883.

Καθ' όλη τη διάρκεια του 1883, δεν παρατηρήθηκε οποιαδήποτε κυβερνητική απόφαση διορισμού επιπρόσθετου εκπαιδευτικού προσωπικού στα κατά τόπους

⁴³¹ Θεσσαλία, αρ. 389, 17.11.1882.

⁴³² Φωνή του λαού, αρ. 71, -.11.1882.

⁴³³ Φωνή του λαού, αρ. 74, 4.12.1882.

⁴³⁴ Φωνή του λαού, αρ. 73, 1.12.1882.

⁴³⁵ Θεσσαλία, αρ. 414, 19.2.1883.

⁴³⁶ Θεσσαλία, αρ. 417, 5.3.1883.

⁴³⁷ Φωνή του λαού, αρ. 87, 3.3.1883.

Ελληνικά σχολεία της επαρχίας ή στο γυμνάσιο του Βόλου. Η μοναδική κίνηση από πλευράς Υπουργείου πραγματοποιήθηκε στις αρχές του έτους, με τον Ι. Σαχίνη να προβιβάζεται σε διευθυντή του ελληνικού σχολείου Μακρινίτσας.⁴³⁸ Ωστόσο, η κυβέρνηση προέβλεψε την επιτήρηση του πλήθους των σχολικών μονάδων στο Πήλιο, με τον διορισμό του καθηγητή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και διδάκτωρα της φιλοσοφίας και της παιδαγωγικής Γεώργιο Α. Αποστολίδη. Ο Αποστολίδης αναδεικνυόταν ως ο «καταλληλότερος διορισμός» για την θέση του επόπτη στα σχολεία της περιοχής.⁴³⁹

Βέβαια, η κυβέρνηση μερικές φορές λάμβανε αποφάσεις περί διευθέτησης της μισθοδοσίας για ορισμένους καθηγητές της περιφέρειας, παρουσιάζοντας μεμονωμένα παραδείγματα μέριμνας για τους εκπαιδευτικούς της Μαγνησίας. Στην κωμόπολη της Αργαλαστής, διά Βασιλικού Διατάγματος τον Φεβρουάριο, είχε ληφθεί η απόφαση περί απόδοσης των διδασκαλικών μισθοδοσιών και άμεσης συντήρησης του κτηρίου από τους αρμόδιους παράγοντες.⁴⁴⁰

Αλλάζοντας ειδησεογραφικό τοπίο, όπως έγινε φανερό και από το πρώτο μέρος που εξετάστηκε η ένταξη της μουσικής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, με την εκκλησιαστική μουσική να αναδεικνύεται ως απαραίτητο αγαθό της παιδείας σύμφωνα με ορισμένους κάνοντας φανερή την σημασία της θρησκευτικής πίστης στην εποχή του 19^{ου} αιώνα, έτσι και κατά την δευτεροβάθμια εκπαίδευση το ζήτημα των εκκλησιαστικών μαθημάτων περνάει στο μικροσκόπιο της δημόσιας παιδείας. Άρθρο περί της «ατελούς διδασκαλίας των ιερών μαθημάτων» δημοσιεύτηκε στην «Θεσσαλία» από τον Ι. Δ. Μανώλη, μνημονεύοντας ένα κείμενο του Α. Κοντόπουλου στην εφ. «Ν. Σμύρνη» τον Μάρτιο του 1883. Ρητορικά ερωτήματα αναβλύζουν από το δημοσίευμα με σαφή προσανατολισμό την παρακμή των ιερών μαθημάτων, επικρίνοντας έντονα τους αρμόδιους φορείς του υπουργείου για την εν λόγω κατάσταση. Αναδεικνύεται η σημασία της θρησκευτικής αγωγής ως επιβεβλημένο αγαθό στην πολιτική και ηθική της χώρας. Για τον λόγο αυτό, στους μαθητές άρμοζε η ενδεδειγμένη διδαχή της αρετής μέσω της θρησκευτικής εκπαίδευσης. Οι γονείς απέβλεπαν στην εκπαίδευση των μαθητών σύμφωνα με τις θρησκευτικές τους παραδόσεις ώστε να γίνουν ενάρετοι χριστιανοί πολίτες, όμως οι επιδιώξεις αυτές έφθιναν συνεχώς εξαιτίας της μη χρήσης

⁴³⁸ Θεσσαλία, αρ. 406, 22.1.1883.

⁴³⁹ Φωνή του λαού, αρ. 113, 30.6.1883.

⁴⁴⁰ Φωνή του λαού, αρ. 88, 9.3.1883.

χριστιανικών μεθόδων διδασκαλίας από τους καθηγητές. Ένα παράδειγμα αυτής της διδασκαλικής στάσης ήταν η απόσυρση δύο Θεσσαλών μαθητών από το σχολείο από τους κηδεμόνες τους, ενώ οι τελευταίοι διακήρυτταν: *«δεν επιθυμούμεν οι υιοί ημών να γίνωσιν ασεβείς· κάλλιον παντοπώλαι και καλοί χριστιανοί, παρά λογιώτατοι και άθεοι»*. Υπήρχε η ανάγκη διορισμού ειδικών καθηγητών στα γυμνάσια της χώρας για την ορθή διδασκαλία των ιερών μαθημάτων, ενώ απορριπτόταν η ένταξη της *«καινοτόμου και ξενόφυλης διδασκαλίας»* ως ετερόκλητο προϊόν της εκπαίδευσης.⁴⁴¹

Στα τέλη Απριλίου του 1883, γνωστοποιήθηκε στην επίσημη «Εφημερίδα της Κυβερνήσεως» διάταγμα με το οποίο εισάγονταν ως υποχρεωτικό μάθημα οι στρατιωτικές ασκήσεις στα διδασκαλεία του κράτους. Κατά την διάρκεια των ασκήσεων, οι μαθητές όφειλαν να φέρουν κυανό πηλήκιο και χιτώνιο παρεχόμενα από το κράτος.⁴⁴²

Πλησιάζοντας στους καλοκαιρινούς μήνες και επομένως στην εξεταστική περίοδο, θα πραγματοποιούνταν για πρώτη φορά εξετάσεις του νεοσύστατου γυμναστηρίου του Βόλου κατά την περίοδο αυτή. Είχαν οριστεί για τις 26 Μαΐου για τους μαθητές του γυμνασίου και του Ελληνικού σχολείου της πόλης.⁴⁴³ Οι εξετάσεις έγιναν με την παρουσία εκλεκτών πολιτών του τόπου, όπως του δημάρχου Καρτάλη, του αναπληρωτή έπαρχου Νάνου και τους καθηγητές των σχολείων. Οι ανόργανες ασκήσεις και ιδίως ο βηματισμός των μαθητών γινόταν *«μετά μαθηματικής... ακριβείας»* αναδεικνύοντας τις μεθόδους του γυμναστή Γκίκα ως άξιες σεβασμού.⁴⁴⁴ Επιπλέον, στις 15 Ιουνίου έγιναν οι γραπτές εξετάσεις του γυμνασίου, ενώ τις επόμενες μέρες θα λάβαιναν χώρα οι προφορικές, στις οποίες ο Γούναρης εκφώνησε κατάλληλη ομιλία προς τους μαθητές. Λίγες μέρες αργότερα στις 22 Ιουνίου είχαν οριστεί οι αντίστοιχες εξετάσεις για το ελληνικό σχολείο, οι οποίες ολοκληρώθηκαν στις 3 Ιουλίου με τα αποτελέσματα να ευαρεστούν τους προσκεκλημένους που επαίνεσαν με την σειρά τους τους εκπαιδευτικούς.⁴⁴⁵

Στις εξετάσεις των Ελληνικών σχολείων αλλά και των σχολείων εν γένει, οι άνθρωποι που εργάζονταν στον τύπο της εποχής συνήθιζαν να παρευρίσκονται για την

⁴⁴¹ Θεσσαλία, αρ. 421, 19.3.1883.

⁴⁴² Φωνή του λαού, αρ. 99, 27.4.1883.

⁴⁴³ Θεσσαλία, αρ. 438, 21.5.1883 και Φωνή του λαού, αρ. 107, 25.5.1883.

⁴⁴⁴ Θεσσαλία, αρ. 441, 1.6.1883.

⁴⁴⁵ Θεσσαλία, αρ. 450, 6.7.1883, Φωνή του λαού, αρ. 111, 15.6.1883, Θεσσαλία, αρ. 446, 18.6.1883 και Θεσσαλία, αρ. 447, 22.6.1883.

κάλυψη των εκπαιδευτικών δρώμενων της πόλης. Τις θερινές σχολικές εξετάσεις του Ελληνικού σχολείου στον Βόλο επόπτευσε η «Θεσσαλία», κατά τις οποίες ξεχώρισε η τάξη της τεχνολογίας, με σημαντική τη συμβολή του καθηγητή Μελανίδη. Επίσης, στο ομώνυμο σχολείο του Αγίου Γεωργίου του δήμου Νηλείας, πριν την διεξαγωγή των μαθητικών εξετάσεων ο διευθυντής Ν. Ρηματισίδης εκφώνησε λόγο για τη σημασία της σωστής διαπαιδαγώγησης των μαθητών για το έθνος.⁴⁴⁶ Τέλος, οι αντίστοιχες μαθητικές εξετάσεις του Ελληνικού σχολείου Πορταριάς έγιναν με επιτυχία τον Ιούλιο του 1883, με την παρουσία του Μητροπολίτη Δημητριάδος και πολλών διακεκριμένων ανθρώπων της κωμοπόλεως.⁴⁴⁷

Έπειτα, για τις εξετάσεις του γυμνασίου Βόλου δημοσιεύτηκε άρθρο στην εφημερίδα «Θεσσαλία» συγχαίροντας την προσπάθεια του Γούναρη για τα εξάισια αποτελέσματα των μαθητών, ενώ αποδίδονταν εύσημα και στον καθηγητή Αποστολίδη, καθώς μέσω της ορθής διδασκαλίας των γλωσσικών κανόνων υποβαθμίστηκε η συνήθεια της μηχανικής αποστήθισης. Κατά τον Αποστολίδη, το μυαλό ενός ανήλικου μαθητή μπορεί να απομακρυνθεί από την αποστήθιση, αρκεί ο καθηγητής να εντρυφήσει στην ψυχρόσύνθεσή του και μέσω της γνώσης που κατέχει να ενισχύσει την πρόοδό του. Ο ενθουσιασμός του προαναφερθέντος καθηγητή δεν εξέλειψε ποτέ και διακρινόταν για «το θείον εκείνο πυρ και τον ιερών ζήλον» που επεδείκνυε.⁴⁴⁸

Βέβαια, υπήρχαν στιγμές κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους όπου οι διαμάχες μεταξύ καθηγητών εκδηλώνονταν έντονα στον εκπαιδευτικό χώρο, δίνοντας την αίσθηση μιας γενικότερης σύγχυσης στην εκπαίδευση. Ο «αξιοσέβαστος» λοιπόν Αποστολίδης είχε αναλάβει την τάξη στην οποία θα δίδασκε ένας εκ των καθηγητών του γυμνασίου προκαλώντας την αντίδραση του τελευταίου. Η αιτιολόγηση του Αποστολίδη ήταν σαφής. Κάθε εκπαιδευτικός όφειλε να διδάσκει κατά ακολουθία από την πρώτη έως την τρίτη τάξη του γυμνασίου, συμπληρώνοντας την τριετία της διδασκαλίας, δίχως να παραβιάζει αυτή την ακολουθία για να διδάξει όποια σχολική τάξη επιλέγει εκείνος.⁴⁴⁹ Το γεγονός αυτό δεν επηρέασε τους απόφοιτους μαθητές του γυμνασίου ορισμένοι από τους οποίους, όπως οι Γ. Μακρυκώστας, Δ. Πάγκαλος, Κ. Τσανκατούρης, Α. Καρτάλης, Η. Παυλίστρος, Β. Χ. Βασίλης, Μ. Ζαχαριάδης και Ι.

⁴⁴⁶ Θεσσαλία, αρ. 452, 13.7.1883 και Ελευθερία, αρ. 7, 16.7.1883.

⁴⁴⁷ Θεσσαλία, αρ. 454, 20.7.1883.

⁴⁴⁸ Θεσσαλία, αρ. 449, 2.7.1883.

⁴⁴⁹ Φωνή του λαού, αρ. 113, 30.6.1883.

Τιδέρης προέβησαν σε ευχαριστήριο κείμενο για την ολότητα των καθηγητών, ευχόμενοι προς στους μαθητές της χώρας να διαθέτουν αντίστοιχους καθηγητές.⁴⁵⁰

Εν συνεχεία, υπό τον τίτλο «Παιδαγωγική τριάς» ο προαναφερθείς καθηγητής Γεώργιος Αποστολίδης συνέταξε μακροσκελές άρθρο που δημοσιεύτηκε στη «Θεσσαλία», παραθέτοντας τους λόγους που οι μαθητές προκαλούν αναστάτωση κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας. Αρχικά, αναφέρονται οι αφορμές που οδηγούν σε ανάλογες συμπεριφορές, όπως *«η μη εκπλήρωση των όσων ανάγκη εστί να υπάρχωσι»* και *«η έλλειψις ασχολήσεων»* και στη συνέχεια αναγράφονται οι αιτίες που οδηγούν σε ανάρμοστες συμπεριφορές. Αναλύονται δύο κύρια αίτια περί μαθητικών αταξιών, με πρώτο την σωματική άσκηση κατά την οποία οι μαθητές θα έπρεπε να επιβλέπονται από το αρμόδιο διοικητικό στέλεχος του σχολείου για τον περιορισμό τους και για την επικέντρωσή τους αποκλειστικά στις προβλεπόμενες πρακτικές γυμναστικές ασκήσεις. Σε αντίθετη περίπτωση, οι μαθητές καταναλώνουν την ζωτική τους ενέργεια αφού κινούνται διαρκώς και *«επέρχεται κάματος ατονία»* την ώρα της προσέλευσής τους στη σχολική αίθουσα σε συνδυασμό με την φθορά των οργάνων λόγω της απότομης ακινησίας, οδηγώντας σε θορυβώδεις και ανήσυχες συμπεριφορές. Η χαλάρωση του σώματος επιφέρει αταξία και αποτρέπει την ευδοκίμηση μιας συνεχούς ροής στη διαδικασία της διδασκαλίας. Το δεύτερο κατά σειρά αίτιο αφορά τις μαθητικές ασχολίες. Όταν η διδασκαλία συνοδεύεται από περίπλοκο περιεχόμενο που ο μαθητής θα ήθελε να παρακάμψει, τότε καταφεύγει στις προσωπικές του επιθυμίες επιδεικνύοντας αναπόφευκτα μια τάση για αναστάτωση. Από την πλευρά του μαθητή, το ενδιαφέρον που θα επιδείξει προς το νέο εκπαιδευτικό περιεχόμενο κρίνεται μεγίστης βαρύτητας για να δημιουργήσει μια *«κλίσιν»* προς την μάθηση. Η μεθοδική διδασκαλία του Γερμανού παιδαγωγού Diesterweg θεωρήθηκε ως ο δέοντας τρόπος εκπαιδευτικής προσέγγισης, ενώ τα παιχνίδια των μαθητών αποτελούν απαραίτητο στοιχείο στην εκπαίδευση, πάντα όμως με την απαιτούμενη οριοθέτηση από τον εκπαιδευτικό για την αποφυγή παρεκτροπών. Εκτός από τις δυο παραπάνω προσπάθειες για τον περιορισμό της σχολικής αταξίας και τα μέτρα πρόσληψής της, ο Αποστολίδης προχωρά σε μια τρίτη παιδαγωγική ενέργεια που θεωρείται αναγκαίο συμπλήρωμα των προηγούμενων. Ο λόγος ήταν *«περί της προσταγής»*, δηλαδή των απαραίτητων ενεργειών που πρέπει να καθοριστούν ως προς το εύρος της

⁴⁵⁰ Θεσσαλία, αρ. 449, 2.7.1883.

καταλληλότητάς τους για να γνωρίζει ο μαθητής τα όριά του εντός της σχολικής αίθουσας.⁴⁵¹

Την συνέχεια του κειμένου του καθηγητή Αποστολίδη δίνει η εφημερίδα «Θεσσαλία» με την τέταρτη παιδαγωγική ενέργεια που οφείλει να πραγματοποιεί ένας δάσκαλος, δηλαδή της «διαταγής-απειλής» του εκπαιδευτικού προς τον μαθητή, μέθοδος παρεμφερής της «προσταγής» όπως προαναφέρθηκε παραπάνω. Η ευταξία πρέπει να συντελείται χωρίς αναβολή, ωστόσο όταν ελλοχεύει η απειθαρχία εντός των σχολικών πλαισίων ο δάσκαλος οφείλει να λειτουργεί ως «αμετάβλητος νόμος». Η διαταγή – απειλή πρέπει να εμπεριέχει ορθή αιτιολόγηση και ακρίβεια στην χρήση του λεξιλογίου για να είναι αποτελεσματική. Στόχος της είναι η καταστολή των απρεπών μαθητικών συμπεριφορών, με τον διδάσκαλο να επιδεικνύει επιείκεια στις τιμωρίες που επιλέγει και να αποφεύγει την επίρριψη επιπρόσθετων τιμωριών. Οι τελευταίες απαρτίζουν την πέμπτη παιδαγωγική πρακτική, οι οποίες διαδέχονται τις απειλές σε περίπτωση που ο μαθητής συνεχίσει να επιδεικνύει ανυπάκουη συμπεριφορά. Η ανάδειξη των ποινών προς τους μαθητές πριν την επιτέλεση των μαθητικών αταξιών θα ήταν μια ορθή επιλογή, ώστε να γνωρίζουν τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει μια απρεπής συμπεριφορά. Εξίσου ωφέλιμη θεωρείται και η ανά περιόδους υπενθύμιση των σχολικών κανονισμών εντός του σχολικού έτους προς τους μαθητές για την πρόβλεψη ή και την αποφυγή των μαθητικών ατασθαλιών. Το σύνολο των ποινών πρέπει να συντελείται σύμφωνα με τις εξής ενέργειες: 1) να μην συνοδεύεται από «πάθος» διότι εύκολα μπορεί να οδηγήσει σε έχθρα, 2) να προσαρμόζεται στον κατάλληλο βαθμό ανάλογα με το μέγεθος της αταξίας, γεγονός που δεν εφαρμόζεται από την πλειονότητα των διδασκάλων, 3) οτιδήποτε «ανάξιον και ανόσιον» πρέπει να παραλείπεται, 4) να υπάρχει μέριμνα για την υγεία του μαθητή και 5) να ενυπάρχει δικαιοσύνη μεταξύ των μαθητών.⁴⁵² Η συχνότητα των ποινών όφειλε να είναι περιορισμένη, διότι σε αντίθετη περίπτωση δεν θα οδηγούσε στα δέοντα αποτελέσματα. Ένας σημαντικός αριθμός εκπαιδευτικών ενσωμάτωνε διαρκώς τις ποινές στη διδασκαλία του και συνήθως σε συγκεκριμένους απείθαρχους μαθητές. Καθηγητές και δάσκαλοι συχνά χρησιμοποιούσαν τιμωρίες ως προσωπείο για την κάλυψη των σφαλμάτων τους αντί να πειθαρχήσουν τους μαθητές. Η άσκηση σωματικής βίας προς τους μαθητές επικρίνεται από κάθε άποψη, αν και δεν

⁴⁵¹ Θεσσαλία, αρ. 452, 13.7.1883.

⁴⁵² Θεσσαλία, αρ. 454, 20.7.1883.

υποστηρίζεται η εξ ολοκλήρου εξάλειψή της από το σχολείο αλλά η χρήση της ως έσχατη λύση και σε πολύ μικρό βαθμό. «*Η σωματική ποινή φέρει τον άνθρωπον εις την κατάστασιν των κτηνών*» και η εφαρμογή όμοιων πρακτικών δεν φέρνει τον συνετισμό του μαθητή. Τέλος, ορισμένες ποινές χρησιμοποιούνταν συχνότερα και αριθμούνται ως εξής: 1) κράτηση του μαθητή στο σχολείο μετά την λήξη του σχολικού ωραρίου με ειδοποίηση των κηδεμόνων, 2) αφαίρεση αξιώματος (σε περίπτωση που είχε δοθεί), 3) επιστολή δασκάλου προς τους γονείς για γραπτή τιμωρία που όφειλε να παραδώσει ο μαθητής, 4) ορθοστασία μαθητή σε σημείο της αίθουσας για μικρή διάρκεια, 5) τοποθέτηση σε «*ταπεινωτέραν θέσιν*», 6) ανάθεση επιπρόσθετης εργασίας στο σχολείο και 7) αποβολή από το σχολείο.

Το έκτο μέτρο για την ευταξία των διδασκομένων φέρει τον τίτλο «*περί της επιστασίας*». Οι μαθητές στη προσπάθειά τους να λειτουργήσουν φυσιολογικά στα πλαίσια της σχολικής τάξης πρέπει να διακατέχονται από ελευθερία κινήσεων, καθώς μέσω του περιορισμού τους με διάφορα μέσα αυξάνονται οι αταξίες κατά την διδασκαλία. Οπότε, μέσω της ελεύθερης εποπτείας, οι μαθητές διαθέτουν ευρέα περιθώρια κίνησης που τους καθιστούν λειτουργικούς στο σχολικό περιβάλλον, εντός μιας μορφής ήπιου σχολικού ελέγχου.⁴⁵³ Μάλιστα, η εποπτεία στο σχολικό και στο οικογενειακό περιβάλλον πρέπει να διεξάγεται σε ίδιο βαθμό, καθώς σε αντίθετη περίπτωση η σχολική επίβλεψη εξασθενεί και φθίνει. Συχνά, οι ισχυρές μαθητικές προσωπικότητες ενεργούν εποπτικά απέναντι στους συμμαθητές τους. Το φαινόμενο αυτό απαιτεί την επέμβαση από τον δάσκαλο για την άμεση εξάλειψη αντίστοιχων περιστατικών που οδηγούν ορισμένους μαθητές σε μια ανεπιθύμητη ισχύ εντός της τάξης. Ένα αντίστοιχο «*προνόμιο*» θα οδηγούσε στην αταξία εντός της σχολικής αίθουσας, με τους ισχυρότερους μαθητές να υποτάσσουν τους ασθενέστερους.

Έβδομο μέτρο για την επίτευξη της ευταξίας των μαθητών αποτελεί το «*περί αυθεντίας και αγάπης*» παιδαγωγικό μέσο. Ο μαθητής οφείλει να συμβιβάζεται προς την αυθεντία-δάσκαλο επιδείχνοντας άνευ όρων αγάπη. Πάντως, μαθητές και δάσκαλοι οφείλουν να αγωνίζονται προς μια κοινή κατεύθυνση, ώστε να επιτευχθεί η παιδαγωγική αρχή της *αυθεντίας και της αγάπης*. Αυτό το παιδαγωγικό μέσο μέσα στο σχολείο καθιστά αχρείαστη την καταβολή τιμωριών, σε ένα σχολικό περιβάλλον όπου οι μαθητές «*δεν φροντίζουν να υποκρίνονται ότι είναι φρόνιμοι, ουδέ τους διδασκάλους*

⁴⁵³ Θεσσαλία, αρ. 455, 23.7.1883.

εξαπατώσι». Υποχρέωση του διδάσκοντος οφείλει να είναι η παιδαγωγική υπεροχή των λόγων του και η αποφυγή ακατανόητων εκφράσεων, που συνήθως γίνονται αντικείμενο σχολιασμού σε περίπτωση που το αντιληφθούν οι μαθητές. Εάν ο διδάσκων υποπέσει σε λάθος στη διάρκεια της διδασκαλίας οφείλει να το παραδεχτεί και να προβεί στην διόρθωσή του, προβάλλοντας την σωστή εκδοχή των λεγομένων του. Με τον τρόπο αυτό η αυθεντία του δασκάλου δεν θα ζημιωθεί μετά την αποδοχή του λάθους του, αντιθέτως θα οδηγήσει στην ενίσχυση της διδασκαλίας αποκαλύπτοντας την δεινή ικανότητα διαχείρισης των αναπάντεχων γεγονότων εντός της αιθούσης.⁴⁵⁴

Λίγες μέρες μετά από αυτές τις δημοσιεύσεις του Αποστολίδη, γνωστοποιήθηκε η συνέχεια του κειμένου «*Παιδαγωγική τριάς*», με το δεύτερο μέρος των παιδαγωγικών του συλλογισμών να αφορά τον διαχωρισμό ανάμεσα στον επιστημονικά μορφωμένο δάσκαλο και στον εμπειρικό εκπαιδευτικό. Ο πρώτος, έχοντας ως οπλισμό τις παιδαγωγικές θεωρίες, βασίζει την διδασκαλία του στις επιστημονικά ορθές πρακτικές, πορευόμενος με μηδαμινή αμφιβολία για τα επιστημονικώς αποδειχθέντα λεγόμενά του. Ακόμη και σε περιπτώσεις χρήσης λανθασμένων θεωριών, ο καταρτισμένος διδάσκαλος αντιλαμβάνεται το λάθος και δεν επεκτείνεται σε περαιτέρω ανάλυση. Από την άλλη πλευρά, η εμπειρία μπορεί σε περιπτώσεις όπου τα γεγονότα ταυτίζονται να αποδειχθεί χρήσιμη μέθοδος στη διδασκαλία των σχολικών αντικειμένων αλλά δεν μπορεί να αποτελέσει αξιόπιστη παιδαγωγική μέθοδο. Οι εμπειρίες δεν συνάδουν με την επιστήμη, από τη στιγμή που καθοδηγούνται από τυχαία γεγονότα και «*δεν δύνανται να ήνε χρήσιμοι και αληθείς...*». ⁴⁵⁵ Επιπλέον, ήταν αναγκαίες οι τροποποιήσεις του συνόλου των δημοτικών σχολείων ώστε να εκπαιδευτεί επαρκώς το πλήθος των μαθητών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ως «*φύλακες*» της παιδείας ορίζεται, σύμφωνα με τον Αποστολίδη, η *προσοχή* και το *ενδιαφέρον* του μαθητή που είναι υπεύθυνες για την επιτυχή έκβαση της διδασκαλίας, ενώ η απουσία τους καθιστά αδύνατη την επίτευξη των διδακτικών στόχων.⁴⁵⁶

Στην βάση ανάλογου εκτενούς κειμένου με παιδαγωγική χροιά κινούνταν και οι συλλογισμοί του συγγραφέα Φρασικλή, ο οποίος παράθεσε ένα κείμενο που αφορούσε την διδασκαλία εν γένει και του τρόπου λειτουργίας της στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Προβαλλόταν η έντονη επιθυμία της ένταξης της νέας διδακτικής μεθόδου στα

⁴⁵⁴ Θεσσαλία, αρ. 456, 27.7.1883.

⁴⁵⁵ Θεσσαλία, αρ. 459, 10.8.1883.

⁴⁵⁶ Θεσσαλία, αρ. 460, 13.8.1883.

ελληνικά σχολεία και γυμνάσια της Ελλάδας, καθότι η εν λόγω μέθοδος επέφερε στα δημοτικά σχολεία θετικά αποτελέσματα στους μαθητές, με τους τελευταίους να μεταβαίνουν στον χώρο του σχολείου με μεγαλύτερη ευθυμία σε αντίθεση με προηγούμενες δεκαετίες. Επιπλέον, αναδύεται η ανάγκη μιας πιο μαθητοκεντρικής προσέγγισης της διδασκαλίας, δηλαδή ο καθηγητής όφειλε να επιτελεί έργο «θεατή» και παράλληλα βοηθού, προσφέροντας ευκαιρίες στους μαθητές να ενστερνιστούν την οπτική των συγγραφέων των σχολικών εγχειριδίων και να αναπτύξουν την ικανότητα της ενσυναίσθησης. Κατακρίνεται έντονα η απλή αποστήθιση της γραμματικής, καθώς όπως αναρωτιόταν: «και όμως μεθ' όλην την τετραετίαν να μη δύναται ο μαθητής ουδέ τας κοινωτέρας λέξεις της αρχ. ελλ. γλώσσης να γράψη απροσκόπτως;».⁴⁵⁷ Η χρήση της γραμματικής περιοριζόταν στην αποστήθιση 100-200 σελίδων, παραμελώντας τον σκοπό της ύπαρξής της και της ουσιαστικότερης χρήσης της. Με παρόμοιο τρόπο διεξαγόταν και η διδασκαλία του συντακτικού, με τον μαθητή να μη γνωρίζει την χρήση του αλλά να είναι σε θέση να μνημονεύσει και να απαγγείλει όλο το βιβλίο μέσω της αποστήθισης. Η προτεινόμενη διδασκαλία των προαναφερθέντων μαθημάτων που εξάγεται από το μακροσκελές άρθρο ήταν, αρχικά, η αφαίρεση των βιβλίων από τους μαθητές για τρεις μήνες και στη συνέχεια, η αποκλειστική διά ζώσης διδασκαλία με την καταγραφή της ύλης μέσω υπαγόρευσης των λεγομένων του δασκάλου.⁴⁵⁸

Σε γενικές γραμμές, κατά το έτος του 1883 πραγματοποιήθηκαν αρκετές μεταβολές στο διδακτικό προσωπικό του γυμνασίου και του Ελληνικού σχολείου του Βόλου σε αντίθεση με το προηγούμενο έτος.

Τον Αύγουστο, η κυβέρνηση προέβη στην απόλυση του ελληνοδιδάσκου Ι. Μελανίδη «ένεκα απρεπούς συμπεριφοράς προς τους μαθητάς και τον προϊστάμενόν του», γεγονός που δε συνάδει με την εν γένει φήμη του δασκάλου περί καλής διαγωγής στον χώρο του σχολείου αλλά και στις κατ' οίκον διδασκαλίες του. Η βουλευτοκρατία φαίνεται να δέσποζε την συγκεκριμένη περίοδο, διαπράττοντας κάθε λογής ατασθαλία στον χώρο της εκπαίδευσης.⁴⁵⁹ Ο απολυθείς δάσκαλος καταχώρησε στην εφ. της «Θεσσαλίας» την απόκρισή του προς την απόφαση της κυβέρνησης. Η πρόφαση περί ανάρμοστης συμπεριφοράς προς τους μαθητές προβαλλόταν ως «αποκώμα μοχθηράς καρδίας και πεπορωμένης συνειδήσεως», καθώς τονιζόταν η ευγνωμοσύνη που

⁴⁵⁷ Ελευθερία, αρ. 12, 3.8.1883.

⁴⁵⁸ Ελευθερία, αρ. 13, 6.8.1883.

⁴⁵⁹ Θεσσαλία, αρ. 460, 13.8.1883.

επέδειχναν οι γονείς προς το πρόσωπό του για την συμπεριφορά που παρουσίαζε ο εν λόγω «στοργικός» εκπαιδευτικός στους μαθητές, σύμφωνα με τον ίδιο. Ο «πολύπειρος» αυτός εκπαιδευτικός δεν αμφισβητούσε την «αυστηρά και πειθαρχική» του διαγωγή, η οποία ήταν όμως συνδυασμένη με «ψήγματα» καλοσύνης και σεβασμού απέναντι στους μαθητές.⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ Ο δάσκαλος, ωστόσο, προχώρησε στην απολογία του για ανάρμοστη συμπεριφορά προς τον προϊστάμενο του σχολείου, που αποτελούσε και τον δεύτερο λόγο απόλυσης του παρορμητικού δασκάλου. Στην μακροσκελή επιστολή του προς την «Θεσσαλία» αναλύει τρεις περιπτώσεις που τον οδήγησαν στην παρεκτροπή της συμπεριφοράς του, με ουσιαστικότερη εξ αυτών την διαμάχη του με τον σχολάρχη του σχολείου στη διάρκεια διδασκαλίας που συμμετείχαν αμφότεροι. Η αποβολή ενός μαθητή με προσταγή του διευθυντή, ενώ είχε προηγηθεί τιμωρία από τον Μελανίδη, οδήγησε τον τελευταίο σε λεκτικά ατοπήματα κατά του διευθύνοντα. Ωστόσο, εντός δύο ημερών, ο δάσκαλος ενώπιον του καθηγητή Ι. Σπεράντζα και του βοηθού Αντωνίου Γολπίνου εξέφρασε την απολογία του προς τον διευθυντή, λέγοντας πως δεν υπήρχε προσωπική αντιζηλία.⁴⁶² Λίγο αργότερα, ο απολυθείς ελληνοδιδάσκαλος ανέλαβε την διδασκαλία των θηλέων στο παρθεναγωγείο του Βόλου, μια απόφαση που ελήφθη από τον δήμαρχο της πόλης Καρτάλη.⁴⁶³

Την ίδια περίοδο, ο «Διδασκαλικός Σύλλογος» μετέβη στο Υπουργείο Παιδείας ζητώντας την αύξηση μισθού σε καθηγητές και ελληνοδιδασκάλους, καθώς επίσης και την ισοστάθμιση των μισθών των δασκάλων που δίδασκαν με τη παλαιά μέθοδο έναντι των δασκάλων της νέας μεθόδου.⁴⁶⁴

Όσον αφορά το διδακτικό προσωπικό κατά τους τελευταίους μήνες του 1883, τα γεγονότα που αφορούσαν μεταθέσεις καθηγητών και ελληνοδιδασκάλων ήταν τα ακόλουθα. Στα τέλη του Οκτωβρίου, ο καθηγητής του γυμνασίου Βόλου και διδάσκων της ελληνικής γλώσσας Ι. Ν. Σπεράντσας μετατέθηκε στο γυμνάσιο της Πάτρας.⁴⁶⁵ Μία ακόμη μετάθεση στο προσωπικό του γυμνασίου πραγματοποιήθηκε στις αρχές του Νοέμβρη, με τον καθηγητή Άγγελο Παπαγεωργίου να αναχωρεί για την Χαλκίδα. Η απώλεια του εν λόγω εκπαιδευτικού από τον Βόλο, που θεωρούνταν ένας εκ των διακρινόμενων καθηγητών του τόπου, έθετε σε κίνδυνο την πρόοδο των διδασκομένων

⁴⁶⁰ Θεσσαλία, αρ. 468, 10.9.1883.

⁴⁶¹ Φωνή του λαού, αρ. 124, 22.9.1883.

⁴⁶² Θεσσαλία, αρ. 470, 17.9.1883.

⁴⁶³ Θεσσαλία, αρ. 475, 12.10.1883.

⁴⁶⁴ Φωνή του λαού, αρ. 125, 6.10.1883.

⁴⁶⁵ Ελευθερία, αρ. 37, 29.10.1883.

ειδικότερα επειδή η μετάθεση πραγματοποιήθηκε στα μέσα της σχολικής χρονιάς. Σημαντικές ήταν οι εκκλήσεις της εφ. «Φωνή του λαού» προς τον Υπουργό Παιδείας Βουλπιώτη για την διατήρηση του αξιότιμου καθηγητή στην υπάρχουσα θέση και την απόρριψη της μετάθεσης σε διαφορετική επαρχία εκτός Βόλου.⁴⁶⁶ Τέλος, στο Ελληνικό σχολείο Μηλεών την σχολική περίοδο του 1883 εργαζόταν μόνο ο διευθυντής και χρειαζόταν επείγοντως ενίσχυση στο προσωπικό. Το συγκεκριμένο σχολείο είχε ιδρυθεί από δύο εξέχουσες για την ιστορία προσωπικότητες όχι μόνο των Μηλεών αλλά της Μαγνησίας γενικότερα, του Κωνσταντά και του Α. Γαζή, και ήταν χρέος του κράτους η ορθή λειτουργία του.⁴⁶⁷

Από τις αρχές Οκτωβρίου, ωστόσο, η λειτουργία του Ελληνικού σχολείου του Βόλου θα γινόταν σε διαφορετικό κτήριο στο κέντρο της πόλης. Το μέτρο αυτό ήταν υψίστης σημασίας για την πρακτικότητα που όφειλε να έχει ένα σχολείο, διότι τους χειμερινούς μήνες οι μαθητές κωλύονταν κατά την μετακίνησή τους στο προηγούμενο οίκημα που βρισκόταν στο άκρο της πόλης και δεν εξυπηρετούσε την πλειονότητα των μαθητών.⁴⁶⁸ Ωστόσο στις αρχές Δεκεμβρίου, μαζί με το Ελληνικό σχολείο αποφασίστηκε ότι θα μεταφερόταν και το γυμνάσιο της πόλης. Το οικοδόμημα του Μουσούτη που φιλοξενούσε τους μαθητές του εν λόγω σχολείου δεν κάλυπτε τις διδακτικές ανάγκες, ενώ είχε προταθεί από τον Γούναρη η ενοικίαση της οικίας Α. Γεωργιάδη έναντι 500 δραχμών/μήνα, η οποία διέθετε όμως «πενιχρή» χωρητικότητα για την φιλοξενία δύο σχολείων. Το οικοδόμημα του Ι. Παντζίδου προτάθηκε από τον τύπο της εποχής και αναδεικνυόταν ως το καταλληλότερο οίκημα, όντας ικανό να στεγάσει εξίσου το σύνολο των μαθητών με μόλις 400 δραχμές/μήνα.⁴⁶⁹

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1884

Η περίοδος του 1884 διαθέτει αρκετό υλικό προς διερεύνηση των εκπαιδευτικών δρώμενων της Μαγνησίας. Αρχικά, σύνθητες φαινόμενο αποτελούσε η απαγγελία εκκλησιαστικών λόγων από εκπαιδευτικούς (συνήθως καθηγητές θρησκευτικών) σε εκκλησίες της περιοχής. Ο «αξιέπαινος» καθηγητής του γυμνασίου Θεόδωρος Ζωγράφος εκφώνησε λόγο στο ναό του Αγίου Νικολάου στον Βόλο, με

⁴⁶⁶ Ελευθερία, αρ. 38, 2.11.1883, Φωνή του λαού, αρ. 129, 3.11.1883 και Θεσσαλία, αρ. 481, 5.11.1883.

⁴⁶⁷ Ελευθερία, αρ. 25, 17.9.1883.

⁴⁶⁸ Ελευθερία, αρ. 29, 1.10.1883.

⁴⁶⁹ Θεσσαλία, αρ. 489, 3.12.1883.

ιδιαίτερες βλέψεις για συμπληρωματικές ομιλίες τις Κυριακές της Τεσσαρακοστής.⁴⁷⁰ Την πρώτη Κυριακή του Μαρτίου εκφώνησε αντίστοιχο λόγο «*περί φθόνου*», ενώ την επόμενη Κυριακή μίλησε «*περί της μελλούσης κρίσεως*».^{471 472} Συνεχίστηκαν οι ομιλίες θρησκευτικού περιεχομένου στον ναό του Αγίου Νικολάου από τον καθηγητή Ζωγράφο μέχρι την Κυριακή των Βαΐων.⁴⁷³

Η επόμενη εκπαιδευτική είδηση που συναντά κανείς στον τύπο παρουσιάζεται στα μέσα Μαΐου, κατά την υποδοχή του Χαρίλαου Τρικούπη στην πόλη του Βόλου. Οι μαθητές του γυμνασίου της πόλης υποδέχτηκαν τον Τρικούπη στην αποβάθρα του λιμανιού, ενώ συγχρόνως ο μαθητής Αχιλλεύς Γ. Νικολαΐδης ανέλαβε την εκφώνηση ενός ποιήματος προς τιμήν του πρωθυπουργού της χώρας.⁴⁷⁴

Τον ίδιο μήνα, μέσω βασιλικού διατάγματος, ανακοινώθηκαν οι εγγραφές και οι εξετάσεις των μαθητών των Ελληνικών σχολείων και γυμνασίων της χώρας, ενώ καταργήθηκαν τα προγενέστερα διατάγματα που αφορούσαν τη μέση εκπαίδευση.⁴⁷⁵ Ειδικότερα, οριζόταν ο λεπτομερειακός έλεγχος των εκπαιδευτικών καθηκόντων και της εκπαιδευτικής πορείας των μαθητών, ενώ καθιερώθηκε η «*δικαία αυστηρότης*» για τα ιδιωτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Επιπροσθέτως, αναθεωρήθηκε η κατάταξη των διδακτικών μαθημάτων ως προς την βαρύτητά τους, με την ιστορία να βρίσκεται στην πρώτη θέση από κοινού με τα μαθήματα των λατινικών και μαθηματικών.⁴⁷⁶ Τέλος, προσεχής υπουργική εγκύκλιος προέβλεπε την εξέταση των γυμνασιακών μαθητών σε μαθήματα κατωτέρων τάξεων. Η δεύτερη τάξη όφειλε να εξετασθεί στα μαθήματα της πρώτης, η τρίτη τάξη στα μαθήματα της δευτέρας και της πρώτης τάξης, ενώ προβλεπόταν η εξέταση του συνόλου των μαθημάτων του γυμνασίου από την τελευταία τάξη. Το μέτρο αποκόμιζε ιδιαίτερη αποδοχή από τον τύπο της εποχής.⁴⁷⁷

Επιπλέον, εντός του 1884 είχε ανακοινωθεί νέο πρόγραμμα διδασκαλίας από το Υπουργείο Παιδείας, με σκοπό την αναπλαισίωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ακολουθώντας το πρότυπο της πρωτοβάθμιας. Μέχρι τα μέσα Ιουλίου, δεν είχαν γνωστοποιηθεί από επίσημο φορέα του κράτους τα διδακτικά εγχειρίδια για τη νέα

⁴⁷⁰ Ελευθερία, αρ. 65, 22.2.1884.

⁴⁷¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 5, 28.2.1884.

⁴⁷² Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 8, 8.3.1884.

⁴⁷³ Θεσσαλία, αρ. 503, 28.3.1884.

⁴⁷⁴ Φωνή του λαού, αρ. 153, 19.5.1884.

⁴⁷⁵ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 27, 23.5.1884.

⁴⁷⁶ Φωνή του λαού, αρ. 154, 26.5.1884.

⁴⁷⁷ Θεσσαλία, αρ. 520, 2.6.1884.

μέθοδο, γεγονός που μαρτυρά μάλλον την εναπόθεση επιλογής των εκπαιδευτικών βιβλίων στην κρίση των εκάστοτε καθηγητών και ελληνοδιδασκάλων. «Και πάλιν η θύρα ανέδην αναπεπταμένη εις την ευλογημένην βιβλιοκαπηλείαν!».⁴⁷⁸

Όπως κάθε χρόνο, έτσι και στο έτος που εξετάζουμε, από τον Μάιο ξεκινούσαν οι θερινές εξετάσεις σηματοδοτώντας το τέλος του σχολικού έτους. Το υπό τη διεύθυνση του Πανάγου Χρήστου γυμναστήριο θα τελούσε τις εξεταστικές του υποχρεώσεις στα τέλη του ίδιου μήνα σύμφωνα με το «Εθνικόν Μεγαλείον».⁴⁷⁹ Οι μαθητές ολοκλήρωσαν επιτυχώς τις γυμναστικές ασκήσεις και επέδειξαν τις ικανότητές τους, κυρίως, στην ενόργανη γυμναστική. Στις εν λόγω γυμναστικές και στρατιωτικές ασκήσεις έλαβαν μέρος και οι μαθητές του Ελληνικού σχολείου. Οι παρευρισκόμενοι εντυπωσιάστηκαν δεόντως διά των άρτιων επιδείξεων των μαθητών, χάρη στις κοπιώδεις προσπάθειες του γυμναστή Πανάγου Χρήστου.⁴⁸⁰ Το «Εθνικόν Μεγαλείον» έδωσε τα συγχαρητήριά του στους μαθητές για την αξιέπαινη προσπάθειά τους.⁴⁸¹ Ο τύπος κάνει λόγο για την ανάγκη υποχρεωτικής διεξαγωγής του μαθήματος της γυμναστικής και στους μαθητές της κατώτερης εκπαιδευτικής βαθμίδας ως αποτέλεσμα της θετικής επίδρασης στη σωματική διάπλαση των νέων εν γένει. Σύμφωνα με την «Φωνή του λαού», οι παρευρισκόμενοι των γυμναστηριακών αυτών εξετάσεων εντυπωσιάστηκαν από την πρόοδο των μαθητών, επιβεβαιώνοντας την προαναφερθείσα θετική ανταπόκριση που απέσπασε το σχολικό γεγονός.⁴⁸² Επιπλέον, έγιναν με επιτυχία οι εξετάσεις των ελληνικών τάξεων του παρθενγωγείου της επαρχίας υπό της διευθύντριας Ζωής Κωροναίου. Οι Ιωάννης Μελανίδης, ελληνοδιδάσκαλος τρίτης τάξης, και Θεόδωρος Ζωγράφος, καθηγητής της δεύτερης τάξης του σχολείου θηλέων, έδειξαν την διδακτική τους εμπειρία εμπλουτίζοντας τον πνευματικό κόσμο των μαθητριών οδηγώντας τους σε σημαντική πρόοδο.⁴⁸³

Μετά την ολοκλήρωση των εξετάσεων του γυμναστηρίου της πόλης ακολούθησαν οι εξετάσεις του γυμνασίου. Οι μαθητές ανταποκρίθηκαν εύστοχα στις ερωτήσεις του μαθήματος της ελληνικής γλώσσας, με τον καθηγητή της τρίτης τάξεως Καραγιαννόπουλο, μετέφρασαν ορθά πλήθος αποσπασμάτων του Θουκυδίδη και του Ομήρου και απέδειξαν περίτρανα την αναγνωστική και αντιληπτική τους ευχέρεια.

⁴⁷⁸ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 42, 18.7.1884.

⁴⁷⁹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 28, 26.5.1884.

⁴⁸⁰ Θεσσαλία, αρ. 521, 6.6.1884.

⁴⁸¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 31, 6.6.1884.

⁴⁸² Φωνή του λαού, αρ. 155, 2.6.1884.

⁴⁸³ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 29, 30.5.1884.

Επιτυχημένα παρουσιάζονταν και τα αποτελέσματα των υπόλοιπων μαθημάτων, με τον τύπο της Μαγνησίας να επαινεί την αξιοσέβαστη προσπάθεια του Γούναρη και όλων των καθηγητών για την πρόοδο των εκπαιδευομένων.⁴⁸⁴ Στις 20 Ιουνίου είχαν προγραμματιστεί και οι γραπτές εξετάσεις του Ελληνικού σχολείου Αγίου Λαυρεντίου, με τις προφορικές να προγραμματίζονται στις 24 Ιουνίου.⁴⁸⁵ Οι κοπιώδεις προσπάθειες του διευθυντή Ιωάννη Σαχίνη και των συναδέλφων του Αθανάσιου Ν. Χρυσοχοϊδη και Γεώργιου Ι. Παραθύρη αναμενόταν να φανούν μέσω της επιτυχής έκβασης που επρόκειτο να είχαν οι σχολικές εξετάσεις.⁴⁸⁶ Ομοίως, οι γραπτές εξετάσεις του ελληνικού σχολείου Βόλου είχαν οριστεί στις 18 Ιουνίου, με τις προφορικές να πραγματοποιούνται δύο μέρες αργότερα, στις 20. Ο τύπος προέβη σε ανοιχτή πρόσκληση όλων των κηδεμόνων στις εν λόγω εξετάσεις.⁴⁸⁷

Συνεχίζοντας, είχε επισημανθεί και παραπάνω η αξία των σχολικών εγχειριδίων κατά την εκπαιδευτική διαδικασία. Συνεπώς, μέχρι τις 2 Ιουνίου του 1884 είχε εγκριθεί από το Υπουργείο Παιδείας μια σειρά από σχολικά εγχειρίδια προς χρήση για τα ελληνικά σχολεία και γυμνάσια της χώρας. Τα επικυρωμένα εγχειρίδια ήταν τα εξής: η *Λατινική Γραμματική* του Δ. Σεμιτέλου, το *Λατινικό Συντακτικό* του Σακελλαρόπουλου, το *Συντακτικόν Ελληνικόν* του Κυριακόπουλου καθώς και το αντίστοιχο του Κατεβαίνη, το *Γαλλικόν Αναγνωσματάριον* του Ναδίρη, η *Γαλλική Γραμματική* του Καρασούτσα, η *Ελληνική Ιστορία* του Φραγκίστα, η *Ρωμαϊκή Ιστορία* του Ζαφειρόπουλου, η *Ψυχολογία* του Λίνδνερ σε μετάφραση του Ολυμπίου, η *Λειτουργική* του Ρομπότη και η *Εκκλησιαστική Ιστορία και κατήχησις* του Α. Διομήδου Κυριακού.⁴⁸⁸

Την ίδια περίοδο, το Υπουργείο Παιδείας συνέχιζε να δίνει έμφαση στις μεταθέσεις των εκπαιδευτικών στα τέλη του έτους 1883-1884, τοποθετώντας ως επιθεωρητή των σχολικών μονάδων της Θεσσαλίας τον καθηγητή της θεολογικής σχολής Ζήκο Ρώση.

Στα τέλη Ιουνίου, ο νομάρχης Μαγνησίας βρέθηκε στον Βόλο για να εξετάσει προσωπικώς τους καθηγητές του δευτεροβάθμιου κλάδου. Ο τύπος αναρωτήθηκε: «*διατί ταύτα πάντα ετησίως επισημβαίνουσιν εις τον κρίσιμον καιρόν των εξετάσεων; και τι συμβαίνει άρα γε;*». Τέλος, η εφ. «Θεσσαλία» απαιτούσε την μετάθεση

⁴⁸⁴ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 35, 20.6.1884.

⁴⁸⁵ Θεσσαλία, αρ. 525, 20.6.1884 και Θεσσαλία, αρ. 526, 23.6.1884.

⁴⁸⁶ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 36, 23.6.1884.

⁴⁸⁷ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 34, 16.6.1884.

⁴⁸⁸ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 30, 2.6.1884.

ολόκληρου του γυμνασιακού προσωπικού, ώστε να επιτευχθεί η ορθή λειτουργία της συγκεκριμένης δευτεροβάθμιας σχολικής μονάδας.⁴⁸⁹ Το «Εθνικόν Μεγαλείον» διέψευσε ένα μέρος της ανωτέρω είδησης, αναφέροντας πως η αιτία μετάβασης του νομάρχη στο γυμνάσιο της πόλης είχε σκοπό την διασαφήνιση των 32 νέων άρθρων του συντάγματος που αφορούσαν τις τελικές εξετάσεις, για τις οποίες ζήτησε «την μεγάλην ταύτην αυστηρότητα εκ μέρους των κ. καθηγητών» για την ορθή διεξαγωγή των σχολικών διαγωνισμάτων. Στις εξετάσεις αυτές αξίζει να σημειωθεί πως από τους 80 μαθητές του γυμνασίου προήχθησαν μόλις οι 44, ενώ από τους 22 μαθητές της τέταρτης τάξης αποφοίτησαν οι 12· 7 εκ των μετεξεταστέων θα επαναλάμβαναν τις εξετάσεις του Σεπτεμβρίου, όπως και οι εναπομείναντες 3 που δεν παραβρέθηκαν στις εαρινές εξετάσεις.⁴⁹⁰

Αυτό είχε ως επακόλουθο ένα μεγάλο κύμα αντιδράσεων από πολλαπλές πλευρές. Η πρόοδος ορισμένων μαθητών δεν κυμαινόταν σε υψηλά επίπεδα ώστε να προαχθούν στις επόμενες τάξεις του γυμνασίου, γεγονός που επέφερε αναστάτωση κυρίως στους κηδεμόνες. Ωστόσο, οι τελευταίοι όφειλαν να γνωρίζουν το μορφωτικό επίπεδο των παιδιών τους για να επιφέρουν δίκαιη κρίση σχετικά με την προαγωγή τους ή την επανάληψη της τάξης στην οποία βρίσκονταν.⁴⁹¹

Σε διαφορετική γραμμή κυμαινόταν η «Φωνή του λαού», καθώς οι αμείλικτες κρίσεις των καθηγητών στις εισαγωγικές γυμνασιακές εξετάσεις των απόφοιτων μαθητών του Ελληνικού σχολείου της πόλης απέσπασαν «τρανούς επαίνους» από την εφημερίδα. Από τους 55 μαθητές που παρευρέθηκαν στις εξετάσεις, μόλις οι 23 απέσπασαν μια θέση για την πρώτη τάξη του γυμνασίου, αναδεικνύοντας την επαίσχυντη επικρατούσα κατάσταση του ελληνικού σχολείου, ενώ υπήρχε η προσδοκία για περαιτέρω παιδαγωγική πρόοδο.⁴⁹² Επιπλέον, η κυβέρνηση είχε αναγγείλει την εισαγωγή εφέδρων στα γυμνάσια, μέτρο που μέχρι τα τέλη Σεπτεμβρίου δεν είχε επιτευχθεί.⁴⁹³

Σε μακροσκελή αναφορά του ο έφορος Ι. Μανούσος παρουσίασε τις σκέψεις του για τις απολυτήριες εξετάσεις του γυμνασίου κατά το σχολικό έτος 1883-1884. Αρχικά, στις προφορικές εξετάσεις του εκπαιδευτηρίου είχαν προαχθεί 5-6 μαθητές

⁴⁸⁹ Θεσσαλία, αρ. 528, 30.6.1884.

⁴⁹⁰ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 39, 7.7.1884.

⁴⁹¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 43, 21.7.1884.

⁴⁹² Φωνή του λαού, αρ. 169, 22.9.1884.

⁴⁹³ Ανεξαρτησία, αρ. 373, 23.9.1884.

της ανώτερης τάξης και για τους υπόλοιπους μαθητές προβλεπόταν η επανάληψη των εξετάσεων τον Σεπτέμβριο. Στην πράξη, μόνο 7 εκ των 19 μαθητών ορίστηκαν μετεξεταστέοι, με την πλειονότητα των εκπαιδευομένων να λαμβάνουν απολυτήριο διά ελαστικών προφορικών διαγωνισμάτων, όπου η βοήθεια των εκπαιδευτικών ήταν σημαντική αφού συμπλήρωναν οι ίδιοι τις απαντήσεις των μαθητών, όταν δεν γνώριζαν τη λύση στα ερωτήματα που τους θέτονταν. Μέσω προφορικών εξετάσεων, οι μαθητές συνήθιζαν να αποκομίζουν απολυτήρια *«ουχί εκ της επιμέλειας των, αλλά εκ πλαγιών μέσων»* και να αναλαμβάνουν καθήκοντα δημόσιου υπαλλήλου δίχως τα απαραίτητα εφόδια. Για τον προβιβασμό στην επόμενη γυμνασιακή τάξη, βασιλικό διάταγμα της 11^{ης} Μαΐου του 1884 προέβλεπε τον συνδυασμό των προφορικών εξετάσεων στο σύνολο των μαθημάτων με τα γραπτά διαγωνίσματα και τον τελικό έλεγχο. Σύμφωνα με τον Μανούσο, μοναδική αξιόπιστη πηγή για την αξιολόγηση των μαθητικών προσπαθειών αποτελούσαν τα γραπτά διαγωνίσματα των διδασκομένων, τα οποία δεν θα επιδέχονταν νοθεία, καθώς θα εποπτεύονταν από τρεις καθηγητές και θα εξετάζονταν από το γενικό συμβούλιο των καθηγητών που θα κατέγραφε τις παρατηρήσεις του στο τέλος κάθε γραπτού. Η διαδικασία θα ολοκληρωνόταν με την αποστολή των γραπτών στο Υπουργείο μέσω του γυμνασιάρχη.⁴⁹⁴

Μέσα σε αυτό το περίεργο κλίμα που επικρατούσε στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση της πόλης, οι προετοιμασίες για την έναρξη του νέου σχολικού έτους βρίσκονταν σε εξέλιξη κατά τον Αύγουστο του 1884. Οι γυμνασιάρχες στο σύνολό τους είχαν διορισθεί, ενώ οι διδάσκαλοι των Ελληνικών σχολείων θα τοποθετούνταν στις θέσεις τους μέχρι τις 20 του ίδιου μήνα, με στόχο την εκκίνηση των μαθημάτων την 1^η Σεπτεμβρίου.⁴⁹⁵ Στη διάρκεια των προετοιμασιών, το Υπουργείο Παιδείας όρισε τους καθηγητές Ναρίδη, Τριανταφύλλου και Καποδίστρια ως εξεταστική επιτροπή για τον διορισμό των εκπαιδευτικών της γαλλικής γλώσσας στα αντίστοιχα Ελληνικά σχολεία και γυμνάσια της χώρας.⁴⁹⁶ Μερικές βδομάδες αργότερα ο διδάσκαλος Λεωνίδας Κουκουσέλης διορίστηκε στο Ελληνικό σχολείο του Βόλου ως Β' διδάσκαλος, προερχόμενος από το αντίστοιχο σχολείο του Προμυρίου.⁴⁹⁷ Επίσης, κατά

⁴⁹⁴ Θεσσαλία, αρ. 544, 25.8.1884.

⁴⁹⁵ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 51, 18.8.1884.

⁴⁹⁶ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 52, 22.8.1884.

⁴⁹⁷ Θεσσαλία, αρ. 548, 8.9.1884.

την προετοιμασία για την εκκίνηση των διεργασιών του Ελληνικού σχολείου Μακρινίτσας διορίστηκε ως βοηθός διδασκάλου ο Κ. Οικονόμου.⁴⁹⁸

Λίγο αργότερα, το Υπουργείο Παιδείας εξέδωσε απόφαση περί προσλήψεων απόστρατων υπαξιωματικών του πεζικού και μηχανολογικού από το 1880 και έπειτα και την ενσωμάτωσή τους ως προγυμναστές στρατιωτικών ασκήσεων στα γυμνάσια της χώρας. Οι ενδιαφερόμενοι θα εργάζονταν 7-8 ώρες εβδομαδιαίως με συνολικές απολαβές 40 δραχμές/μήνα για τους λοχαγούς και πέντε λιγότερες για τους δεκανείς.⁴⁹⁹

Όσον αφορά την εκπαίδευση του γυναικείου πληθυσμού παρατηρείται εξίσου μία εκπαιδευτική κινητοποίηση που θα επέφερε την σταδιακή ανάπτυξη της παιδείας στο παρθεναγωγείο του Βόλου. Ανατέθηκε λοιπόν η διδασκαλία των ελληνικών τάξεων στους καθηγητές του γυμνασίου Παπαγεωργίου και Κρατίνο Αποστολίδη, με σκοπό τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και ιστορίας αντίστοιχα, ενώ τα μαθηματικά θα διδάσκονταν από τον πρώην σχολάρχη Μελανίδη.⁵⁰⁰

Από την άλλη πλευρά, έγινε γνωστό ότι ορισμένοι καθηγητές κατέφευγαν σε άλλους τρόπους ενίσχυσης των οικονομικών τους απολαβών, όπως ο Απόστολος Ν. Ζαφειρίου που μέσω αγγελίας ανακοίνωνε την αποδοχή τριών ή τεσσάρων μαθητών στην οικία του για παραδόσεις κατ' οίκον μαθημάτων.⁵⁰¹

Επιστρέφοντας στα γεγονότα του γυμνασίου, οι παιδαγωγικές τακτικές που ακολουθούνταν από το προσωπικό του εν λόγω σχολείου διαφοροποιούνταν προς τις εισαγωγικές και προαγωγικές εξετάσεις. Οι καθηγητές Παπαγεωργίου, Νταφάς (ή Δαφφάς ή Δαφράς), Κρατίνος Αποστολίδης και ο Ισραηλιτικής καταγωγής διδάσκαλος της γαλλικής γλώσσας ήταν λιγότερο ελαστικοί προς τους μαθητές, ενώ οι αντίστοιχοι Γούναρης, Κλάρας Ρέντζος και Ζωγράφος βαθμολογούσαν με μεγάλη επιείκεια. Ο συντάκτης της «Ανεξαρτησίας» καταδίκασε την προαγωγή μόλις 23 εκ των 55 μαθητών στην πρώτη γυμνασιακή τάξη και απευθυνόμενος στους καθηγητές διεκήρυξε πως *«απατώνται δεινήν απάτην και καταδεικνύονται φονείς του τε πνεύματος και της προς μάθησιν των μαθητών διαθέσεως»*. Οι εισαγωγικές εξετάσεις του γυμνασίου χαρακτηρίζονταν από διαγωνίσματα υψίστου βαθμού δυσκολίας, με το σχολικό

⁴⁹⁸ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 58, -9.1884, Ανεξαρτησία, αρ. 371, 12.9.1884 και Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 59, 15.9.1884.

⁴⁹⁹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 64, 3.10.1884.

⁵⁰⁰ Θεσσαλία, αρ. 554, 29.9.1884.

⁵⁰¹ Ανεξαρτησία, αρ. 369, 3.9.1884.

αντικείμενο των μαθηματικών να βαθμολογείται «*επί του αλαθήτου!*» και το άγνωστο απόσπασμα του Αρριανού, σε συνδυασμό με τα απαιτητικά θέματα της γαλλικής και λατινικής γλώσσας, οδήγησαν πολλούς σε αποτυχία. Ωστόσο, το πιο απαιτητικό ζητούμενο των ανωτέρω εξετάσεων περιείχε τη γραφή του Συμβόλου της Πίστεως κατ' άρθρο και τη μνεία των Οικουμενικών Συνόδων που έγιναν για τη δημιουργία του, σύμφωνα με την Ρωμαϊκή και Ελληνική ιστορία και γεωγραφία. Αποτελούσε αδικία προς τους μαθητές, κατά τον τύπο, ο τρόπος διεξαγωγής των εισιτήριων εξετάσεων του γυμνασίου, διότι ικανοί μαθητές απορρίπτονταν από την μέση εκπαίδευση λόγω των αυστηρών καθηγητών, ενώ προτάθηκε η αποστολή του συνόλου των συγκεκριμένων γραπτών στον Υπουργό Παιδείας για την επιβεβαίωση των ειδησεογραφικών λεγομένων και εν τέλει την άμεση εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.⁵⁰² Σε επιστολή τους οι κηδεμόνες των αποφοίτων των Ελληνικών σχολείων του Πηλίου προς το «Εθνικόν Μεγαλείον» γνωστοποίησαν τη δυσарέσκειά τους περί των προαναφερθεισών εξετάσεων, καθότι απορρίφθηκαν 50 διακεκριμένοι μαθητές (οι περισσότεροι Πηλιορείτες) και αζητούσαν την επείγουσα παρέμβαση του αρμόδιου υπουργού.⁵⁰³

Επιπλέον, αναφορικά με το εν λόγω ζήτημα δημοσιεύτηκε, στις αρχές Οκτωβρίου, εκτενής επιστολή ενός πολίτη που εξέφραζε τις αντιρρήσεις του για τον αυταρχικό τρόπο κρίσης των εκπαιδευομένων. Η εκπαιδευτική βανανυσότητα των εισαγωγικών εξετάσεων αποτελούσε πρωτόγνωρο φαινόμενο για την εποχή, με το άγνωστο για τους μαθητές κείμενο στο μάθημα της ελληνικής γλώσσας να καθίστατο εύληπτο μόνο σε διδάκτορες της φιλολογίας και όχι σε μαθητές, που οι γνώσεις τους περί των αρχαίων ελληνικών κειμένων δεν υπερέβαιναν τις 30 διδασκόμενες σελίδες κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους. Εξ ολοκλήρου τα περιεχόμενα των εξετάσεων χαρακτηρίζονταν ως «*ακατάληπτα*», εν αντιθέσει με τις διαγωνιστικές εξετάσεις του παρελθόντος, στις οποίες απόφοιτοι μαθητές «*δύνανται να υποπέσωσιν εις σωρείας ανορθογραφιών*», με γνωστό παράδειγμα προ ετών του εκτελούντος καθήκοντα σιδηροδρομικού υπαλλήλου απόφοιτο γυμνασίου, που αδυνατούσε να κάνει *την απλήν μέθοδον των τριών*. Τέλος, εκτός όλων των προηγούμενων, οι καθηγητές έβριζαν τους μαθητές κατά τη διάρκεια των διδακτικών παραδόσεων του γυμνασίου της πόλης, όπως αναφέρει ο ίδιος ο επιστολογράφος στο υστερόγραφο του.⁵⁰⁴

⁵⁰² Ανεξαρτησία, αρ. 374, 28.9.1884.

⁵⁰³ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 64, 3.10.1884.

⁵⁰⁴ Ανεξαρτησία, αρ. 375, 4.10.1884.

Μία βδομάδα μετά από την προαναφερθείσα επιστολή, ο Υπουργός Παιδείας διέταξε την άμεση αποστολή των γραπτών των απορριφθέντων μαθητών των εισαγωγικών εξετάσεων του γυμνασίου για την επιβεβαίωση των λεγομένων. Η κίνηση του Υπουργού θα επέφερε την εξυγίανση του ζητήματος, γεγονός που απέσπασε τα εύσημα από τον τύπο της εποχής.⁵⁰⁵ Οι καθηγητές του γυμνασίου είχαν φέρει αναστάτωση με τον αποκλεισμό των μαθητών του Ελληνικού σχολείου, εκ των οποίων τα $\frac{3}{4}$ ήταν δεινοί μαθητές, αποδεικνύοντας εμπράκτως τη διδακτική αξία των ελληνοδιδασκάλων που προκάλεσαν την διαπαιδαγωγική εξάπλωση στην επαρχία. Η αποφοίτηση των μαθητών του Ελληνικού σχολείου δεν ταίριαζε με την εκμηδένιση των εξεταστικών προσπαθειών για την προαγωγή στη πρώτη τάξη γυμνασίου. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως η πλειονότητα των γυμνασιακών καθηγητών παρέδιδε μαθήματα στην ανώτερη τάξη του Ελληνικού σχολείου Βόλου, με 6 μαθητές να απολύονται με βαθμό «λίαν καλώς» και 4 με βαθμό «καλώς» την στιγμή που οι περισσότεροι από αυτούς δεν κρίθηκαν ικανοί να ενταχθούν στο γυμνάσιο. Επίσης, γνωστοποιήθηκε ότι, εκτός από τον καθηγητή Παπαγεωργίου, ο γυμνασιάρχης Γούναρης ήταν υπεύθυνος για την διδασκαλία των μαθηματικών θεωριών και πρακτικών προβλημάτων στο ελληνοδιδασκαλείο, ο Θ. Ζωγράφος για την διδασκαλία των θρησκευτικών, ο Ε. Δαφφάς για τη γαλλική γλώσσα, ο Κλάρας για την αντίστοιχη λατινική και ο Αποστολίδης για τη διδασκαλία της ιστορίας, προκαλώντας ερωτήματα σχετικά με την ομόφωνη απόρριψη των περισσότερων μαθητών που δίδαξαν οι ίδιοι στο Ελληνικό σχολείο δίνοντάς τους μάλιστα απολυτήριο με υψηλότερους βαθμούς.⁵⁰⁶ Ο υπουργός Βουλπιώτης, στην προσπάθειά του να εξομαλύνει τις αντιδράσεις των πολιτών και να φέρει εκπαιδευτική δικαιοσύνη, ανακοίνωσε πως θα προχωρούσε στην απομάκρυνση τριών καθηγητών γυμνασίου της Μαγνησίας εντός του Οκτωβρίου.⁵⁰⁷ Η ενέργεια αυτή φαίνεται πως δεν πραγματοποιήθηκε μέχρι και τις αρχές Νοεμβρίου, προκαλώντας ανησυχίες περί αναστολής της απόφασης, αναδεικνύοντας τη γενικότερη αδράνεια του ίδιου του Υπουργού για το εν λόγω ζήτημα.⁵⁰⁸

Την ίδια περίοδο θα πραγματοποιούνταν οι στρατιωτικές ασκήσεις του γυμνασίου της πόλης σε καθημερινή βάση εκτός από την ημέρα του Σαββάτου. Επιθεωρητής του εγχειρήματος είχε τεθεί ο ανθυπολοχαγός του 18^{ου} τάγματος του

⁵⁰⁵ Ανεξαρτησία, αρ. 376, 12.10.1884.

⁵⁰⁶ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 67, 16.10.1884.

⁵⁰⁷ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 68, 20.10.1884.

⁵⁰⁸ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 70, 1.11.1884.

πεζικού Γ. Ζαφειρόπουλος και υπεύθυνος για την άθληση των μαθητών ο διευθυντής του γυμναστηρίου Π. Χρήστου. Στις στρατιωτικές δραστηριότητες θα εξασκούσαν, όπως προβλεπόταν από το διάταγμα του Υπουργείου, οι μαθητές των δύο μεγαλύτερων γυμνασιακών τάξεων, ωστόσο οι καθηγητές του εκπαιδευτηρίου στόχευαν στην στρατιωτική επίδειξη του συνόλου των μαθητικών τάξεων, ώστε *«άπαντες τους ενήλικας μαθητάς δυναμένους να άρωσιν επ' ώμου, ου μόνον όπλον Γκρά, αλλά και τηλεβόλον Κρούπ»*, με πιθανή αιτία τον εν γένει ανταγωνισμό μεταξύ των καθηγητών.⁵⁰⁹

Στις 8 Νοεμβρίου 1884 εορτάστηκε από τους προαναφερθέντες καθηγητές η γιορτή των Ταξιαρχών, παρ' ότι δεν αποτελούσε μέρα αργίας για να σταματήσουν τις διδασκαλικές τους παραδόσεις στο σχολείο. Οι καθηγητές Γούναρης, Κλάρας, Ρέντζος και Ζωγράφος, μαζί με τον βουλευτή Γεωργιάδη, τίμησαν αυτή την ιδιαίτερη χριστιανική γιορτή.⁵¹⁰

Ο Υπουργός Παιδείας συνέχιζε να μη προχωράει στις απαραίτητες κινήσεις για την απομάκρυνση ορισμένων καθηγητών, προκαλώντας τις αντιδράσεις του τοπικού τύπου. Ο Βουλπιώτης επιδείκνυε το πρόβλημα, προβιβάζοντας στο γυμνάσιο κατ' εξαίρεση τους μαθητές Αντωνιάδου, Καραγεωργίου, Βλαχονικοπούλου, Χατζηγεωργίου και Αρκουδάρη έπειτα από συνεννόηση με τους καθηγητές, μαθητές που δεν κατόρθωσαν να διακριθούν στις γραπτές εξετάσεις. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τον νόμο, απαγορευόταν η κατ' οίκον διδασκαλία σε μαθητές που θα εξετάζονταν στο μάθημα του ίδιου καθηγητή στις τελικές εξετάσεις. Στην πράξη όμως δεν εφαρμοζόταν αυτό, καθότι ο γυμnasiάρχης Γούναρης και ο μαθηματικός Ρέντζος παρέδιδαν διδασκαλίες στα παιδιά της οικογένειας Αργύρη, με τους εν λόγω μαθητές να εξετάζονται, στο τέλος του σχολικού έτους του 1883-1884, σε ελληνικό κείμενο ανεξάρτητο από το κείμενο πάνω στο οποίο εξετάστηκαν οι υπόλοιποι διδασκόμενοι.⁵¹¹

Το έτος λήγει με τη μετάθεση του καθηγητή Αποστολίδη στο γυμνάσιο της Λαμίας έπειτα από απόφαση του Υπουργείου Παιδείας, λόγω της υπέρβασης του αριθμού των καθηγητών στο σχολείο. Η μετάθεση ενός εκ των επιμελέστερων και πολυπείρων καθηγητών του κράτους, με αξιομνημόνευτη εκπαιδευτική κατάρτιση

⁵⁰⁹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 71, 7.11.1884.

⁵¹⁰ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 73, 15.11.1884.

⁵¹¹ Ανεξαρτησία, αρ. 382, 2.12.1884.

δίχως πολιτικές παρορμήσεις, ισορροπημένου μεταξύ αυστηρότητας και λογικής, θα στερούσε από την πόλη μια σημαντική εκπαιδευτική προσωπικότητα.⁵¹²

Η μοναδική είδηση που έδινε ψήγματα ελπίδας για περαιτέρω παιδαγωγική ανάπτυξη αποτελούσε η ανακοίνωση ότι στις αρχές Δεκεμβρίου αποφασίστηκε να ιδρυθεί Ελληνικό σχολείο στην περιοχή του Άνω Βόλου, μια απόφαση που χαρακτηριζόταν όμως άδικη από τον τύπο λόγω της μη ύπαρξης αντίστοιχου εκπαιδευτηρίου στις γειτονικές κωμοπόλεις της επαρχίας, ενώ ο Βόλος διέθετε ήδη ένα ελληνικό εκπαιδευτήριο.⁵¹³

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1885

Μετά τη μετάθεσή του, ο καθηγητής Κρατίνος Αποστολίδης περιέγραψε στον τύπο το ποίον του «*προλύτη*» γυμνασιάρχη Κωνσταντίνου Γούναρη. Ισχυριζόμενος ότι υπήρχε συνωμοσία μεταξύ του εν λόγω γυμνασιάρχη και των συνεργατών του για την απομάκρυνση του ιδίου από το σχολικό περιβάλλον, ο Γούναρης χαρακτηριζόταν ως «ο αμαθέστερος των μαθητών της τετάρτης του γυμνασίου τάξεως», προσφωνείτο ως «*αγράμματος*» και πως ενεργούσε εξ ολοκλήρου βάσει πολιτικών φρονημάτων. Το περιεχόμενο της διδασκαλίας του δεν διέφερε από την πρώτη γυμνασιακή τάξη μέχρι και την ανώτερη και δεν αξιοποιούσε επαρκώς την «*ελληνικήν γλώσσαν*», στην οποία, σύμφωνα με τον Αποστολίδη, δεν ήτο καταρτισμένος επιστημονικά.⁵¹⁴ Οι παρεκτροπές των καθηγητών του γυμνασίου, οι μαθητές που κόπηκαν στην προσπάθεια να εισαχθούν στο γυμνάσιο και η κωλυόμενη από τον γυμνασιάρχη εποπτεία του εκπαιδευτηρίου, καθιστούσαν την κορωνίδα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έρμαιο πολιτικών βουλήσεων.⁵¹⁵

Σύμφωνα με την «Θεσσαλία» και την «Ανεξαρτησία», οι γυμνασιακές παρατυπίες συνεχίζονταν και στις αρχές του 1885. Ο καθηγητής των ιερών μαθημάτων Ζωγράφος εκδίωξε από τη σχολική αίθουσα τους ισραηλιτικής καταγωγής μαθητές, αψηφώντας το δικαίωμα που είχαν για να παρακολουθούν το μάθημα βάσει του συντάγματος και της ανεξιθρησκίας. Αντίστοιχες καθηγητικές ενέργειες ήταν χρέος

⁵¹² Θεσσαλία, αρ. 575, 15.12.1884.

⁵¹³ Φωνή του λαού, αρ. 174, 8.12.1884.

⁵¹⁴ Θεσσαλία, αρ. 581, 13.1.1885.

⁵¹⁵ Θεσσαλία, αρ. 582, 16.1.1885.

του Υπουργείου να καταδικάζονται, διότι ο διδάσκων απαξίωσε ουσιώδεις διδακτικές αρχές.⁵¹⁶ Σύσσωμος ο τύπος αιτούσε την άμεση απομάκρυνση του καθηγητή για την αυθαίρετη πράξη του, όπου ήταν επιπέδου ύβρεως προς τους ισραηλίτες του Βόλου, με σκοπό να γνωστοποιηθεί ευρέως ότι η ελληνική κοινωνία δεν διαπνεόταν από προκαταλήψεις και κατά συνέπεια δεν υποκινούνταν σε θρησκευτικές διαμάχες που ευδοκίμούσαν κατά τα παρελθόντα έτη.⁵¹⁷ Ο Ζωγράφος αποκρίθηκε στις κατηγορίες αυτές και κατήγγειλε τη διαστρέβλωση της πραγματικότητας, επεξηγώντας περαιτέρω το ατυχές γεγονός. Ο καθηγητής λοιπόν, σεβόμενος τις επιθυμίες των κηδεμόνων των παιδιών που αρνούσαν να παρακολουθήσουν τα ιερά μαθήματα, προχώρησε στην αποπομπή των τελευταίων. Έπειτα από παρεμβολή του καθηγητή Δαφφά, που προέβαλε την απαίτηση της απόσυρσης δύο εκ των συγγενών και μοναδικών ισραηλιτών μαθητών του γυμνασίου από το μάθημα των ιερών, ο Ζωγράφος τους αφαίρεσε από τους καταλόγους του, επιτρέποντάς τους, ωστόσο, την παρακολούθηση της διδακτικής διαδικασίας. Για να αποδείξει μάλιστα πως ήτο υπέρμαχος της ανεξιθρησκίας και πολέμιος αντισιμιτικών ενεργειών, ανέφερε την βοήθεια που είχε προσφέρει κατά το παρελθόν στον Δαφφά όταν απειλήθηκε να απολυθεί, αναλαμβάνοντας την διδασκαλία του συνόλου των γνωστικών αντικειμένων του ισραηλιτικής καταγωγής καθηγητή. Τέλος, μνημόνευσε πως κατηγορήθηκε αδίκως από τον τύπο, καταδικάζοντας τα ψευδολογήματα και την κακεντρέχειά του.⁵¹⁸

Από τον Φεβρουάριο μέχρι και τα μέσα Απριλίου, καμία εκπαιδευτική είδηση που να αφορά την δευτεροβάθμια εκπαίδευση δεν συναντάται στις εφημερίδες του 1885. Ωστόσο, στις 24 Απριλίου δημοσιεύτηκε άρθρο στην «Ανεξαρτησία», όπου ο Μελανίδης, ελληνοδιδάσκαλος στο παρθεναγωγείο της πόλης, απευθυνόταν στις μαθήτριες με προσβλητικά επίθετα. Ανάλογη συμπεριφορά είχε επιδείξει και στο παρελθόν στο ελληνικό σχολείο του Βόλου απέναντι στους συναδέλφους του και εν τέλει αποφασίστηκε η παύση των διδακτικών του καθηκόντων από το εν λόγω σχολείο. Το ίδιο ζητούσε και ο τύπος από τον δήμαρχο Γ. Καρτάλη, σε συνδυασμό με την κινητοποίηση των κηδεμόνων για την αποτροπή μελλοντικών ατοπημάτων εντός του σχολείου θηλέων.⁵¹⁹

⁵¹⁶ Θεσσαλία, αρ. 583, 26.1.1885 και Ανεξαρτησία, αρ. 390, 31.1.1885.

⁵¹⁷ Θεσσαλία, αρ. 584, 2.2.1885.

⁵¹⁸ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 88, 30.1.1885.

⁵¹⁹ Ανεξαρτησία, αρ. 404, 27.4.1885.

Την ίδια περίοδο, το Υπουργείο Παιδείας προέβη σε μεταρρυθμιστικές παραμέτρους που αφορούσαν τα γυμνάσια της χώρας και περιόριζε τον αριθμό των καθηγητών σε πέντε «*χάριν [...] οικονομικών*» λόγων. Έκαστο γυμνάσιο θα διέθετε δύο καθηγητές ελληνικών, έναν για την διδασκαλία της λατινικής γλώσσας, έναν για την διδασκαλία των μαθηματικών και έναν για την διδασκαλία της γαλλικής γλώσσας, ενώ τα υπόλοιπα γνωστικά αντικείμενα θα διδάσκονταν από το εκπαιδευτικό προσωπικό των πέντε ατόμων.⁵²⁰

Όπως κάθε χρόνο, έτσι και το 1885 η εξεταστική περίοδος είχε ξεκινήσει από τον Μάιο. Πιο συγκεκριμένα, στις 26 Μαΐου είχαν οριστεί οι γυμναστικές εξετάσεις των μαθητών της μέσης εκπαίδευσης υπό την επίβλεψη του γυμναστή Πανάγου Χρήστου, ο οποίος παρακινούσε τους κηδεμόνες και τους πολίτες να παρευρεθούν σε αυτές.⁵²¹ Μετά την ολοκλήρωση των εξετάσεων αποδείχθηκε η επιδεξιότητα του Π. Χρήστου στην ορθή διάπλαση των μαθητικών σωμάτων των δύο κατώτερων γυμνασιακών και του συνόλου των ελληνικών τάξεων. Στο τέλος, ο έπαρχος, ο δήμαρχος και οι παρευρισκόμενοι πολίτες/κηδεμόνες απέδωσαν τα εύσημα στον διευθυντή, ευχόμενοι την επανάληψη των τόσο εποικοδομητικών διδασκαλιών στο επερχόμενο σχολικό έτος.^{522 523 524}

Όσον αφορά τις εξετάσεις του γυμνασίου, σύμφωνα με την «Θεσσαλία» τελέστηκαν παράδοξα υπό άκρα μυστικότητα και δεν γνωστοποιήθηκε η λήξη τους από τους αρμόδιους φορείς του σχολείου. Επιπροσθέτως, οι εαρινές γραπτές εξετάσεις του Ελληνικού σχολείου Βόλου είχαν οριστεί στις 17 Ιουνίου, με τις προφορικές να προγραμματίζονται για τις 20 του ίδιου μήνα.⁵²⁵

Την ίδια περίοδο, σε επιστολή κηδεμόνα στον τοπικό τύπο αναδεικνύονταν συμπάθειες και αντιπάθειες των καθηγητών στο γυμνάσιο υπέρ συγκεκριμένων μαθητών. Συχνές ήταν οι αποβολές των «*συνηθεστών*» απειθαρχητων μαθητών για αμελητέους λόγους, ακόμη και από τον επιστάτη του σχολείου, σε αντιδιαστολή με την αποστασιοποίηση που επιδείκνυαν οι καθηγητές στις απρεπείς συμπεριφορές που εκδήλωναν οι μαθητές των «*Ευπατριδών*» οικογενειών, στους οποίους απονέμονταν

⁵²⁰ Θεσσαλία, αρ. 610, 22.5.1885.

⁵²¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 117, 23.5.1885.

⁵²² Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 118, 29.5.1885.

⁵²³ Θεσσαλία, αρ. 612, 1.6.1885.

⁵²⁴ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 119, 1.6.1885.

⁵²⁵ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 121, 12.6.1885, Θεσσαλία, αρ. 614, 13.6.1885 και Ανεξαρτησία, αρ. 413, 16.6.1885.

τίτλοι ευγενείας ίσους με εκείνους που έφεραν υψηλόφρονες άντρες στην «*Ρωσσίαν επί Νικολάου*». Επιπλέον, σύμφωνα με τον επιστολογράφο, οι ευνοημένοι μαθητές δεν είχαν εξεταστεί στο μάθημα του συντακτικού επί ένα σχολικό έτος!⁵²⁶ Στις 26 Ιουνίου ολοκληρώθηκαν οι εξετάσεις του Ελληνικού σχολείου με τον διευθυντή Νικολαΐδη να δέχεται τα εύσημα του τύπου για την αμερόληπτη εργασία του.⁵²⁷ Ωστόσο, οι μαθητές της πρώτης τάξης εμφανίστηκαν ανεπαρκώς εκπαιδευμένοι λόγω της πολύχρονης απουσίας του αρμόδιου διδάσκοντος.⁵²⁸ Εξετάσεις υπό πενταμελή επιθεωρητική επιτροπή προβλέπονταν και για τους βοηθούς ελληνοδιδασκάλων που διέθεταν προϋπηρεσία μέχρι 2 έτη, όπως όριζε υπουργική απόφαση.⁵²⁹

Οι εξετάσεις ολοκληρώθηκαν και στα υπόλοιπα Ελληνικά σχολεία της Μαγνησίας, όπως λ.χ. στο αντίστοιχο σχολείο της Πορταριάς. Επιστολή από κάποιον με το ψευδώνυμο «Αλκίφρων» απεστάλη στην εφημερίδα «*Σημαία*» και αφορούσε τις εξετάσεις του εν λόγω εκπαιδευτηρίου, στις οποίες οι παρευρισκόμενοι αντιλήφθηκαν την «*ευμεγέθη*» εξέλιξη των μαθητών και στη συνέχεια συνεχάρησαν τον φιλόπονο διευθυντή Κωνσταντίνο Χατζηδήμο που είχε επιδείξει αξιόλογη προσπάθεια για την διαπαιδαγώγηση των διδασκομένων του. Ο επιστολογράφος, που ήταν ένας από τους παρευρισκόμενους, παρατήρησε εξίσου την σημαντική πρόοδο του σχολαρχείου, επαινώντας δεόντως τον διευθυντή και τον διδάσκαλο Ιωάννη Αντωνίου για τις κοπιώδεις διδακτικές προσπάθειες που πέτυχαν να φέρουν εις πέρας.⁵³⁰

Σύμφωνα επίσης με την «*Θεσσαλία*» και το «*Εθνικόν Μεγαλείον*», είχαν οριστεί οι εξετάσεις του ιδιωτικού παρθεναγωγείου, υπό της διεύθυνσης της Ζωής Κορωναίου, στις 30 Ιουνίου, ενώ υπολογιζόταν ότι θα τις παρακολουθούσαν πολλοί θεατές.⁵³¹ Πριν την έναρξη των διαγωνισμάτων, η διευθύντρια εκφώνησε λόγο περί των προσκομμάτων που συνάντησε κατά την αρχική περίοδο του ιδρυθέντος σχολαρχείου και πως τα προσπέρασε καταβάλλοντας σημαντική προσπάθεια. Η διεξαγωγή των εξετάσεων κύλησε ομαλά, με τις επιτυχίες των κοριτσιών να εξυψώνουν την υπόληψη του σχολείου στα μάτια των περήφανων γονέων. Εντούτοις, πιθανώς η εξεταστική επιτροπή να συντίθετο από τους καθηγητές του γυμνασίου Βόλου που είχαν

⁵²⁶ Ανεξαρτησία, αρ. 409, 26.5.1885.

⁵²⁷ Ανεξαρτησία, αρ. 415, 23.6.1885, Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 125, 27.6.1885 και Ανεξαρτησία, αρ. 417, 2.7.1885.

⁵²⁸ Θεσσαλία, αρ. 619, 29.6.1885.

⁵²⁹ Ανεξαρτησία, αρ. 415, 23.6.1885.

⁵³⁰ Σημαία, αρ. 4, 10.7.1885.

⁵³¹ Θεσσαλία, αρ. 619, 29.6.1885 και Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 126, 30.6.1885.

εκπαιδεύσει τις εν λόγω μαθήτριες, εκτός από τον γυμνασιάρχη, γεγονός που προκαλούσε έντονες αμφιβολίες για την δίκαιη κρίση των βαθμολογητών. Το γεγονός αυτό είχε ως επακόλουθο την σαρκαστική αντιμετώπισή του από την «Θεσσαλία»: *«Απορούμεν πώς ... δεν ενόησαν το άτοπον και αντικανονικόν του να λάβωσιν αυτοί οι ίδιοι μέρος εν ταις εξετάσεσιν ως μέλη της εξεταστικής επιτροπής»*.⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ Ωστόσο, σε διόρθωση προέβη η ίδια εφημερίδα τρεις ημέρες αργότερα, όταν έγιναν γνωστά τα ονόματα των μελών της εξεταστικής επιτροπής, γράφοντας ότι αποτελούνταν από τον έπαρχο και τον δημοτικό πρόεδρο Κ. Πανταζόπουλο, με τους καθηγητές του γυμνασίου να συναποτελούν τους βαθμολογητές της διαδικασίας.⁵³⁵

Ξεφεύγοντας από την εξεταστική περίοδο και επιστρέφοντας στην κατάσταση που επικρατούσε στο γυμνάσιο του Βόλου, για να επέλθει η ομαλότητα στο δευτεροβάθμιο αυτό ίδρυμα διορίστηκε ως γενικός επιθεωρητής και ελεγκτής των σχολείων Βόλου, Λαρίσης, Τυρνάβου και Τρικάλων ο Χαρίσιος Παπαμάρκου. Ο εν λόγω επιθεωρητής ήταν γνωστός για τη μακρόχρονη εμπειρία του ως διευθυντής σχολείων στην Μακεδονία αλλά και ειδήμων παιδαγωγικών και φιλοσοφικών πρακτικών που τον οδήγησαν στην συγγραφή του επιστημονικού έργου *«Περί του σκοπού της εκπαιδεύσεως της Ελληνίδος νεολαίας»*. Η εν γένει γνώμη της κοινωνίας ήταν *«υπέρ της γενικής αυτού σχεδόν ανακαθάρσεως»* του γυμνασίου και υπήρχε η προσδοκία ότι θα βοηθήσει σε αυτό ο επιθεωρητής, εφόσον τα αποτελέσματα των τελευταίων εξετάσεων ήταν *«κάκιστα»*, με εξαίρεση τα αποτελέσματα των μαθημάτων που διδάχθηκαν από τους καθηγητές Παπαγεωργίου και Δαφνά, οι οποίοι επέδειξαν την διδακτική τους εμπειρία.⁵³⁶

Αντίθετη όμως γνώμη είχε το «Εθνικόν Μεγαλείον», γράφοντας με ιδιαίτερα σαρκαστικό ύφος εναντίον των δυο αυτών καθηγητών,⁵³⁷ ενώ η «Σημαία», όπου υποστήριζε και αυτή την αξία των καθηγητών Παπαγεωργίου και Δαφνά. Η τελευταία κατέκρινε την απαξίωση που επεδείκνυαν οι κηδεμόνες προς ορισμένους καθηγητές, οι οποίοι αναδεικνύονταν εξίσου αξιοσέβαστοι, αποδίδοντας σε αυτούς *«τας διχονοίας και απογοητεύσεις»* που ευδοκίμούσαν στο γυμνάσιο.⁵³⁸

⁵³² Ανεξαρτησία, αρ. 417, 2.7.1885.

⁵³³ Σημαία, αρ. 3, 3.7.1885.

⁵³⁴ Θεσσαλία, αρ. 620, 3.7.1885.

⁵³⁵ Θεσσαλία, αρ. 621, 6.7.1885.

⁵³⁶ Θεσσαλία, αρ. 616, 19.6.1885 και Ανεξαρτησία, αρ. 414, 20.6.1885.

⁵³⁷ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 124, 22.6.1885.

⁵³⁸ Σημαία, αρ. 1, 26.6.1885.

Ο διορισμός του σχολικού επιθεωρητή Παπαμάρκου στόχευε στην εξισορρόπηση των ανωμαλιών στο εκπαιδευτικό περιβάλλον του γυμνασίου, οι οποίες ευδοκίμούσαν, σύμφωνα με την «Ανεξαρτησία», λόγω των ανάξιων εποπτών του παρελθόντος, εκτός του «*επιτίμου επιθεωρητού*» Γ. Φιλάρετου. Στο γυμνάσιο υπήρχαν δύο αντικρουόμενες ομάδες, οι *Γεωργιαδιστές* και οι *Καρταλιστές*, που οδηγούσαν σε έντονες προστριβές ολόκληρο το διδακτικό προσωπικό και είχαν ως συνέπεια τον αποκλεισμό των επιμελών μαθητών του Ελληνικού σχολείου στο γυμνάσιο ή την προαγωγή τους από τον γυμνασιάρχη, εάν οι κηδεμόνες αυτών ήταν υποστηρικτές του Γεωργιαδικού κόμματος, καθιστώντας τους μαθητές έρμαιο κομματικών παρατάξεων. Το Υπουργείο Παιδείας όφειλε να τιμωρήσει τους υπαίτιους για την χειρίστη κατάσταση του γυμνασίου, ιδίως τον Γούναρη που διέθετε την συντριπτική πλειοψηφία του καθηγητικού συλλόγου και έφερε μεγαλύτερη ευθύνη.⁵³⁹

Τα προαναφερθέντα γεγονότα δεν ήταν η μοναδικές αιτίες που το σύνολο των εφημερίδων επιθυμούσε την απομάκρυνση του Γούναρη από τα διευθυντικά του καθήκοντα. Το 1884 η κυβέρνηση έκρινε ως ακατάλληλη την οικοδομική βάση του γυμνασίου, προτάσσοντας δύο επιλογές: ή την μεταφορά του σχολείου στην οικία του Π. Ζ. Μοσχοβίδου επί της κεντρικής οδού Αγίου Νικολάου ή την μετακόμιση στο υπάρχον κατά το 1885 οικοδόμημα. Ο γυμνασιάρχης αρνήθηκε την μεταφορά του σχολείου στην ευρύχωρη και πρακτικότερη λόγω κεντρικής θέσης οικία του Μοσχοβίδου, γιατί ήθελε να εξυπηρετήσει τις ανάγκες ιδιοκτήτη του νυν οικήματος που ήταν συγγενής του. Υποστηρίζοντας τα συμφέροντα του συγγενή του, ο γυμνασιάρχης εν τέλει προχώρησε στη σύσταση του γυμνασίου στο οικοδόμημα της επιλογής του. Σε αυτό κάθε αίθουσα ήταν αδύνατο να φιλοξενήσει άνω των 30 μαθητών, γεγονός που αποτελούσε και μια εκ των αιτιών που το γυμνάσιο προχώρησε στην αλόγιστη απόρριψη του συνόλου των προς εισαγωγή απόφοιτων των Ελληνικών σχολείων της Μαγνησίας.⁵⁴⁰ Έχοντας αυτά κατά νου, ο επιθεωρητής Χ. Παπαμάρκος πραγματοποίησε, μετά την επιθεώρηση των σχολείων του γυμνασίου και του πρότυπου δημοτικού σχολείου Βόλου, στις 4 Ιουλίου την μετάβασή του στην Αθήνα για να παρουσιάσει στον Υπουργό Παιδείας τα δεδομένα που είχε συλλέξει.⁵⁴¹

⁵³⁹ Ανεξαρτησία, αρ. 416, 26.6.1885.

⁵⁴⁰ Ανεξαρτησία, αρ. 415, 23.6.1885.

⁵⁴¹ Ανεξαρτησία, αρ. 418, 5.7.1885.

Τρεις ημέρες μετά την κοινοποίηση των προαναφερθέντων γεγονότων, στην «Θεσσαλία» δημοσιεύτηκε άρθρο περί της δημόσιας εκπαιδευσεως που αφορούσε τον κλάδο της μέσης παιδείας. Το σύστημα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης χαρακτηριζόταν ως «πλημμελές», διότι είχε υιοθετηθεί προ τριάντα ετών και διακρινόταν από πολλά ελαττώματα. Στα κοινωνικώς ανεπτυγμένα κράτη, οι τέχνες και εν γένει οι επιστήμες είχαν γνωρίσει ευρεία άνθιση, με την εκπαίδευση να συντελεί στη συγκεκριμένη ανάπτυξη έχοντας υποστεί σημαντικές τροποποιήσεις. Λαμβάνοντας ως παράδειγμα το γυμνάσιο του Βόλου, όπου για δύο συνεχή χρόνια επεδείκνυε «προφανή οπισθοδρόμηση», η εμπλοκή των πολιτικών φορέων και το αναχρονιστικό σύστημα εκπαίδευσης αποτελούσαν τους βασικούς παράγοντες στη δευτεροβάθμια εκπαιδευτική κρίση. Αρχικώς, οι αρμόδιες αρχές όφειλαν να προβούν στην αναμόρφωση της παιδείας, και ειδικότερα στην απλοποίηση της διδασκαλίας με κατεύθυνση προς την διάδοση πρακτικών γνώσεων και την παρέκκλιση από μηχανικές αποστηθίσεις σε συνδυασμό με την απομάκρυνση των μαθητών από την εκμάθηση «*αρχαίων ξένων και εγκαταλελειμμένων γλωσσών*». Τα γνωστικά αντικείμενα της λατινικής γλώσσας, της θεωρητικής γεωμετρίας, της άλγεβρας και της στερεομετρίας θα ήταν χρήσιμα μόνο κατά την εκμάθηση της πρακτικής τους χρήσης. Σε περίπτωση διδασκαλίας αποκλειστικά του θεωρητικού πλαισίου των εν λόγω μαθημάτων, προβλεπόταν ότι θα λησμονούνταν ολοκληρωτικά αντίστοιχες προσεγγίσεις από τους μαθητές, σπαταλώντας άδικα χρόνο διδακτικής προσπάθειας. Ο γυμνασιάρχης είχε προκαλέσει ανυπολόγιστη πανωλεθρία, εντάσσοντας την πολιτική ζωή του τόπου στο σχολικό περιβάλλον και προκαλώντας την ακολουθία φατριαστικών τακτικών από τους καθηγητές που επέφερε ρήξη και οδήγησε στη διακοπή των μαθημάτων κατά το παρελθόν. Οι μαθητές αντίστοιχα ήτο αδύνατο να αναδείξουν ιδιαίτερη βελτίωση στις επιδόσεις τους σε ένα ακατάλληλο εκπαιδευτικό κλίμα, αποτυγχάνοντας στις τελικές εξετάσεις, οι οποίες διεξάγονταν εντός ενός ειρωνικού κλίματος «*μετά τελετής και επιδείξεως*». Σύσσωμη η κοινωνία «*δεν δύναται να θεωρή άξιους τους καθηγητάς τούτους*», σύμφωνα με τον συντάκτη του τύπου, εκτός των αξιέπαινων καθηγητών Παπαγεωργίου και Δαφφά, που επέδειξαν τις διδασκαλικές τους δεξιότητες κατά την επιτυχή έκβαση των αποτελεσμάτων στις τελευταίες εξετάσεις (του 1885).⁵⁴²

Οι σχολικές αναταραχές του γυμνασίου έλαβαν τέλος τον Ιούλιο του 1885. Λαμβάνοντας ως βάση την αναφορά του Παπαμάρκου, η κυβέρνηση προέβη στην

⁵⁴² Θεσσαλία, αρ. 619, 29.6.1885.

απομάκρυνση τεσσάρων εκ των καθηγητών του γυμνασίου της πόλης, του γυμνασιάρχη Γούναρη, του καθηγητή των ιερών μαθημάτων Ζωγράφου, του Άγγελου Παπαγεωργίου και του καθηγητή της γαλλικής γλώσσας Δαφφά. Η απόφαση για τους δύο πρώτους ήτο «δικαιότατη», σύμφωνα με τον τύπο, και θα σηματοδοτούσε την περαιτέρω εξέλιξη της παιδείας, ωστόσο οι δύο επόμενοι καθηγητές είχαν επιδείξει κόσμια διαγωγή και συνεισέφεραν στην παιδαγωγική εξέλιξη, κρίνοντας ως άδικη την ετυμηγορία του Υπουργείου για τους συγκεκριμένους εκπαιδευτικούς.⁵⁴³ Αντίθετη θέση για τις ανωτέρω απολύσεις πρόβαλε το «Εθνικόν Μεγαλείον» και η «Σημαία» ζητώντας την ανάκληση της ειλημμένης απόφασης.⁵⁴⁴ Επίσης, η «Ανεξαρτησία» θα κάνει λόγο για απόδοση δικαιοσύνης από μέρους του «πολύπειρου» επιθεωρητή Παπαμάρκου, αναφερόμενη στις απολύσεις των καθηγητών. Ο Υπουργός Ζυγομαλάς φαινόταν να μεριμνά, σύμφωνα με την εφημερίδα, για την περαιτέρω εξέλιξη της δημόσιας παιδείας, αποκομίζοντας τα εύσημα εκείνης, τόσο ώστε τον αποκάλεσε και «ευεργέτη της επαρχίας». Για την ολοκληρωτική διακοπή των διαταραγμένων εκπαιδευτικών πραγμάτων ζητείτο η τοποθέτηση εποπτών με πλήρεις αρμοδιότητες, οι οποίοι θα επιθεωρούσαν τις σχολικές μονάδες τρεις φορές ανά σχολικό έτος κατ' ελάχιστον.⁵⁴⁵ Τέλος, στα τέλη Αυγούστου του 1885, το «Εθνικόν Μεγαλείον» προέβη σε διόρθωση των εσφαλμένων προσεγγίσεών του ως προς τον καθηγητικό «πόλεμον» του παρελθόντος, απομακρύνοντας έναν συντάκτη που ήταν υπαίτιος της εν λόγω προστριβής.⁵⁴⁶

Εκτός των ανωτέρω απολύσεων, την περίοδο Ιουλίου – Αυγούστου πραγματοποιήθηκαν επιπρόσθετες μεταβολές στο διδακτικό προσωπικό ορισμένων χωριών της Μαγνησίας καθώς και στο γυμναστήριο του Βόλου. Αρχίζοντας από την τελευταία είδηση, στην απόλυση του γυμναστή Πανάγου Χρήστου προχώρησε το Υπουργείο Παιδείας στα τέλη Ιουλίου του 1885. Ο εν λόγω διευθυντής του γυμναστηρίου Βόλου απομακρύνθηκε εκ των καθηκόντων του πιθανώς για «λόγους οικονομίας κατά το διάστημα των διακοπών», παρά το γεγονός ότι είχε αποκομίσει καθολική αποδοχή από τον κοινωνικό περίγυρο και θα χαρακτηριζόταν ως «ύβρις» η αποπομπή του για λόγους αναξιοπιστίας.⁵⁴⁷ Εν συνεχεία, ευχαριστήρια επιστολή

⁵⁴³ Θεσσαλία, αρ. 622, 10.7.1885.

⁵⁴⁴ Σημαία, αρ. 4, 10.7.1885 και Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 129, 12.7.1885.

⁵⁴⁵ Ανεξαρτησία, αρ. 420, 19.7.1885.

⁵⁴⁶ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 139, 29.8.1885.

⁵⁴⁷ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 132, 26.7.1885.

απέστειλαν στον τύπο οι κάτοικοι της Μακρινίτσας, όσον αφορά το πρόσωπο του Γ. Ανδρέου, βοηθού του Ελληνικού σχολείου της περιοχής, για την αξιέπαινη διδασκαλία των ετών 1883-1885 και τον ευπρεπή χαρακτήρα που επεδείκνυε, δηλώνοντας ο επιστολογράφος την δριμεία δυσαρέσκειά για την απουσία του το επόμενο σχολικό έτος.⁵⁴⁸ Τέλος, στην απόλυση του σχολάρχη Αλμυρού Γ. Βαγιατόπουλου προέβησαν οι αρμόδιοι εκπαιδευτικοί φορείς στις αρχές Αυγούστου.⁵⁴⁹

Τα διδακτικά κενά που δημιουργήθηκαν στο γυμνάσιο έσπευσε να καλύψει σταδιακά το Υπουργείο, αρχίζοντας με τον διορισμό του γυμνασιάρχη της Πάτρας Θ. Παπαλουκά. Ο γυμνασιάρχης είχε υπηρετήσει 26 χρόνια ως καθηγητής αλλά και ως διευθυντής γυμνασίου. Είχε διδάξει πολυάριθμους μαθητές στην πόλη της Πάτρας και διακρινόταν για τον σεβασμό, την πολυμάθεια, το «*πρακτικόν πνεύμα*», την ευγλωττία στον λόγο του, την εκτίμηση προς τους αρχαίους συγγραφείς και την «*ευμεγέθη συνεισφορά*» του στην εκπαιδευτική πρόοδο των μαθητών.⁵⁵⁰

Επίσης, το κράτος είχε προβλέψει την ενίσχυση ορισμένων γυμνασίων ανά την Ελλάδα σε περίπτωση που οι μαθητές υπερέβαιναν κατά πολύ τον προσδοκώμενο συνολικό αριθμό. Ειδικότερα, με τον τελευταίο νόμο του 1885 περί προσλήψεων γυμνασιακού προσωπικού, προβλεπόταν ο διορισμός έκτου και έβδομου εκπαιδευτικού στους ήδη πέντε που καθόριζε το προηγούμενο διάταγμα, είτε λόγω των πολλών μαθητών, όπου θα ήταν ανεπαρκείς οι πέντε μόνο εκπαιδευτικοί για την διδασκαλία των μαθητών, είτε λόγω έλλειψης διδακτικού προσωπικού της γαλλικής γλώσσας. Στο χρονικό διάστημα όπου δεν θα υπήρχε καταρτισμένος δάσκαλος της γαλλικής γλώσσας, την θέση θα κάλυπτε εκπαιδευτικός που θα γνώριζε την γλώσσα λαμβάνοντας αυξημένη μισθοδοσία, η οποία δεν θα υπερέβαινε όμως τις 50 δραχμές μηνιαίως.⁵⁵¹

Οι κηδεμόνες των μαθητών του γυμνασίου της πόλης, προτού ενημερωθούν για την πρόσφατη απομάκρυνση των καθηγητών, ήταν έτοιμοι να αποστείλουν υπογεγραμμένη αναφορά στο Υπουργείο Παιδείας για να προβεί σε μαζικές απολύσεις. Έπειτα από την ενημέρωση για την απόφαση του Ζυγομαλά, οι κηδεμόνες μετέβησαν στα γραφεία της «Ανεξαρτησίας» για να δείξουν τη ευγνωμοσύνη τους προς τον

⁵⁴⁸ Θεσσαλία, αρ. 620, 3.7.1885.

⁵⁴⁹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 134, 5.8.1885.

⁵⁵⁰ Ανεξαρτησία, αρ. 423, 11.8.1885.

⁵⁵¹ Ανεξαρτησία, αρ. 422, 5.8.1885 και Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 134, 5.8.1885.

υπουργό μέσω του τύπου και να δημοσιεύσουν το εν λόγω υπόμνημα κατά των καθηγητών. Στο κείμενο τονιζόταν η αλόγιστη φραξιονιστική συμπεριφορά των καθηγητών Κλάρα και Ρέντζου, οι οποίοι υποκινούνταν από κομματικό φανατισμό, ασκώντας επιζήμια τα διδασκαλικά τους καθήκοντα. Έτσι, ζητούσαν τη μετάθεση των καθηγητών ώστε να αποφευχθούν περαιτέρω ανωμαλίες εντός του εκπαιδευτηρίου, ενώ παράλληλα η απομάκρυνση των υπόλοιπων διδασκάλων θα θεωρείτο ως «*αυτόχρημα ευεργεσία*» στα «*έργα*» της πόλης.⁵⁵² Πιθανώς, η «*Σημαία*» να είχε αμφιβολίες για την αυθεντικότητα του ανωτέρω υπομνήματος, διότι ζήτησε την αναγραφή των ονομάτων των εν λόγω κηδεμόνων. Σε επιστολή τους στην εφημερίδα, οι καθηγητές Ρέντζος και Κλάρας υποστήριξαν ότι θα προσφύγουν στη δικαιοσύνη, διότι «*η τελευταία καθ' ημών επίθεσις της εφημερίδος ταύτης...*», δηλαδή της «*Ανεξαρτησίας*», είχε υπερβεί «*παν όριον κοσμιότητος*».⁵⁵³ Η απάντηση της «*Ανεξαρτησίας*» ήρθε πέντε μέρες αργότερα, στην οποία διατεινόταν ότι θα προέβαινε στην γνωστοποίηση των ονομάτων «*μόνον εν τω δικαστηρίω*» εάν ήταν αναγκαίο.⁵⁵⁴

Από τις ανωτέρω απολύσεις προέκυψε μία αξιοσημείωτη πρωτοβουλία από τον καθηγητή Δαφρά. Ο προσφάτως απολυθείς καθηγητής ανήγγειλε στις 6 Αυγούστου του 1885 την ίδρυση οικοτροφείου στον Βόλο, κυρίως για τους μαθητές του Ελληνικού σχολείου και γυμνασίου της πόλης που προέρχονταν από το Πήλιο και διέμεναν στα ξενοδοχεία του Βόλου, χωρίς να υπάρχει μέριμνα για την επιτήρησή τους. Ο καθηγητής εγγυούταν την σίτιση και την «*πατρική*» του φροντίδα, ενώ οι ενδιαφερόμενοι όφειλαν να εγγραφούν άμεσα μέχρι τις 20 Αυγούστου, διότι κατά τον πρώτο χρόνο λειτουργίας του οικοτροφείου θα εισέρχονταν αποκλειστικά 15 μαθητές. Στις βλέψεις του συγκαταλεγόταν η εκμάθηση της γαλλικής και ιταλικής γλώσσας από τον ίδιο τρεις μέρες την εβδομάδα. Επιπλέον, υπήρχε ανάγκη πρόσληψης καθηγητή ελληνικής γλώσσας για την διαπαιδαγώγηση των μαθητών που φοιτούσαν στο ελληνικό σχολείο, καθώς και ενός ιατρού. Αναφορικά με το μέγεθος των συνολικών διδάκτρων, οι δαπάνες ανέρχονταν σε 800 φράγκα, με την δόση να υπολογίζεται στα 80 φράγκα για τους δέκα μήνες φοίτησης των μαθητών.⁵⁵⁵ Το οικοτροφείο του Δαφρά ξεκίνησε τις λειτουργικές του υποχρεώσεις κατά τις αρχές του Σεπτεμβρίου. Φημιζόταν για την επιμέλεια του χώρου, με τους μαθητές του να αριθμούνται σε 10, λαμβάνοντας

⁵⁵² Ανεξαρτησία, αρ. 421, 29.7.1885.

⁵⁵³ Σημαία, αρ. 10, 31.7.1885.

⁵⁵⁴ Ανεξαρτησία, αρ. 422, 5.8.1885.

⁵⁵⁵ Θεσσαλία, αρ. 629, 7.8.1885 και Ανεξαρτησία, αρ. 423, 11.8.1885.

ιδιαίτερη εποπτεία από τον διευθυντή του.⁵⁵⁶ Ο εν λόγω διευθυντής επιμελήθηκε εις το έπακρο τη δυναμική που πρόβαλε το εκπαιδευτικό του ίδρυμα.⁵⁵⁷ Το οικοτροφείο, σε συνδυασμό με το αντίστοιχο ίδρυμα του Ζωγράφου που αναφέρεται στη συνέχεια, ανταποκρίνονταν δεόντως στις προσδοκίες των κηδεμόνων, κατοχυρώνοντας επάξια τη θέση του μεταξύ των καλύτερων οικοτροφείων της χώρας.⁵⁵⁸

Λίγο αργότερα, ο καθηγητής Θεόδωρος Ζωγράφος, ακολουθώντας τα βήματα του συναδέλφου του Δαφνά, ανακοίνωσε στις 5 Σεπτεμβρίου 1885 την έναρξη του δικού του οικοτροφείου για μαθητές Ελληνικών σχολείων και πρώτης τάξης γυμνασίου. Στους μαθητές θα παρέχονταν φοιτητική και πατρική φροντίδα καθώς και «*άριστα γεύματα*», ενώ υπήρχαν βλέψεις για μια «*κατά Χριστόν*» πνευματική καλλιέργεια με αμείλικτη ηθική επίβλεψη και έμφαση στη μαθητική πρόοδο. Για την επικύρωση της τελευταίας, ο καθηγητής θα ενημέρωνε τους κηδεμόνες για τα αποτελέσματα των εξετάσεων των μαθητών, στις οποίες θα προέβαινε μηνιαίως επί μία ώρα και για το σύνολο των μαθημάτων που θα είχαν διδαχθεί, ενώ προβλεπόταν και η τοποθέτηση ενός βοηθού ώστε να επιτευχθεί πλήρως αυτή η διαδικασία. Μέχρι τις 20 Σεπτεμβρίου ορίζονταν οι εγγραφές των μαθητών στο οικοτροφείο του Α. Κανταοτζή στον Βόλο, με το ποσό των μηνιαίων διδάκτρων να αντιστοιχεί σε 70 δραχμές.⁵⁵⁹ Βέβαια, είχαν τεθεί ορισμένες υποχρεώσεις που συνοδεύονταν με την εγγραφή των μαθητών. Όσοι εκ των κηδεμόνων επιβάρυναν την διεύθυνση του εκπαιδευτηρίου με δαπάνες περί βιβλίων, ενδυμάτων και επιπρόσθετων αγαθών προβλεπόταν «*ιδιαίτερος λογαριασμός*» για την εξόφληση της αξίας τους, ενώ επιπλέον δίδακτρα αναλογούσαν για την εκμάθηση ξένης γλώσσας. Επίσης, οι μαθητές όφειλαν να φοιτούν συστηματικά στο γυμνάσιο ή στο Ελληνικό σχολείο, να μελετούν τις προσυμφωνημένες πρωινές και μεσημβρινές ώρες, να συμμετέχουν στις θρησκευτικές εορτές εβδομαδιαίως με την ακρόαση της θείας λειτουργίας και του Ευαγγελίου, ενώ κατά τις ιερές χριστιανικές αργίες υπήρχε η δυνατότητα μετάβασης στις οικίες τους.⁵⁶⁰

Το ευχάριστο αυτό γεγονός διαδέχθηκε, στα μέσα Αυγούστου, ένα δυσάρεστο, όταν έγινε γνωστό από το «Εθνικόν Μεγαλείον» το ενδεχόμενο άρσης της λειτουργίας του γυμνασίου, δυσανασχετώντας τους κατοίκους της πόλης αλλά και ολόκληρης της

⁵⁵⁶ Ανεξαρτησία, αρ. 428, 12.9.1885 και Σημαία, αρ. 23, 14.9.1885.

⁵⁵⁷ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 143, 18.9.1885.

⁵⁵⁸ Ανεξαρτησία, αρ. 430, 27.9.1885.

⁵⁵⁹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 141, 6.9.1885.

⁵⁶⁰ Σημαία, αρ. 22, 11.9.1885.

Μαγνησίας. Ο Βόλος ήδη επί τουρκοκρατίας διέθετε γυμνάσιο (με 2 τάξεις ενταγμένες στο ελληνικό σχολείο της πόλης) για την εκπαίδευση των μαθητών και είχε φτάσει στο σημείο να στερηθεί μία σημαντική εκπαιδευτική μονάδα.⁵⁶¹ Την είδηση περί κατάργησης του γυμνασίου Βόλου επιβεβαίωσε και η «Θεσσαλία», ελπίζοντας πως μια τέτοια απόφαση δεν θα εφαρμοζόταν, καθώς το δευτεροβάθμιο αυτό σχολικό ίδρυμα είχε αναδείξει έναν σημαντικό αριθμό απόφοιτων μαθητών στα χρόνια της λειτουργίας του, γεγονός που το καθιστούσε εκπαιδευτικά αναγκαίο για τη Μαγνησία. Εν συνεχεία, η «Σημαία» απέρριπτε την άρση λειτουργίας του γυμνασίου, αναδεικνύοντας την απόφαση ως «*χονδροειδές σφάλμα*».⁵⁶²

Πράγματι, η κατάργηση του γυμνασίου δεν θα πραγματοποιούνταν, καθότι στα τέλη Αυγούστου υπήρχαν βλέψεις περί διορισμού στο εν λόγω σχολείο ως γυμνασιάρχη του Βορτσέλα, πρώην καθηγητή του πρώτου γυμνασίου Αθηνών, ενώ για την κάλυψη της θέσης καθηγητή μαθηματικών θα τοποθετούνταν ο Ευστρατιάδης.⁵⁶³ Στην προσπάθεια αποτροπής της κυβερνητικής απόφασης περί πιθανής ανάκλησης της λειτουργίας του γυμνασίου Βόλου, οι βουλευτές Αξελός και Φιλάρετος διαβίβασαν στο υπουργικό συμβούλιο τηλεγραφικό μήνυμα δυσανασχέτησης, ενώ παράλληλα μέσω του τύπου προετοιμαζόταν μαζική λαϊκή κινητοποίηση ώστε να διατηρηθεί το σχολικό αυτό ίδρυμα.⁵⁶⁴

Τέλος, τον Αύγουστο του 1885 ως γυμνασιάρχης της πόλης τέθηκε ο Γράβαρης, με επιπλέον προσθήκες στο διδακτικό προσωπικό τους καθηγητές Σιάτο, Σακελλαρίου, Κασιμάτη, Θηβαδόπουλο και Στραϊτή ή Σράτη, βάζοντας τέλος στις υπόνοιες περί άρσης λειτουργίας του εκπαιδευτηρίου.⁵⁶⁵ Την επισημοποίηση της λειτουργίας του γυμνασίου ανακοίνωσε ο βουλευτής Φιλάρετος μέσω τηλεγραφήματος, όταν ακριβώς βρισκόταν στο Υπουργείο Παιδείας για να εκφράσει την έντονη δυσανεξία του για την πιθανή κατάργησή του.⁵⁶⁶ Επιπροσθέτως, ο γυμνασιάρχης Θ. Παπαλουκάς δεν κατάφερε να παραμείνει στη θέση του γυμνασιάρχη, καθότι το αρμόδιο Υπουργείο προέβη στην απομάκρυνσή του από τα καθήκοντά του λίαν συντόμως.⁵⁶⁷

⁵⁶¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 136, 16.8.1885.

⁵⁶² Θεσσαλία, αρ. 634, 24.8.1885 και Σημαία, αρ. 17, 25.8.1885.

⁵⁶³ Θεσσαλία, αρ. 635, 28.8.1885.

⁵⁶⁴ Σημαία, αρ. 18, 28.8.1885.

⁵⁶⁵ Ανεξαρτησία, αρ. 426, 30.8.1885 και Θεσσαλία, αρ. 636, 31.8.1885.

⁵⁶⁶ Σημαία, αρ. 19, 1.9.1885.

⁵⁶⁷ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 140, 3.9.1885.

Εκτός του ήθους που όφειλαν να διαθέτουν οι εκπαιδευτικοί, το οποίο και επικροτούνταν από τον τύπο της εποχής, οι εφημερίδες εξέταζαν και το ποιόν των επιθεωρητών που εργάστηκαν στην Μαγνησία. Εκτενής μελέτη *«Επί της ηθικής εν γένει καταστάσεως του επιθεωρητού των σχολείων κ. Χ. Παπαμάρκου»* αναρτήθηκε στην εφ. «Σημαία», με σκοπό να καταδείξει την διαγωγή του σχολικού επόπτη της Θεσσαλίας και των εκπαιδευτικών του κρίσεων και αποφάσεων για τις σχολικές μονάδες του Βόλου. Τα σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της Μαγνησίας έχρηζαν ευρείας αναδιοργάνωσης και ο επιθεωρητής θα ενέκρινε την αντίστοιχη *«θεραπείαν»* που θα οδηγούσε στην πρόοδο. Ωστόσο, τα μέσα που χρησιμοποιούσε ο Παπαμάρκου αποδεικνύονταν *«αλλόκοτα»* και είχαν *«πενιχρή αποδοτικότητα»*. Στις δύο ανώτερες εκπαιδευτικές τάξεις του γυμνασίου φοιτούσαν το 1885 εξήντα μαθητές, με ένα σημαντικό ποσοστό να κατάγεται από το Πήλιο, αναδεικνύοντας συνακόλουθα την ανάγκη ίδρυσης αντίστοιχου γυμνασίου σε μια εκ των πολυπληθέστερων περιοχών της Ελλάδας, γεγονός που είχε αποσιωπηθεί από τον επιθεωρητή. Η διαγωγή του Παπαμάρκου, σύμφωνα με τον τύπο, ήταν ένα συνονθύλευμα φαρισαϊσμού, φανατικών πεποιθήσεων και ελλειπούς πνευματικού υπόβαθρου, γεγονός που είχε οδηγήσει στην αναίτια απομάκρυνση δύο δημοδιδασκάλων του πρότυπου δημοτικού σχολείου της πόλης. Ο σχολικός έλεγχος του επιθεωρητή παραβαλλόταν με το έργο των περιοδεύοντων αρχιερέων που διαμοίραζαν *«ευχάς και ευλογίας»* και έμοιαζε λιγότερο με το ουσιώδες χρέος που όφειλε να διαθέτει ένας επόπτης σχολικών μονάδων.⁵⁶⁸ Ωστόσο, η «Ανεξαρτησία» αξιολόγησε τη συνεισφορά του Παπαμάρκου στη *«θετικήν και σαφή εισήγησιν επανορθώσεως των εν Θεσσαλία αναγκών»*, αντιτιθέμενη στην ανωτέρω κρίση της «Σημαίας». Η αξιοπιστία του επιθεωρητή δεν μπορούσε να εκμηδενιστεί γιατί δεν μερίμνησε για τη σύσταση σχολικών μονάδων σε περιοχές του νομού, διότι το εν λόγω έργο αποτελούσε αρμοδιότητα των διοικητικών αρχών και όχι ενός επιθεωρητή.

Επιπλέον, σε δημοσίευμα της «Ανεξαρτησίας», εμφανίστηκε η ανάγκη ικανοποίησης του αιτήματος κηδεμόνων να επιτραπεί να λάβουν μέρος στις εισαγωγικές εξετάσεις του γυμνασίου και οι *«μη εκ του σχολαρχείου εξελθόντες»* απόφοιτοι του πρότυπου σχολείου της πόλης. Οι δυσχέρειες του παρελθόντος όφειλαν να ξεπεραστούν για την περαιτέρω εκπαιδευτική ανάπτυξη των μαθητών.⁵⁶⁹

⁵⁶⁸ Σημαία, αρ. 18, 28.8.1885.

⁵⁶⁹ Ανεξαρτησία, αρ. 427, 5.9.1885.

Με τον τρόπο αυτό, κατά τον Σεπτέμβριο θα διεξάγονταν οι εισαγωγικές και επαναληπτικές εξετάσεις του Ελληνικού σχολείου και γυμνασίου της πόλης. Από τις 4 έως και τις 20 Σεπτεμβρίου είχαν οριστεί οι εγγραφές των μαθητών στο ελληνικό σχολείο Βόλου και τα μαθήματα θα πραγματοποιούνταν στις 21. Οι μαθητές των δύο προκαταρκτικών τάξεων θα διαγωνίζονταν για την προαγωγή τους στις επόμενες σχολικές τάξεις στις 12 του ίδιου μήνα, ενώ στις 16 είχαν προγραμματιστεί οι εισαγωγικές εξετάσεις. Έπειτα, στις 6 Σεπτεμβρίου θα τελούνταν οι απολυτήριες εξετάσεις της τρίτης τάξης του Ελληνικού σχολείου.⁵⁷⁰ Στις αρχές Δεκεμβρίου του 1885 ολοκληρώθηκαν οι απολυτήριες εξετάσεις των μετεξεταστέων της τελευταίας εκπαιδευτικής τάξης του γυμνασίου Βόλου, με τους οκτώ από τους εννέα μαθητές να επιτυγχάνουν σε αυτές.⁵⁷¹

Μετά από τις εξετάσεις αυτές, κατά την σχολική χρονιά του 1885-1886 οι φοιτούντες μαθητές του Ελληνικού σχολείου Βόλου υπερέβησαν τους 140 και δημιουργήθηκε η ανάγκη πρόσληψης ενός ακόμη δασκάλου για την πρώτη σχολική τάξη, καθώς οι δύο προϋπάρχοντες εκπαιδευτικοί αδυνατούσαν να επιτελέσουν επαρκώς το έργο τους και στις τρεις τάξεις εξίσου.⁵⁷²

Δέκα μέρες πριν την είσοδο του 1886, οι κηδεμόνες των μαθητών του γυμνασίου εξέφρασαν έντονα τις αντιρρήσεις τους για την αθέτηση του σχολικού ωραρίου από ορισμένους καθηγητές. Αντί της εκκίνησης των παραδόσεων στην προκαθορισμένη ώρα, η έναρξη των μαθημάτων γινόταν την «7^η της πρωΐας», καθιστώντας δυσεπίτευκτη την μετάβαση των μαθητών που διέμεναν σε απομακρυσμένες τοποθεσίες, ενώ το εν λόγω γεγονός ασκούσε άσχημη επιρροή εξίσου στη σωματική υγεία των μαθητών. Η μετάβαση των διδασκομένων στο εκπαιδευτικό οικοδόμημα ήταν υποχρεωτική, ειδάλλως ελλόχευε η ποινή της απουσίας κατά την διαδικασία εκφώνησης των ονομάτων μέσα από τους μαθητικούς καταλόγους στην αρχή του μαθήματος.⁵⁷³

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1886

⁵⁷⁰ Θεσσαλία, αρ. 638, 7.9.1885 και Σημαία, αρ. 21, 8.9.1885.

⁵⁷¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 164, 8.12.1885.

⁵⁷² Θεσσαλία, αρ. 644, 28.9.1885.

⁵⁷³ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 168, 21.12.1885.

Οι ειδήσεις που εμφανίζονται κατά το 1886 και έπειτα δεν ήταν πολλές, ούτε αναπαρήγαγαν ιδιαίτερα σημαντικές μεταρρυθμιστικές μεταβολές στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Στις αρχές του νέου έτους, γνωστοποιείται η απουσία διευθυντή στο δημόσιο γυμναστήριο της πόλης και ο τύπος ζητούσε την άμεση κάλυψη της εν λόγω θέσης για να συνεχιστεί η σωματική ενδυνάμωση των μαθητών.⁵⁷⁴

Έναν μήνα αργότερα, τον Φεβρουάριο του 1886, εκδόθηκε πίνακας ανώμαλων ρημάτων και ονομάτων με δαπάνες του Σπ. Κουσουλίνου για την χρήση του σε Ελληνικά σχολεία, παρθεναγωγεία και πρότυπα εκπαιδευτήρια έναντι 1,50 δραχμών.⁵⁷⁵

Εν συνεχεία, έγινε γνωστό ότι ο καθηγητής των ιερών μαθημάτων Ζωγράφος θα εκφωνούσε στις 16 Μαρτίου τον καθιερωμένο ετήσιο λόγο του στον ναό του Αγίου Νικολάου στον Βόλο.⁵⁷⁶

Στις αρχές Απριλίου το «Εθνικόν Μεγαλείον» προειδοποιούσε τους βοηθούς του Ελληνικού σχολείου Μακρινίτσας να μην δρουν καταπιεστικά στους μαθητές, να διέπονται από συνέπεια κατά το εκπαιδευτικό τους έργο και να επιδεικνύουν υπακοή στους ανωτέρους τους, κυρίως στον διευθυντή. Σε αντίθετη περίπτωση, προβλεπόταν η παρέμβαση των δημοτικών αρχών και η άμεση άρση των καθηκόντων τους.⁵⁷⁷ Μία βδομάδα αργότερα, μαρτυρείται ότι οι προσωπικές σχέσεις του διευθυντή με τους δασκάλους βρίσκονταν «εν πλήρει αρμονία» και οι αψιμαχίες του παρελθόντος είχαν υποχωρήσει.⁵⁷⁸

Το ίδιο διάστημα, εκδόθηκε άδεια από το Υπουργείο για τη σύσταση Ελληνικών και γυμνασιακών τάξεων στο ιδιωτικό παρθεναγωγείο της Ζωής Κορωναίου. Την διδασκαλία των μεγαλύτερων τάξεων θα αναλάμβανε ο έγκριτος καθηγητής Α. Αχιλλείου και ο γυμνασιάρχης Γράβαρης. Με την απόφαση του Υπουργείου Παιδείας, οι μαθήτριες μπορούσαν πλέον να φοιτήσουν σε ανώτερες διδακτικές βαθμίδες στην πόλη του Βόλου, ενώ στο παρελθόν έπρεπε να μεταφερθούν στην Αθήνα λόγω έλλειψης ανάλογων εκπαιδευτικών τάξεων στη Μαγνησία.⁵⁷⁹

⁵⁷⁴ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 170, 1.1.1886.

⁵⁷⁵ Θεσσαλία, αρ. 681, 19.2.1886.

⁵⁷⁶ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 190, 15.3.1886.

⁵⁷⁷ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 195, 5.4.1886.

⁵⁷⁸ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 196, 11.4.1886.

⁵⁷⁹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 196, 11.4.1886.

Ανάλογη άδεια δόθηκε από το Υπουργείο στις αρχές Οκτωβρίου για την σύσταση ιδιωτικού Ελληνικού σχολείου με πρωτοβουλία του σχολάρχη Βόλου Ν. Νικολαΐδη.⁵⁸⁰

Στις 15 Ιουνίου είχαν οριστεί οι προφορικές εξετάσεις του γυμνασίου για το σχολικό έτος 1885-1886, και στις 19 οι αντίστοιχες του Ελληνικού σχολείου Βόλου, ενώ στις 16 του ίδιου μήνα θα πραγματοποιόνταν οι γραπτές εξετάσεις του εν λόγω σχολαρχείου.⁵⁸¹ Οι εξετάσεις της ανώτερης τάξης του γυμνασίου ολοκληρώθηκαν στις 21 Ιουνίου.⁵⁸²

Το ειδησεογραφικό εκπαιδευτικό έτος του 1886 λήγει με μια επαινετική αναφορά στο πρόσωπο του καθηγητή Α. Πυκαίου. Ο καθηγητής του γυμνασίου και πρώην σχολάρχης Αναστάσιος Πυκαίος παρέδιδε κατ' οίκον μαθήματα με υπουργική άδεια σε μαθητές των ανωτέρων γυμνασιακών τάξεων. Ήταν καθηγητής γαλλικής φιλολογίας, γενικής ιστορίας και ιερών μαθημάτων και είχε δουλέψει σε πληθώρα γυμνασίων ανά την Ελλάδα, ενώ είχε διδάξει και γεωγραφία, μαθηματικά σε ιερατικό σχολείο και είχε αντικαταστήσει ελληνοδιδασκάλους και φιλόλογους της λατινικής γλώσσας.⁵⁸³

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1891

Σύμφωνα με το «Εθνικόν Μεγαλείον», το ιδιωτικό εκπαιδευτήριο του Νικολαΐδη ανήγγειλε την έναρξη των εγγραφών στις 23 Αυγούστου του ίδιου έτους, ενώ οι εξετάσεις του Ελληνικού σχολείου και γυμνασίου στον Βόλο ορίζονταν στις 11 Σεπτεμβρίου. Οι εγγραφές ολοκληρώθηκαν στις 30 Σεπτεμβρίου και απαγορεύονταν ρητώς μετεγγραφές έπειτα το πέρας της εν λόγω διορίας. Την ίδια περίοδο, απολύθηκε ο ελληνοδιδάσκαλος Ι. Χατζηνίκου, διότι δεν ήτο υποστηρικτής του λεγόμενου «Κορδονιού». Η πόλη αποστερήθηκε έναν «αξιέπαινο και επιμελή» εκπαιδευτικό, που αξιοποιούσε πρακτικές μεθόδους που απόβαιναν εποικοδομητικές στη διαπαιδαγώγηση των μαθητών, ενώ ταυτόχρονα είχε κερδίσει και την προτίμηση των κηδεμόνων. Υπαίτιος της διδασκαλικής απομάκρυνσης ήταν ο βουλευτής Γεωργιάδης,

⁵⁸⁰ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 233, 4.10.1886.

⁵⁸¹ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 209, 13.6.1886 και Θεσσαλία, αρ. 714, 15.6.1886.

⁵⁸² Θεσσαλία, αρ. 718, 23.6.1886.

⁵⁸³ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 233, 4.10.1886.

ο οποίος προχωρούσε στην πρόσληψη εκπαιδευτικών που είχαν «ομόθυμες» πολιτικές πεποιθήσεις.⁵⁸⁴

Την εποχή αυτή στην Θεσσαλία κυκλοφορούσε το «Παιδικόν περιοδικόν» στην προσπάθεια περαιτέρω επιμόρφωσης των νέων ηλικιών αλλά και των μεγαλύτερων. Το περιοδικό διέθετε 16 σελίδες και η συνδρομή του ήταν 6 δραχμές/έτος. Σύμφωνα με την εφημερίδα «Πατρίς», υπήρχε ανάγκη στήριξης του εν λόγω εγχειρήματος, που αποσκοπούσε στην προσθήκη απαραίτητων γνώσεων και τελούσε «*αυτόχρημα χρέη διδασκάλου*».⁵⁸⁵

Τον Δεκέμβριο, οι στρατιωτικές ασκήσεις των μαθητών συνεχίζονταν και το 1891. Οι μαθητές της τρίτης και τέταρτης τάξης του γυμνασίου εξασκούσαν τρεις φορές κάθε εβδομάδα κάτω από την προστασία και την εποπτεία του ανθυπολοχαγού Χατζοπούλου.⁵⁸⁶

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1892

Τον Μάρτιο του 1892 γνωστοποιήθηκε πως οι εκπαιδευτικοί του Ελληνικού σχολείου Βόλου επέβαλλαν στους μαθητές «*ν' αγοράζωσι λαχεία των αρχαιοτήτων*», εκφοβίζοντας τους ότι θα αποπεμφθούν από το σχολείο σε περίπτωση που δεν τα αγόραζαν. Ο τύπος απαιτούσε την άμεση επέμβαση του έπαρχου για την διακοπή αυτού του αυθαίρετου διδασκαλικού αιτήματος, ενώ δεν αμφισβητούνταν η άγνοια του γεγονότος από τον διευθυντή Παπαϊωάννου, εφόσον ο ίδιος είχε επιδείξει έντιμη διαγωγή και σε περίπτωση γνώσης του συμβάντος ήταν βέβαιο ότι θα επενέβαινε αμέσως, σύμφωνα με την εφ. «Πατρίς».⁵⁸⁷

Συνεχίζοντας με τις ειδήσεις που αφορούσαν τα ελληνικά σχολεία της Μαγνησίας, στο Αχιλλοπούλειο Ελληνικό σχολείο ο δάσκαλος Γεώργιος Αδραχτάς προσέθεσε στην διδασκαλία θεωρίες οικονομικής πολιτικής, παρακινημένος από τα πολιτικά δρώμενα τις εποχής, στοχεύοντας στην περεταίρω πληροφόρηση των μαθητών του επί του θέματος. Οι παραδόσεις των εν λόγω μαθημάτων θα διαρκούσαν μέχρι την λήξη των βουλευτικών εκλογών του 1892 και ως επιμέρους στόχοι είχαν

⁵⁸⁴ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 517, 7.9.1891 και Ο Βόλος, αρ. 376, 24.9.1891.

⁵⁸⁵ Πατρίς, αρ. 27, 21.12.1891.

⁵⁸⁶ Πατρίς, αρ. 22, 4.12.1891.

⁵⁸⁷ Πατρίς, αρ. 44, 7.3.1892.

τεθεί η ενημέρωση των θεμελιωδών εθνικών γεγονότων, η πληροφόρηση σχετικά με την υπερεκτίμηση του χρυσού, η σημασία της φορολογικής αναγκαιότητας και η ανάδειξη της απαραίτητης παύσης των εξωτερικών δανείων της χώρας. Κατά την διάρκεια της διδασκαλίας των εν λόγω πολιτικών όρων, ο μαθητής Κωνσταντίνος Βασιλόπουλος κατέρριψε τα επιχειρήματα του δασκάλου του που βασίζονταν στην εν γένει απόδοση ευθυνών προς τον Χαρίλαου Τρικούπη για την δυσμενή κατάσταση της χώρας. Ο μαθητής γνώριζε αυτή τη διάσταση του ζητήματος από τη μελέτη του τύπου, επιμένοντας μάλιστα ότι τα εθνικά δάνεια του Δεληγιάννη την περίοδο του 1885 δεν συγκαταλέγονταν στα χρέη που είχε προκαλέσει ο Τρικούπης. Το τέλος της πολιτικής συζήτησης μεταξύ διδάσκοντος και διδασκομένων, θα επισημάνει η εφ. «Πατρίς», δεν θα έπρεπε αναγκαστικά να καταλήξει σε κοινή πολιτική γραμμή αλλά ο καθένας να επέλεγε ό,τι του ταιριάζει.⁵⁸⁸

Εν συνεχεία, ο εκπαιδευτικός Νικολαΐδης, εκτός από το ιδιωτικό του εκπαιδευτήριο διέθετε και γυμναστήριο για την διάπλαση του σώματος των μαθητών του. Ως «*άξιος θερμοτάτων συγχαρητηρίων*» παρουσιαζόταν ο εκπαιδευτικός, εφόσον οι μαθητές του επεδείκνυαν τις γνώσεις τους που απέκτησαν καθ' όλη την διάρκεια του σχολικού έτους κατά τις εξετάσεις στο γυμναστήριο. Από τις απλούστερες έως τις συνθετότερες γυμναστικές ασκήσεις τελέστηκαν με μεγάλη επιτυχία από το πλήθος των «*φιλόπωνων*» μαθητών στο γυμναστικό αυτό ίδρυμα. Οι παρευρισκόμενοι απέδωσαν τα εύσημα στον δάσκαλο για την «*επίζηλη*» προσπάθεια που είχε καταβάλει στην ανάπτυξη της φυσικής αγωγής των νεαρών μαθητών του.⁵⁸⁹

Παραμένοντας σε ίδιο ειδησεογραφικό πλαίσιο, ο γυμναστής του γυμνασίου της πόλης Μιλτιάδης Γαϊτανάς απήγγειλε λόγο στις εξετάσεις του σχολείου τον Ιουνίου του 1892, που αφορούσε την αξία των γυμναστικών ασκήσεων.⁵⁹⁰ Λίγες μέρες αργότερα, περατώθηκαν και οι εξετάσεις του εκπαιδευτηρίου του επί τριάκοντα έτη δασκάλου της επαρχίας Νικολαΐδη με ιδιαίτερη επιτυχία σε ένα πολυπληθές εορταστικό περιβάλλον. Οι μαθητικές αποκρίσεις στις ζητούμενες ερωτήσεις διέπονταν από ορθότητα και ετυμολογία, ξεπερνώντας κάθε προσδοκία. Το ιδιωτικό σχολείο επί έξι έτη απέφερε σημαντική πνευματική ανέλιξη στους μαθητές του Βόλου και του Πηλίου.⁵⁹¹ Στις 15 Ιουλίου είχαν οριστεί οι εξετάσεις των μαθητών των

⁵⁸⁸ Πατρίς, αρ. 48, 14.4.1892.

⁵⁸⁹ Πατρίς, αρ. 56, 7.6.1892.

⁵⁹⁰ Πατρίς, αρ. 57, 25.6.1892.

⁵⁹¹ Πατρίς, αρ. 58, 4.7.1892.

ανώτερων εκπαιδευτικών τάξεων του Ελληνικού σχολείου και γυμνασίου του ιδρύματος. Στους γραπτούς διαγωνισμούς επιτρεπόταν η είσοδος και διδασκομένων που δεν ανήκαν στο εκπαιδευτήριο.⁵⁹² Τα αποτελέσματα των εξετάσεων είχαν όμοια έκβαση με τις εξετάσεις των κατώτερων σχολικών τάξεων, με τους μαθητές να απαντούν με ξεχωριστό τρόπο και υψηλή ακρίβεια. Ο διευθυντής και ο δάσκαλος Αριστ. Φορτουριάδης αποκόμισαν τα εύσημα για τις αξιέπαινες διδακτικές τους μεθόδους που είχαν ως αποτέλεσμα τη μαθητική επιτυχία. Μετά το πέρας της εξεταστικής περιόδου, ο Νικολαΐδης ανήγγειλε την απομάκρυνση του σχολικού επιστάτη και δήλωσε πως αποποιούνται «πάσαν ενδεχομένην ληψοδοσίαν του».⁵⁹³

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1893

Στις 24 Απριλίου 1893 δημοσιεύτηκε άρθρο υπό του τίτλου «Ατοπήματα» στην εφ. «Δημητριάς» του Βόλου. Ως ατοπήματα αναφέρονταν οι μαθητικές κραυγές και ατασθαλίες των μαθητών του γυμνασίου κατά την διάρκεια της μεσημβρίας, αντί οι εν λόγω μαθητές να προβαίνουν στη μελέτη των σχολικών μαθημάτων τους. Έγινε έκκληση προς τον γυμνασιάρχη της πόλης ώστε να μεριμνήσει για τον σχηματισμό ενός χώρου μελέτης αντίστοιχου με τα γυμνάσια του εξωτερικού, αποβλέποντας στην απασχόληση των μαθητών του γυμνασίου.⁵⁹⁴

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1894

Έναν χρόνο αργότερα, τον Αύγουστο του 1894, προκάλεσε δυσαρέσκεια σε μαθητές και κηδεμόνες το γεγονός της παύσης των καθηκόντων του «ευρυμαθή» καθηγητή Δ. Σακελλαρίου, ιδίως στους κατοίκους της περιοχής του Πηλίου.⁵⁹⁵

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1895

⁵⁹² Πατρίς, αρ. 59, 13.7.1892.

⁵⁹³ Πατρίς, αρ. 60, 25.7.1892.

⁵⁹⁴ Δημητριάς, αρ. 3, 24.04.1893.

⁵⁹⁵ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 3, 13.8.1894.

Στα τέλη Μαρτίου του 1895, ο επί δύο έτη γυμνασιάρχης της πόλης Ι. Κορφιοτάκης απέσπασε ιδιαίτερους επαίνους από την εφημερίδα «Φωνή των έξω Ελλήνων», διότι έδειχνε ιδιαίτερη πατρική επιμέλεια προς τους μαθητές.⁵⁹⁶ Ο διευθυντής συνέβαλε, μαζί με τον Κ. Παρασκευόπουλο, στην δημιουργία μαθητικής βιβλιοθήκης στο γυμνάσιο με τα χρήματα που συγκεντρώθηκαν από την θεατρική παράσταση που έδωσαν οι μαθητές προ ενός έτους. Τα βιβλία για τη συμπλήρωση της βιβλιοθήκης προμηθεύτηκαν από το μεγάλο βιβλιοπωλείο του Μπεκ στην Βιέννη.⁵⁹⁷

Τον Ιούνιο του ίδιου έτους τελέστηκαν οι εξετάσεις του Ελληνικού σχολείου και γυμνασίου της πόλης. Σύσσωμοι οι μαθητές των δύο σχολικών ιδρυμάτων αποκρίθηκαν ορθά στις ερωτήσεις, αναδεικνύοντας έτσι τη δεξιοτεχνία των δασκάλων και των καθηγητών τους.⁵⁹⁸ Οι μαθητές που διακρίθηκαν ήταν οι Ευστ. Τσουλάκης, Νικόλαος Ι. Αργύρης, Δ. Κανταρτζής, Α. Τάχος, Αλέξανδρος Δράκος και Γεώργιος Παπαμήτρος.⁵⁹⁹

Τον Οκτώβριο του 1895, το Υπουργείο Παιδείας προέβη στον διορισμό του προ ενός έτους απολυθέντα καθηγητή Δ. Σακελλαρίου στο γυμνάσιο της πόλης, γεγονός που ευαρέστησε το σύνολο των κατοίκων του Πηλίου καθώς και τους συναδέλφους καθηγητές Ραγκαβόπουλο, Χουρμούζη, Καλλία, Γούναρη και Ρέτζο. Παράλληλα, η πόλη θρήνησε την απώλεια του «αξιοσέβαστου» καθηγητή Φαρτάκου.⁶⁰⁰ Εντύπωση προκάλεσε όμως η επιστροφή του καθηγητή Γούναρη στο γυμνάσιο του Βόλου, έπειτα από τις τελευταίες του φατριαστικές ενέργειες πριν δέκα περίπου έτη στη συγκεκριμένη εκπαιδευτική μονάδα.

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1896

Λίγους μήνες μετέπειτα, στις 14 Μαρτίου του 1896 πραγματοποιήθηκε από εκπαιδευτικούς και μαθητές του γυμνασίου εκδρομή στα Άνω Λεχώνια. Οι μαθητές λησμόνησαν για μια ημέρα το ανιαρό περιβάλλον των σχολικών αιθουσών, τα υποκείμενα, τα κατηγορούμενα και τα γεωμετρικά σχήματα για να δοθούν στην αρμονία της φύσης, ανακαλύπτοντας τον «αισθητικόν κόσμον». Τα ρυάκια και ο λόφος

⁵⁹⁶ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 32, 30.3.1895.

⁵⁹⁷ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 40, 14.5.1895.

⁵⁹⁸ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 41, 24.6.1895.

⁵⁹⁹ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 42, 5.7.1895.

⁶⁰⁰ Φωνή των έξω Ελλήνων, αρ. 45, 7.10.1895.

της Νηλείας σε συνδυασμό με την χλωρίδα και πανίδα της περιοχής συνθέταν ένα θελκτικό τοπίο, με αφορμή το οποίο ο Σακελλαρίδης προέβη στην περιγραφή της αρχαίας πόλης της Νηλείας και στην αναφορά της οικογένειας Νηλέου απ' όπου προήλθε η ονομασία του τόπου. Στη συνέχεια, με την αμαξοστοιχία οι μαθητές πήγαν στον λόφο της Δημητριάδας, όπου οι μαθητές του Ελληνικού και δημοτικού σχολείου της Ιωλκού μαζί με το δεύτερο σχολείο Βόλου υποδέχτηκαν «*δια ασμάτων*» τους μαθητές του γυμνασίου. Ο καθηγητής Σακελλαρίδης προχώρησε στην ενημέρωση των μαθητών σχετικά με τη Δημητριάδα (την αρχαία πόλη του Βόλου) καθώς βρίσκονταν στην κορυφή του λόφου και έπειτα ακολούθησαν σωματικές ασκήσεις για να έρθουν σε επαφή οι μαθητές με τη ζωή των προηγούμενων γενεών. Κατά το πέρας της εκδρομής, διδασκόμενοι και διδάσκοντες επέστρεψαν στον Βόλο και το σχολείο της Ιωλκού στη δική του περιοχή.⁶⁰¹

Από τις 22 Μαρτίου οι καθηγητές διέκοψαν τις διδασκαλίες τους, με ανάλογες βλέψεις με εκείνες της διεξαγωγής των Ολυμπιακών αγώνων τον Απρίλιο του 1896.⁶⁰²

Η εκπαιδευτική περίοδος του 1900

Όπως γνωστοποιήθηκε στο πρώτο μέρος κατά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, πραγματοποιήθηκε η εθνική εορτή της 25^{ης} Μαρτίου 1900 και την παρακλούθησαν πολλοί κάτοικοι της πόλης. Ο καθηγητής Σταγόπουλος, γνωστός υποστηρικτής των πατριωτικών φρονημάτων, εκφώνησε πανηγυρικό λογύδριο, ακολουθούμενο από τον εθνικό ύμνο «*εκ των ομόφωνων μαθητικών λαλιών*». 600 μαθητές πρωτοβάθμιας και μέσης εκπαίδευσης με επικεφαλής τον δήμαρχο Βόλου, ξεκίνησαν από το εκπαιδευτήριο του Αγίου Νικολάου και ως λαμπαδηφόροι διένυσαν την πλατεία ολοκληρώνοντας τη διαδικασία μέσω πανηγυρικής πομπής προς τον χώρο του δημαρχείου κάτω από τις ζητωκραυγές του πλήθους να φωνάζουν «*υπέρ του Έθνους και των Βασιλέων*».⁶⁰³

⁶⁰¹ Αναμόρφωσις, αρ. 4, 18.3.1896.

⁶⁰² Αναμόρφωσις, αρ. 8, 23.3.1896.

⁶⁰³ Εθνικόν Μεγαλείον, αρ. 1016, 31.3.1900.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην εργασία αυτή επιχειρήθηκε η λεπτομερής μελέτη όσων εφημερίδων της Μαγνησίας βρίσκονται εναποτεθειμένες στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Βουλής και αφορούν το χρονικό διάστημα 1880-1900, με σκοπό να ανιχνευτούν, να παρουσιαστούν και να εκτιμηθούν οι ειδήσεις εκείνες που αναφέρουν μαρτυρίες για την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση του νομού

Αρχικά, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν έχει διασωθεί το σύνολο των συγκεκριμένων εφημερίδων κατά το χρονικό αυτό διάστημα, ούτε όλες οι εφημερίδες που διασώθηκαν μαρτυρούν για τα εκπαιδευτικά ζητήματα της εποχής. Δυο περίοδοι συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό των εκπαιδευτικών ειδήσεων και είναι το διάστημα 1883-1886 και το 1891. Αντίθετα υπάρχει απουσία οποιασδήποτε είδησης κατά τα διαστήματα 1887-1890 και 1897-1899. Τέλος, από το 1892 έως και το 1896 μαζί με το έτος του 1900 παρατηρείται μια αμυδρή μόνο σκιαγράφηση του εκπαιδευτικού τοπίου της περιοχής.

Τέλος, εφημερίδες όπως η «Αβδήρα» και ο «Προμηθεύς» αν και εντοπίζονται στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Βουλής δεν διέθεταν κάποια εκπαιδευτική πληροφορία που να ήταν άξια αναφοράς. Άλλες, όπως οι «Παγασαί», η «Δημητριάς» και η «Αναμόρφωσις» διέθεταν περιορισμένο υλικό, ωστόσο εντάχθηκαν στον βασικό κορμό αυτής της εργασίας.

Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η εικόνα που σχηματίστηκε από τη μελέτη αυτών των εφημερίδων αποπνέει, σε μεγάλο βαθμό μια απαισιόδοξη διάθεση, όσον αφορά την εκπαίδευση των ελληνοπαίδων αγοριών και κοριτσιών. Διότι, ενώ κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, η οποία τερματίστηκε για την περιοχή στα 1881 με την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στο νεοελληνικό κράτος, η μέριμνα για την εκπαίδευση ήταν μικρή μεν, αλλά συνεχής και αρκετά αποτελεσματική, βασισμένη στην ιδιωτική ή κοινοτική πρωτοβουλία, μετά την απελευθέρωση τα πράγματα, όπως τα παρουσίαζε τουλάχιστον ο τύπος, άρχισαν να διολισθαίνουν στην παρακμή, την αβελτηρία, την παλιμβουλία και την αναποτελεσματικότητα, εξαιτίας κυρίως της εμπλοκής πολιτικών και κομματικών παραγόντων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Κάποιες μάλιστα εφημερίδες υποδείκνυαν την οθωμανική περίοδο ως πρότυπο σε σχέση με την κατάσταση στην εκπαίδευση μετά την απελευθέρωση.

Οι εφημερίδες της εποχής δεν δίσταζαν λοιπόν να καταγγείλουν ευθέως και με προσωπικές αναφορές τα πολιτικά, κοινοτικά ή εκπαιδευτικά εκείνα στοιχεία που παρεμπόδιζαν την πρόοδο των μαθητών και των μαθητριών. Οι αιτίες αυτών των εμποδίων σχετίζονταν με τις συνεχείς μεταθέσεις των εκπαιδευτικών, ακόμη και στο μέσο της σχολικής χρονιάς, την αναστολή ή αποφυγή των διορισμών τους, τη διακοπή της λειτουργίας των σχολείων, τη μεροληπτική συμπεριφορά των επιθεωρητών απέναντι στους εκπαιδευτικούς, την κατάσταση των εκπαιδευτηρίων, των δοσοληψιών που αφορούσαν την πώληση των σχολικών εγχειριδίων στο μαθητές, την αιφνίδια εγκατάλειψη από κάποιους δασκάλους των διδακτικών τους καθηκόντων και τα ανεπαρκή εκπαιδευτικά τους προσόντα, τη διαμάχη των δασκάλων με τις τοπικές αρχές, κλπ.

Παρόλη όμως την αρνητική αυτή εικόνα που μετέφεραν απροκάλυπτα οι εφημερίδες, δεν έλειπαν κάποιες φορές και οι επαινετικές αναφορές για συγκεκριμένους δασκάλους και καθηγητές ή για επιλεγμένα εκπαιδευτήρια, ιδιωτικά και δημόσια, ειδικά μετά την επιτυχή έκβαση των δημοσίων εξετάσεων, που αποτελούσαν πάντοτε σημαντικό γεγονός για τον τόπο και τις παρακολουθούσαν όχι μόνο οι γονείς και κηδεμόνες των μαθητών και των μαθητριών, αλλά και πολλοί από τους κατοίκους. Μετά από αυτές τις εξετάσεις λοιπόν κάποιος, ανώνυμος ή με ψευδώνυμο, κάτοικος της πόλης ή του χωριού αναλάμβανε να μνημονεύσει και να δημοσιοποιήσει στο ευρύ κοινό του νομού τα επιτεύγματα δασκάλων και μαθητών. Φιλοξενούνταν επίσης στο τύπο παιδαγωγικά άρθρα που επεσήμαιναν τις αστοχίες της εκπαιδευτικής και διδακτικής διαδικασίας που ακολουθείτο μέχρι τότε, ζητώντας την επείγουσα επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και προτείνοντας λύσεις, οι οποίες συνήθως προέρχονταν από την ευρωπαϊκή εκπαιδευτική εμπειρία, που φαίνεται πως γνώριζαν οι συντάκτες τους. Η λέξη «μεταρρύθμιση» ακουγόταν αρκετά συχνά στον τύπο της εποχής, αλλά οι πολιτικές αποφάσεις γι' αυτήν αργούσαν ακόμη.

Αξιοσημείωτο, τέλος, μπορεί να χαρακτηριστεί το γεγονός της συχνής ίδρυσης ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων από δασκάλους και καθηγητές των δημοσίων σχολείων, οι οποίοι για λόγους κομματικής αντιπαλότητας είχαν απολυθεί από την υπηρεσία τους, ίδρυση η οποία συνήθως συγκέντρωνε τα εύσημα του τύπου.

Η διερεύνηση της εκπαιδευτικής πραγματικότητας της Μαγνησίας μετά την ενσωμάτωσή της στο νεοελληνικό κράτος και μέχρι τη στροφή του αιώνα θεωρούμε

ότι μας προσκόμισε ικανές μαρτυρίες για να εκλάβουμε αυτήν την πραγματικότητα, κατ' αρχήν, ως *μικρογραφία* της συνολικής κατάστασης της εκπαίδευσης σε ολόκληρη της ελληνική επικράτεια τις τελευταίες εκείνες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, όπως γνωρίζουμε και από άλλες πηγές. Μέσα από αυτή τη μελέτη αναδείχθηκαν οι εγγενείς παθολογίες της μετεπαναστατικής κοινωνίας και πολιτικής, οι οποίες καθρεφτίστηκαν και στην εκπαίδευση, προσδοκώντας τις μεταρρυθμιστικές κινήσεις των αρχών του 20ού αιώνα για να τις θεραπεύσουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ο Δημαράς Αλέξης (2013), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Το 'ανακοπτόμενο άλμα' τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- ο Σμυρναίος Α. (2016), «Τα 'Βωλιώτικα': Μια προτεσταντική κριτική της κοινωνίας και της εκπαίδευσης του Βόλου (1880)», *Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών*, τόμ. 20, σσ. 451-470.
- ο Δημόγλου Αίγλη (2005), *Η βιομηχανία στο νομό Μαγνησίας. Από τον 19^ο στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα: Κέρκυρα.
- ο Βενθύλος Γεώργιος (1884), *Θεσμολόγιον της δημοτικής εκπαιδεύσεως*, Αθήνα.
- ο Τζάρτζας Γεώργιος (2003), «Το Αλληλοδιδασκτικό Σχολείο στην υπηρεσία της πειθαρχημένης κοινωνίας», *Πρακτικά του 2^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου «Η παιδεία στην αυγή του 21^{ου} αιώνα»*, Πάτρα.
- ο Μιχαλοπούλου Ελένη Α. (2014), *Το εκπαιδευτικό έργο των ισραηλιτικών κοινοτήτων της Θεσσαλίας από το 1930 μέχρι σήμερα*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη.
- ο Γεωργιάδου Νικολάου (1880), *Θεσσαλία*, Εν Αθήναις: Εκ του τυπογραφείου Ερμού.
- ο Θεοδοροπούλου Ιωάννα (2016), *Η ενσωμάτωση του Βόλου στο ελληνικό κράτος 1881-1922 και το ιδεολογικό πλαίσιο που τη χαρακτηρίζει*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα.
- ο Ραβασόπουλος-Πετράκης Μιχάλης (2012), *Σιδηροδρομικός Σταθμός Βόλου: Εντός ή Εκτός των Τειχών;*, Διπλωματική εργασία, Αθήνα.
- ο Αγγελοπούλου Σοφία (2005), *Η ιστορία του Βόλου μετά την απελευθέρωση (1881-1897), μέσα από την εικονοπλαστική πραγματικότητα*, Βόλος.
- ο Τάτσιος Στέργιος Γ. (2011), *Η παιδεία στην περιοχή της Μητροπόλεως Δημητριάδος κατά τους χρόνους 1800-1881 και η συμβολή της τοπικής εκκλησίας*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα.
- ο Δεληγιάννης Χρήστος Αλ. (2019), «Τουρκικά και ισραηλίτικα εκπαιδευτήρια στη Θεσσαλία κατά την περίοδο της προσάρτησης στο ελληνικό κράτος (1882-1883)», *Πρακτικά 27^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου*, Πάτρα.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

- ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΙΣ - Βόλος 1896
- ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ - Βόλος 1884, 1885
- ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ - Βόλος 1893
- ΕΘΝΙΚΟΝ ΜΕΓΑΛΕΙΟΝ - Βόλος 1884, 1885, 1886, 1891, 1900
- ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ - Βόλος 1883, 1884
- ΘΕΣΣΑΛΙΑ - Αθήνα 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886
- ΘΕΣΣΑΛΙΑ - Βόλος 1882, 1883, 1884
- Ο ΒΩΛΟΣ - Βόλος 1891
- ΠΑΓΑΣΑΙ – Βόλος 1891
- ΠΑΤΡΙΣ – Βόλος 1891, 1892
- ΣΗΜΑΙΑ – Βόλος 1885
- ΦΩΝΗ ΤΟΥ ΛΑΟΥ – Βόλος 1881, 1882, 1883, 1884
- ΦΩΝΗ ΤΩΝ ΕΞΩ ΕΛΛΗΝΩΝ – Βόλος 1894, 1895